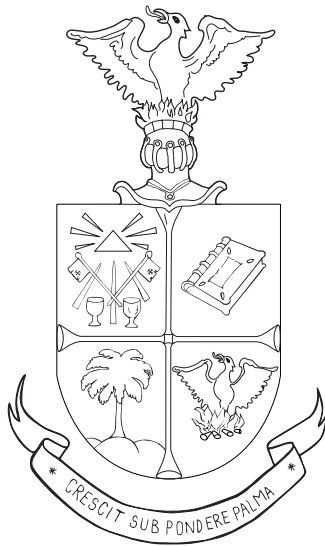

**Oktatók és hallgatók közös
tanulmánykötetete**

Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötetete

Budapest, 2021

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2021

Sorozatszerkesztő:
Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Szerkesztette:
Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter

Olvasószerkesztő:
Nagy Lenke

ISSN 2063-4757
ISBN 978-615-5961-54-0

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Alpár Vera Noémi – Weber Tímea Jolán <i>For-profit szervezetek teljesítményértékelési rendszerének stratégiai fejlesztése</i>	9
Domokos Andrea – Fábryné Keszler Nikolett <i>Régi-új kihívások a büntetés-végrehajtásban</i>	59
Domokos Andrea – Lajtár István – Havasi Sára <i>A biztonságos fogva tartás alapelvei pandémia idején</i>	81
Domokos Andrea – Garai Renáta <i>Különleges státuszú speciális üzletek: Nemzeti Dohányboltok és a COVID-19</i>	103
Domokos Andrea – Havasi Sára <i>A digitalizáció a büntetés-végrehajtás szolgálatában</i>	125
Király Lilla – Papp Eszter <i>Kockázati tényezők a határon átnyúló polgári jogvitákban, avagy az ügyintézés buktatóinak anyagi - és eljárásjogi kérdései ügyvédi szemmel</i>	151
Klein Tamás – Liber Ádám <i>Adatvédelem koronavírus idején</i>	183
Osztovits András – Tóth András <i>Polgári eljárási kérdések veszélyhelyzet idején – átmeneti vagy végleges modellváltás?</i>	211
Szalma József – Lévai Ildikó <i>Az orvosi kárfelelősség</i>	241

Tóth András – Rideg Gergely <i>Robotok emberi élet kioltására felhasználásának alapvető- és emberi jogi kérdései</i>	263
Knoll-Csete Edit – Tóth András <i>Vállalatok társadalmi felelősségvállalása</i>	285
Miklósne Zakar Andrea – Preku Franciska <i>Az európai unió néhány válasza a globális járványhelyzetre és azok hatása a helyi és regionális területi szintekre</i>	303

ELŐSZÓ

Magunkénak vallva az egykori református jogakadémiák szellemi örökségét, karunk oktatói segítik, támogatják a hallgatókat a tudományos diákköri munkában. Ennek számtalan megnyilvánuló jele közé tartoznak a hazai és nemzetközi perbeszédversenyek, ahol az Állam- és Jogtudományi Kar jól felkészített diákjai évek óta kimagasló eredményeket érnek el.

A jogakadémiák annak idején a gyakorlati képzést helyezték előtérbe, de már annak a kornak a kiváló jogtudósai is törekedtek arra, hogy amelyik hallgatónak szándéka, tehetsége volt kutatómunkát végezni, tudományosan képezni magát, annak megadják a lehetőséget.

Így vagyunk ezzel magunk is – egykori tanárok késő utódai – felismerve, hogy a lehetőség egyben kötelezettséget is jelent. A jövő ügyvédei, ügyészei, bírói mellett, a jövő jogtudósait is oktadjuk. Legjobb szándékunk szerint, igyekszünk tudásunkat, tapasztalatunkat átadni, egyfajta szellemi örökségként a következő generációra hagyományozni, amelyre minden körülmények között lehet építeni.

Egy oktató számára különösen nagy öröm, amikor azt tapasztalja, hogy diákja a kötelező tananyagnál többet akar megtanulni. Büszkén mondhatom, hogy Állam- és Jogtudományi Karunknak sok ilyen lelkes hallgatója van. Nagy ajándék azt látni, hogy valaki már hallgatóként idejét, energiáját szívesen áldozza kutatásra. Az oktatók és hallgatók tudományos együttműködésének szorgalmazása érdekében kezdeményeztem, hogy témavezető és hallgatója írjon együtt tanulmányt, és az ÁJK egy kötetben jelentesse meg az így elkészülő tudományos munkákat. Bízom abban, hogy a témavezető és az elhivatott tanítvány együttműködése az ismeretek átadása és közös erőfeszítéssel való gyarapítása mellett a kutatás módszertanának gyakorlatban történő elsajátításához is hozzájárult.

Köszönet illeti azokat, akik ebben a nagyszerű munkában részt vettek, és a kötetben megosztották velünk kutatásaik eredményeit, pl. a régi-új kihívásokat a büntetés-végrehajtásban, a határon átnyúló

polgári jogviták kockázati tényezőit, az orvosi kárfelelősség módozatait, és a vállalatok társadalmi felelősségvállalását.

Remélem, hogy azok, akiknek asztalára kerül e kötet, olyan nagy érdeklődéssel fogják olvasni, mint amilyen lelkesedéssel a szerzők megírták tanulmányaikat. Bárha hihetnénk Robert Schumann gondolatát: „Az igazi mester nem nevel tanítványokat, hanem csak mestereket...”

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter
dékán

FOR-PROFIT SZERVEZETEK TELJESÍTMÉNYÉRTÉKELÉSI RENDSZERÉNEK STRATÉGIAI FEJLESZTÉSE

(elemzés és esettanulmány)

Bevezetés

A vállalatok hatékonyságnövelése a jól és mind jobban működő folyamatoktól függ. Éppen ezért ezek meghatározása és mind pontosabb mérése égetően szükséges és aktuális téma. Ugyanakkor a mérési rendszerek bevezetése komplex, hiszen egyaránt figyelembe kell venni a stratégiai igényeket, a láthatatlan, implicit feltételeket, (mint például a szervezeti kultúra és a benne működők értékrendje) és a külső tényezőket (technológia, szabályzás, gazdaság gyors változásait is). Tenner és DeToro 3 mércét azonosított a folyamatok működésével kapcsolatosan.³ Az első a folyamatra vonatkozik ez a hatékonyság (hatásfok). Mennyi forrás lett felhasználva a lehetséges forrásból (minél kevesebb annál jobb), ezt a folyamaton belül mérjük. Ide tartoznak a részfolyamatok + a szállítók bemenetei is. A második a kimenetre vonatkozik ez a hatássóság (eredményesség). Jelentése, hogy a folyamat azt hozta-e létre (szolgáltatást vagy terméket) amit kellett, tehát megfelel a célnak. A vevő által meghatározott tulajdonságoknak megfelel-e a kimenet, amit a folyamat létrehozott. A harmadik a végeredményre vonatkozik

1 Alpár Vera Noémi közgazdász, szociológus; tanársegéd, Gazdasági és Vezetéstudományi Intézet (KRE ÁJK)

2 Weber Timea Jolán, Emberi Erőforrások alapképzés (BA/BSc, KRE ÁJK)

3 Tenner A. R., DeToro I. J. [ford. Fiers P. és munkatársai] (1998): BPR: vállalati folyamatok újraformálása. Budapest, Műszaki Könyvkiadó. pp. 93-97.

(szolgáltatásra vagy termékre). A vevő igényei kielégültek-e vagy sem (mérése fogyasztói elégedettségméréssel, miután a terméket eladták vagy a szolgáltatás teljesült).

A folyamatok teljesítményének mérésére 4 általános dimenziót különböztethetünk meg: idő, költség, minőség, valamint a flexibilitás. Utóbbi a változással kapcsolatosan jelenik meg (a képességet jelenti a változásokra reagálásra). Mind a 4 dimenzió sok kulcsteljesítmény mutatóra, az úgy nevezett „Key Performance Indicator”-ra (KPI) finomítható.⁴ A „legfőbb érték maga az ember”⁵ tartja a mondás, éppen ezért az humán erőforrás megfelelő és hatékony alkalmazása szinte minden értékteremtő folyamat meghatározó és elengedhetetlen tényezője. A humán erőforrás-gazdálkodás egyik fő funkciója a vezetéssel és a vállalati stratégiával összhangban, a szervezet működésének, profitabilitásának biztosítása, hatékonytá tétele, melynek az egyik központi eleme a teljesítményértékelés. Bár egyre elterjedtebb a vállalatok körében a munkavállalók teljesítményének egyéni és csoportos értékelése, amely azonban kellő körültekintés, hibás menedzselés esetén számos konfliktus lehetőségét rejtheti magában. Véleményünk szerint a vezetés és a beosztottak egyetértése, valamint hatékony kooperációja, közös teljesítménye (szinergiája) nagyban hozzájárul a vállalat sikerességéhez és hatékony működéséhez. Továbbá a vállalat céljainak eléréséhez az is hozzájárul, hogy a munkavállalók tájékoztatva vannak a jövőbeli tervekről, elvárásokról, tudják mire számíthatnak és ezáltal motiváltabbá és elkötelezettebbé válnak, mert nem a bizonytalanság dominál. Magyarországon a teljesítményértékelésre mint ösztönzési módszerre, a TÉR (teljesítményértékelési rendszer) alkalmazására a nagyobb vállalatok és a multinacionális cégek fordítanak leginkább időt és erőforrásokat. A kisebb vállalkozások számára nem kifizetődő egy komolyabb rendszer működtetése, mivel kevesebb az alá-fölé rendeltségi viszony és számos esetben még humán erőforrás osztály sem

4 Dumas M. ... [et al.] (2018): Fundamentals of Business Process Management. Berlin, Springer-Verlag Berlin Heidelberg. pp. 59-62.

5 Bakacsi Gyula – Bokor Attila – Császár Csaba – Gelei András – Kovács Klaudia – Takács Sándor (2000): Stratégiai emberi erőforrás menedzsment. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest. hátlap

létezik, aki koordinálni és kiértékelni tudná az eredményt. A jó folyamat egyszerű, értékmaximáló, minimalizálja a veszteséget, csökkenti a redundanciát, rugalmas, felelőse meghatározható, kapcsolódási pontjai más folyamatokhoz átláthatók, van eredménye, valamint mérhető.⁶ A folyamat-kiválóság tekintetében 5 alapelvet azonosít Poór: értéket hoz létre a folyamat kimenete, a folyamatátalakításkor a legnagyobb értékű folyamat a cél, az ismétlődéseket kerülni kell, a folyamatgazda legyen kiváló, valamint a folyamat mérhető.⁷ Létre kell hozni viszont az elképzelt ideális folyamatot is. Így nem jutunk oda, hogy a meglévő állapot visszahúzza vagy korlátozza a kreativitást. Lehet, hogy soha nem valósul meg teljesen az ideális folyamat, mégis segít, hiszen motivál új megoldásokra.⁸

Teljesítményértékelés

A teljesítményértékelés fogalmára is, mint magára a teljesítményre, a szakirodalom számos meghatározást tár elénk. Meglátásom szerint a teljesítmény értékelése nem lehet más, mint a korábban meghatározott elvárások, célok teljesülésének a részletes és átfogó vizsgálata, mely kommunikáción alapulva segíti a munkavállaló és a szervezet közötti elvárások tisztázását.

De lássuk ezen fogalmat összesítve az alábbi táblázatban, hogy miként látják a szakemberek, vagyis mennyire egyezik vagy épp ellentmondásos a véleményük.

-
- 6 Poór J. (2016): Menedzsment-tanácsadási kézikönyv: innováció-megújulás-fenntarthatóság. Budapest, Akadémiai Kiadó. p. 291.
 - 7 Poór J. (2016): Menedzsment-tanácsadási kézikönyv: innováció-megújulás-fenntarthatóság. Budapest, Akadémiai Kiadó. p. 290.
 - 8 Becker R. ... [et al.] (közread. IFUA Horváth & Partners Management Consultants) (2008): Folyamatmenedzsment a gyakorlatban: Árbevétel-növelés és költségcsökkentés tartósan jó folyamatteljesítménnyel. Budapest, IFUA Horváth & Partners. p. 119.

Szerző	Teljesítményértékelés fogalma
Anderson Fitd	<i>„A munkavállalók írásbeli értékelése, melyet szisztematikusan és szabályos időközönként hajtsunk végre.”</i>
Klein	<i>„A teljesítményértékelés során a vezetők minősítik a beosztottak munkájának eredményét. Alapja a teljesítmény megfigyelése és összevetése a célokkal, tervekkel, elvárásokkal, szokásokkal, normákkal.”</i>
Vekerdy Ida	<i>„A teljesítményértékelés a fő feladataink és stratégiai feladataink megvalósulásának eszköze.”</i>
Fábián Endre	<i>„A teljesítményértékelés a szervezetben dolgozó munkatársak adott időszakokra vonatkozó teljesítményének felmérése, megítélése, kiértékelése. Célja a kollégák tevékenységének, munkájának, kapcsolatainak megítélése és a fejlesztés elősegítése.”</i>
Randell	<i>„Olyan folyamat, amelynek során az egyén munkáját megfigyelik, felméri, rögzítik, jelentést készítenek róla és megvitatják azzal a céllal, hogy valamilyen módon javítsanak az elvégzett munka minőségén és mennyiségén, valamint fenntartsák vagy növeljék az egyén munkavégzéséből származó megelégedettséget.”</i>

2. táblázat Teljesítményértékelési definíciók (Forrás: saját szerkesztés Barlai 2007. 147 old., Maticsákné 2012. 234 old., Fábián 2008. 75 old. és Vekerdy 2008. 102 old. alapján)

A fenti állításokból láthatjuk, hogy számos megközelítésből tekintve születtek ezek a meghatározások, de minden esetben ugyanazt a végcél szolgálják, ami nem más, mint a munkavállaló elégedettsége és a teljesítmény javítása.

Az emberi erőforrások menedzselésében a teljesítményértékelés stratégiai szerepet tölt be. Ezen folyamat segítségével a szervezet visszacsatolást ad az alkalmazottak számára, ezáltal saját maga is visszajelzést kap. Ezen visszajelzést célszerű minél sűrűbben megtenni, mivel ezáltal derül fény a munkavállaló tényleges teljesítményére és elégedettségére, legfőbbször ennek hiánya vezet az elégedetlenségre.⁹ Hosszabb távra visszatekinteni és

⁹ Klein Sándor (2001): Munkapszichológia. SHL Hungary Kft. Budapest. 266 old.

igazságosan minősíteni a munkásságát szinte lehetetlen. A teljesítményértékelés során célszerű szubjektív és objektív elemeket is mérni.

A teljesítmények értékelésének formális eredete az időszámításunk előtti III. századig nyúlik vissza Kínába. Ahol Sin Yu a Wei dinasztia értékelője értékelte a hivatalnokokat, egy kilencpontos osztályozó skála alapján. Ez a kezdetleges rendszer nem működött megfelelően, mivel az értékelés nem a megadott kritériumok alapján történt, annál inkább a szimpátián vagy az ellenszenven alapult. Heilbronner 1953-as véleménye szerint az első ipari és érdemi teljesítményértékelés Robert Owen nevéhez kötődik, aki a skóciai New Lanark-i gyapotgyárában alkalmazta az 1800-as évek elején. Az Amerikai Egyesült Államokban a munkapszichológusok a Carnegie-Mellon Egyetemen ember-emberre minősítést használtak az értékesítők értékelésében. Későbbiekben az Első Világháború idején ezt az értékelési formát alkalmazták az Egyesült Államok hadserege és a tisztek értékelésére. A teljesítmény értékelő rendszerek új módszerekkel gazdagodtak és az iparági alkalmazottak értékelése az Első Világháború után vált népszerűvé. Majd a Második Világháború után széles körűen elterjedt a gyakorlatban a vezetői értékelés.

Az amerikai ipari környezetben 1950 körül vezették be, a személyzet teljesítményértékelését. Ezt követően az 1960-as években ugrásszerűen elterjed az alkalmazása az amerikai vállalatok körében. 1961-ben végzett felmérés szerint a résztvevő vállalatok körében már 61% rendelkezett értékelési rendszerrel, de ezen rendszerek általában csak az alkalmazottakra vonatkozott. Az amerikai gazdaságban 1964-et követően nagy igény jelentkezett az értékelési eljárások tudományos alapokra helyezése és a törvényes keretek megteremtése iránt. Tiffin és McCormick 1968-as kutatása alapján, – mely 400 amerikai vállalatra terjedt ki – a vállalatok több, mint fele használt szakmai teljesítményértékelést. Egy hasonló kutatás szerint melyet Bass és Barrett végzett 1972-ben és 955 cégre terjedt ki, a cégek immáron 71%-a használt teljesítményértékelési rendszert a fizetések megállapításához.¹⁰

10 Kevin R. Murphy, Jeanette N. Cleveland (1995): *Understanding Performance Appraisal: Social, Organizational and Goal-Based Perspectives*. SAGE Publication International Educational and Professional Publisher Thousand Oaks london New Delhi. 4 old.

Amennyiben az egyik leggyakrabban emlegetett képlet és Maier 1950-ben közzétett formulája alapján vizsgáljuk a teljesítmény nem más, mint a képesség és a motiváció szorzata.¹¹

$$TELJESÍTMÉNY = KÉPESSÉG \times MOTIVÁCIÓ$$

Azonban más szakirodalmak a teljesítményt szervezeti szinten kiegészítik a lehetőséggel, így három tényezővel írható le a képlet.¹²

$$TELJESÍTMÉNY = (KÉPESSÉG + SZAKMAISÁG) \times MOTIVÁCIÓ \\ \times LEHETŐSÉG^{13}$$

A képesség az emberi erőforrás fontos adottsága, mely arra ösztönzi, hogy valamilyen eredményt elérjen a gondolati és viselkedési adottságainak együttesével.

A szakmaiság azon tudások, gyakorlatok és tapasztalatok összessége, melyet „eszközként” tud használni a megvalósításhoz az egyén.

A lehetőség alatt a munkakörülményeket vagy az alkalmazott technológiát értjük, mely nagyban befolyásolja az elérhető eredmény színvonalát és erre nincs ráhatással az egyén képessége és motivációja sem.

A motiváció az egyén belső tudati állapota, mely arra készteti, hogy kielégítse a saját maga szükségleteit, vágyait és igényeit.¹⁴

Az objektív teljesítményértékelést több mint száz éve alkalmazzák és története során számos technikát próbáltak ki. A vezetők a kulcs teljesítmény mutatókat - KPI - veszik figyelembe, melyek számszerűsíthetők és jól mérhetők. Ezen értékelési formát nevezzük a KPI alapú értékelésnek.

A szubjektív rendszerben a vezetők végig gondolják, hogy a mun-

11 Maier, N. R. F. (1955). Psychology in industry: a psychological approach to industrial problems.

Houghton Mifflin.

12 Maticsákné Lizák Marianna (2012): Emberi erőforrás gazdálkodás. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest. 256 old.

13 Factors in capacity building: Capacity = expertise \times motivation \times opportunities

14 Branyiczki Imre (1991): Motivációs elméletek. In: Vezetés-Szervezés II. Aula Kiadó. Budapest. 24 old.

katársak hogyan teljesítettek, azaz, hogy megfelelőek-e az adott munkakör betöltésére. Viselkedési és magatartási normákat vesz alapul, ezek közé tartozik a személyes szimpátia is. Ezen értékelési rendszer viszonylag újnak mondható, mivel a kifejlesztése igen komoly idő- és erőforrás-igényes munkával valósítható meg. A szervezetek a saját kultúrájuk és értékrendszerük alapján határozzák meg az értékelendő kompetenciákat. A vezető szubjektív értékelését sok minden torzíthatja ezért az utóbbi időben sok szervezet kezdte el használni ezen értékelési formát mint, a kompetenciákat mérő teljesítményértékelést.¹⁵

Kisebb vállalatoknál a személyes kontroll szorosabb és ezáltal úgy vélik, elegendő az informális értékelés is. Sokkal több lehetőség adott a párbeszédre, a vezető folyamatosan értékeli a beosztottakat.

Közepes és nagyobb vállalatoknál célszerű valamilyen teljesítményértékelési rendszert alkalmazni, mert így lehetőség nyílik a képzési igények felmérésére és a létszámtervezésben is segítséget nyújthat.

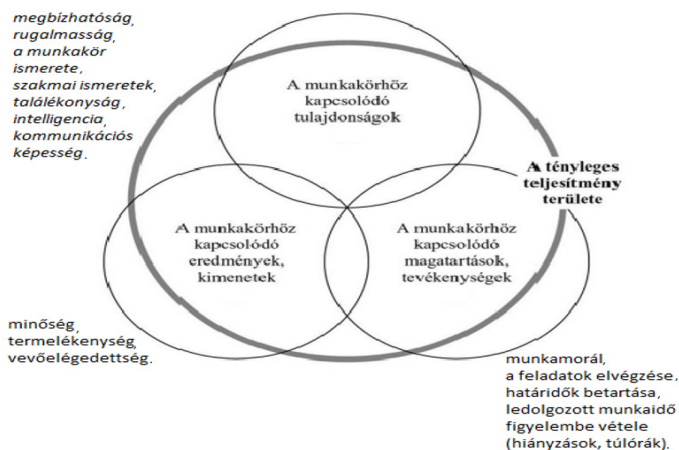
A nagyvállalatok az elmúlt 20 évben jöttek rá arra, hogy a korábban használt rendszerük nem minden esetben mutat valós képet a munkatársak teljesítményéről, ezáltal elkezdték a saját kultúrájukra formálni és az adott munkakörre szabva bevezetni a kompetencia alapú teljesítményértékelési rendszert. Mert ma egyre inkább a „Hogyan lehet a jó eredményt elérni?”¹⁶ kérdésre választ igénylő megközelítések, magatartásformák helyeződnek előtérbe.

Napjainkban sok szervezetnél összefonódva található meg a teljesítményértékelés ezen két eleme, mivel úgy vélik, hogy célszerű mérni úgy a munkakörhöz kapcsolódó tulajdonságokat és magatartást, mint magát az elért eredményeket is, amelyet munkakörtől függetlenül az alábbi ábrán bemutatott általános példán láthatunk.¹⁷

15 Klein Balázs – Klein Sándor (2006): *A szervezet lelke*. Edge 2000 kiadó. Budapest. 89 old.

16 Farkas Ferenc – Karoliny Mártonné – László Gyula – Poór József (2007): *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest. 253-259 old.

17 Devris, D.L. – Morrison, A.M. – Shullmann, S.L. – Gerlach, M.L. (1981): *Performance Appraisal on the Line*. John Wiley and Sons. 29 old.

4. ábra: Teljesítményértékelés lehetséges tárgyai (Forrás: saját szerkesztés Devris és társai. 1981. 29 old. alapján)

A fenti három dimenzió a munkakör teljesítésében eltérő súllyal van jelen, ezáltal maga a teljesítmény csak megközelíthető. Ezek a tulajdonságok némileg átfedésben vannak, de semmiképp nem azonosak sem egymással, sem a teljesítmény valós területével. Ezért, ha minél több dimenzióval és kritériummal értékelünk, egyre hatásosabb lesz az értékítéletünk.

Teljesítményértékelés célja

A teljesítményértékelés legfőbb célja, hogy képet adjon a jelenlegi szervezeti helyzetről, visszajelzést biztosítson a munkavállalóknak a munkájukról, javuljon a munkatársak munkateljesítménye, meghatározza a jövőre vonatkozó elvárásokat, konkrét oktatási igényeket határozzon meg, illetve, hogy rávilágítson a szervezeti vezetés hiányosságaira vagy épp az erősségeire. A teljesítményértékelés céljai alapvetően három csoportra oszthatók: minősítési célok, fejlesztési célok, és a szervezeti kommunikációs célok.¹⁸

Ezekon felül a humán erőforrásra is kihatással van, mert segítséget nyújthat a munkaköri leírások és a munkacélok rendszeres áttekintésére,

18 Vekerdy Ida (2008): Humán Erőforrás menedzsment II. Személyügyi tevékenység Távoktatási tankönyv. Gödöllő. 104. old.

aktualizálására, a HR döntések megalapozásában és vezetők döntéseinek meghozatalában. A toborzás-kiválasztás esetén is van befolyásoló szerepe, mivel a teljesítményértékelés képes biztosítani, hogy a megfelelő szakemberek legyenek megfelelő munkakörökben, illetve, hogy egy hatékony csapat jöjjön létre a szervezeten belül ezen személyekből.

Az 1900-as évektől kezdődően számos magyar szakember is megpróbálta meghatározni, hogy mi is lehet a teljesítményértékelés valódi célja.

Ezeket gyűjtöttük össze és mutatjuk be az alábbi táblázatban:

Szerző	Évszám	Meghatározás
Vitár Zoltán	1992	„A teljesítményértékelés igazgi célja az értékelt személy fejlesztése, fejlődésének elősegítése”.
Bóday Pál	1993	„A teljesítményértékelés legáltalánosabb célja az értékelt dolgozó teljesítményének fokozása, eredményesebbé tétele”
Zeller Gyula	1995	„Ennek kapcsán megvizsgálják az alkalmazotti viszonyt a munka – és teljesítménynormákhoz, tehát lényegében visszacsatolást végeznek.”
Kővári György	1995	„A teljesítményértékelés az a folyamat, amelynek során figyelemmel kísérik a dolgozók munkabeli teljesítményét, szervezeti elömenetét, értékelik a majdani előléptetés esélyeit.”
Gyökér Irén	1999	„A teljesítményértékelés a szervezetben dolgozó valamennyi munkatárs adott időszakra vonatkozó teljesítményének felmérése és megítélése.”
Roóz József	2001	„A teljesítményértékelés egy olyan eljárás, amelynek során az alkalmazottak teljesítményének, fejlődésének és képzési igényeinek felmérése folyik.”
Szemes László – Világi Rudolf	2001	„Az értékelés alapvető célja a teljesítmények reális mérése.”
Chikán Attila	2005	„Teljesítményértékelés, a munkavállalói teljesítmények az egyes munkavállalókkal való együttműködésben, rendszerint párbeszédben lezajló időszakos, a vezető által lebonyolított értékelés.”
Gerákné Krasz Katalin	2007	„A teljesítményértékelés alapvető célja a munkatársak teljesítményének biztosítása és javítása, a szervezet céljainak elérése érdekében.”
Kapus István	2008	„A teljesítményértékelés célja a munkatársak teljesítményének biztosítása és javítása a szervezet törekvéseinek megvalósítása érdekében.”

3. táblázat: A teljesítményértékelés célja (Forrás: saját szerkesztés Vitár 2002. 60 old., Boday 1993. 37 old., Zeller 1995. 168 old., Kővári 1995. 81 old., Gyökér 1999. 164 old., Roóz 2001. 273 old., Szemes L.– Világi R. 2001. 188 old., Chikán 2005. 280 old., Krasz 2007. 51 old. és Kapusi 2008. 8 old. alapján)

A külföldi Brumbrach 1988-as meglátása szerint „A teljesítmény értékelése mind a viselkedést, mind az eredményeket jelenti. A viselkedés a szereplőtől származik és a teljesítményt absztrakcióról akcióra alakítja. Nemcsak az eredmények eszközéül szolgálnak, hanem önmagában a magatartás is, mint eredmény – a feladatokra alkalmazott szellemi és fizikai erőfeszítést – megítélhető az eredményektől eltekintve.”¹⁹

A fenti meghatározásból arra a következtetésre jutunk, miszerint teljesítmény értékelésekor mind a viselkedést, mind az elért eredményeket kell figyelembe venni. Ez nem csak a célok elérésének egyszerű mérlegelésének kérdése, hanem a kompetencia tényezőit be kell építeni a folyamatba.

A teljesítményértékelés formái

A teljesítményértékelés kapcsán két formát különböztethetünk meg. Az alkalmazott forma lehet megítélő és fejlesztő is egyaránt. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a két értékelési forma nem ugyanazt tartalmazza. A megítélő értékelésnél egy adott időszak alatt meghatározott célok elérésének a teljesítményét jelenti összehasonlítási alappal. Ezen módszernél az elért eredmény és érdem alapján a díjazás is szerepet kap, ezáltal motiváló hatással bír a munkavállalók szemszögét tekintve. A megítélő értékelésnél a munkavállaló szerepe passzív, hisz egyéni teljesítményt értékel a vezető rangsorolási módszerrel, melynek célja az egyén teljesítményének javítása és motiválása eltérő díjazásokkal.

A fejlesztő módszer alkalmazásának a lényege, hogy javítsák a munkavállalók teljesítményét az ismereteik bővítésének a lehetőségével, készségeik fejlesztésével. A munkavállaló tudára kell adni, hogy az adott munkakör betöltésére szüksége van fejlesztésre, ennek hiányában nem folytathatja tovább a munkáját. Természetesen mindezt nagyon emberségesen és nem sértően, hisz a cél az, hogy a munkakör által előírt elvárásokat képes legyen biztosítani és a továbbiakban maradéktalanul ellátni a feladatokat. A fejlesztő értékelésnél a munkavállaló aktívan részt vegyen a folyamatban, bizalomra épülő beszélgetésen

19 Michael Armstrong (2006): A handbook of Human Resource Management Practice 10th edition. Kogan Page. London and Philadelphia. 498 old.

alapuljon és a munkatárs megfogadja felettese tanácsait, melynek célja a képességeinek, tudásának a fejlesztése és ezen cél érdekében hajlandó legyen képzéseken részt venni és önképzésre is.²⁰

A fejlesztő értékelést a közepes és nagy vállalatoknál a szellemi foglalkoztatottak körében mindenképp célszerű alkalmazni, mivel náluk nem feltétlenül motiváló tényező a javadalmazás, hanem terveik között már szerepet játszik a karrier megvalósítása is. Míg a fizikai munkavállalók esetében elmondhatjuk, hogy nagyon nagy befolyással bír a javadalmazás és a jutalom rendszer.

Annak ellenére, hogy a szakemberek nem ajánlják a két forma egyidejű alkalmazását, mégis számos vállalat ezen típusokat összeszova alkalmazza, hisz elképzelhető, hogy a munkavállaló egy adott munkakör betöltésekor bizonyos munkafeladatokat tekintve nagyon kiemelkedően teljesít, míg más feladatokat viszont képtelen ellátni. Mint láthattuk, számos pontjában eltérő eszközök itatják át a típusokat, ezért a két értékelési mód egyidejű alkalmazása a vezető részéről nagyon nagy odafigyelést, emberségességet igényel, éppen ezért azt ajánlják, hogy néhány hónapos különbséggel ejtsék meg az értékeléseket. A kialakult helyzetet megfelelően és megbántás nélkül csakis a fentiek figyelembevételével képes a munkavállaló tudtára adni.²¹

Teljesítményértékelési metodológiák

Amikor értékelésről beszélünk akkor az is eldöntendő kérdés, hogy milyen módszerekkel, technikákkal értékeljünk. Először is mérlegelnünk kell, hogy milyen típusú teljesítményértékelésre van szükség a szervezetben. Kisebb szervezetekben elegendő lehet a párbeszédforma, nagyobb szervezeteknél hatékonyabb választásnak bizonyul egy formális eljárás kiválasztása.

20 Karoliny Mártonné – Poór József (2017): Emberi Erőforrás menedzsment kézikönyv, Rendszerek és alkalmazások. Wolters Kluwer Kft. Budapest. 615 old.

21 Karoliny Mártonné – Poór József (2017): Emberi Erőforrás menedzsment kézikönyv, Rendszerek és alkalmazások. Wolters Kluwer Kft. Budapest. 616 old.

Osztályozó rangsoroló skálák: egyik legrégebbi módszer. A fontosnak és szükségesnek vélt készségeket, képességeket, a munkához kötődő szakmai tudást kell az értékelt munkavállalónak osztályoznia, vagy pedig egy skálán a megfelelő helyen elhelyeznie, valamilyen módon.

Szöveges értékelés: két fajtája van a strukturált és a strukturáltalan esszé írása. Az értékelő strukturáltan esszé írásakor kötetlenül értékelheti az értékelt gyengeségeit, erősségeit. Munkavállalók teljesítményének az összehasonlítására nem igazán alkalmas, viszont fejlesztési célra jól hasznosíthatók. Strukturált értékelés választásakor a szervezet előre meghatározza az értékelési útmutatót.

Kritikus esetek módszere: Egy adott időszak alatt az értékelők figyelik az értékelt munkáját, magatartását és feljegyzik a legjobb, illetve a legrosszabb módszereket. Ma már nem sűrűn használják.

Magatartásformákkal jellemzett osztályozó skála: Kiküszöböli az osztályozó skálák hibáit. Egyedileg meghatározott teljesítményezőket sorol fel, melyek alatt különböző magatartásjellemzők közül választhatunk akár pontszámok is használhatóak mellette.

Magatartásfigyelő skála: azokat a magatartásokat figyelik meg, melyek a legfontosabbak a munkakör szempontjából.²²

'Management by objectives' módszer: A figyelem a jövőbeni elvárt teljesítményt helyezi előre. Az értékelt is aktívan részt vesz a célok kialakításában. A fentiekben említést tettem arról, hogy a kisebb szervezetekben elegendő az informális értékelési technika is, hiszen a vezető és a beosztott között a párbeszéd lehetősége akár napi szinten adott és a kontroll is szorosabb ezáltal nem szükséges formális keretekbe önteni az értékelést.

Vizsgont egy nagyobb szervezetnél, ahol a hierarchia szint is szer-teágazó, ott célszerű formális eljárást alkalmazni. Ezen módszerrel csökkenthető a szubjektív megítélés veszélye, az értékelés pontosabban dokumentálható és a teljesítmények alakulása hosszútávon is nyomon követhető.²³ Ezzel lehetőséget adunk a menedzsment részére, hogy összesítsék a képzési igényeket és a létszámtervezésnél is fontos szerepet tölt be. A formális keretek között megvalósított teljesítmény

22 Hernyik Réka: A teljesítményértékelés módszerei röviden (kézirat) 2020.

23 Vekerdy Ida (2008): Humán Erőforrás menedzsment II. Személyügyi tevékenység Távoktatási tankönyv. Gödöllő. 109. old.

értékelésnél szétválasztható az egyéneket értékelő és a több személyt egyidejűleg értékelő módszer.²⁴

Egyéneket értékelő technikák

Osztályozó, értékelő skálák: ezen értékelési módszer a módszerek között az élen jár, a szervezetek szeretik ezt használni, mivel a munka mennyiségét, minőségét, a szakmai ismeretet, pontosságot és a munkavállalói jelenlétet értékelhetik. A teljesítmény fontosnak vélt részeit, egy skála segítségével értékelik és a teljesítménykritériumok lehetnek tömören meghatározottak vagy épp határozatlanok és ezek különböző formában jelenhetnek meg az értékelőlapokon. Ha a kritériumok meghatározása megtörtént, következik a teljesítményszint megjelenítő skála kiválasztása. A skála számozása terjedhet háromtól kilencig és lehet akár páros vagy épp páratlan számú is. Legelterjedtebb számozása az iskolarendszerben is használatos számozási mód, amely nem más, mint az egytől ötig terjedő, ezt természetesen kombinálható egy-egy jellemzővel is. Például: 1.- elvárások alatti; 2.- időnként elmarad az elvárásoktól; 3.- elvárásoknak megfelelő; 4.- elvárások feletti és 5.- kiváló.

Kötetlen formájú jelentés, szöveges értékelés (esszé): ezen strukturálatlan esszé alkalmazás esetében az értékelő megfogalmazza az értékelte erős és a gyenge pontjait, ezek a többi értékelte személy céljaival nem összehasonlíthatók. A strukturált esszé esetében a szervezet által elő van írva, hogy milyen kritériumokat kell véleményezni, de a véleményezés módja nincs megszabva. Ez a technika inkább fejlesztési célra használható, mintsem jutalmazási célra.

Munkanorma: ezen technikánál a termelő munkavégzési normákat vetik össze a tényleges teljesítménnyel. Az idő- vagy teljesítménynorma precíz, aprólékos megfigyeléseken vagy statisztikai adatokon alapuló tanulmányokra épül. A mai szervezetek önálló teljesítményértékelési technikaként kevésbé alkalmazzák, de jelentős mértékben építenek a munkanormák használatára.

24 Farkas Ferenc – Karoliny Mártonné – László Gyula – Poór József (2007): Ember erőforrás menedzsment kézikönyv Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsszolgáltató Kft. Budapest. 261-267 old.

Kritikus esetek módszere: ezen technikát a mai szervezetek kevésbé használják, mivel az értékelőtől azt várják, hogy az adott értékelési időszak alatt gyűjtse össze és jegyezze fel az értékelt munkamagatartásának kiemelkedően jó, illetve a nagyon rossz, tehát kritikus eseteit. Előnye, hogy az értékelő, nem vádolható elfogultsággal és az, hogy munkakör-specifikus mely sok egzakt magatartásmintát tartalmaz. Hátránya pedig, hogy időigényes, nehezen összehasonlítható, mivel nem számszerűsíthető. A mai szervezetek ismételten alkalmazzák ezen technikát beépítve a kompetencia alapú értékelési módszerbe.

Magatartásformákkal jellemzett osztályozó skála: ez a technika viszonylag új, a kritikus esetek módszerével kombinálja az osztályozó skála fokozatait. Angol rövidítése BARS, először Smith és Kendall mutatta be 1963-ban és szigorú eljárás alapul.²⁵ Csökkenti a tradicionális osztályozó skála által felvetett problémákat úgy, hogy az új skála fokozatait az értékelt munkakör magatartáselemeivel határozza meg. Mivel a munkakörhöz igazítható sokkal precízebb, mint a tradicionális skálás értékelési módszer, viszont hátránya, hogy ezen technika kialakítása nagyon idő és költségigényes.

Magatartás-megfigyelő skála: ezen technika is a kritikus esetek technikára épít, méghozzá úgy, hogy leírja a munkakör legfontosabb magatartáselemeit. Abban különbözik a magatartásformákkal jellemzett osztályozó skálától, hogy itt a magatartáselem gyakoriságának elfordulását, illetve, hogy milyen mértékben volt megfigyelhető kell megjelölni.

MbO (Management by Objectives) Célközpontos vezetés: ezen technika igényei hetvenes években jelent meg, mely szerint a múltbeli teljesítmény helyett a jövőbeli teljesítményelvárás felé kellene fordítani. E technika során az értékelő és az értékelt együtt határozzák meg a jövőbeli teljesítménycélokat, amit az elkövetkezendő időszakban el kell érnie.

Fontos, hogy a kitűzött célok „SMART” célok legyenek:

- Specific – specifikus (világosan, egyértelműen meghatározott célok)
- Measurable – mérhető (mennyiség, minőség, idő, pénz)
- Attainable – elérhető (kihívásokkal teli, az értékelt képességeihez igazodva)

25 Jenifur Majid (2016): Effectiveness of Performance Appraisal Methods – An Empirical Study of the Telecommunication Sector International Journal of Trend in Research and Development, Volume 3. May - Jun India 12 old.

- Relevant – releváns (a szervezet célkitűzéseinek szempontjából, így az egyén igazodik a vállalati célokhoz, reális és megvalósítható)
- Time-bound – időhöz kötött (időkeretekhez, illetve határidőhöz kötött, ami betartható):²⁶

Az MbO önmagában nem mondható hatékonynak éppen ezért nem is így alkalmazzák a szervezetek, viszont kombinálva a magatartás vagy a kompetencia jellegű teljesítménydimenziókkal a szervezetek nagy többségénél jelen van.

Több személyt értékelő, illetve csoportos technikák

Rangsorolás: ezen technikánál az értékelő sorba állítja a beosztottjait a legjobbtól a legrosszabbig. Tehát a legjobban teljesítő van a sor elején és a legrosszabbul meg a láncsor végén. Ez az egyszerűbb változata a rangsorolásnak és ezt egyenes rangsorolásnak nevezzük.

Van egy bonyolultabb változata is a rangsorolási technikának, melyben az értékelő részére átadják az összes értékelendő munkavállaló névsorát és megkérlik, hogy döntse el, hogy ki a legjobb, illetve ki a legrosszabb az érdeklődés tárgyául szolgáló szempontból. Amint az értékelő elmondja, a véleményét a munkavállaló nevét törlik a névsorból és feljegyzik egy külön rangsorolásban. Az értékelő újból és újból eldönti, hogy ki a legjobb és a legrosszabb az egyre csökkenő névjegyzékben.²⁷

Kényszerített szétosztás: ennél a technikánál az értékelőnek kell szétosztania a személyes értékelési eredményeket, a szervezet által előre meghatározott adatai alapján, azaz, hogy hányan kerülhetnek az egyes teljesítménykategóriákba.

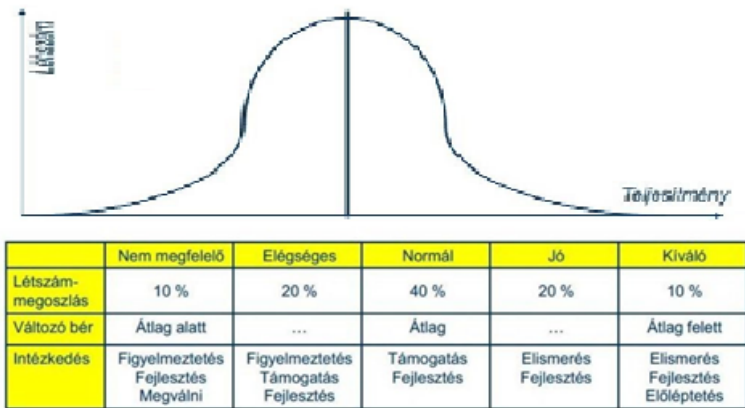
A tipikus öt csoportban való szétosztás azt kívánja meg az értékelőtől, hogy a kiemelkedően magas teljesítményt nyújtó egyének csoportja a legfelső 10%-ba, a következő felső 20%-os csoportba, az átlagon felül teljesítményt elérők kerülnek, míg a középső 40%-ba, az átlagon

26 Michael Armstrong (2006): A handbook of Human Resource Management Practice 10th edition. Kogan Page London and Philadelphia. 506 old.

27 Barlai Róbertné (2007): Teljesítményértékelés, Pedagógusok és vezetők munkájának értékelése. Műszaki Könyvkiadó Kft. Budapest. 68 old.

gos teljesítményt nyújtók. Ez utóbbi csoport a legmagasabb számban előforduló munkavállalók számát jelzi. Ezt követően lefele haladunk és az alsó 20%-ba sorolhatóak azok a munkavállalók, akik átlagon aluli teljesítményt nyújtanak, míg az utolsó legalsó 10%-os csoportba azon személyek tartoznak, akiknek a teljesítménye marginális.²⁸

A lenti ábrában láthatjuk, hogy a Gauss-görbe tökéletesen mutatja, amennyiben ez nem így valósulna meg az értékeléseknél, úgy módosítani szükséges a skálákat vagy épp a kritériumokat.²⁹

5. ábra Kényszerített szétosztás módszere – öt kategória (Forrás: simconsult oktatóanyag)

Az ábrából következtethető, hogy a görbe csúcsán található magas teljesítményt nyújtó munkavállalókat a szervezetnek mindenképp meg kell tartania, ösztönözni kell őket akár továbbfejlesztési lehetőségek felajánlásával, viszont a görbe legalján található csoportok munkavállalói számára fontos egyértelműen kiemelni, hogy miért lett ilyen alacsony a teljesítményértékelésük és mik a fejlesztendő pontjaik és ezeknek a tudatában fejlesztési megoldásokat és programot kell kidolgozni, melyet nyomon követni szükséges. Amennyiben ezek az intéz-

28 Maticsákné Lizák Marianna (2012): Emberi erőforrás gazdálkodás. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest. 243 old.

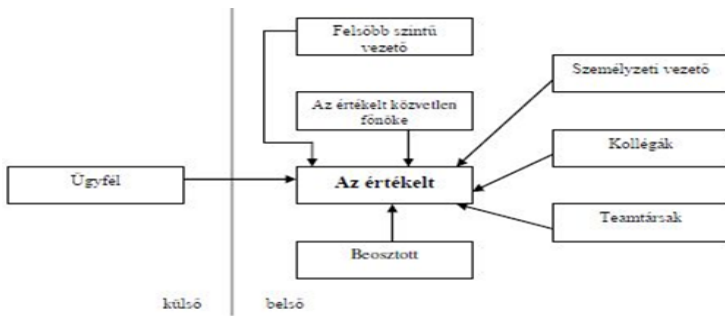
29 Barlai Róbertné (2007): Teljesítményértékelés, Pedagógusok és vezetők munkájának értékelése. Műszaki Könyvkiadó Kft. Budapest. 69 old.

kedések nem vezetnek eredményre, úgy a gyengén teljesítő munkavállalók esetében munkaviszony megszűnésére is sor kerülhet.

A fentiekben röviden bemutatott technikák közül nem egyszerű választani, de a választást elősegíti az egyedi megoldások különböző jellemzőinek csoportosítása. Ilyen például, a teljesítménynorma típusa, a teljesítménykritériumok típusa és tartalma, valamint az értékelés alapja. Kelly azt állítja, hogy a választandó technika nagyban függ a munka, a feladat rutinjellegétől és a munkavállalók jellemzőitől.

A bemutatott technikák mellett érdemes említést tenni az új 360°-os visszajelzésről, mely a teljesítménymenedzsment viszonylag új jellemzője és napjainkban az iránta való érdeklődés egyre növekszik. Ward 1995-ben a következőképpen határozta meg a 360°-os visszajelzést: „Az egyénre vagy csoportra vonatkozó teljesítményadatok szisztematikus összegyűjtése és visszajelzése számos érdekelt féltől a teljesítményükre vonatkozóan.”³⁰

A 360°-os értékelés az eredmények mérésére kevésbé használható, annál inkább a kompetenciák, a tulajdonságok és a viselkedés értékelésben van döntő szerepe.³¹

6. ábra: A lehetséges értékelők (Forrás: saját szerkesztés Farkas F. 2007. 270 old. alapján)

30 Michael Armstrong (2006): A handbook of Human Resource Management Practice 10th edition. Kogan Page London and Philadelphia. 521 old.

31 Karoliny Mártonné – Poór József (2017): Emberi Erőforrás menedzsment kézikönyv, Rendszerek és alkalmazások. Wolters Kluwer Kft. kiadó. Budapest. 655 old.

A fenti ábrán látható, hogy az értékelt személyt minden olyan érintett értékeli, akivel munkája során kapcsolatba kerül, ezáltal sokkal pontosabb vélemény alkotható az értékelésben érintett félről. Amennyiben a visszajelzők köre kibővül más érdekelt felekkel, mint, például a külső ügyfelekkel, vagy beszállítókkal, akkor azt 540 fokos visszajelzésnek is nevezik. Önértékelési folyamat is beépíthető összehasonlító célokra, azaz, hogy mit vél az értékelt az adott kritériumról és mit az értékelők. A visszajelzést kezdeményezhetik a csapattársak és csoportvezetők egyaránt. Ezen értékelési a formában számos értékelési szereplő vehet részt, így a kompetenciák értékelése lehet felfelé irányuló 90 fokos önértékelő visszajelzés, ahol a beosztott a vezetőinek adja át a minősítést vagy 180 fokos páros értékelés, amely az önértékelésből és a vezető értékeléséből áll, vagy épp 270 fokos értékelés. A 270 fokos értékelés szakít a hagyományos fentről lefelé irányuló értékelési formával, mivel a kompetenciák minősítésébe bevonja a kollégákat, beosztottakat, vagyis a vele egy szinten vagy alacsonyabb hierarchiai szinten elhelyezkedő munkatársakat is.³²

A 360 fokos értékelési módszer nagyon időigényes és megterhelő lehet az értékelők szempontjából, így nem minden esetben valósítható meg, viszont, ha a vállalatnak az éritett munkavállalóval komoly, karrierhez köthető tervei vannak, célszerű időt és energiát fektetni ezen módszerbe.

Vizsgált szervezet Munkavállalói helyzetkép a bázisszervezetnél

Jelenleg a vizsgált gyáregység nagyságrendileg 1250 munkavállaló számra biztosít munkát. Ezen létszámnak közel 80%-a direkt munkavállaló, ők azok, akik közvetlenül a gyártási folyamatban vesznek részt, míg a fennmaradó 20%-a szellemi foglalkoztatott, mely átöleli a mérnöki, adminisztratív és vezetői pozíciókat is, tulajdonképpen azok a munkavállalók, akik közvetve segítik elő a gyártási folyamatot. A szervezetnek jelenleg egy ügyvezető igazgatója van, aki teljes felelőséggel tartozik a gyár megfelelő működéséért. Ezen belül számos japán kolléga érkezik az anyavállalattól, akik támogatói szerepet töltenek be

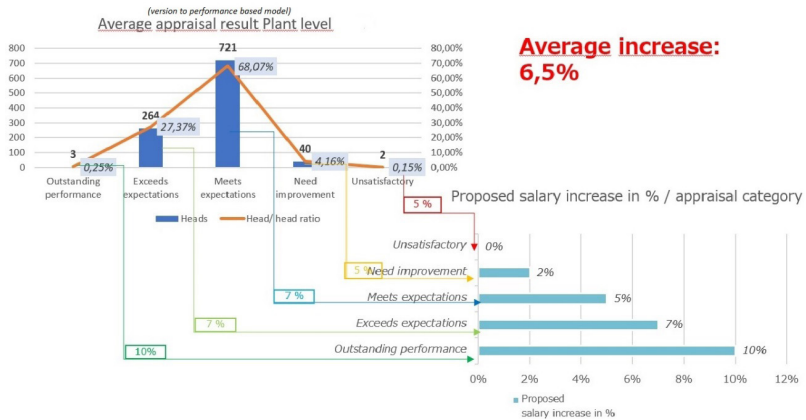
32 Henczi Lajos – Zöllei Katalin (2007): Kompetencia-menedzsment. Perfekt Gazdasági Tanácsadó Oktató és Kiadó Zrt. Budapest. 89-90 old.

és minden nagyobb osztály élén megtalálhatóak. A termelési és minőségbiztosítási osztály élén egy magyar igazgató foglal helyet, ugyanúgy, mint a logisztika és beszerzési területetknél. Tehát összesen három igazgató található a vállalatnál, melyből csak az ügyvezető japán nemzetiségű. Mint a szervezeti ábrán is bemutattam a piramis legtetetjén az ügyvezető igazgató áll, őt követik a szenior menedzserek, akik hatan vannak, a cég hat különböző területét képviselve. A szenior menedzserek alatt helyezkednek el a menedzserek és az asszisztens menedzserek. Őket követik a vezetők és a csoportvezetők, akik az adminisztrátorok, specialisták és a koordinátorok munkájáért felelősek.

Mint korábban a teljesítményértékelés céljai résznél említettem az értékelés központi és egyben nagyon fontos eleme, hogy tartalmazzon mérhető elemeket. Nézzük meg, hogy ezen értékelési rendszer hogyan működött a korábbi években és hogyan sikerült fejleszteni, átalakítani és sikeresnek mondható-e az új értékelési rendszer vagy sem.

Eredeti TÉR rendszer bemutatása

A korábban használt rendszer formális keretek között zajlott, viszont így visszatekintve nem volt megfelelően megalapozva. Úgy a fizikai, mint a szellemi foglalkoztatott munkavállalók körében nem a munkakörnek megfelelően voltak meghatározva a célok, kritériumok. Bizonyos kompetenciák, mint például a szakmai fejlődés, hatékonyság, fegyelmezetttség, hozzáállás, önállóság, csoportmunka, kezdeményező készség és a felelősségtudat egységesen meg volt határozva úgy a szellemi, mint a fizikai dolgozók esetében. Minden vezető a saját meglátása szerint töltötte ki az értékelőlapot, és írt be a fent említett kompetenciákon felül szinte bármit, amit gondolt. Ezért számos esetben nagyon részrehajló és nem összehasonlítható eredmények születtek, mely hosszú távon nem mutatott valós képet a munkavállaló teljesítményéről. Nagyban befolyásolta a vállalati vezetőség által meghatározott Gauss-görbe is, tehát a kényszerített elosztási módszert kellett minden esetben alkalmazni, mivel az értékelési eredményeknek ráhatása volt a bérfejlesztésre ezért a meghatározott büdskébe bele kellett férnie az adott osztálynak. Tehát ha a munkavállalók elvárások felett is

13. ábra: Gauss harang görbe (Forrás: saját szerkesztés belső adatok alapján)

A fenti ábrán látható, hogy a vezetőség a teljes állományi létszámra vetítve meghatározta a görbe ívét, létszámadatokkal és elvárt értékelési eredményekkel alátámasztva. Ezen összesítő következtében a menedzsment összeült és az osztályok létszámát figyelembe véve mindenkinél kialakult a végleges elvárási adat. Ezáltal a vezetők az értékelést egy szükséges rosszsnak élték meg, mivel nem tudtak a munkavállalókkal igazságosak lenni, hiába tudták, hogy nagyon jól végezte a munkáját az adott dolgozó, azaz jobbat érdemel, rangsorolni volt szükséges a jók között is.

Ahhoz, hogy ezt megértsük, hogy hogyan is zajlott a folyamat, szemléltetni szeretném egy konkrét munkakör értékelési elemeivel. A HR osztály munkatársának az értékelése sem tűnt túl igazságosnak és nem a valós teljesítményét tükrözte, mivel számos olyan cél volt meghatározva számára amire a munkavégzésével nem volt ráhatással.

A teljesítményt 3 tényező befolyásolja Cook szerint: a vevők (szükségeik, elvárásaik, elképzelésük), a dolgozók (szakértelmük, viselkedésük, beállítottságuk) és a folyamatok (a termékek hogyan vannak előállítva, valamint a szolgáltatások hogyan vannak nyújtva).³³

33 Cook S. (1996): Process Improvement: A Handbook for Managers. Aldershot [Hampshire, UK], Brookfield [Vermont, USA], Gower. p. 23.

Kaplan és Norton tanácsadók Balanced Scorecard megközelítésében a vezetőség 4 nézőpont szerint (pénzügyi, vevői, belső, tanulás és növekedés) felállít célokat, valamint méri ezeket. Ebből a belső nézőpont a fontos. Ebben vannak ugyanis a folyamatok. 4 értékteremtő folyamatot azonosítottak: működési, vevői, innovációs, szabályozási és társadalmi.³⁴ A belső nézőpontban a működési folyamatok rész meghatározza a kiemelkedő teljesítményt igénylő folyamatokat.³⁵

Több cél is a vállalati Balanced ScoreCard rendszer³⁶ alapján lett meghatározva, viszont nem lett figyelembe véve, hogy a kollégának a vállalat pénzügyi célra van ráhatása vagy nincs.³⁷

A BSc rákényszeríti a vezetőket arra, hogy megfelelő figyelmet fordítsanak a stratégiai kérdésekre, valamint a stratégia végrehajtására.³⁸ A munkaköri leírás, mint hozzákapcsolódó elem nem lett figyelembe véve, hanem az adott osztály, egység KPI mutatóit minden munkavállaló részére feljegyezték. A munkavállaló számára a meghatározott mutatószámok kiválasztása során elsődleges szempontnak kellett volna tekinteni, hogy a kijelölt mutatószámra van ráhatása, befolyása vagy nincs.

Lássuk, hogyan is nézett ki az értékelőlap, milyen adatokat tartalmazott. A munkavállaló nevét, pozícióját, korábbi értékelési eredményét, besorolási bérét és a hiányzásainak a számát. Ezeket az adatokat a HR Osztály munkatársa töltötte ki a bérrendszer alapján. Majd továbbította az illetékes területi vezetőnek, jelen szemléltetésnél szintén a HR területen belül maradt egy felelős vezetőnél.

34 Harmon P. (2007): Business Process Change: A Guide for Business Managers and BPM and Six Sigma Professionals. Amsterdam, Boston [USA], London [UK], Morgan Kaufmann Publishers. pp. 49-53.

35 Balaton és munkatársai (2017): Stratégiai menedzsment. Budapest, Akadémiai Kiadó. p. 241.

36 Balanced ScoreCard (BSC) módszer: Kaplan-Norton 1997 megállapítása szerint, ez egy stratégiai mutatószámrendszer, mely a stratégiai célok kommunikálását és a működési mutatókhoz való kapcsolását is tükrözi.

37 Csáki-Darabos Rita (2017): International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS) Vol.2. No.4. 84 old.

38 Lindner Sándor (2004): Humán nézőpontból a Balanced Scorecard. Személyzeti munka a gyakorlatban. *Munkaügyi Szemle január*, Ergofit System's Kft. 20-23 old.

A kompetenciák meghatározásánál sem volt semmilyen megkötés, így a vezetők a szakmai és a viselkedési alapkompenciákat meglátásuk szerint határozták meg összemosva képességet, készséget, csoportos és egyéni teljesítményt minden következetesség nélkül. Habár a HR osztály iránymutatásként továbbítás előtt feltüntetett néhány kompetenciát az értékelőlapra, de a területi vezetők ezt rendszerint figyelmen kívül hagyták. Számos esetben egy adott munkavállalónak évenként újabb és újabb kompetenciákat tüntettek fel az értékelő lapjára ezáltal az évi fejlődését vagy épp hanyatlását nem lehetett nyomon követni. Az éves teljesítményértékelési lap teljes tartalma a 1. számú mellékletben megtekinthető.

Mivel az osztály részére a költségvetési költségek, mint KPI – fő teljesítménymutató – is rögzítve volt, így a vezető meglátása az volt, hogy úgy bontja le az alkalmazottakra, hogy ki melyik feladatkörrel foglalkozik. Azon kolléganő célkitűzései között szerepeltette a vállalati buszköltség és a taxi használati díj csökkentését, aki ezt koordinálta. Azonban ezen kolléganőnek a költségek alakulására nem volt ráhatása, mivel, ha a termelésben szombati munkavégzésre rendeltek buszjáratokat akkor a kolléganőnek mindenképp meg kellett oldani a járatok elindulását, ami már önmagában növelte a költségeket. Azt viszont nem tehetta meg, hogy azt mondja nem szállíttatja a dolgozókat, mert az meg a termelés kárára ment volna, ami sokkal több haszonkieséssel járt volna. Ugyanilyen rossz helyzetben volt a taxiköltségek csökkentése esetén is. Mivel, ha a vezetőség kért egy fuvart mondjuk egy érkező auditor szállíttatására ezt sem tudta megvétózni, így ezt is teljesítenie kellett a saját mutatószám alakulásának a kárára.

KPI from Balance Score Cards for Year 20				BSC KPI No.	Evaluation Index	Process Owner	Monthly tracking 20												
Process	Global Process	Key Action	BSC Level				Process Owner	Monthly tracking 20											
								Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec
94	SA HR	Control Headcount guideline	L2	Planned HC (if of ppl)	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	
	SA HR	Ensure flexible and stable operation	L2	Recruitment efficiency days for filling in position	99%	94%	93%	94%	94%	99%	99%	100%	98%	100%	100%	100%	100%	99%	
	SA HR	Ensure flexible and stable operation	L2	Reduce sickness (%)	4.50%	3.90%	3.90%	4.50%	4.50%	4.50%	4.50%	4.50%	4.50%	4.50%	4.50%	4.50%	4.50%	4.5%	
	SA HR	Ensure flexible and stable operation	L2	Reduce turnover (%)	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.20%	3.2%	
	SA HR	Strengthen organizational capability Systematic employee selection	L2	Reduce NO overtime cost with HR control (%)	3.30%	3.00%	2.90%	3.00%	3.00%	3.40%	3.40%	3.40%	3.40%	3.40%	3.40%	3.40%	3.40%	3.30%	
	SA HR	Keep the HR budget	L2	Expense Budget Costs (HR) in (EUR)	11,063	23,216	34,888	46,662	58,227	69,824	81,376	93,138	104,942	116,687	128,563	139,888	150,698	159,698	
	SA HR	Implement objective evaluation system	L2	New employee system (%)	10	20	30	40	40	50	60	70	70	80	80	90	100	100	
	SA HR	Attractive, safe workplace	L1 L1	Employee satisfaction					3.0									3.8	
	SA HR	Provide business continuity and promote sustainability	L2	Num of CSR events	0	2	3	1	1	1	1	3	3	1	2	1	1	14	
																		70	

14. ábra: BSC alapú KPI mutatószámok alakulása (Forrás: belső dokumentum)

Ezeknek a fő teljesítménymutatóknak az eredményeit minden hónapban szükséges volt feljegyezni, nyomon követni és rögzíteni az erre létrehozott fájlokban és a cég hálózati rendszerében menteni, ahol minden vezető és érintett személy bármikor megtekintheti.

A teljesítménymutató számok értékei rögzítve voltak, így az éves értékelésnél könnyen vissza kereshető és értékelhető volt, még ha nem is teljes mértékben a munkavállaló munkáját tükrözte. Viszont az egyén viselkedésére vonatkozó kompetenciákat nagyon nehéz volt valóban megítélni ilyen hosszú időszak figyelembevételével, ezért a vezetőség mindenképp újítani és fejleszteni szeretne volna a rendszert.

Ők is belátták, hogy a teljesítményértékelő rendszer fő feladata, hogy valós visszacsatolást nyújtson a munkavállalók számára. Ha a visszacsatolás nem megfelelő, akkor a sérelmezett munkavállaló akár a munkaviszonyának megszüntetésével nagy kárt okozhat a szervezet számára. Azzal is egyetértettünk, hogy egy hatékony TÉR rendszer bevezetése támogatja a teljesítménymenedzsment alapú vállalati kultúra megteremtését.

TÉR átalakításának folyamata

Mivel a vezetőség is belátta, hogy a használt rendszer nem megfelelő, a humán erőforrás osztály munkatársait kérte segítségül, hogy dolgozzanak ki egy jól működő teljesítményértékelési rendszert, melyhez ők is támogatásukat adják.

Mivel láttuk, azt, hogy hol csúszik el a folyamat és milyen változtatásokra van szükség, így mondhatni könnyű dolgunk volt. Javasoltam, hogy az új rendszerben mindenképp külön kell kezelnünk a szellemi és a fizikai munkavállalók céljainak a meghatározását. Viszont mindkét esetben egységes elvárásokat, célokat kell meghatározni, ezzel kiküszöbölhető az, hogy ismételten valótlán és összehasonlíthatatlan értékelési eredmények szülessenek. Továbbá azt, hogy évente ne csak egyszer legyen teljesítményértékelés hanem lehetőség szerint legalább évi két alkalommal, hiszen a munkavállalók számra nagyon fontos a visszajelzés. Ekkor még arra gondoltam, hogy a tavaszi értékelés kapcsolódhat a bérfeljesztéshez és a téli meg a karácsonyi bónusz kifizetéséhez. Ezen javaslat megvalósítására a későbbiekben bővebben kitérek, hisz az egyeztetéseket követően megszületett a megoldás némi változtatással.

A rendszer elemei között szerepeltetni kell az egyéni KPI célokat a vállalati BSC alapján, és a kompetenciák értékelését is, ezáltal az alkalmazni kívánt rendszer egyszerre lesz tényeken alapuló és humánus is.

A tervezés fázisában a területi vezetőkkel és azon személyekkel, akik kompetensek az értékelés szempontjából megbeszélések sorozata vette kezdetét, hogy a legkisebb hibaforrásnak se adjunk lehetőséget. Minden egyes kidolgozott részletet egyeztettünk, az újabb és újabb javaslatokat megvizsgáltuk és a további lépéseket is átbeszéltük. Ekkor döntés született, hogy a fizikai munkavállalók esetében maradunk a papír alapú értékelésnél, viszont a szellemi munkavállalóknál áttérünk az elektronikus formára. Mivel minden ebben a típusú foglalkoztatásban lévő kolléga rendelkezik számítógéppel így könnyebben tekintheti meg az értékelési eredményét és akár a későbbiek során össze is tudja hasonlítani az addig elért eredményeit.

Ehhez az informatikai osztály kollégáinak a segítségét kértük, akik készséggel álltak rendelkezésünkre és minden megbeszélésen képvisel-

tette magát egy szoftverfejlesztő kolléga is, hogy minden részlettel tisztában legyen és képes legyen megvalósítani az elképzeléseinket.

Elképzeléseink körvonalazódtak, így a következő lépésként a dokumentációs részével foglalkoztunk. Mivel azt már tudtuk, hogy a fizikai munkavállalók továbbra is papír alapon lesznek értékelve, de azt még nem, hogy milyen megoldással. Abban mindannyian egyetértettünk, hogy némileg egyszerűbb és jobban átláthatóbbá kell tennünk az alapfájlokat. A szellemi foglalkoztatottakat illetően meg átlátható, könnyen kezelhető felületet szerettünk volna, úgy az értékelő, mint az értékelt felületét tekintve, melyre csak egyedi azonosítóval és jelszóval tud bemenni a kolléga.

Amint ezekkel elkészültünk a menedzsment elé tártuk a javaslatainkat, az időközben elkészült dokumentációs háttérrel. A menedzsment támogatására szerencsére számíthattunk és ők is nagyon bizakodva várták az új rendszer tesztelési fázisának beindítását és reménykedtünk, hogy a rendszer könnyen kezelhető és érthető lesz mindenki számára.

Ezt követően elkezdtük a tesztelést és ahol szükséges volt ott fejlesztettük és mindeközben készültek a szabályozások. A TÉR szabályzat elkészítésekor nagy meglepetésben volt részem, mivel a végső egyeztetésnél a menedzsment tagjai megkértek, hogy egy-két bekezdést írjak át az általuk javasoltra. A kialakítási folyamat alatt a menedzsment úgy döntött, hogy a Gauss-görbének létjogosultságát megszünteti és hogy a továbbiakban a vállalat nem alkalmazza a kényszerített szétosztás módszerét, hanem minden munkavállalónak a megérdemelt és elért eredményét kell feljegyezni. A javadalmazási rendszert sem köti a továbbiakban a teljesítményértékelés eredményéhez, hanem csak a bónusz kifizetésnél lesz meghatározó szerepe. Éppen ezért a vállalat a bónusz teljes egyszeri kifizetési összegét is két részletben folyósítja az elért eredmények függvényében.

Utolsó lépésként megkezdődhettek az értékelő rendszerrel kapcsolatos oktatások szervezése, lebonyolítása. Ebben az esteben nagyon fontos szerepet töltött be az oktatás, mert minden munkavállaló tisztában kell legyen a rendszer alkalmazásának feltételeivel és tudtukra kell hozni, hogy az egyéni és a szervezeti célok összehangolása volt a cél. A rendszer bevezetésének a szakaszában a megfelelő kommunikáció a teljesítményértékelés alapja, tudatosítani kell a cég minden tagjával, hogy a szervezeti és az egyéni célok milyen összhangban vannak

jelen. Az oktatások alkalmával szintén hangsúlyozni kell a határidőket, azazhogy az üzleti évben miként fog történni az értékelés, mikor záródik az első értékelési időszak és mikor kezdődik a következő. Mennyi idő áll rendelkezésre a vezetőknek az értékelések elkészítésére, beszélgetések lebonyolítására és mikor történik meg a bónusz kifizetése.

Átalakított TÉR elemzése

Az új teljesítményértékelési rendszer segítségével megtörtént az egyéni és vállalati célkitűzések összehangolása annak érdekében, hogy minden egyén elérhesse a potenciális, munkával kapcsolatos teljesítménye maximumát és hatására elégedett legyen a munkájával, hozzájárulhasson a vállalati célkitűzésekhez és nem utolsó sorban feltérképezhetők a hozzáadott értékek, illetve a fejlődési lehetőségek.

A teljesítményértékelés eredményeképpen megfogalmazott célok és azok teljesülésének megfigyelése és az ezzel kapcsolatos visszajelzés, lehetőséget ad egy folyamatos TQM (teljes körű) minőségirányítás-alapú fejlesztés megvalósításához, az egyéni és vállalati célok teljesülésének nyomon követésére.

Az értékelési időszak is lecsökkent fél évre és az alábbi táblázat szerint történik a teljesítmény értékelésének időzítése.

A féléves teljesítményértékelés nem pótolja a napi munka folyamán adódó alkalomszerű beszélgetéseket a munkatárs és a vezető között. Ezek azonban már a vezető napi feladatai közé tartoznak.

Az értékelés formátumához kapcsolódóan három szintet határozunk meg, ezek a vezetői, szellemi és a fizikai. A három csoport értékelési folyamatában a változás nem más, mint hogy a vezetői és a szellemi értékelési lapok átkerültek az elektronikus értékelési rendszerbe (eTÉR), míg a fizikai munkavállalóknál megmaradt a papír alap, de itt is három nagy területi csoportosítás történt a munkafeladatoknak megfelelően.

Fizikai munkavállalók értékelése

A fizikai munkavállalók esetében a három területi felosztást a munkafolyamatoknak megfelelően valósítottuk meg.

Az első csoport azon területeket és értékelési elemeket tartalmazza, amelyek közvetlen a gyártáshoz kapcsolódnak. Ezek a panelgyártás (SMT) területe, az előlapgyártás (Nose Piece) és végösszeszerelés (Final Assy) területe. A második csoport a raktározáshoz kapcsolódó munkafeladatokat és célokat tartalmazza. Míg a harmadik csoportosítás az egyéb területeket fedi le, ezek a minőségbiztosítási osztály be és kimenő részei és a csomagolási terület. Mindhárom csoportosítás esetében az alapkompenciák vállalati szinten meghatározottak ezeket módosítani nem szabad, míg a szakmai kompetenciák az adott terület munkafadatait és a munkavállaló feladatkörét figyelembe véve szabadon megadhatók. Ezeket a feltételeket az értékelési lap tartalmazza megjegyzésként, tehát a vezető a kitöltéskor is tisztában van azzal, hogy mi a feladata, mit tehet meg és mit nem. A fejlesztési céloknál beírható a képzési igény, mely a munkavállaló számára elengedhetetlen a fejlődése és a pontos munkavégzés ellátásához. Az utolsó lépésben szükséges beírni a következő félév célkitűzéseit, melyek nagyrészt meg kell, hogy egyezzenek az előzőekben értékelt célokkal, hisz így vethető össze az eredmények alakulása. A direkt munkavállalók esetében is meghatározásra kerültek az értékelendő célok, melyek alakulása nyomon követhető és az elért eredménynek megadásakor a táblázat segít a végérték kiszámításánál. Az értékelendő célok között szerepel a munkába járás, igazolatlan hiányzások száma, figyelmeztetések száma, ciklusidő tartása, beadott kaizen ötletek száma, munkavédelmi szabályok betartása és a túlórák vállalása is. Ezen céloknál sávós, százalékos értékelési eredmény születik annak megfelelően, hogy a munkavállaló milyen eredményt ért el a félév során. Az alapkompenciák közé tartoznak a csapatmunka, minőség, elkötelezettség, elhivatottság, felelősségvállalás és egymás megbecsülése, ezeket a vezető nem módosíthatja. A szakmai kompetenciákat a vezetők egyénileg határozzák meg, de a gyár teljes területén kötelesek vagyunk az 5S szabályait betartani ezért ezt minden esetben feltüntetik. Mint a második fejezetben is említettem, az 5S a vállalat teljes egészét átítatja, mert a japán mentalitás szerint a kiváló minőségű gyártás, a selejt csökkentéséhez nagyban hozzájárul. Az 5S módszer célja, hogy megfelelő körülményeket teremtsünk magunk körül, pozitív benyomást keltve vevőinkben és

látogatóinkban. Meghatározott időszakonként, minden területen 5S bejárás történik előre meghatározott vagy előre nem meghatározott időpontokban. Az ellenőrzési lap kitöltésével értékelhetjük a jelenlegi állapotot az adott területen. Az értékeléshez az előre elkészített segédletet kell alapul vennünk, annak érdekében, hogy az értékelés objektív legyen. Ezen ellenőrzési lap a 2. számú mellékletként megtekinthető. A bejárás során észlelt eltérésekről fényképek készülnek és ezek alapján ellenintézkedési folyamat veszi kezdetét.

A teljesítményértékelés végeredményének a kiszámításánál is segítségünkre van a kialakított excel táblázat, mely az elért célok 60%-a és a kompetenciák 40%-ának az összegéből áll össze. Maga az excel táblázat több munkalapot tartalmaz, melyek nagyban segítik az értékelések elkészítését úgy a HR osztály munkatársai számára, mint a vezetők számára. Az első munkalapon a táblázat kezeléséhez szükséges használati útmutató található, a másodikon a területen dolgozó munkavállalók névsora a munkaviszony adataival és az értékeléshez fontos hiányzási és kaizen eredményekkel. A harmadik munkalapon az értékelési lap a beégetett és automatikusan töltődő felsorolást tartalmazza, a negyediken az elkészült értékelő lapok eredményeinek összesítése található. A táblázat ezen felül száz munkalapot tartalmaz melyek nemmásak mint a munkavállalói értékelő lapok. A leírtakat részletesen tartalmazza a 3. számú melléklet.

A kitöltött és összesített értékelési lapokat az előre meghatározott időpontig a területi vezetők visszaküldik a HR osztály munkatársának. A területi vezető az értékelő beszélgetésen a vezető és értékelt aláírásával tanúsítja, hogy az értékelés megtörtént és a benne foglaltakkal egyetért. A kitöltött nyomtatvány eredeti aláírt példányát a HR osztályra leadják, aki összeveti a táblázatban foglalt értékeléssel. A kitöltött nyomtatvány alapján történik a következő ciklus értékelése. A konkrét, így a fejlődést segítő értékeléshez érdemes év közben is jegyzeteket készíteni.

Szellemi és vezető munkavállalók értékelése

A szellemi és vezető munkatársak értékelése az elektronikus értékelési rendszerben (eTÉR) történik. Az eTÉR rendszer célja, hogy elektronikus úton értékeljük a dolgozókat, hogy hosszútávon is nyomon

követhetőek, előkereshetőek legyenek a teljesítmény értékelő lapok. A teljesítményértékelés során értékelni kell a célokat, kompetenciákat. Lehetőség van a kompetenciák fejlesztésének meghatározására, új szakmai kompetenciák kitűzésére. Tréningek igénylésére - csak a szellemi munkatársak részére- is az eTÉR rendszerben van lehetőség. Az új időszak célkitűzéseit is ebben a rendszerben kell meghatározni. A 2019 pénzügyi év őszi értékeléstől kezdve a rendszer megjegyzi a szűrési beállításokat, ezáltal a belépés után a rendszer a Windows-os felhasználónév alapján azonosít, így mindenki az általa értékelt munkatársak, az általa jóváhagyandó munkatársak és az alá tartozó munkatársak lapjait látja. Az értékelt személyek a saját értékelő lapjaikat az értékelés átvétele után láthatják a rendszerben.

menü < Vissza az intranet portálhoz eTÉR közkönyv				
Értékelő lapok				
	Értékelt Neve	Értékelő Neve	Értékelés státusza	Értékelési időszak
Értékelés	Értékelt személy 1	Értékelő személy 1	Értékelés alatt	2019 <div style="width: 25%;"></div>
Jóváhagyás	Értékelt személy 2	Értékelő személy 2	Jóváhagyás alatt	2019 <div style="width: 50%;"></div>
Megtekintés	Értékelt személy 3	Értékelő személy 3	Jóváhagyás alatt	2019 <div style="width: 50%;"></div>
Megtekintés	Értékelt személy 4	Értékelő személy 4	Jóváhagyás alatt	2019 <div style="width: 50%;"></div>
Megtekintés	Értékelt személy 5	Értékelő személy 5	Jóváhagyva	2019 <div style="width: 60%;"></div>
Megtekintés	Értékelt személy 6	Értékelő személy 6	Értékelés átadta	2019 <div style="width: 75%;"></div>

15. ábra: Áttekintő oldal az intranet felületen, belső forrás

Az értékelő lapok készenléti állapota is nyomon követhető, a felső vezető látja, hogy a beosztottjainak milyen státuszban van az értékelő lapjuk és amennyiben szükséges be tud avatkozni, hogy az összes értékelés időben elkészüljön és átadásra kerüljön egy értékelő beszélgetés keretein belül az értékelt fél számára. Ha az értékelő vezető számára megjelenik az értékelő lap, első körben a korábban meghatározott célokat kell értékelnie, de figyelnie kell az időkorlátra is, mivel, ha nem hajt végre műveletet a rendszerben akkor 10 perc múlva kilépteti és újra kell kezdeni a teljes folyamatot, amennyiben nem hajtott végre mentést.

A célok értékelését követően az alap és vezetői kompetenciák értékelése következik, melynél érdemes igénybe venni a vállalati kompeten-ciaszótárat. Mint korábban említettem a vállalat meghatározta és belső

dokumentum formájában kiadta a saját kompetencia szótárát, mely tartalmazta az értékeléshez szükséges kompetenciák fogalmait, ennek megfelelően az egységes értelmezés adott lett. Továbbá tartalmazta az értékelési szintek leírásait, illetve az elvárt szintekhez kapcsolódva a stratégiai munkakörök számára kidolgozott kompetencia modellt.

A kompetenciák között a TÉR szempontjából a következő csoportokat különböztetjük meg:

Az alap kompetenciák azokat a kompetenciákat határozzák meg, amelyeket az összes munkavállaló esetén elvárásnak tekint a szervezet. A szervezeti alapkompentenciák a vállalati értékeket tükrözik.

Vezetői kompetenciák: ezek a kompetenciák megoszlának a vezetés és az irányítás között. A vezetői szerep ellátásához elvárható készségek, képességek. A vezetői kompetenciákon keresztül, a munkatársak irányításával kapcsolatos elvárásokat fogalmazzuk meg.

Szakmai kompetenciák: az adott szakmai munkához kapcsolódó szükséges ismeret, tudás és készségek.

Így alakult ki a kompetencia modell hármas tagoltsága:

- Szervezeti alapkompentenciák
- Vezetői kompetenciák
- Szakmai kompetenciák

A kompetenciák értékelésekor lehetőségünk van az elkövetkezendő 12 hónapra vonatkozóan több opciót bejelölni. Ezek a lehetőségek a fejlesztésre szoruló, a következő időszakban nem értékelendő, a következő időszakban értékelendő vagy épp az, hogy nincs vele teendő. Amennyiben azt jelöltük be, hogy fejlesztésre szorul így automatikusan a fejlesztést igénylő kompetenciák közé kerül, ennek megfelelően a következő értékeléskor mindenképp szükséges a fejlődés mérése. Továbbiakban a vezetőnek lehetősége van a karrier program és tréning igény meghatározására. Karriertervezési program igénylés esetén az értékelési időszak lezárása után a HR osztály felveszi a kapcsolatot az igénylővel a karrierterv pontosítása céljából. Figyelembe kell venni, hogy tréning igény megadására a szellemi munkatársak esetén, már csak ebben az eTÉR rendszerben van lehetőség, figyelembe véve, hogy tréninget igényelni legkorábban a következő pénzügyi félévre lehet.

Következő időszak célkitűzéseinek a meghatározásnál, nagyon fontos, hogy a kitűzött célok SMART célok legyenek és figyelembe kell venni a munkatárs munkaköri leírását is, nem csak a vállalati BSC stratégiai mutatószámait személyére levetítve. Mivel ezen célok elérése egyrészt a munkavállaló teljesítményét mutatja, mely ráhatással van a vállalatra, éppen ezért következő ciklusra vonatkozó célok megfogalmazása legyen közös, melyben a vezető és a munkatárs, írásos megállapodást köt a konkrét fejlődési cél és a konkrét fejlődési intézkedések, feladatok területén és ezek megadásakor figyelembe veszik a cél súlyozását. Összesen hatvan pontot kell kiosztani az egyes célok között, annak függvényében, hogy milyen hatással van az adott cél a vállalat stratégiai céljaira. A célok minimum száma is rögzítve van, ennek megfelelően 5 cél meghatározása kötelező, természetesen ennél többet is meg lehet határozni, viszont ettől függetlenül az összes súlypontszám nem változik. A célok teljesülésének elemzése és értékelése határozza meg a szükséges beavatkozást vagy fejlesztési tervet.

A munkaköri leírást azért fontos figyelembe venni, mert nemcsak a kötelező munkaköri feladatokat tartalmazza, hanem meghatároz felelőségi köröket is és nem utolsó sorban magatartásformákat is tartalmaz.³⁹

A célkitűzések mértékegységének, a KPI-ok (például 85%, 500 db/hó, <50 PPM, stb..) meghatározásakor az elvárásoknak megfelelő célt kötelező megadni, illetve legalább még egy (tetszőlegesen választható) szintet kötelező megadni.

Ha mindezekkel megvagyunk, akkor nincs más dolgunk, mint a teljesítményértékelés végeredményét kiszámolni. Ebben is segítségünkre van a rendszer, hisz paramétereit közé programozva lett, hogy figyelembe vegye és kiszámítsa a célok átlagértékének a 60%-át, míg a kompetenciáknál a 40%-ot, így lesz meg a 100%-os végeredmény, mint a fizikai munkavállalói értékelésnél. Ha megvan az eredményünk, akkor értékelő beszélgetést tartunk, melynek célja az előző időszakban meghatározott célok teljesülésének átbeszélése, rendszeres visszajelzés a teljesítményéről, a fejlesztés, hogy a munkatárs tudja miben jó és miben kell még fejlődnie és a konkrét elvárások, következő

39 Barlai Róbertné (2007): Teljesítményértékelés, Pedagógusok és vezetők munkájának értékelése. Műszaki Könyvkiadó Kft. Budapest. 40 old.

célok megfogalmazása. A még korábban nem teljesült célokat újból átbeszéljük, szükség szerint tovább visszük a következő időszakra. Ezt követően a saját intranetes felületén megtekinti az átbeszéltelemet, célokat és a „tudomásul vettem” gombra kattintva tanúsítja, hogy az értékelés megtörtént. Amennyiben szeretne megjegyzést fűzni hozzá azt is megteheti az erre kialakított részben, mint megjegyzés. Ha az értékelt tanúsította a teljesítményének az eredményét a folyamat lezárul és a felső vezető számára is látható a rendszerben. A kitöltött értékelési lap alapján történik a következő ciklus értékelése. A konkrét, így a fejlődést segítő értékeléshez érdemes év közben is jegyzeteket készíteni. Erre alkalmas a vállalás - cél nyomon követő lap, mely ezen felül önértékelésre is kiválóan alkalmas (4. melléklet).

A dolgozók teljesítményét ciklikusan fél évente mérjük és motivációjukat ösztönzéssel, szociális juttatásokkal, képzésekkel és előléptési lehetőségekkel növeljük.

Bónusz politika

A bónusz kifizetése évente kétszer történik, a teljesítményértékelő beszélgetéseket követően. A bónusz kifizetések nagyságát a célkitűzések teljesítése határozza meg.

A hatékony bónuszrendszer az alábbi feltételeknek felel meg:

- Támogatja az üzleti célkitűzéseket
- Biztosítja a bérek versenyképességét
- Igazságos és motiváló
- Átlátható, könnyen értelmezhető
- Alapja a vállalati teljesítménymenedzsment rendszer

A bónusz alapja fizikai dolgozók esetében az aktuális évben kifizetett alapbérek, a műszakpótlék és jelenléti pótlék összege osztva az értékelt hónapok számával.

A bónusz alapja szellemi dolgozók esetében az aktuális évben kifizetett alapbérek összege osztva az értékelt hónapok számával.

Mindkét esetben a vállalati teljesítmény arányosítási együtthatóval szorozzuk a félévre kiszámított bónusz összegét és az elért teljesít-

ményértékelési eredmények függvényében egy százalékos szorzó tartozik, amely 0,7 és 1,4 között öt sávban van meghatározva.

Az alábbi táblázatban összefoglalva szemléltetem a végleges bónusz összetételét:

Értékelési eredmény		Bónusz számítás szellemi munkakörök esetében	Bónusz számítás fizikai munkakörök esetében	Bónusz összege
Kiváló, magasabban az elvárások felett	110 – 125%	bónusz időszakra járó arányosított alapbér * 1,4	bónuszalap * 1,4	kiszámított bónusz / $2 * \alpha$
Elvárások felett	100 – 109,99%	bónusz időszakra járó arányosított alapbér * 1,2	bónuszalap * 1,2	kiszámított bónusz / $2 * \alpha$
Elvárásoknak megfelelő	80 – 99,99%	bónusz időszakra járó arányosított alapbér * 1	bónuszalap * 1	kiszámított bónusz / $2 * \alpha$
Időnként elmarad az elvárásoktól	60 – 79,99%	bónusz időszakra járó arányosított alapbér * 0,7	bónuszalap * 0,7	kiszámított bónusz / $2 * \alpha$
Elmarad az elvárásoktól	60% alatt	-	-	-

6. táblázat: A bónusz kiszámításának módja (Forrás: saját szerkesztés belső dokumentum alapján)

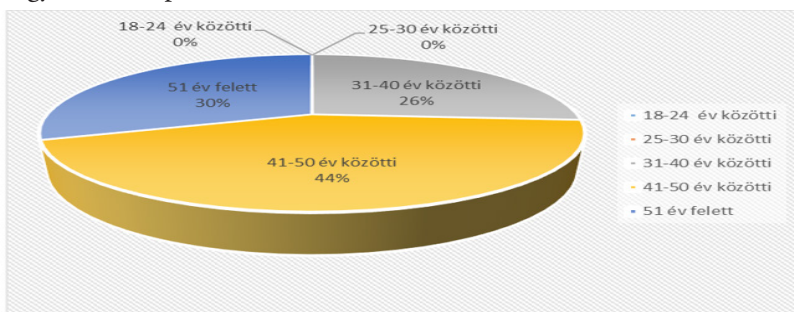
Mint láthatjuk, a bónusz végleges számításánál szorzóként minden esetben figyelembe kell venni a vállalati teljesítmény arányosítási együtthatót. A vonatkozási időszakban bónusz kifizetésére azon munkavállalók köre jogosult, akik az utalás előtti hónap végéig munkaviszonyban állnak a kft. nél és nem állnak felmondás alatt, illetve próbaidősök esetében, akiknek az értékelési időszak után jár le a próbaidejük és rendelkeznek bónuszalappal.

Véleményem szerint ezen kialakított kifizetési rendszer megfelelő motivációval bír a munkavállalók körében. Szintén az elégedettséget növeli, hogy a vállalat nagy hangsúlyt fektet a bónusz kifizetésének a kommunikációjára, így a munkatársak időben értesülnek a számítási módszerről, tehát hozzávetőlegesen ki tudják számolni, hogy mekkora plusz járandósággal kalkulálhatnak.

A hatékony és megfelelően működő bónuszrendszer támogatja a stratégiai célkitűzéseket, igazságos és motiváló, átlátható, könnyen értelmezhető.

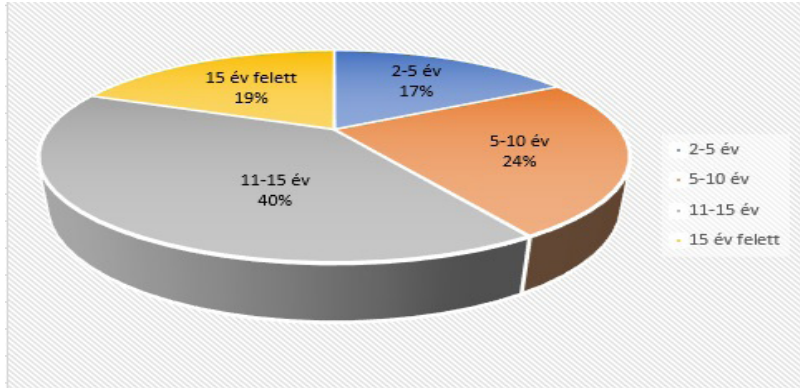
Általános adatok kiértékelése

A kérdőív első része a megszólítottak azonosító adataira vonatkozó kérdéseimet tartalmazza. 345 fő töltötte ki a kérdőívet, ennek jelentős, 87,5%-a nő, 12,5%-a pedig férfi. Ez az arány elfogadhatónak mondható, mivel a teljes szervezetet tekintve is hasonló a dolgozók nemi eloszlása. Az életkorra vonatkozóan öt életkorcsoportot határoztam meg. A kitöltők között egyetlen egy 30 év alatti sem volt, így az első két kategória értékelhetetlen, 31 és 40 év között 26%, 41 és 50 év közötti 43% illetve az 50 év feletti 30% (18. ábra) a kitöltöttségi arány, ennek következtében elmondható, hogy a válaszadók jelentős része nagy munkatapasztalattal és vállalati szenioritással rendelkezik.

18. ábra: Életkor szerinti megoszlás (n=345) (Forrás: saját kutatás 2020)

A vállalati szenioritást tekintve négy időintervallumot határoztam meg vagyis, hogy a jelenlegi munkahelyen mennyi az eltöltött időtartama (19. ábra). A válaszadók 50%-a több, mint 10 éve dolgozik a szervezetnél, tehát számos éven át részesei voltak a korábbi teljesítményértékelési módszernek és részesei voltak az átalakulási folyamatnak is. Ennek alapján feltételezhető, hogy a kérdőív kitöltőinek jelentős része nagymértékben ismeri a szervezet korábbi és jelenlegi teljesítményértékelési rendszerét, illetve annak alkalmazását és jelentőségét, ezáltal hasznos információkkal tudnak szolgálni a kutatásomhoz.

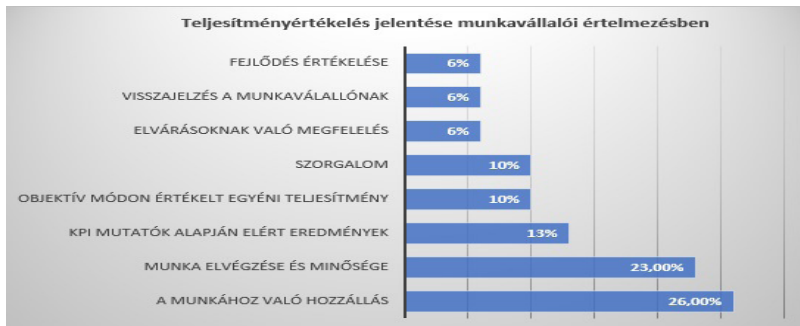

19. ábra: Vállalati senioritás, (n=345) (Forrás: saját kutatás 2020)

Munka tevékenységüket illetően a kitöltők 72%-a fizikai, míg 28%-a szellemi foglalkoztatott a szervezetnél, ezen arány némileg azt is tükrözi, hogy a vállalat tevékenységi köre – az elektronikai termékek gyártása – a fizikai munkát végző munkatársakon alapszik, hiszen ők azok, akik nélkül a szervezet nem lenne nyereséges.

A TÉR-re vonatkozó kérdőív kiértékelése

A kitöltők válaszaiból kiderül, hogy minden munkatárs azt vallja, hogy tisztában van a teljesítményértékelés fogalmával. A kérdőívem hetedik kérdésében, felkértem őket, hogy amennyiben úgy gondolják, hogy tudják mit is jelent a teljesítményértékelés, úgy fogalmazzák meg a jelentését a saját szavaikkal. Meglepő és érdekes válaszok érkeztek, melyeket összegezve mutatok be az alábbi diagram segítségével a könnyebb áttekinthetőség érdekében.

20. ábra: Teljesítményértékelés jelentése munkavállalói értelmezésben
(Forrás: saját kutatás 2020)

Azon munkatársak, akik úgy vélik, hogy tudják, mi a jelentése a teljesítményértékelésnek, illetve azt, hogy mi a különbség a korábbi és a jelenlegi újonnan bevezetett rendszer között, a következők szerint fogalmazták meg.

- Az évi egy helyett két kifizetés, van lehetőség fejlődésre egy éven belül, mivel az előző féléves értékelésnél tudomásukra jutott, hogy mik a hiányosságaik és ennek megfelelően igyekeznek teljesíteni a következő fél évben.
- Igazságosabb értékelés, mert számos esetben előfordul, hogy a dolgozót egy éven belül átcsoportosítják egyszer vagy akár többször is más szervezeti egységre. Ebben az esetben csak az utolsó, azaz a jelenlegi vezetője értékeli a munkáját. Viszont mivel az intervallum félévre csökkent így amennyiben áthelyezés történt a két vagy – akár több – vezető is tud egyeztetni a munkavállaló teljesítményét illetően mert nem vesznek el az információk az egy éves időszak hossza miatt.

A tizedik kérdésre miszerint melyik értékelési módszer megfelelőbb a válaszadók 54%-a gondolja, hogy a jelenlegi új rendszer megfelelőbb, míg 25%-a úgy vélte, hogy a két módszer egyformán használható és 21%-a azt vallja, hogy a korábbi rendszer számára jobb volt. Fizikai és szellemi foglalkoztatottakra vetítve az alábbi adatok születtek. A foglalkoztatási formát tekintve meglepő volt számomra, hogy az egyfor-

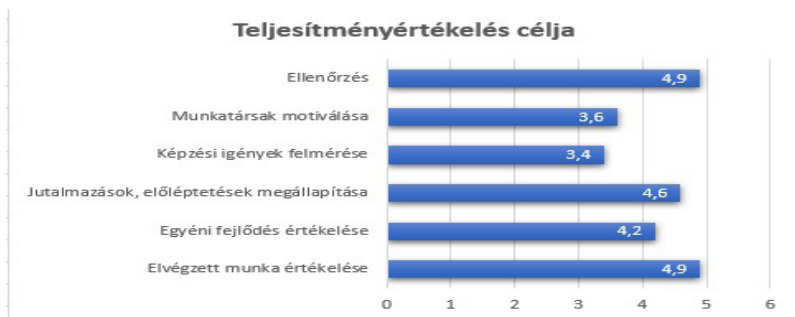
mán használható verziót a fizikai és a szellemi munkavállalók ugyanolyan arányban jelölték meg, de nézzük meg, hogyan is alakultak az arányszámok.

21. ábra: Teljesítményértékelési rendszerek megítélése (Forrás: saját kutatás 2020)

A kérdőívet kitöltő kollégák válasza alapján elmondható, hogy ez a végeredmény a felvetett hipotézisemet alátámasztja.

Azon kérdésekre, hogy mely céllal készül az értékelés a felsorolt válaszok közül szinte maximális és azonos pontszámot ért el az elvégzett munka minősége és az ellenőrzés. Számomra ez nagyon meglepő, hogy kollégáink úgy érzik, hogy az értékelés célja kimerül az ellenőrzésben és kevésbé gondolják azt, hogy motiváló és képzési igények felmérésére is használható a rendszer.

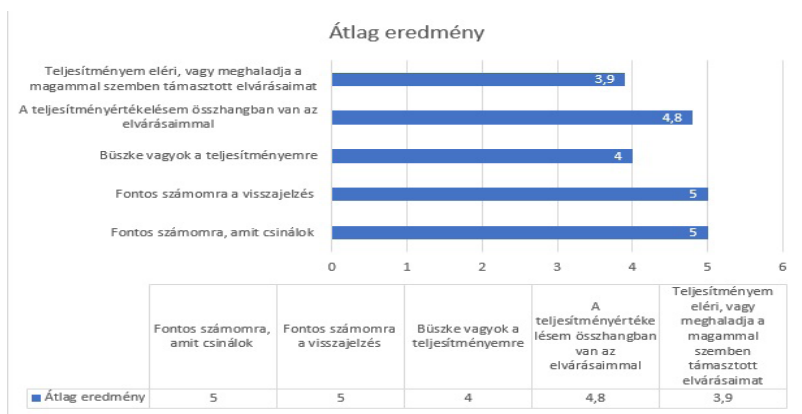
22. ábra: A teljesítményértékelés célja munkavállalói fontossági szempontból (Forrás: saját kutatás 2020)

Ami a munkavégzési hatékonyságot illeti, a munkatársak úgy vélekedtek, hogy csak minimálisan hatott pozitívan az értékelés ezen mutatóra. A válaszadók mintegy 76%-a vélekedik ennek megfelelően, 16% pedig úgy érzi, hogy igenis a teljesítményértékelési rendszernek köszönhetően hatékonyabb lett a munkavégzés és a maradék 8% nem érzi, hogy bármilyen változás is tapasztalható, azaz nem javult a hatékonysági mutató. Ez az eredmény az ezzel kapcsolatos hipotézisemet alátámasztja, még ha nem is olyan mértékben bizonyosodott be a meglátásom, mint vártam, de a javulás érzékelhető -még ha minimális szintű is- a munkavégzési hatékonyságot illetően.

Az egyéni teljesítményértékelés mennyire hat a napi munkavégzésekre kérdésemre mintegy fele-fele arányban érkeztek válaszok. A szellemi foglalkoztatottak körében nagyobb arányszámban jelölték meg, hogy igenis hatással van a napi munkavégzésükre a teljesítményértékelés, míg a fizikai munkavállalóknál inkább a nem válasz dominál. Ennek alapján az én meglátásom, hogy fizikai dolgozók esetében a fél-éves teljesítményértékelés önmagában nem növeli a napi munkavégzés színvonalát, kell hozzá még valamilyen plusz húzóerő is, amely lehet egy kedves szó vagy egy dicséret a felettes részéről.

Az anyagi javak mennyire befolyásolják a munkavégzést és a munkához való hozzáállást kérkedésemre a válasz adók több mint 90%-a igennel válaszolt úgy a fizikai, mint a szellemi foglalkoztatottak körében. Elmondható, hogy a motiváció egyik jelentős tényezője a mai napig is a pénzbeli juttatás és a megfogalmazott hipotézisem munkavállalói oldalról alátámasztást nyert. Ezt bizonyítja a tizenhetedik kérdésre adott válaszok összessége is, miszerint a vállalat részéről nagyon jó döntés volt a teljesítményértékelési rendszer megreformálásakor a kifizetések változtatása is, melynek alapján kétszer részesülhetnek bónuszban, így lehetőségük adódik nyáron elmenni nyaralni, míg télen karácsonyi ajándékot tudnak vásárolni a plusz anyagi juttatásból.

A fentiekén kívül a munkavállalói személyes nézetükre is kíváncsi voltam, azaz, hogy a dolgozók mennyire érzékelik azt, hogy a feletteseik elismerik a munkájukat és mennyire elégedettek az általuk nyújtott teljesítménnyel. Ezért az utolsó kérdésem a meglátásaikra vonatkozóan fogalmaztam meg és kértem meg őket, hogy egytől ötig terjedő skálán jelöljék a válaszaikat.

23. ábra: Munkavállalói vélemény (Forrás: saját kutatás 2020)

A személyügyi munkatársak számtalanszor lehetnek szem- és fültanúi számtalanféle munkavállalói elégedetlenségnek, miszerint a teljesítményértékelés nem minden esetben fedi a valóságot, nem az általuk elért valós eredményeket mutatja és ezzel ellentétben a bejelölt válaszok alapján az értékelési skála azt mutatja, hogy arányait tekintve 4,80-as átlag értékkel az egyéni önértékelés összhangban van a vezető által megfogalmazottakkal.

Informális visszajelzés

A felső vezetők szerint nem csak a formális keretek közé öntött visszajelzésnek van motiváló ereje és ők részesülnek-e benne, illetve ők alkalmazkodik-e ezen lehetőséget. A válaszok alapján kiderült, hogy ők, mint felső vezetők a beosztottaik számára rendszeresen adnak visszajelzést formális és informális keretek között egyaránt, mivel véleményük szerint nagyon fontos a visszacsatolás. Ezzel szemben számukra nem érkezik e fajta visszacsatolás a vezetőjük részéről, de betudják annak, hogy mivel egy igazgató nagyon elfoglalt lehet, ezért megelégednek a fél évente formális keretek között megtartott teljesítményértékeléssel is. Ettől függetlenül, ők továbbra is úgy érzik, hogy számukra kötelesség, hogy visszacsatolást nyújtsanak a beosztottaik számára amilyen sűrűn csak adódik rá lehetőség.

Teljesítményértékelési rendszerre vonatkozó kérdések

A teljesítményértékelési rendszerrel kapcsolatos kérdések megfogalmazásakor arra szerettem volna választ kapni, hogy miként vélekednek a jelenlegi, új átalakított rendszerről, számukra miben jelenti a változást, milyen nehézségekkel szembesültek a bevezetés folyamán és szükségesnek érzik-e a továbbfejlesztését akár a fizikai munkavállalókra vonatkozó részét vagy épp a szellemi munkavállalók értékelésére használt eTÉR rendszert.

A mérnökséget vezető senior menedzser az alábbiak szerint vélekedett a korábbi, illetve a jelenleg használt rendszerről. Elmondása szerint nagyon fontos volt a változtatás, mert régen nagyon szubjektív volt, a munkavállaló megítélése félre csúszott, szimpátia és nem szimpátia alapján születtek az értékelési eredmények.

Jelenleg van objektív része, a KPI kezelés, a kompetencia meghatározott és a személyes attitűdre is vonatkozik. Számokban kifejezhető célokot lehet meghatározni és így látható, hogy miben fejlesztendő a kolléga. Bekerült a meghatározott céloknak a súlyozása, mert fontos a nehézségi szintek meghatározása, azaz, hogy milyen mértékben vegye figyelembe az eTÉR rendszer a céloknak a fontosságát. Itt ki kell emelni, hogy SMART KPI adtunk meg, vezetői hiba, ha nem olyanokat ad meg, amiket tudna értékelni, kihasználni az ember képességeit és ezek félévre be vannak vésve a rendszerbe.

A rendszer bevezetés nem volt nehéz, viszont tartani az 5 KPI-t annál inkább, mivel nem minden esetben tud minden vezető ennyit meghatározni és mindenképp meg kell adni, hogy összesen legyen a 60 pontos súlyozás és ez így erőltetett teszi. Meglátása szerint kategorizálni szükséges, hogy a vezetőknek több célt lehessen meghatározni, míg például egy mérnöki szinten kevesebbet. Nagyon nagy pozitívuma, hogy ki lehet térni a tréning igényekre és van nyoma, hogy kinek mikor és milyen típusú képzést igényeltek. Alapjában véve a szellemi teljesítményértékelési rendszer az jó ahogy van, talán annyi, hogy majd az idő előrehaladtával kompetencia felülvizsgálás szükségessé válhat és időközönként megismétlendő. A fizikai munkavállalók tekintetében a célok között szerepel a hiányzás, viszont belevénné a

minőségi munkavégzést, mely egyik központi része lenne a 0Km reklamációs visszacsatolás, azaz, hogy az autógyártótól visszaérkezett termék a dolgozó munkájára vezethető-e vissza.

Mivel az alapötlet nagyon jó, viszont féltő, hogy idővel gyenge pontjává válik a rendszer kezelés, ezért nagyon fontos a következetesség a vezetők részéről. A továbbiakban az irányvonal nagyon fontos, hogy minden azonos munkakör esetén ugyanazon KPI legyen meghatározva és ne legyen személyhez kötött. Igazságosnak és összhangban lévőnek tartja a teljesítményértékelést és az évi két alkalommal kifizetett anyagiakat, mivel lényeg az, hogy a munkavállaló el tudjon menni nyaralni és legyen szép karácsonya is. Ennek megfelelően van tétje és küzd érte. Utolsó mondatában elmondta, hogy szerinte a Gauss görbe használata nem ártana a továbbiakban sem, de csak iránymutatásnak, mivel egy adott osztályon belül mindenki nem lehet kiugróan teljesítő.

A minőségbiztosítási osztály vezetőjének a meglátása is hasonló, szerinte is a korábbi értékelési forma nagyon szubjektív volt, többségében nem mérhető célokat tűztek ki a vezetők és nem volt rendszerbe öltve, melyben nyomon lehetett volna követni a célok alakulását. Gyakorlatilag nem volt értelme a korábbi értékelésnek, csak egy szükséges rossz volt a vezetők életében, nem értették a TÉR szükségességét. Az új rendszerbevezetés során a vezetői ellenállás, a mérhető és objektív célok kitűzése, valamint a kompetenciák meghatározása volt a legnehezebb feladat. A fizikai munkavállalók esetében maradt a papírformában, viszont a szellemi munkavállalók esetében kidolgozásra került az elektronikus teljesítményértékelési rendszer, mely nagyban elősegíti az értékelések hatékonyságát. A jelenlegi rendszer mondhatni mindenben jobb, mint a korábbi, mivel mérhető és objektív célok kitűzésére sarkall, a kompetenciák előre definiáltak és könnyedén nyomon követhető és visszakereshetőek a korábbi értékelési eredmények is.

Igazságosnak és összhangban tartja a teljesítményértékelést és az évi két alkalommal kifizetett teljesítmény bónusszal. Viccesen hozzátette, hogy pénzből soha nem elég. Azzal, hogy a vállalat vezetése megszűntette a Gauss-görbe használatát a TÉR során, teljesen egyetértett.

A termelési részleg vezetője nagyon örült a változtatásnak, hisz szerinte is nagyon szubjektív volt a korábbi értékelési forma, illetve már

korábban is megfogalmazódott benne, hogy a fizikai munkavállalók esetében a célok egységesítve legyenek, ne fordulhasson az elő, hogy ugyanazon a gyártósoron dolgozó munkavállalóknak más és más célok vannak meghatározva. A bevezetés során nehéz volt megértetni a hierarchiában lejjebb levő vezetőkkel, miért is fontos a megreformálása, illetve maga az új rendszer használatakor is adódtak nehézségek, például az értékelő lapok kitöltése során. Mivel nehézkes volt a befogadás, ezért rengeteg tréningre volt szükség. A jelenleg használatos rendszer sokkal jobb, kézzel fogható KPI adatokat tud meghatározni és a BSC is vissza tükröződik, konkrét adatok melyek ellenőrizhetőek havonta és ezt az értékelt személy is nyomon tudja követni. Azért van súlyozással ellátva egy cél mert, ha például nem tudunk gyártani, megáll az autógyár az nagyobb volumenű kár, mint ha a gyártósoron az 5S nem annyira megfelelő.

Illetve azért is jó a rendszer mert a vezető meg tudja nézni a kiadott értékelést, mielőtt jóváhagyja és látja az értékelés állását. Amennyiben nincs kész, akkor rá tud rákérdezni, hogy miért van csúszás. Mindig online látható az aktuális státusz és ezáltal tartható határidő. A korábbiakkal ellentétben jelenleg az értékelő lapokat kiscsoportos foglalkozásban már nem lehet kitölteni, hisz a felsőbb vezető egyesével az összes értékelést meg tudja nézni. Visszamenőleg meg lehet nézni, hogy hogy áll a dolgozó, azaz stagnál, fejlődik vagy épp visszaesik a teljesítménye.

Termelési szempontból a rendszerben egy fejlesztési részt vélt felfedezni, méghozzá azt, hogy a hiányzások nincsenek feltüntetve a termelési szellemi foglalkoztatottnál, szerinte jó lenne látni, hogy hogyan alakul egy termelési csoportvezetőnél vagy egy termelési adminisztrátornál. De hangsúlyozta, hogy ez hiányosság csakis a termeléshez kapcsolódó munkaköröknél megfontolandó, mivel ők nagyban hozzájárulnak a termelési volumen hatékonyságához és teljesüléséhez. A szellemi munkatársak értékelésére használt rendszerben az értékelési űrlap kitöltése számára picit hosszadalmas, mivel ő egy termelési aszisztens menedzsernek közel 11-12 célt határoz meg és mire visszaereszi ezek teljesülésének az eredményeit az akár több mint egy órába telhet. A kifizetett évenként két teljesítmény bónuszt megfelelőnek és igazságosnak tartja, melynek az elsődleges célja a fluktuáció csökken-

tése volt, de a hozzáfűzött remény nem valósult meg, ennek ellenére a motiváló ereje megmaradt, mivel a pénz motiváló.

A Gauss-görbe elhagyásával teljesen egyetért, soha nem használná, mert szerinte, ha egy előre meghatározott görbe alapján mutatjuk meg a vállalat teljesítményét akkor ez már nem jó irányadó. A menedzserment nem tudja megmondani, hogy milyen képességű emberek dolgoznak egy-egy adott csoportban.

Végül a HR osztály szenior menedzserével beszélgettem, akinek a véleményére mondhatni nagyon kíváncsi voltam, hisz egy Hölgyszámos helyzetben a férfi társaitól más szemszögből közelíti meg az eldöntendő kérdéseket.

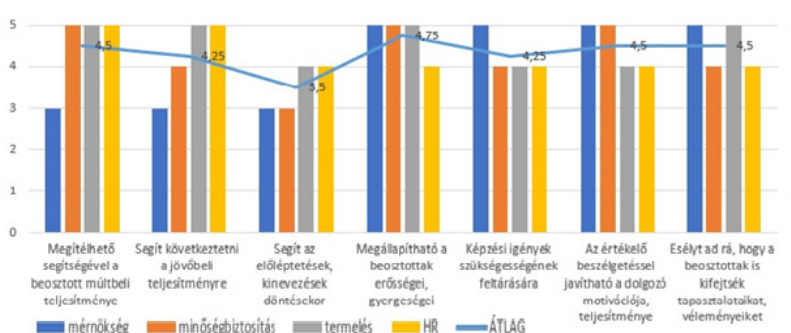
Szerinte a korábbi értékelési rendszernek számos hiányossága volt. Alapvetően a rendszer nagyon szubjektív volt, semmilyen mérhető célkitűzés nem szerepelt benne. Az értékelési skála pedig nem tette lehetővé, hogy súlyozzuk a teljesítményt. Lehetséges, hogy valaki jó értékelést kapott 10 éven át, így ő maga sem látott különbséget a teljesítményében. Az egy éves értékelési periódus pedig hosszúnak bizonyult, különösen a fizikai dolgozók esetében. Nehéz volt a HR rendszert belső informatikai fejlesztéssel kivitelezni, mivel külsős fejlesztésre nem volt lehetőség a szűkös költségvetés miatt. Fontos szempont volt, hogy a felület felhasználóbarát legyen, hisz a vezetők egy része nem szívesen értékelt, az adminisztrációt pedig legkevésbé sem kedveli. Ennek érdekében a bevezetést követően folyamatos kapcsolattartás volt a felhasználókkal és a jelzéseik alapján került finomhangolásra a rendszer. A jelenleg használatban levő teljesítményértékelő rendszer messze felülmúlja az előzőt. Digitális formában könnyen tárolható, visszatekinthető. Az értékelési szempontok között a kompetenciák értékelése mellett egyértelmű mérhető célkitűzések szerepelnek, melyek fedésben vannak a KPI alapú autóiipari rendszer struktúrájával. Az értékelési periódus fél éves, mely sokkal rövidebb időszakot értekel így könnyebben felkövethetőek az egyes kitűzött célok. A fizikai munkatársak részére is olyan célok kerülhetnek célkitűzésre, melyek elősegítik a termelési területek hatékony működését, például az 5S, a hiányzás és a kaizen javaslatok. A kaizen javaslatok feldolgozási folyamata során fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a jelenleg érvényben lévő szabályozást célszerű lenne felülvizsgálni.

Véleménye szerint a jelenlegi rendszer is tovább finomítható a szellemi és a fizikai munkatársak fókuszában. A fizikai munkatársak részére minél egyszerűbb és rövidebb akár negyedéves, havi értékelést is javasolna. A szellemi munkát végző munkatársak részére pedig a fél éven belül érdemes volna havi nyomon követést tartania a vezetőknek, biztosítva ezáltal a folyamatos visszajelzést. Ehhez segítségével lehet a munkavállaló által kitöltött vállalás – cél nyomon követő lap, melyet áttekintés után megvitatnak. A rendszer fejlesztendő része lehet a jóváhagyói láncok egyszerűsítése, rendszer informatikai hátterének megbízhatósága, kimutatási lehetőségek bővítése, elérhetőség az év bármely időszakában a vezetők részére – a saját csoporté –, direkt összeköttetés egy képzési tervezésre alkalmas adatbázissal.

A kifizetett évenként két teljesítmény bónuszt megfelelőnek tartja, szerinte a piachoz mérten a kifizetés mértéke átlagos, javasolt egy bérpiaci, illetve iparági kitekintés évente.

A Gauss-görbe merevségének elhagyása pozitívumként jelent meg a vezetők részére egyfajta szabadságot adott. A vezetőknek azonban meg kell tanulnia, hogy mi az egészséges eloszlás nem lehet mindenki ugyanolyan teljesítő egy csoporton belül. Korábban az is problémát jelentett, hogy volt olyan vezető, aki sajnos alacsony kommunikációs kompetenciákkal rendelkezett és úgy értékelte a munkatársat, hogy azért kapsz javításra szoruló értékelést, mert 15%-nak meg kell lennie. Ez teljességgel lehetetlen, így nem lehet értékelni és visszajelzést adni – ilyen szempontból is hasznos volt a Gauss-görbe elhagyása. Viszont tájékoztató jelleggel továbbra is javasolná alkalmazni egyfajta kontrollpontként, iránymutatás jelleggel, hogy a vezető számára egyértelmű legyen hány kiváló értékelt és hány javításra szoruló, továbbá hány átlagosan teljesítő van a csoportban.

Az interjú zárásaként megkértem alanyaimat, hogy teljesítmény értékeléssel kapcsolatos állításaimat egy egytől ötig terjedő skálán jeleljék meg aszerint, hogy ők mennyire tartják relevánsnak. Az eredményeket az alábbi ábrán szemléltetem.

24. ábra: Teljesítményértékelés fontossága (Forrás: saját kutatás alapján 2020)

Mint láthatjuk jelentős eltérés nem mutatkozik a vezetői rangsorolás alapján, viszont az figyelemfelkeltő, hogy a legkevésbé tartják fontosnak a teljesítményértékelést abból a szempontból, hogy meghatározó szerepe lehet az előléptetések, kinevezések kapcsán.

Interjúalanyaink válaszaik nagymértékű egyezést mutattak, ezen belül egyöntetűen jó döntésnek ítélték maga a teljesítményértékelési rendszer stratégiai módosítását. A korábbi rendszert mind szubjektívnek ítélték meg és örülnek annak, hogy a jelenlegi objektív, mérhető alapokon fekszik. Mint kiderült van olyan vezető, aki az öt kötelezően meghatározandó célt is soknak véli, viszont van, akinek a duplája sem elegendő a munkatársa értékeléshez. A Gauss-görbe megszüntetése kapcsán is eltérően vélekedtek. Azon vezetők, akik a továbbiakban is alkalmazzák az új rendszer részeként inkább iránymutatásként mintsem a korábbi szigorú előírás formájában. A válaszok alapján bebizonyosodott, hogy az évenkénti két teljesítményértékeléshez kapcsolódó bónusz kifizetés megfelelő és igazságos. Nekem is sikerült új információkhoz jutnom, melyek tudatában fejlesztési javaslatokkal fogok benyújtani a vezetőség felé.

Változtatási javaslatok

A fizikai munkavállalók esetében a célkitűzések bővítését a OKm reklamációs visszacsatolással, az értékelési időszak csökkentését negyedévesre vagy akár havi szintűre.

A szellemi munkát végző munkatársak estében pedig a havi visszajelzés a vezető részéről. A termelési területet figyelembe véve, pedig szintén egy új cél meghatározása, ami nem más, mint a hiányzási adatok a termelési csoportvezetőkre és adminisztrátorokra vonatkozóan.

A rendszer fejlesztendő része lehet a jóváhagyói láncok egyszerűsítése, rendszer informatikai hátterének megbízhatósága, kimutatási lehetőségek bővítése, és közvetlen összeköttetés egy képzési tervezésre alkalmas adatbázissal.

Következtetések, javaslatok

A kutatásainkból levont következtetéseket szeretnénk ismertetni, ezt követően javaslatokat teszünk a rendszerhez kapcsolódó dokumentáció kezelés finomhangolása tekintetében.

Alapvetően megfigyelhettük, hogy az értékelési rendszert nagyon nehéz objektívvá, igazságossá tenni, mivel minden vezetőnek más az értékrendje, stílusa és az abból fakadó módszere és meglátása. A későbbiekben bemutatni kívánt és a vizsgálatunk alá vont értékelési rendszer folyamat-módosításához egyrészt a nem megfelelő, pontatlanul meghatározott célok miatt volt szükség (hiszen ezek vezettek a munkavállalók közötti és a munkavállalók és a vezetőjük közötti konfliktusok kialakulásához), másrészt pedig a hasonló munkakörben dolgozó munkavállalókkal szemben nem volt kellően kidolgozott, egységes az elvárás.

A bemutatott vállalat teljesítményértékelési rendszerének stratégiai módosítása kapcsán a szakirodalomban olvasható állítások is bizonyítást nyertek. Nem mindegy, hogy milyen koncepció alapján hozzuk létre a teljesítményértékelésre használható rendszert, fontos, hogy szilárd és egyértelmű alapokra legyen helyezve. Tehát a kompetenciák meghatározása és a stratégiai mutatószámok alapján meghatározott célok megadása, figyelembe véve a munkavállaló munkaköri leírását, pontosabb és objektív eredményeket tud megmutatni. Ezen eredményeket nyomon lehet követni, a munkavállaló teljesítménye összehasonlítható az idő előrehaladtával és ebből kiderülhet a fejlődése vagy épp a teljesítményének a hanyatlása.

A jó teljesítményértékelés hozzájárul a szervezeti célkitűzések megvalósításához, a munkavállalók munkájának eredményesebbé és haték-

konyobbá tételéhez. Természetesen ez csak abban az esetben valósulhat meg teljes mértékben, ha az értékelt dolgozó számára a teljesítményének az értékelése motiváló hatással bír. A kutatásaimból kiderül, hogy a vállalat dolgozói körében a legnagyobb motiváló erő az anyagi vonzat, azaz az értékeléshez kapcsolódó teljesítmény bónusz kifizetése. Az új formális teljesítményértékelés évente kétszer valósul meg a vezető által kitöltött értékelő lap alapján egy értékelő beszélgetés keretein belül. Szintén kiderült, hogy a korábbi, évenkénti egyszeri teljesítményértékelés, melyhez kapcsolva volt bérfejlesztés nem volt annyira népszerű sem a dolgozók, sem a vezetők körében, mert nagyon szubjektív volt és egy előre meghatározott görbe alapján kellett elosztani az értékelési eredményeket, melyek így nem fedték a valóságot.

Eredményeink alapján arra jutottunk, hogy rendkívül fontos a multinacionális szervezeteknél a megfelelő teljesítményértékelési rendszer működése. Ezen új rendszer sokkal pontosabb és tisztább képet ad a munkavállalók egyéni teljesítményéről úgy a fizikai munkatársakat, mint a szellemi foglalkoztatottakat illetően.

A jelenleg alkalmazott teljesítményértékelési rendszer használatához, - ahhoz, hogy még realisabb képet nyújtson a teljesítményekről - és a rendszer eredményességének a fokozása érdekében az alábbi javaslatokat teszem:

- A rendszer hatékony működéséhez további oktatások szervezése, arról, hogy miért is fontos egy szervezet életébe a teljesítményértékelés és hogyan kell megfelelően alkalmazni, kezelni a rendszert.
- A fizikai munkavállalók esetében a kulcs mutatószámok felülvizsgálatát és szükség szerinti változtatását, bővítését.
- A leadott kaizen javaslatok kivizsgálása és rögzítése az adott értékelési időszakban. Ehhez javaslom, hogy a jelenlegi termelési TIE csapat felügyelete alá kerüljön a teljes folyamat. Mivel a fizikai munkát végző kollégák számára meghatározott cél, hogy félévente minimum három kaizen javaslatot adjanak be és sajnos a vizsgálataim alatt kiderült, hogy számos esetben hiába adták be a javaslatokat, az értékelése és a rendszerbe való rögzítése elmaradt. Ez annak is köszönhető, hogy sok ember kezén megy át a formanyomtatvány, ezáltal hosszadalmassá válik a folyamat. Így volt rá példa, hogy hi-

ába adott le a munkavállaló kaizen ötletet, csak a következő félévi értékelésnél lehetett figyelembe venni, mert a nyilvántartási és kiértékelési folyamat elhúzódott. Viszont, ha ezt ugyanazon csapat tagjai kezelnék, mint akik az 5S-ért felelnek, akkor lerövidíthető az elbírálási és rögzítési időtartam és minden munkavállaló ötlete abban a félévben értékelve iktatásra kerülne, mint amikor beadta. Azért javaslom, hogy mindenképp ezen csapat vegye át a kaizen-t, mivel a japán vállalatok számára az 5S és a kaizen hasonlóan fontos szerepet tölt be a munkavégzés során. A kaizen javaslat beadásra szolgáló nyomtatvány a 7. számú mellékletben megtekinthető.

- Javaslom, hogy a termelésben dolgozó szellemi munkatársak – csoportvezető és adminisztrátor – esetében is jelölése kerüljön a hiányzási adat, mivel hiányzásuk hatással van a termelékenységre.
- Javaslom legalább évente felülvizsgálni a vállalati kompetenciákat és szükség szerint bővíteni vagy épp szűkíteni.
- Javaslom, hogy informatikai megoldással a teljesítményértékelési rendszer közvetlen összeköttetéssel kapcsolódjon egy képzési tervezésre alkalmas adatbázissal.

Összefoglalás

Kutatásunk célja a teljesítményértékelés megismerése, gyakorlati alkalmazásának vizsgálata volt. A vonatkozó szakirodalom elemzése, az értékelési technikák ismertetése után három hipotézisünk bizonyításához kérdőíves és strukturált, irányított interjú módszereket alkalmaztam.

A vállalat dolgozói közül sikerült 345 fővel kiöltöztetnünk a kérdőívet, mely a teljesítményértékelési rendszerek összehasonlítására alapozott. Tehát arra voltam kíváncsi, hogy hogyan látják, mely módszer az ideálisabb rájuk vonatkozóan. Mennyire értenek egyet azzal, hogy évenként kétszer értékeli a munkájukat, teljesítményüket és ennek anyagi vonzata is van. A kérdőíveket papír alapon és elektronikus levél formájában sikerült átadni a munkatársak részére, hisz nem mindenki rendelkezik e-mail elérhetőséggel, így ezen akadály áthidalásaként nyomtatott verziót is használtam. Éppen ezért a kiértékelési folyamat nagyon hosszúra sikeredett, de bevallom minden részét nagyon nagy lelkesedéssel készítettem, hisz jó

volt látni, hogy legtöbben pozitívként élték meg a változást.

Ennek megfelelően az eredmények megerősítették a feltételezésemet miszerint jó döntés volt a vállalat részéről a rendszer stratégiai módosítása.

A válaszok alapján az is bebizonyosodott, hogy a termelő vállalatunknál a dolgozó munkatársak esetében a legnagyobb motiváló erő az anyagi juttatás. Azon kérdésekre, hogy befolyásolja-e a napi munkavégzést a teljesítményértékelés alapján a kifizetett bónusz, egyöntetű igen válasz született.

A harmadik hipotézisünk csak kismértékben igaz, hiszen a munkavégzési hatékonyság csak minimális szinten emelkedett az új rendszernek köszönhetően. Úgy vélem, hogy amennyiben a hatékonyság minimális léptekkel emelhető akkor már jó irányban halad a tevékenység.

A kérdőívek elkészítése és elemzése után interjúkat készítettem a gyáregység négy senior menedzserével, melyek közül az egyik humánerőforrási osztály vezetője volt. A lényegi kéréseket illetően, mint például, hogy jó döntés volt-e a rendszer megújítása, mindannyian határozott igennel válaszoltak. Szinte az összes feltett kérdésemre, azonos választ adtak egymástól függetlenül, némileg más-más meglátásból. Egybehangzóan azt nyilatkozták, hogy a korábban használatos teljesítményértékelési rendszer nagyon szubjektív volt, nem lehetett nyomon követni és összehasonlítani az elért eredményeket.

Szakedolgozatom végén több javaslatot is tettem, melyek a teljesítményértékelési rendszer tökéletesítést szolgálják, illetve a hozzá kapcsolódó folyamatokat egyszerűsítik és átláthatóbbá teszik.

Öröm volt részt venni a teljesítményértékelés reformjának munkájában. Fontos volt a vezetők bevonása az első pillanattól, hogy magukénak érezzék ezt a változást és ne egy kötelező HR feladatként éljék meg. Ezáltal közösen és sikeresen kiépítettünk egy rendszert, mely láthatóan jól működik. Zárógondolatként elmondhatom, hogy a szervezet elnökének nem kell félnie a Doug Krug – Ed Oakley idézetében foglaltaktól, miszerint: *„Ha egy szervezet túl mereven ragaszkodik a régi módszerekhez, a tegnapi gyógymódjai a holnapi betegségek okozóivá válnak.”*⁴⁰

40 Ed Oakley, Doug Krug: *Enlightened Leadership*, Simon and Schuster, 1994. 74.

RÉGI-ÚJ KIHÍVÁSOK A BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁSBAN

Kötelességünk hazánk múltbeli értékeit őrizni az élet minden területén, így van ez a büntügyi tudományok esetében is. Jövőbe tekintő jogi szabályozás abban az esetben eredményezhet a társadalomba sikeresen integrálható jogintézményeket, újításokat, ha a tudós elődök gondolatait is megismerjük, felelevenítjük. Györgyi Kálmán a jogalkotással kapcsolatban állapította meg 1984-ben, hogy „más országok büntetőjogi irodalma nagyobb becsben tartja a hazai jogfejlődés, a jogalkotás, a jogalkalmazás és a jogirodalom múltbeli értékeit... Így biztosítható a jogi gondolkodásban a folyamatosság és a fejlődés.”³

„Majdhogynem meglepetésként hat azonban az a rokonság, sőt azonosság, amely a régi idők eszméi és a mai eszmék, felfogások között feltalálható.” – írja Király Tibor Domokos Andrea a büntetőpolitikáról és a büntetések jogalapjáról szóló munkájához írt előszavában. Király Tibor meglátása szerint a kodifikátort történeti felelősség terheli, mert nemcsak olyan törvényt kell hoznia, amely egyaránt védi a társadalmat és polgárait, hanem „...azokat a legjobb hagyományokat kell folytatnia, amelyeket Magyarországon a múltban megteremtettek és követtek. A legtöbb garanciát, a legjobb elveket magában foglaló törvényt kell alkotnia, arra törekedve, hogy meghaladja a nagy elődöket, és példamutató legyen a jövő számára.”⁴ Meggyőződésünk, hogy

1 Prof. Dr. Domokos Andrea intézetvezető egyetemi tanár, Büntügyi Tudományok Intézete (KRE ÁJK)

2 Fábryné Keszler Nikolett doktorandusz hallgató (KRE ÁJK)

3 GYÖRGYI KÁLMÁN: Büntetések és intézkedések. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 10.

4 KIRÁLY Tibor: Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból. ELTE ÁJK Büntetőeljárás jogi és büntetés-végrehajtási jogi

XIX. századi, illetve a XX. század eleji elődeink munkáinak megismerése csak hasznunkra válhat, szégyelnivalónk pedig sem európai, sem világviszonylatban nem lehet.

A református jogász elődök már egy évszázada megfogalmazták a humánus büntetőjog, a valláserkölcsei nevelés, az utógondozás szükségességét.

A „*Nil novum sub sole*”⁵ jegyében a továbbiakban összevetjük a „nagy elődök” reformista

gondolatait a napjainkban megvalósuló büntetés-végrehajtás rendszerével.

Tóth Lőrinc az oktatás és munkáltatás fontosságáról

„A középkori durvaság, egészségtelen, tisztátlan, nyirkos és féreglepte földalatti üregekbe zárta a bűnöst, s ott hagyta nehéz láncokban rothadni, senyedni. Ezzel elég volt téve a visszatorlásnak, a társadalom bosszújának, de semmi magasabb s nemesebb cél el nem éretett.”⁶ Tóth meglátása szerint a szabadság elvesztése olyan súlyos büntetés, hogy a társadalom védelme is megvalósul általa. Emberi és keresztyéni kötelesség a rabok nevelésben, oktatásban való részesítése.

A fenti tényállításokkal összhangban kiemelendő, hogy a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: új Bv. Kódex) megalkotása és hatályba lépése hatalmas változást hozott a fogvatartottak reintegrációjában. A Kódex alapvető célként rögzíti a büntetés céljának megvalósítását, már a preambulumban⁷

Tanszék, Budapest, 2005. 12.

5 Nincs új a nap alatt.

6 TÓTH Lőrinc: *A visszavesés okairól s óvszereiről*. 43. *Értekezések a Társadalmi Tudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia X. kötet 4. sz. Budapest, 1889.*

7 Bv. Kódex preambuluma: Az Országgyűlés az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelme, kiemelten az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak emberi méltóságának a tiszteletben tartása érdekében, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmának és az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülése céljából, Magyarország nemzetközi jogi és európai uniós kötelezettségeinek figyelembevételével,

nyomatékot ad azon ténynek, hogy a szabályozás nemzetközi szinten determinált (ennek megfelelően rendelkezik a jogszabályban garantált emberi jogokról is).

A kriminológia álláspontja szerint a társadalom abból a célból teremtetete meg a börtön intézményét, hogy az elítéltek személyiségváltozáson menjenek keresztül a büntetés-végrehajtás során alkalmazott program keretén belül.⁸ A jelenleg hatályos Bv. Kódex⁹ által rögzített célkitűzés pontosan ezt (az évszázadokra visszanyúló) javító-nevelő felfogást tükrözi.

Napjaink társadalmában megjelenik a bűnelkövető ember segítésének a gondolata, ez egyúttal ösztársadalmi érdek is, hiszen a további bűnelkövetés megelőzése a társadalom védelmét szolgálja. A társadalomba való visszatérésben fontos szerepet visznek a civil szervezetek és az egyházak. A reintegráció a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnésig komplex feladat, melynek rendeltetése - a társadalom és annak tagjai védelme érdekében - a társadalommal összeütközésbe került személy társadalomba történő visszavezetése. A büntetés végrehajtása alatt megkezdett reintegrációs tevékenység nem áll meg a büntetés-végrehajtási intézet elhagyásakor, az az utógondozás szakaszában folytatódik tovább.

Tóth Lőrinc mind az oktatás, mind a lelkeszi munka szerepét kiemelte. A lelkeszek működését, a vallásos-erkölcsi oktatást az elítéltek megjavításának egyik fő eszközének tartotta a rabok által végzett munka mellett. „Az erkölcsjavítást kétségkívül előmozdítja a célszerűen berendezett fegyenc-könyvtár is, melyet az olvasni tudók igénybe

az állam kizárólagos büntető hatalmának a végrehajtáson keresztül történő érvényesítése céljából, szem előtt tartva azt a társadalmi elvárást, hogy az elítéltek teljes körű foglalkoztatása által az önfenntartó büntetés-végrehajtás megvalósíthatóvá váljon, a következő törvényt alkotja.

8 FLIEGAUF Gergely: Börtönártalmak. In.: Fliegauf Gergely – Ránki Sára (szerk.): *Fogyva tartott gondolatok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007, 11-132. o.

9 83. § (1) A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.

vesznek.”¹⁰ Például hozza az illavai könyvtárat, ahol imakönyvek, ismeretterjesztő munkák és szórakoztató irodalom is az elítéltek rendelkezésére állt.

A vallásszabadság és vallásgyakorlás erkölcsi nevelési szerepe napjainkban már vitathatatlanra vált. Immáron széles körben közismert az a jelenség, miszerint a fogvatartottak a reménytelennek tűnő körülményeik miatt találnak rá valamilyen vallásos szemléletre, melynek keretében bűnbánatot gyakorolnak, illetve felelősségvállalásuk által képesek átértékelni¹¹ a múltbeli elítélendő, gyakran téves „alapokra” épült életvitelüket.¹²

Az egyházak és a büntetés-végrehajtási szervezet nagy hangsúlyt fektetett a börtönlelkészi szolgálat működését biztosító feltételek megteremtésére, ezáltal a vallásgyakorlás joga¹³ már nem csupán alkotmányos alapelveként jelenik meg az elítéltek életében, hanem napi szinten

10 TÓTH Lőrinc: *Fegyházi tanulmányok I. Az Illavai Fegyház. Értekezések a Társadalmi Tudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia VIII. kötet 2. sz.* Budapest, 1885. 14.

11 Összességében nem lényeges, hogy a fogvatartott milyen úton jut el a változtatás igényéhez, ami a reszocializáció, illetve a reintegráció célja is

12 TÓTH Mihály: Egyes alkotmányos jogok érvényesülése az elítéltek reintegrációja szempontjából *Börtönügyi Szemle* 2010/4. 27. o.

13 Az elítélt az a Bv. Kódex 126. § (1) bekezdése alapján jogosult arra, hogy „lelkiismereti és vallási meggyőződését szabadon megválassza vagy megváltoztassa, vallását gyakorolhassa.” Ezen szabályzás hatályba lépésével a jogalkotó törvényi szintre emelte korábbiakban csak rendeleti szinten rögzített szabályokat és fontos alapjogként deklarálta a fogvatartottak szabad vallásgyakorláshoz való jogát.

A (2) bekezdés rögzíti, hogy „a bv.-intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy általi gondozásban részesülhessen.”

A (3) bekezdés alapján „az elítélt magánál tarthatja a vallása gyakorlásához szükséges könyveket, írásos anyagokat és kegytárgyakat. A kegytárgyak vallásgyakorláshoz való szükségességének megállapításához az adott egyházi személy és vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjának állásfoglalása kérhető.”

gyakorolhatják ezen jogukat azon elítéltek, akik számára a vallás útmutatást és támogatást jelent.¹⁴

Az elítéltek vallásgyakorlására vonatkozó speciális szabályokat a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának szabályairól szóló 16/2014. (XII.19.) IM rendelet rögzíti.

A fogvatartott a büntetés-végrehajtási intézetben egyházi személlyel, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával, valamint az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott személlyel ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot. A kapcsolat felvételét bármely fél kezdeményezheti. Az elítélt vallásának gyakorlása kapcsán kérelmezheti, hogy vallásának megfelelő élelmezésben részesüljön.¹⁵ Mind a büntetés-végrehajtási intézetek életében, mind a fogvatartottak személyes szükségleteinek vonatkozásában elismerik a vallásos tanítás és a gyakorlat fontosságát.¹⁶

Ruzsonyi Péter szerint, az egyházaknak a társadalom visszaváráó üzenetét kell közvetíteniük és képesek lehetnek a börtönön belül az emberi kapcsolatokat normalizálni. Konkrét célként megfogalmazható az evangelizáció, amely nem vallásgyakorlás, lévén elsősorban a vallás terjesztésére szolgál a vallást még nem követők számára. De ugyancsak célként fogadható el a terápiás jellegű beszélgetés, konfliktuskezelés, vagy akár a szuicid prevenció.¹⁷

A büntetés-végrehajtási intézet elhagyása után Tóth Lőrinc a feltételes szabadságra bocsátottak esetében is kiemelkedő szerepet szánt a lelkeseknek, akik felkészíthetik a szabadulót az erényes, jó magaviseletre.

A reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt szembesüljön az általa megvalósított bűncselekmény káros

14 VÁRI Krisztina: A börtönlelkészség hét éve Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, 2008. 27.évf. 1. sz. 48-62.

15 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 110. §

16 ANTALÓCZY Péter: A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában. *Börtönügyi szemle* 2014/33. 4. sz. 21.

17 TIHANYI Miklós: *A vallásszabadság különös alanyainak jogi lehetőségei* PhD értekezés Pécs, 2016. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/tihanyi-miklos/tihanyi-miklos-vedes-ertekezes.pdf> (letöltve: 2019. október 1.)

voltával és hogy igyekezzon annak következményeit lehetőség szerint enyhíteni. A tanulás, önképzés, munkavégzés, családdal való kapcsolattartás, művelődés, sportolás, a vallásgyakorlás mind támogatandó hatályos büntetés-végrehajtási kódexünk szerint. Az elítéltek reintegrációjának elősegítése érdekében a büntetés-végrehajtási szervezet igénybe veszi a Börtönlelkészi Szolgálat tevékenységét.

A börtönlelkészi szolgálat feladatait a 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet¹⁸ szabályozza, melynek g)¹⁹ illetve h)²⁰ pontja különös jelentőséggel bír a reintegráció vonatkozásában és vitathatatlanul összecseng a nagy jogtudósunk gondolataival. Kiemelendő, hogy a börtönlelkészi szolgálat²¹ jótékony hatása jól érzékelhető a fogvatartottak fegyelmi helyzetén, önbecsülésükön, illetve pszichés állapotukon, hiszen a pozitív élmények hozzájárulnak ahhoz, hogy a lehető legkevesebb lelki sérüléssel tudjanak visszailleszkedni a társadalomba.²²

Az új Büntetés-végrehajtási Kódex a börtönlelkészekre is gondol a reintegráció sikeres megvalósítása során. Úgy tekint a börtönlelkészi szolgálatra, mint a reintegráció társadalmi céljának megvalósulása érdekében állami keretek között végzett egyházi szolgálatra. A hit, a vallás a szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak életében reményt és megnyugvást jelent. További előrelépés, hogy az utógondozásban is szerepet kapnak a börtönlelkészek.²³ Tihanyi meglátása szerint a sikeres reintegrációból az egész társadalom profitál.

A börtönlelkészek közös álláspontja az, hogy a lelkészt nem lehet nevelőnek, vagy pszichológusnak tekinteni, hanem olyan személynek,

18 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet a börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről

19 a szabadságvesztésre ítélték segítése a szabadulás utáni beilleszkedéshez támogatást nyújtó vallási közösségekkel és ezek intézményeivel való kapcsolatfelvételben,

20 h) közreműködés az utógondozásban.

21 látogatások, foglalkozások

22 BARAN Katalin: Misszió. Karitatív tevékenység a Budapesti Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle, 1997. 16. évf. 2. sz. 79-80.o.

23 TIHANYI Miklós: A Börtönlelkészi Szolgálat működése. A vallásszabadság jogának szervezeti keretei a büntetés-végrehajtási intézetekben in: *Iustum Aequum Salutare* XIV. 2018. 3. 217-232.

aki Isten szolgálatában állva az evangéliumot hirdeti. A lelkészek céljuk elérése érdekében alkalmazkodnak börtöngyülekezetük kulturális sajátosságaihoz, ezért a vallási üzenetet lefordítják a börtönkultúra nyelvére. Céljaik megegyeznek a Büntetés-végrehajtási Kódexben megfogalmazott reintegrációs célokkal, hiszen a vallás tanításainak elfogadása egyben a fogvatartottak értékrendszerében beálló változást is jelent, és így elkerülhető a visszaesővé válás.²⁴

A szabadult elítéltekről való gondoskodás megszervezése terén Tóth Lőrinc nemcsak az állam, hanem az egész társadalom, a civil szervezetek és az egyházak szerepét is hangsúlyozza. „A javítás s mentés nemes, magas feladatát a büntető intézetek s az ezek eljárását szabályozó törvényhozás és kormány csak megkezdeni, előkészíteni tudja, de azt bevégezni, betetőzni főképp a felvilágosult s emberszerető társadalom feladata.”²⁵

Mára már elfogadott a tény mely szerint a büntetés-végrehajtás célkitűzései csupán csak részben valósíthatók meg a végrehajtás ideje alatt, az utógondozás²⁶ feladata, hogy a végrehajtás során esetlegesen kialakult pozitív készségeknek teret biztosítson, a visszailleszkedést garantálja. A büntetés végrehajtása alatt megkezdett reintegrációs tevékenység voltaképp az utógondozás szakaszában folytatódik tovább.²⁷ A hatályos utógondozás fogalomkörének aktív szereplői a büntetés-végrehajtási intézeteken túl, a helyi önkormányzatok, a civil szervezetek, az egyházak és nem utolsósorban az elítéltek hozzátartozói.

24 TIHANYI Miklós: *BŰN – HIT – SZABADULÁS A vallás szerepe a büntetés-végrehajtásban* Nemzeti Közszerológiai Egyetem 27. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/14281/Bun_Hit_Szabadulas_2019.pdf;jsessionid=A29BA9CEC6D890DE0C5909CFFA581F05?sequence=1 letöltve 2020. április 20.

25 TÓTH Lőrinc: im. 65.

26 Az utógondozás jogintézményének rendeltetése a Bv. Kódex 191. § (2) szerint, hogy a „szabadságvesztésből szabadult elítélt segítséget és támogatást kérhet, különösen a munkába állásához, a letelepedéséhez, a szállásbiztosításához, a megkezdett tanulmányai folytatásához, gyógykezeléséhez és gyógyító eljárásához”.

27 BELOVICS Ervin – VÓKÓ György – A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2014, 274. o.

Tóth Lőrinc munkáságában igen előremutató gondolatnak számított, hogy nem kizárólag az elítéltekkel, hanem hozzátartozóikkal is kívánt foglalkozni. „A fősúly mindig a polgárok önkéntes és szabad tevékenységére fektetendő. Főszerep jut ebben a különféle vallásfelekezetek lelkészeinek, tanítóinak, (kik a magyar rabsegélyző egyleteknél távollétök által tündöklenek,) egyesülve a községi előljárókkal. Innét keletkeznek azután a menházak, javító intézetek, a koldulás, kóborlás s az alkoholizmus ellen működő egyletek stb.”²⁸ A budapesti rabsegélyző-egylet által Kőbányán létrehozott menházat igen hasznos intézménynek tartja, mert „hidat képez a büntető intézetekből a becsületes életbe”, ahova az átjutás igen nehéz.²⁹

L. Molnár István lelkész így fogalmazott a börtönben betöltött szerepéről: „Ma a lelkészt egy kicsit pszichológusnak tekintik és egy kicsit nevelőnek is, viszont ezekkel elveszíti a lelkészi hatását. Lehet, vannak olyan elképzelések, hogy segítsük a reintegrációt, de azt hiszem, hogy a bent lévők még a családba történő integrációt sem tanulták meg. Nem tudják, mit jelent családban élni. Először integrálni kell a családba, nem pedig reintegrálni.” Igen jól érzékeltette a valódi feladatot, amely nem lehet az állam által meghatározott reintegrációs tiszti szerepkörhöz hasonlatos, jóval több annál, örök szerep, amelyet a református lelkész helytől, időtől függetlenül betölt.³⁰

Az utógondozás jogintézményének társadalmi jelentőségét alátámasztja, hogy a már hatályát veszített Bv. Tvr.³¹ rögzítette a szabad-

28 TÓTH Lőrinc: im. 67.

29 TÓTH Lőrinc: im. 75.

30 Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat. Kerekasztal-beszélgetés lelkészekkel a szolgálatukról. Börtönügyi Szemle 2015/3. 70-86. <https://bv.gov.hu/sites/default/files/B%C3%B6rt%C3%B6n%C3%BCgyi%20Szemle%202015%203.pdf> (letöltve: 2020. március 15.)

31 Bv. tvr. 115. § „Ha a szabadságvesztésből szabadult személynek nincs megfelelő munkája és szállása, elő kell segíteni az olyan munkáltatónál való elhelyezkedését, amely szállást is nyújt, és a büntetés-végrehajtási szervekkel, valamint a pártfogó felügyelővel együttműködve szervezeten támogatja a szabadságvesztésből szabadult személyek beilleszkedését a társadalomba. A szabadult személyt a helyi önkormányzat külön jogszabály szerint szociális segélyben vagy kölcsönben részesítheti. A szabadságvesztésből

ságvesztésből szabadult személyek beilleszkedésének elősegítését. A jelenlegi szabályzás az államra delegálja azon elítéltek³² lakhatásának és foglalkoztatásának biztosítását, akik élnek az utógondozás lehetőségével, azonban az őket befogadó környezet szerinti munkáltatók, civil szervezetek, vallási közösségek nem tudnak számukra munkavállalási és lakhatási lehetőséget biztosítani.

A civil szervezetek és az utógondozás kapcsán, mindenképp fontos kiemelni a fogvatartottak számára létrehozott félutas házak³³ intézményét.³⁴ A félutas házak funkciói hasonlítanak a Tóth Lőrinc által rendkívül hasznosnak tartott menházakhoz, hiszen ezen intézmények megoldást nyújtanak azon alapproblémára, hogy a családi gyökerek és az egyéb társadalmi kapcsolatok meglazulásának eredménye képen a nagyítéletes fogvatartottak jelentős száma nem képes állandó, biztonságos lakhatást magáénak tudni. Család és biztos lakhatás lehetőségének hiánya esetén a frissen szabadult elítéltek számára csupán a hajléktalanszállók,³⁵ vagy a régi (számtalan esetben bűnöző) ismerősök felkeresésére nyílik lehetőségük. A félutas házak ezen élethelyzet-

szabadult személyek szállásával és munkába állásával kapcsolatban a büntetés-végrehajtási szervek és a pártfogó felügyelők rendszeresen kapcsolatban állnak az ezek megoldására szakosodott szociális, karitatív és öntevékeny szervezetekkel.”

- 32 (5) A 186. § (1) bekezdésében meghatározott elítélt esetében, ha a (4) bekezdésben megjelölt szervezeteknél a szabaduló elítélt munkavállalásának és lakhatásának megteremtésére irányuló intézkedések eredményre nem vezettek, a közfoglalkoztatást, illetve a lakhatást az állam biztosítja.
- 33 „A félutas ház a szabadult elítéltek számára létesült, feladata olyan komplex szolgáltatás biztosítása, melyben a visszaesés megelőzésének 4 alappillére (lakhatás, emberi kapcsolatok, munkaerőpiaci szolgáltatások, képzés/tanulás) együtt, komplexen jelentkezik, és amelyben a pszichoszociális támogatás/ reszocializáció/reintegráció és a segítő munka hangsúlyos szerepet kap.”- <https://bv.gov.hu/hu/felutas-haz-program> (letöltve: 2020. 10. 27.)
- 34 Váltósáv Alapítvány: Megvalósítási terv ún. félutas ház létrehozására fogvatartásból szabadultak számára http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/feasibility_study_magyar.pdf (letöltve: 2020. 10. 27.)
- 35 az elítéltek életük mélypontjának tekintik a hajléktalanszállókat, és mindent megtesznek annak érdekében, hogy azt elkerüljék, tehát egyen út vezet a visszaeséshez

re nyújtanak megoldási lehetőséget, hiszen a szabadulásra felkészülés során az elítéltek még az intézmény falain belül kapcsolatba kerülnek a megfelelő civil szervezetekkel, és a garantált lakhatási lehetőség tudatával kezdenek meg szabad életüket.

Jelenleg is folyamatban van a „*FÉLÚTON 2. Támogatott lakhatási program komplex szolgáltatással szabadultaknak*” elnevezésű, BM-20-P-0007 azonosítószámú pályázati projekt második szakasza, amely a 2019. december 1-jén indult, Nemzeti Bünmegelőzési Tanács által támogatott program folytatása, 2021. augusztus 31-ig tart. A projekt a Váltó-sáv Alapítvány és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága együttműködésében valósul meg Budapesten.³⁶

Tóth Lőrinc a társadalmi hozzáállást is kritizálta. „A legnagyobb akadályok a büntetések fő céljának elérése ellen abból a bizalmatlanságból s ellenséges érzelemből származnak, mellyel a polgárok magok a büntetőintézetek s az azokból szabadult egyének iránt viseltetnek. Az annyi áldozattal fenntartott, költséges intézeteket kárhozzátják, hogy nem képesek javítani, hivatkozva a visszaesések ijesztő nagy számára, s makacsul vonakodnak elhinni, hogy a volt rabok megjavulhattak.”³⁷

Sajnos Tóth Lőrinc szavai a mai társadalmunkra is igazak, pontosan emiatt a reintegráció eredményességének növelése érdekében elengedhetetlen az utógondozás jogintézményének továbbfejlesztése, a társadalom különböző szereplőinek, a nem kormányzati szervezeteknek is még tevékenyebb, szervezettebb, szabályozottabb bevonása.

Finkey Ferenc

Finkey már 1905-ben hangsúlyozta, hogy a büntetésnek mindig humanusnak kell lennie. Álláspontja szerint a megtorlásnak és a megelőzésnek egyenértékűnek kell lennie a büntetés céljának meghatározásakor: „A büntetés célja eszerint általánosságban egyfelől az elkövetett büntetendő cselekmény jogi megtorlása, másfelől a jövőben várható hasonló tettektől úgy az egész közönségnek, mint a büntetéssel sújtottaknak visszatartása.” Egyetért a kor uralkodó vezéreszméivel, ame-

36 <https://bv.gov.hu/hu/felutas-haz-program> (letöltve: 2020. 10. 27.)

37 TÓTH Lőrinc: im. 77.

lyek: „a megtorlás és a megelőzés, vagyis az egyéni felelősség és a társadalmi védekezés, az egyénítés és az emberiség.”³⁸

A büntetés célját – Finkey Ferenc eszmefuttatásával összecsengően – a hatályos Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény a következő képen rögzíti: 79. § *A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.*

A Btk. kétszintű célmeghatározást rögzít, a társadalom védelme, illetve a megelőzés vonatkozásában. A társadalom védelmének és a megelőzésnek az érdemi tartalma megegyezik a büntetés társadalomvédelmi szerepének ratifikálásával, a generális és speciális prevenció által. Ezek alapján nem csupán a büntetés kiszabásakor szükséges szem előtt tartani a speciális megelőzést, hanem a végrehajtás során garantálni kell az egyénítés követelményeit.³⁹

A napjainkban meghirdetett differenciált büntetőpolitika kívánalma Finkey munkáiban is megjelenik. Az első ízben bűnözővel szemben enyhe szankciót kell alkalmazni, míg a többszörös visszaesők és a nagyobb súlyú bűncselekményeket megvalósítók esetében csak a szigorú büntetéseknek van fegyelmező és visszatartó hatása.⁴⁰

Rendes akadémiai tagsági székfoglalója „A börtönügy haladása az utolsó száz év” alatt címet viselte.⁴¹ A nevelést és a munkát tartotta a speciális prevenció legfontosabb feltételeinek, meggyőződése volt, hogy a rabnevelés és a rabmunka a büntetés-végrehajtás sikerének zálogai.

Vitathatatlan az a tény, hogy az elítéltek pozitív irányú változás nélkül képtelenek visszailleszkedni a társadalomba. A kívánt változás helyszíne a büntetés-végrehajtási intézet, ahol a fogvatartottakban a reintegrációs és rehabilitációs programok eredményeképpen büntetésük időtartama alatt kialakul a társadalmi hasznosság tudat, bekövet-

38 FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1905 395.

39 BELOVICS Ervin – VÓKÓ György – *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2014, 58. o.

40 FINKEY Ferenc: im. 393.

41 FINKEY Ferenc: *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből (3. 11). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1930. 3.11.

kezik egy olyan jellegű változás, hogy immár tevékenyen és önként részt kívánnak venni saját életük formálásában és felelősséget kezdenek vállalni saját sorsuk irányítása felett.⁴²

Ruzsonyi Péter⁴³ és Földvári József⁴⁴ szerint a nevelés a fogvatartottak gondolkodásmódjának, életszemléletének, érték- és motivációrendszerük megváltoztatásának sarkalatos, azonban nem kizárólagos eszközeként funkcionálhat, nem pedig a büntetés-végrehajtás céljaként.

A fentiekben említett változás bekövetkezésének létfontosságú feltétele, hogy a fogvatartottak mentális és testi állapotát, valamint általános és szakmai tudásukat fenntartsák és erősítsék.

A Bv. Kódex hatálybalépésével a több mint fél évszázados nevelés fogalom alakult át és egy új fogalmi rendszerben kezdett el gondolkodni a jogalkotó. A nevelés fogalom meghatározását felváltotta a reintegráció fogalmkörének bevezetése. A gyakorlatban ez a jelenség úgy jelenik meg, hogy az új Bv. Kódex, a régi Bv. tvr. a nevelést szabályzó rendelkezéseit az elítéltek reintegrációja című fejezet alá sorolta,⁴⁵ ezzel is erősítve azon tényt, mely szerint a reintegráció fő eleme a nevelés.⁴⁶

42 KÁRPÁTI Tamás: A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle. 2003. 22. évfolyam 3. szám 45-50. o.

43 RUZSONYI Péter: Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalokú fogvatartottak szabadságvesztés büntetésének végrehajtásában. Börtönügyi Szemle 2008. 27. évfolyam 4. szám 14-32. o.

44 FÖLDVÁRI József: Kriminálpolitika, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 262 o.

45 Azonban a rendelkezés lényegi elemeit megtartotta

46 Nem csupán a Bv. Kódex hatálybalépésével figyelhető meg a nevelés fogalom alakulása és az új fogalmi megjelenése. Mind a már hatálytalan 6/1996. IM rendelet, mind a hatályban lévő 16/2014. IM rendelet az Európai Börtön szabályokkal összhangban, a nevelés fogalmát kezelési jellegű követelményként rögzíti a magyar szabályzásban. A korábbi rendeletet felváltó 16/2014/-es IM rendelet lényegi elemeiben áttemelte a – nevelés címszó alatt feltüntetett – rendelkezéseket a hatályos szabályzásba, melynek keretében azokat már reintegrációs tevékenységként nevezte meg. Az előzőeken túl, a 16/2014-es IM rendelet 89. § (3) bekezdése - a reintegrációs nyilvántartást, az egyéniesített fogvatartási programterv bevezetése által, tér el, illetve egészíti ki a 6/1996-os IM rendelet a nevelési nyilvántartás vonatkozásában.

A hatályos jogi szabályozásban a büntetés-végrehajtás központi eleme az elítéltek visszavezetése a társadalomba. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt gyengülnek a társadalmi kapcsolatok, ezért is fontos a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében a reintegráció. A reintegráció éppolyan fontos, mint a megelőzés és a büntetés. Ruzsonyi szerint „a reintegráció olyan ernyőfogalom, amely tartalmában – a különböző szakterületek tevékenységkörének megfelelően – jelentős különbségeket jelenít meg, ugyanakkor lényegi jellemzője, a kiszorult vagy marginalizálódott egyén közösségbe történő visszakerülésének elősegítése, minden esetben dominánsan érvényesül.”⁴⁷

A nevelés folytatólagos tevékenységsorozat, amelynek keretén belül, a képzés és az oktatás mellett, sor kerül a fogvatartott befogadására,⁴⁸ az önképzés és foglalkoztatás biztosítására, szabadidős és rehabilitációs programok folytatására, valamint a társadalmi és családi kapcsolatok gondozásának elősegítésére.⁴⁹

A Bv. Kódex részletesen taglalja a reintegrációs tevékenységeket. *„Az elítéltek társadalmi beilleszkedését elősegítő reintegrációs tevékenységet a végrehajtásért felelős szerv - önállóan vagy más szervezetekkel együttműködve - az elítéltek munkáltatása, munkaterápiás foglalkoztatása, továbbá általános iskolai, illetve középfokú iskolai oktatása, felsőfokú tanulmányok végzése, szakképzése, szakmai gyakorlat megszerzése, valamint egyéb reintegrációs programok által biztosítja. A végrehajtásért felelős szerv a reintegrációs tevékenységet az elítélt személyéhez igazodó szakmai módszerekkel végzi.”*⁵⁰

Finkey több művében is foglalkozott a rabmunka témakörével. Büntetéstani Problémák című 1933-as művében írja, hogy a rabmunka létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen, a büntetés-végrehajtási inté-

47 RUZSONYI Péter: Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex. In: DEÁK Ferenc – PALLO József szerk. Börtönügyi Kaleidoszkóp. Ünnepi Kötet Dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére, Budapest, 2014. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa 181.

48 jellemének feltérképezésére

49 LAJTÁR István: *Büntetés-végrehajtási jog*. Patrocinium Kiadó, Budapest 2011, 226. o.

50 Bv. Kódex 83. § (3)

zetek történeti háttere is ezt a tényt erősíti meg, hiszen a börtönbüntetés a kényszermunka jogintézményéből ered.⁵¹ Művében bemutatja a rabmunka három fő típusát,⁵² melyek megegyeznek a ma hatályos Bv. Kódexünkben szereplő foglalkoztatási kategóriákkal. Részletesen taglalja a munkabér, mint jutalom reintegrációs szerepét, amely szintén megjelenik napjaink szabályozásában.

A hatályos szabályzásban is megfigyelhető, hogy a nevelés kimagaslóan hangsúlyos részterülete a foglalkoztatás. A 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 2. § 3. pontja rögzíti, hogy a foglalkoztatás fogalmába a munkáltatáson túl, a munkáltatási-, oktatási-, szakképzési-, terápiás foglalkoztatási- és egyéb reintegrációs programok összessége is beletartozik. A Bv. Kódex „Az elítéltek reintegrációja” fejezet cím alatt a 164.⁵³ szakaszában megerősíti a szakképzés, betanított-munkás képzés reintegrációs jelentőségét, továbbá az (5) bekezdésben rögzíti, hogy „a *bv.-intézet lehetőségei szerint biztosítani kell az elítélt számára a rendszeres munkavégzés feltételeit*”.

Figyelemre méltó, hogy Finkey munkásságában már 1933-ban szempont volt az emberi jogok védelme, különösen az emberi méltósághoz való jog megjelenése a rabmunka kapcsán. *„A mai büntetőjog nem veszi el a szabadságvesztésre elítélttől az emberi jogait, nem tekinti őt jognélküli rabszolgának, hanem egy állami kényszerintézkedés alá helyezett embertársunknak, akiből azonban a társadalomnak az eddiginél helyesebb viselkedésű munkás tagját akar kinevelni. Ebből a helyes kiindulási pontból és a rabnevelés gondolatából pedig az folyik, hogy az elítéltet*

51 FINKEY Ferenc: Büntetés-tani Problémák, Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Rt., 1933. 146. o. <http://mek.oszk.hu/13700/13704/13704.pdf> (letöltve 2020.05.02.)

52 a bérleti, a vállalkozói és a saját állami kezelés vagy házi üzem rendszer

53 164. § (1) A reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt bűncselekményének társadalomra veszélyességét felismerje, annak következményeit lehetőség szerint enyhítse. Az elítéltet - büntetésének tartamához képest - betanított-munkás képzésben, szakmunkásképzésben, vagy a *bv.-intézet lehetősége szerint*, a büntetés-végrehajtási szempontokra is figyelemmel, szakképzésben kell részesíteni, valamint – ha a *bv.-intézet parancsnoka engedélyezi* – támogatható, hogy a felsőfokú tanulmányokat megkezdje vagy folytassa.

*a szabad emberhez méltó módon kell foglalkoztatni s a munka szeretetére és a kietartó szorgalmas munkás életre kell szoktatni.*⁵⁴

A Büntetés-végrehajtás hivatalos honlapján is szerepel tájékoztatás az elítéltek foglalkoztatásáról. *„A reintegráció, vagyis a fogvatartottak társadalomba történő visszavezetése és a fogvatartotti foglalkoztatás kéz a kézben járnak: a munkáltatás, az oktatás, a jótételi programokban való részvétel és a társadalmi felelősségvállalás erősítése mind azt segíti, hogy a fogvatartottak újra megtalálják a jó irányt, visszanyerjék reményüket és méltóságukat, ezzel csökkentjük a visszaesésük esélyét.*⁵⁵

Finkey a megelőzéssel és az intézkedésekkel is foglalkozva, igen fontos és napjainkban is vitathatatlanul érvényes dologra mutat rá: A büntetőjogi tudomány akkor tudja bebizonyítani, hogy valóban társadalmi tudomány kíván lenni, ha a megelőzést intézményesen biztosítja. *„A büntetőjog tudománya „méltán hívja fel a társadalom figyelmét arra, hogy a bűnözés leküzdésében vegye ki a maga részét, vagyis a társadalom igyekezzék az önhibája által ejtett sebeket orvosolni s az államnak a bűnözés leküzdésére irányuló akciójában minden erejével segítségére siessen s azt anyagi erővel, és egyleti, testületi tevékenység útján támogassa e közérdekű s emberbaráti munkában.*⁵⁶

Balogh Jenő

Balogh Jenő a gyermek- és fiatalkorú bűnözők kezelése kapcsán írja, hogy *„a társadalom altruisztikus érzésektől áthatott rétegeinek arra kell törekedniök, hogy az elhagyott, gyengébb, támaszra szoruló néposztályok és egyének ne hagyassanak magukra*”.⁵⁷

Szerinte társadalmi támogatás nélkül nem működik a fiatalkorúak bűnözésének megelőzése, szükséges a patronázs intézménye. A fiatalkorúak kriminalitásának növekedését nem deressel és nem bitófával kell visszaszorítani – mondja 1909-ben – hanem *„a büntetést egészen mellőző nevelési eszközökre*” van szükség. *„A kolozsvári, elhagyatott*

54 uo. 156. o

55 <https://bv.gov.hu/hu/foglalkoztatatas>

56 FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1905. 469.

57 BALOGH Jenő: *Fiatalkorúak és büntetőjog*. Budapest, Athenaeum, 1909. 203.

árva fiútudva és akarva lopott....Enyhébb büntetést, néhány napi fogházat szabtak ki rá.” „A játszó gyermekek minnek vitték el a gyárnak felügyelet nélkül hagyott raktárából a kereket (avégből, hogy azt az utcán gurítsák)? A kötelesség parancsának követésére kellett volna magukat határozni, nem pedig az erkölcstelen hatások sugallata szerinti cselekvésre.”⁵⁸ Akár egy napos fogház is örök bélyeg marad rajta, „kitaszítja őt a tisztességes társadalomból”. „A patronage-tevékenység körében száz számra észleljük, hogy társadalmunk a fogházból szabadult, különösen a többször büntetett fiatalokkal szemben mekkora bizalmatlansággal viseltetik! „⁵⁹

Balogh Jenő gondolataival teljesen összhangban áll a hatályos Büntető Törvénykönyvünk, hiszen a szabályzásból⁶⁰ egyértelműen kitűnik a jogalkotó szándéka, azaz – a szigorú megtorlás és szabadságelvonás helyet-, a fiatalok helyes irányba terelése, távoltartása a kriminális életmódtól. Kiemelendő, hogy 106. § (2) bekezdése alapján *„fiatalokkal szemben büntetést akkor kell kiszabni, ha intézkedés alkalmazása nem célravezető. Azzal szemben, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenegyedik életévét⁶¹ nem töltötte be, csak intézkedés alkalmazható.”*

58 BALOGH Jenő im. 143. o.

59 BALOGH Jenő im. 144.

60 Btk. 106. § (1) A fiatalokkal szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalok helyes irányba fejlődjen, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalok nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.

61 A jogalkotó ezt a korhatárt abban az esetben, ha fiatalok elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, tizenégyről tizenkét évre szállította le az alábbi (Btk. 16. §-ban rögzített) kiemelt súlyú bűncselekmények elkövetése esetén

a) az emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés],

b) az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §),

c) a testi sértés [164. § (8) bekezdés],

d) a hivatalos személy elleni erőszak [310. § (1)-(3) bekezdés],

e) a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak [311. §, ha a 310. § (1)-(3) bekezdése szerint minősül],

f) a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak [312. §, ha a 310. § (1)-(3) bekezdése szerint minősül],

g) a terrorcselekmény [314. § (1)-(2) bekezdés],

Fontos különbség a fiatalkorú és felnőttkorú elkövetőkre vonatkozó szabályzásban, hogy a próbára bocsátás, mint intézkedés felnőttkorúak esetén⁶² csak vétség, valamint a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett elkövetése miatt szabható ki, míg fiatalkorúakkal⁶³ szemben a jogalkotó ezt bármely bűncselekmény elkövetésekor engedi. Ez is jelzi, hogy a jogalkotó célja a fiatalkorúak bűnözővé válásának és megbélyegzésének elkerülése.

Sajnálatos módon napjainkban már megfigyelhető, hogy bűnözői életmód egyre fiatalabb korban veszi kezdetét, így elengedhetlenné vált, hogy gyermekvédelmi rendszerünk preventív és valódi bűnmegelőzési mechanizmusokat működtessen. 2015. január 1. napjától életbe lépett a büntetőjogi gyökerekkel rendelkező új jogintézmény, a megelőző pártfogás, amely az 1430/2011. (XII.13.) Korm. határozat szerint a gyermekvédelem rendszer eleme, annak ellenére, hogy létrejöttének célja főként a gyermek- és fiatalkorú bűnözés visszaszorítása és az elkövetők hatékony reintegrálása volt.⁶⁴

A megelőző pártfogás⁶⁵ olyan összetett gyermekvédelmi intézkedés, amely a pártfogó felügyelők és a gyermekvédelmi szakemberek szakértelmének és eszköztárának alkalmazására épül. Elrendelhető a bűncselekmény vagy az elzárással is sújtható szabálysértés elkövetése kapcsán indult védele be vételi, valamint védelembé vétel felülvizsgálata iránti eljárásban. Kötelező jelleggel rendelik el, amennyiben a pártfogó felügyelő a fiatalkorú bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségét a kockázatértékeléssel kiegészített környezettanulmányban magas fokúra értékeli.

Amennyiben a bűnmegelőzési veszélyeztetettség közepes fokú, a gámhatóság mérlegeli a megelőző pártfogás elrendelését.

h) a rablás [365. § (1)-(4) bekezdés], és

i) a kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés]

62 Btk. 65. §

63 Btk. 116. §

64 HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A megelőző pártfogás szerepe a bűnmegelőzésben, file:///C:/Users/F%C3%A1bry/Downloads/6086-Cikk%20sz%C3%B6veg-11373-1-10-20200519%20(1).pdf (letöltve: 2020. 11. 01.)

65 <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/akadalymentes/partfogo-felugyeloi-szolgalat> (letöltve: 2020. 11. 03.)

A megelőző pártfogás tartama alatt a gyermek, illetve törvényes képviselője köteles a megelőző pártfogó felügyelővel, valamint a család- és gyermekjóléti központ esetmenedzserével tartani a kapcsolatot. A gyámhatóság a fentiekben túlmenően előírhat további magatartási szabályokat, kötelezettségeket a gyermek és törvényes képviselője számára. A megelőző pártfogás folyamán a pártfogó felügyelő kompetenciájába azoknak a kockázati tényezőknek a kezelése tartozik, amelyek kriminális jellegűek, illetve a kriminális viselkedéssel közvetlenül összefüggésbe hozhatók.

Balogh Jenő szerint önmagában a börtönbüntetés nincs olyan hatással a megjavulni vágyó elkövetőkre, mint a teológus és a morálpedagógus munkája. „A jogász csak hálával emlékezhetik meg az ő munkásságukról; nem hivatott azt sem bírálni, sem kicsinyelni.”⁶⁶

Amikor a fiatalkorúakat érintő bűnmegelőzést vizsgáljuk napjainkban, annak eszközeit két csoportba soroljuk.⁶⁷ Az első csoportba tartoznak a büntetőjogi eszközök, a másodikba pedig a társadalmi megelőzés. Társadalmi megelőzésben a mikrostrukturális viszonyoknak, azaz a családnak és az iskolának van kiemelt szerepe.⁶⁸

Kőszegi Szilvia tanulmányában⁶⁹ kifejti, hogy a fiatalkorúak szocializációja az elsődleges szocializációs közegben, azaz a családban kezdődik, amit a későbbiekben egészítenek ki a különböző intézmények, kortárs csoportok, munkacsoportok által gyakorolt hatások.

A család fontossága ebből a szempontból vitathatatlan, hiszen az egyén itt látja, éli meg az elsődleges viselkedésmintákat, modelleket, gondolkodásmódokat.

A sikeres szocializáció tekintetében a mindenkori környezet biztosít teret az elsajátított normák gyakorlásának, valamint továbbítja a

66 BALOGH Jenő im. 228.

67 VÍGH József: A fiatalkori bűnözés megelőzésének néhány kérdése, Belügyi Szemle 1987/2. 43. old.

68 SZEBÉNYINÉ dr. NÉMETH Nóra Eszter: Bűnmegelőzés a fiatalkorúak körében Magyarországon, Miskolc 2017, 8.o.https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szebenyine_nemeth_nora_eszter__bunmegelozes_a_fiatalkoruk_koreben%5bjogi_forum%5d.pdf (letöltve: 2020.10.25.)

69 KŐSZEGI Szilvia: Fiatalkorú bűnözők re-integrációs esélyei, Gazdaságetika 2013/7. [http://epa.oszk.hu/02000/02065/00007/pdf/letoltés_ideje:2020.10.28.](http://epa.oszk.hu/02000/02065/00007/pdf/letoltés_ideje:2020.10.28)

társadalmi elvárásokat és visszaigazolást nyújt, a vonatkozásban, hogy az egyén hol tart a fejlődési folyamatban.

Ha a családi szocializációban zavar mutatkozik, az gyakran jellegzetes magatartásformákhoz, a személyiségfejlődés zavarához vezet. Ezekben az esetekben a hibás személyiségfejlődés elemeinek pótlását külső referencia kapcsolatok végzik el. Ha a személyiség könnyen alakítható, befolyásolható, akkor a hibás külső behatások által, könnyen a bűnözés felé tévedhet.

A bűnüldözés társadalmi eszközei közül kiemelkedő jelentősége van a nevelésnek, a családon túl, az iskolai és munkahelyi nevelés egyaránt fontos a személyiség fejlődésében, tehát teljes mértékben helytálló Kőszegi azon gondolata, hogy *„a gyermek- és fiatalkori viselkedés különböző deviáns formái a felnőttek nevelő tevékenységének kudarcát jelentik.*”⁷⁰

A bűnözés megelőzésében fontos szerepe van az államnak és az önkormányzatoknak is. „Ide tartozik... a közjótékonyági és a szegényügy szabályozása, a betegsegélyezés, a munkásbiztosítás stb.”⁷¹ – vallja Balogh.

Bár Balogh már 1909-ben hangot adott a bűnmegelőzésről szóló gondolatainak, hazánkban csak a 80-as évek közepén került sor az első önálló bűnmegelőzési tevékenységre. A 2000-es évekig a Minisztertanács a bűnmegelőzés egyes feladatairól szóló rendeletének 1989. évben elkészült tervezete alapelveit, feladatait valósították meg törvényi vagy rendeleti szabályozások által.⁷²

2003-tól a bűnmegelőzés hazai szabályozása új irányt vett hazánkban.⁷³ A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) országgyűlési határozat tartalmazta Magyarország első bűnmegelőzési stratégiáját. Ezt követően Kormány a bűnmegelő-

70 KŐSZEGI Szilvia im. 6. o.

71 BALOGH Jenő im. 184.

72 DUDÁS Péter: A bűnmegelőzés nemzetközi és hazai állomásai, in: Bűnmegelőzési ismeretek, Társadalom-Önkormányzat Állam, A B-A-Z Megyei Rendőr-főkapitányság és a B-A-Z Megyei Bűnmegelőzési Alapítvány közös szakmai kiadványa, Miskolc, 2003., I. fejezet., 20. old.

73 Szebényiné dr. Németh Nóra Eszter im 6. o.

zés új modelljének hatékony működtetését tűzte ki célul, melynek első lépése a Nemzeti Bünt megelőzési Tanácsról szóló 1087/2011. (IV. 12.) Korm. határozat megalkotása volt. Következő lépésként létrehozta a bünt megelőzés szereplőinek szakmai fórumát, a Nemzeti Bünt megelőzési Tanácsot, melynek feladatául a bünt megelőzés érdekében szükséges cselekvési tervek kidolgozásának és végrehajtásának összehangolására jelölte ki. A Nemzeti Bünt megelőzési Tanács a legújabb tudományos eredmények figyelembevételével kidolgozta a társadalmi bünt megelőzés új nemzeti stratégiáját, mely 2013. október 18-án, a Nemzeti Bünt megelőzési Stratégiáról⁷⁴ (2013-2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Kormány határozattal lépett hatályba.

Az összetett stratégiai dokumentum, akárcsak 100 évvel korábban Balogh Jenő, nagy szerepet szán az államnak és az önkormányzatoknak. A partnerség elvének fogalomkörében a következőképpen határozza meg a bünt megelőzésben résztvevő szereplők körét.

„Az állam a bűnözésért viselt felelősségének egy részét a társadalom egyéb szegmenseire - a helyi önkormányzatokra, a közösségekre, az üzleti szférára, az egyházakra és végső soron az állampolgárra - telepíti. Ezt a felelősségmegosztást a partnerség elve fejezi ki. A bünt megelőzés koncepciója szerint a bünt megelőzési tevékenység az állam, a közösségek és a polgárok közötti folyamatos kommunikáció során alakul: ebben a folyamatban fejeződnek ki a helyi érdekek és problémák, fogalmazódnak meg a problémákhoz igazodó megoldási javaslatok, és történik meg a sikerekről vagy kudarcokról szóló visszacsatolás.”⁷⁵

Balogh Jenő a legfontosabb szerepet azoknak az állami intézményeknek tulajdonította, amelyek a vallás erkölcsi nevelést, a szélesebb néprétegek oktatását és termelő munkára való alapos kiképzését biz-

74 Nemzeti Bünt megelőzési Stratégia (2013-2023) egy olyan komplex stratégiai dokumentum, amely a jelenlegi magyar és nemzetközi helyzet, valamint a prognosztizálható jövőbeli trendek alapján meghatározza a következő tíz év jogalkotási, szervezetfejlesztési, képzési, szemlélet- és tudatformálási feladatait, valamint a szükséges állami társadalmi fellépés elősegítésének lehetőségeit a bünt megelőzés területén- <https://bunmegelozes.info/> (letöltve: 2020.11.02.)

75 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bünt megelőzési Stratégiáról (2013-2023) 2.2 pont

tosították.⁷⁶ „...pusztán a vallás vagy az elvont ethika tanításaival nem lehet az elhagyott fiatalkorúak megélhetését biztosítani”, azonban úgy ítéli meg, hogy önmagában a munkára nevelés sem elégséges a valósláserkölcsi nevelés és az „akarat acélozása” nélkül.⁷⁷

A hatályos szabályzásban is visszaköszönnek” Balogh Jenő gondolatai. Azon -Balogh által elhagyott fiatalnak nevezett - gyermekek esetén, akik helyes irányba terelésében már a család, a közvetlen környezet, az iskola és a gyermekvédelmi rendszer kudarcot vallott, a retorzió és a prevenció következő állomása⁷⁸ a szabadságelvonással járó intézkedés színhelye, a javítóintézet. Itt a legfőbb hangsúly a nevelésre összpontosul, a Büntető Törvénykönyv⁷⁹ rendelkezése szerint az eredményes nevelés érdekében rendelhető el javítóintézeti nevelés.

A Bv. Kódex megfogalmazza, hogy *„a javítóintézetben folyó nevelés célja a fiatalkorú társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottsága, szakmai képzettsége fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítése.”*⁸⁰

Az idézett jogszabály szövege és Balogh Jenő gondolatai annak ellenére, hogy időközben eltelt egy évszázad, összhangban állnak, hiszen mindkettő kiemeli az oktatás, a munkára nevelés és az erkölcsi tanítás mesterhármásának reintegrációs és bűnmegelőzési szerepét.

Összegzés

Az Európai Unió követelmények, a nemzetközi elvárások és a XXI. századi Magyarországon megjelenő felfogások közül soknak megvan a csírája a XIX. század végi és a XX. század eleji magyar büntetési elméletekben, büntetőpolitikai irányokban. Református büntetőjogász elődeink pedig mindig ott voltak az elsők között, amikor humánus, egyben praktikus, a társadalomnak és az egyénnek egyaránt hasznos

76 BALOGH Jenő im. 183.

77 BALOGH Jenő im. 228.

78 a szabadságelvonással járó büntetést megelőzően

79 Btk. 120. § (1)

80 2013. évi CCXL. törvény [Bv. tv.] 344. §

jogintézményeket javasoltak a jogalkotásnak a bűnelkövető ember felkarolása, társadalomba visszasegítése kapcsán. Korán felismerték, hogy a bűnöző egyént nemcsak megbüntetni kell, hanem egy komplex rendszerben biztosítani szükséges, hogy visszatérjen a társadalomba és ott lehetőséget kell számára adni teljes értékű életre.

A BIZTONSÁGOS FOGVA TARTÁS ALAPELVEI PANDÉMIA IDEJÉN

I. Bevezető gondolatok

Az Egészségügyi Világszervezet (továbbiakban: WHO) 2020. március 12. napján világjárvánnyá nyilvánította a koronavírus okozta COVID-19 elnevezésű betegséget. Az esetszámok növekedésével és tömegessé válásával az érintett országok sorra korlátozó intézkedések bevezetését látták indokoltnak, amelyek globális szinten olyan helyzetet idéztek elő, amire évtizedek óta nem volt példa a világban. Nem túlzás azt állítani, hogy a pandémia okán bevezetett intézkedések mindennapi életünk valamennyi területére kihatottak, az emberi kapcsolatainktól egészen a gazdaság, és nem utolsósorban a jogrendszerek működésére egyaránt. Ami a jogrendszer működését illeti, hazánkban 2020 márciusában rendkívüli jogrendet, nevezetesen veszélyhelyzetet hirdettek meg, amelyről az Alaptörvényünk 53. cikke rendelkezik. E szerint a cikk szerint élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén és ezek következményeinek elhárítása érdekében rendkívüli intézkedések vezethetők be, egyúttal a Kormány felhatalmazást kap arra, hogy rendeletet alkothasson, a törvényi rendelkezésektől eltérhessen és egyéb rendkívüli intézkedéseket tehesen.

Ennek megfelelően a veszélyhelyzet kihirdetését követően, 2020. március 30. napján hatályba lépett a koronavírus elleni védekezésről

1 Havasi Sára doktorandusz hallgató, KRE-ÁJDI; Felelős témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea intézetvezető egyetemi tanár (Bűnügyi Tudományok Intézete), társ-témavezető: Dr. Lajtár István PhD c. egyetemi tanár. A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-I-KRE-11 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

szóló 2020. évi XII. törvény, valamint a veszélyhelyzet ideje alatt számos rendelet született, köztük a veszélyhelyzet kihirdetésével összefüggésben egyes büntetés-végrehajtási szabályok módosításáról szóló 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet, és később az ezt módosító Korm. rendeletek, amelyek a büntetés-végrehajtás veszélyhelyzet ideje alatti rendjét határozták meg, természetesen a Bv. Kódex nem érintett rendelkezéseivel egyetemben. Itt fontos utalnunk arra, hogy nemcsak a Bv. Kódex egyes szabályai, hanem valamennyi normatív büntetőjogi tudomány szabályozása, így a Büntető Törvénykönyv és a Büntetőeljárás törvény rendelkezései is változtak, amelyek alkalmazása valamennyi jogalkalmazó számára újfajta kihívást jelentett.

A veszélyhelyzet 2020. június 18. napján történt megszűnése okán azonban a speciális rendelkezések nem veszítették hatályukat oly értelemben, hogy azok a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készületségről szóló 2020. évi LVIII. törvényben nyertek szabályozást.

A büntetés-végrehajtás során, különösen, ha az fogva tartással jár együtt, a biztonságnak és a rendnek kiemelkedő jelentősége van, hiszen a büntetés-végrehajtás olyan „veszélyes üzem”, amelynek jogállami működéséhez elengedhetetlen az intézetben belüli rend és biztonság. A büntetés-végrehajtási szervezet feladata annak kialakítása és fenntartása, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogva tartás törvényes végrehajtásához szükséges rendet megteremtse, amely magában foglalja a szabályozottságot és annak betartását, illetve betartatását is. A fogva tartás biztonsága pedig olyan állapotot feltételez, amikor a büntetés-végrehajtási intézetben, valamint büntetés-végrehajtási feladat teljesítése miatt az intézetben kívül tartózkodó személyek élete, testi épsége, szabadsága, a büntetés-végrehajtás anyagi javainak sértetlensége, valamint a büntetés-végrehajtási feladatok zavartalan ellátása a jogszabályoknak megfelelően biztosított.²

A világjárvány megjelenésével a fogva tartás rendje és biztonsága

2 Ld. részletesebben: LAJTÁR István: *Rend és biztonság a fogva tartás során*. In: BARABÁS A. Tünde – VÓKÓ György (szerk.): *A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Országos Kriminológiai Intézet – PÁZMÁNY PRESS. BUDAPEST 2017., 213-217.

is veszélybe került, amely együtt járt azzal, hogy mind a rend, mind pedig a biztonság tekintetében új kérdésként vetődött fel, hogy milyen módon és eszközökkel akadályozható meg a járvány megjelenése a büntetés-végrehajtási intézetekben, vagy vírusfertőződés esetén milyen módon tartható kontroll alatt a járvány további terjedése. Sajnálatos módon több nemzetközi példa is világossá tette, hogy nem alaptalanul merültek fel kérdések a járvány büntetés-végrehajtásra gyakorolt hatásáról, és a (túlsúlyolt) büntetés-végrehajtási intézetek járványügyi szempontból gócpontot jelenthetnek, illetve a korlátozó intézkedések a fogvatartottak elégedetlenségét is előmozdíthatják, és a rendkívüli események számának növekedését idézhetik elő.³

Mindezek tükrében jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy nemzetközi szinten, kifejezetten a büntetés-végrehajtásra megalkotott speciális ajánlásokat és alapelveket bemutassa, majd azokat a veszélyhelyzetre tekintettel kihirdetett hazai jogszabályok tükrében értékelje és a biztonságos fogva tartás járvány idején figyelembeveendő alapelveit számba vegye.

II. Az Egészségügyi Világszervezet ajánlása és alapelvei

A WHO 2020. március 15. napján ideiglenes útmutatást adott ki az országok számára a járványügyi készülségről, a vírusterjedés megelőzéséről és a kontroll alatt tartásáról az egyes fogva tartási helyekre vonatkozóan. Az Egészségügyi Világszervezet ugyanis felismerte, hogy az államok kihívásként tekintenek arra, hogy járványügyi szempontból hogyan értékeljék és közelítsék meg a fogva tartási helyeket. Az útmutató egyik célja tehát, hogy segítségként szolgáljon az államok számára a konkrét intézkedéseik meghozatala során. A WHO valamennyi fogvatartási helyet a fertőzés egyik lehetséges forrásaként tartja számon, hiszen ezeken a helyeken hosszabb időn keresztül, nagyobb

3 Mára a járvánnyal leginkább sújtott területnek az Amerikai Egyesült Államok számítanak, ahol eddig összesen 78 526 fogvatartottnál mutatták ki a COVID 19-et. <https://www.themarshallproject.org/2020/05/01/a-state-by-state-look-at-coronavirus-in-prisons> [megtekintve: 2020. július 31.]

számú ember él egymás közvetlen közelében, valamint a tapasztalatok azt mutatják, hogy a szabadságuktól megfosztott személyek általában rosszabb egészségi állapotúak, rossz higiéniai körülmények között élnek, nem megfelelően táplálkoznak és nagyobb stressznek is vannak kitéve.⁴ Nem melléleg az egyes fogva tartási intézetek gócponttá válása nemcsak a fogvatartottak szempontjából lehet veszélyes, hanem az adott társadalom valamennyi tagja számára is, mivel a járvány ezen gócpontokból könnyen kijuthat a személyi állomány közvetítése által az intézet falain kívülre is, és felgyorsíthatja a betegség széleskörű elterjedését. A WHO mindezek tudatában elengedhetetlennek tartja a koronavírus fogva tartási helyekre történő bejutásának és széles körben való elterjedésének megakadályozását, amelynek elérése érdekében ajánlást és alapelveket fogalmazott meg:⁵

- 1. Az emberi jogok tiszteletben tartása.** A WHO szerint a közegészségügyi intézkedések megtétele során is tiszteletben kell tartani az emberi jogokat, és azoknak minden megkülönböztetés nélkül kell érvényt szerezni. A szabadságuktól megfosztott személyek általános körülmények között is fokozottabban vannak kitéve az emberi jogok sérelmének, ezért a járványügyi intézkedések során különös figyelmet kell fordítani az emberi jogok biztosítására, és a kínzás tilalmának érvényesülésére.
- 2. Megkülönböztetés nélküli egészségügyi ellátás.** A szabadságuktól megfosztott személyek egészségügyi ellátása is állami feladat,

4 A WHO szerint az európai régió 39 országának adatai alapján a fogvatartottak 2%-a túlsúlyos, 9%-a dohányzik vagy droghasználó, 15%-a szenved magas vérnyomástól vagy Hepatitis B fertőzéstől, 19%-a tuberkulózistól, valamint 21%-a HIV pozitív vagy Hepatitis C fertőzéssel rendelkezik. Ld.: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/data-and-statistics/infographic-people-in-prison-are-deprived-of-their-freedom-they-should-not-be-deprived-of-their-health> [megtekintve: 2020. július 27.]

5 Preparedness, prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention Interim guidance, 2020. március 15. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/434026/Preparedness-prevention-and-control-of-COVID-19-in-prisons.pdf [letöltve: 2020. július 10.] 1-2.

rájuk ugyanazon egészségügyi ellátási előírásoknak kell vonatkozniuk, mint a szabad állampolgárookra.

3. **Kapcsolattartás és információhoz jutás biztosítása.** A fogva tartó intézeteknek gondoskodniuk kell arról, hogy a fogvatartottak kapcsolata ne szakadjon meg a külvilággal, és a szükséges információkhoz (így például a járványügyi intézkedésekkel kapcsolatos információkhoz) hozzájussanak.
4. **A szabadságelvonás alternatíváinak alkalmazása.** A büntetőeljárások során teret kell engedni a szabadságelvonással nem járó intézkedéseknek, különösen például az alacsony kockázatú, illetve a várandós vagy a gyermekeket nevelő női elkövetőkre.
5. **A legveszélyeztetettebb fogvatartottak egyszemélyes elhelyezése.** A legveszélyeztetettebb fogvatartottakat el kell különíteni másoktól, és lehetővé kell tenni egyszemélyes elhelyezésüket.
6. **Ellenőrzés a fogvatartási helyre történő belépéskor.** Minden fogvatartási helyre belépő személy lázat meg kell mérni, és vizsgálni kell, hogy bármilyen COVID-19 gyanús tünetet mutat-e.
7. **Érzelmi és pszichológiai támogatás biztosítása.** A fogvatartottak pszichológiai és viselkedési reakciói különböznek azon szabad személyek reakcióitól, akik „mindössze” az úgynevezett „social distance” keretében tartanak távolságot egymástól, ezért fontolóra kell venni a fogvatartottak fokozott érzelmi és pszichológiai támogatását.
8. **Stigmatizáció és szociális kirekesztés elkerülése.** Olyan intézkedések meghozatalára is szükség van, amelyek azt célozzák, hogy a vírus potenciális hordozóinak stigmatizációja és társadalmi kirekesztése elkerülhető legyen.
9. **A külső kontroll biztosítása.** A járvány ideje alatt is biztosítani kell, hogy a büntetés-végrehajtás törvényessége felett kontrollt gyakorlók a feladataikat elláthassák.⁶
10. **Fiatalkorú fogvatartottak speciális kezelésének igénye.** Noha eddigi tapasztalataink szerint a fiatalkorúak kevésbé vannak ki-

6 Preparedness, prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention Interim guidance, 2020. március 15. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/434026/Preparedness-prevention-and-control-of-COVID-19-in-prisons.pdf [letöltve: 2020. július 10.] 3-5.

téve súlyosabb lefolyású betegségnek, mégis a WHO külön kiemeli, hogy a bevezetett intézkedések nem eredményezhetik a gyermekjogok megsértését, valamint a koronavírus miatt esetlegesen elrendelt izolációt nem lehet velük szemben büntetésként vagy magányos elszigetelésként alkalmazni. Továbbá esetükben is a szabadságelvonás alternatíváit kell előnyben részesíteni, és az információval való ellátásukra külön gondot kell fordítani.⁷

A WHO az alapelvek megfogalmazása mellett konkrét intézkedések bevezetésére is javaslatot tesz, a teljesség igénye nélkül ide sorolandó a rendszeres fertőtlenítés, a megfelelő higiéniai környezet kialakításához szükséges eszközök biztosítása, a személyi állomány képzése, vagy a fogvatartottak közösségi étkeztetése helyett, a cellákban történő ellátásuk. Azokat a fogvatartottakat, akikkel szemben a koronavírus fertőződés gyanúja fennáll, 14 napos karanténba kell elhelyezni, lehetőség szerint egyedüli elhelyezéssel, de a WHO az azonos kockázati tényezőkkel rendelkező fogvatartottak együttes karanténba helyezését is elfogadhatónak tartja.⁸

A WHO emellett összeállított egy ellenőrző listát a döntéshozók és a fogvatartó intézetek számára és egyfajta kiegészítő forrásként munkálta ki az országok támogatása érdekében kiadott útmutatóhoz.⁹ Valamennyi ajánlás a kommunikáció fontosságára is felhívja a figyelmet, amelynek nyomán maga a WHO is kiadott egy tájékoztatót a fogvatartottak és látogatóik számára, amelyben felhívja a figyelmet az alapvető higiéniai követelmények betartására, valamint kifejezésre juttatja

7 Children and adolescents deprived of liberty in the context of the COVID-19 response in the WHO European Region https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/458228/youth-detention-COVID-19-factsheet.pdf [letöltve: 2020. július 29.]

8 Preparedness, prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention Interim guidance, 2020. március 15. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/434026/Preparedness-prevention-and-control-of-COVID-19-in-prisons.pdf [letöltve: 2020. július 10.] 9.; 13-14.; 21.

9 Ld.: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/438041/Covid19-PrisonsChecklist-eng.pdf [letöltve: 2020. július 5.]

– annak kihangsúlyozása mellett, hogy a korlátozó intézkedések csak ideiglenesen kerülnek bevezetésre –, hogy a kapcsolattartás közvetlen személyes érintkezés nélküli alternatíváinak (telefon- és Skypehasználat) alkalmazását tartja kívánatosnak.¹⁰

III. A CPT ajánlása és alapelvei

A CPT¹¹ 2020. március 20. napján nyilatkozatot adott ki a koronavírus világméretűvel kapcsolatos kezelési alapelvekről a szabadságuktól megfosztott személyekre vonatkozóan. A CPT az Egészségügyi Világszervezethez hasonlóan kiemelte, hogy a világméretű megjelenése kihívás elé állította az egyes fogvatartási helyeket és a személyi állományt egyaránt. Habár a CPT elismeri, hogy a járvánnyal kapcsolatban bizonyos lépések megtétele szükségesnek mutatkozik, de egyúttal nyomatékosan felhívja a figyelmet arra is, hogy egy világméretű sem adhat okot a kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód tilalmának megsértésére. A CPT következetes álláspontja szerint ugyanis egy világméretű okozta válsághelyzetben is az emberi jogok élveznek elsőbbséget, és valamennyi intézkedés meghozatala során értékelni kell azok emberi jogokra gyakorolt hatását. Mindezeket figyelembe véve a CPT a következő alapelveket határozta meg:

1. A fogvatartottak egészségének és biztonságának megóvása.

A CPT rámutat, hogy a szabadságuktól megfosztott személyek egészségének és biztonságának megóvása okán bevezetett intézkedések egyúttal a személyi állomány egészségének és biztonságának megőrzéséhez is hozzájárulnak.

10 Ld.: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/442416/COVID-19-prisons-visitors-eng.pdf https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/442414/COVID-19-people-in-prison-eng.pdf [letöltve: 2020. július 5.]

11 1987-ben a Strasbourgban elfogadott a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezményt hazánk a 1995. évi III. törvénnyel hirdette ki, és ismerte el kötelező erejét. Ezen egyezmény végrehajtását a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmód Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (továbbiakban: CPT) felügyeli.

2. **A WHO és a nemzeti közegészségügyi irányelvek tiszteletben tartása.** A CPT felhívja a figyelmet arra, hogy a hatékony védekezés érdekében a WHO és a nemzetközi irányelvekkel összhangban álló nemzeti közegészségügyi és klinikai irányelvek tiszteletben tartása és végrehajtása egyaránt fontosak.
3. **A személyi állomány támogatása.** Utalva a CPT első alapelvére, a személyi állomány egészségügyi védelme és biztonsága ugyancsak a hatékony védekezés egyik jelentős elemének tekinthető. Annak érdekében pedig, hogy a személyi állomány tagjai eredményesen léphessenek fel a járvány okozta kihívással szemben, képzésben kell részesíteni őket.
4. **A korlátozó intézkedések törvényessége.** A CPT elismeri, hogy korlátozó intézkedések bevezetése válhat szükségessé, azonban az intézkedéseknek jogi alapokon kell nyugodniuk, a fokozatosság elvét is figyelembe kell venniük, nem sérthetik az emberi méltóságot és időben korlátozottak kell lenniük. Emellett a korlátozó intézkedésekről a fogvatartottakat az általuk ismert nyelven tájékoztatni kell.
5. **A szabadságelvonás alternatíváinak alkalmazása.** Tekintettel arra, hogy a közvetlen személyi érintkezés a vírus terjedését elősegítheti, a hatóságoknak törekedniük kell arra, hogy szabadságelvonás helyett más alternatívák szélesebb körben nyerjenek alkalmazást. Ilyen alternatívaként említik a büntetések átváltoztatását, a korábbi szabadítást és a próbára bocsátást is. Ezen felül szükséges felülvizsgálni a pszichiátriai betegek kényszerelhelyezését és a szociális intézmények lakóinak elhelyezését, amely során az elbocsátásuk és közösségi kezelésbe vonásuk feltételeinek fennállását is vizsgálni kell.
6. **Sérülékeny és kockázati csoportok speciális igényeinek biztosítása.** A CPT ebbe a kategóriába sorolja a krónikus betegségben szenvedőket és az időseket, akiket az ajánlás értelmében tesztelésnek kell alávetni, valamint intenzív ellátásuk és pszichológiai támogatásuk is kívánatos.
7. **Fogvatartottak alapvető jogainak tiszteletben tartása.** A CPT elfogadhatónak és indokoltnak tartja a nem létszükségletű prog-

ramok felfüggesztését, de kiemeli, hogy a fogvatartottak alapvető jogait a világjárvány alatt is tiszteletben kell tartani, értve ezalatt például a megfelelő higiénias körülmények fenntartását (meleg víz, szappan biztosítása) és a legalább 1 óra szabad levegőn való tartózkodás biztosítását, valamint a kapcsolattartás tekintetében a személyes érintkezésen alapuló kapcsolattartási formák alternatív kommunikációs eszközökkel történő ellensúlyozását.

8. **Emberi kapcsolatok biztosítása fertőzött személyek részére.** A koronavírusal fertőzött vagy annak gyanújában álló személy részére izoláció és karantén esetén is biztosítani kell az emberi kapcsolatok fenntartásának lehetőségét.
9. **Eljárási jogok tiszteletben tartása.** A nem jogerős ítélet alapján fogva tartottak részére az egyes eljárási jogait (mint például védőhöz való jog, harmadik fél értesítéséhez való jog) tiszteletben kell tartani, azonban velük szemben is bevezethetők óvatossági intézkedések (például a tüneteket produkáló személyek maszkhasználatra való kötelezése).
10. **Nemzetközi külső kontroll biztosítása.** A CPT a független monitorozásokat továbbra is a törvényes bánásmód elengedhetetlen biztosítékának tartja. Ennek okán az egyes államok kötelesek biztosítani a világjárvány időszaka alatt is, hogy a fogvatartási helyeket a nemzetközi külső kontroll elemei vizsgálhassák.¹²

A CPT a márciusi nyilatkozat megtételét követően, figyelembe véve az eltelt időben bekövetkezett változásokat és a tagállamoktól kapott visszajelzéseket, 2020. július 7. napján kiadta a nyomon követés tapasztalatait összefoglaló nyilatkozatát. A CPT üdvözölte, hogy számos államban haladéktalan intézkedéseket tettek a szabadságuktól megfosztott személyek védelme érdekében, és intézkedéseket vezettek be a közegészségügyi okokból bevezetett korlátozások ellensúlyozására. Több tagállam szélesebb körben kezdte alkalmazni a szabadságelvonnás alternatíváit, mint például a végrehajtás felfüggesztését vagy elhalasztását, a feltételes szabadságra bocsátást, az ideglenes szabadon

12 CPT/Inf (2020) 13. <https://rm.coe.int/16809cfa4b> [letöltve: 2020. július 10.]

bocsátást, a házi őrizetet vagy az elektronikus megfigyelést, amelyek a börtönök túlsúfoltságának kezelését is szolgálták.

Az államok visszajelzése alapján az orvosi szűrések minősége is javuló tendenciát mutat a fertőzött személyek azonosítása és ellátása körében, valamint a kapcsolattartást személyes formáit sújtó korlátozások ellensúlyozása érdekében is megtették a lehetséges intézkedéseket, így például videohívás kezdeményezését tették lehetővé a fogvatartottak számára, vagy a telefonhasználat gyakoribb és hosszabb időtartamú igénybevételét biztosították.

A CPT úgy véli a bevezetett intézkedésekkel kapcsolatban, hogy a korlátozások egy részét meg kell szüntetni, ha azokra már nem lesz szükség (például a kapcsolattartás korlátozásai tekintetében), de egyes válsághelyzetben meghozott intézkedések fenntarthatóvá tételét érdemes megfontolni. Ezek olyan intézkedések, amelyek meghozatalát a CPT már hosszú évek óta ajánlások formájában javasolta, különös tekintettel a szabadságelvonás alternatíváinak fokozottabb alkalmazására.¹³

IV. A hazai büntetés-végrehajtás szabályainak konformitása

Hazánkban a veszélyhelyzet kihirdetését követően a büntetés-végrehajtásra vonatkozó szabályokkal először a büntetés-végrehajtási szabályok módosításáról szóló, 2020. április 5. napján kihirdetett 90/2020 (IV.5.) Korm. rendelet foglalkozott (továbbiakban: Kormányrendelet).

A Kormányrendelet tárgyi hatálya:

- a közérdekű és jóvátételi munka végrehajtására,
- a büntetés-végrehajtási bíró eljárására,
- a szabadságvesztés,
- az elzárás,
- a közérdekű munka és pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés,
- a pártfogó felügyelet,
- a kényszergyógykezelés,
- a javítóintézeti nevelés,

13 CPT/Inf (2020) 21. <https://rm.coe.int/16809ef566> [letöltve: 2020. július 26.]

- az őrizet és a letartóztatás és végül, de nem utolsó sorban
- a rendbírság helyébe lépő elzárás és a szabálysértési elzárás végrehajtására terjedt ki.

Az elkövetkezőkben a Kormányrendelet azon kihirdetésekor hatályos különös rendelkezéseit vizsgáljuk, amelyek a szabadságelvonnással járó szankciók végrehajtására vonatkoznak, és amelyek a járvány megelőzése szempontjából a legfontosabbak lehetnek.

A Kormányrendelet a legtöbb speciális szabályt a szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatban állapította meg, utalva egyben arra is, hogy az elzárás, a közérdekű munka és a pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés, a rendbírság helyébe lépő elzárás és szabálysértési elzárás, valamint az őrizet és a letartóztatás végrehajtása során is e szabályokat figyelembe véve kell eljárnia a jogalkalmazóknak.

1. A prevenció jegyében: a koronavírus büntetés-végrehajtási intézetbe való bejutását és elterjedését megelőző legfontosabb intézkedések

a) Halasztás engedélyezése, a javítóintézeti nevelés félbeszakítása

A preventív intézkedések közé sorolhatjuk a Kormányrendelet azon rendelkezését, amely lehetővé tette, hogy a bíróság által a szabadságvesztés, az elzárás, a javítóintézeti nevelés, vagy a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának megkezdésére adható halasztást a Bv. Kódexben¹⁴ felsorolt okokon kívül (amely okok az elítélt személyi és családi körülményei lehetnek) járványügyi intézkedéssel összefüggő körülményekre tekintettel is engedélyezze, amelynek időtartama az általános szabályok szerinti 3 hónap helyett legfeljebb 6 hónapban kerülhetett meghatározásra.¹⁵

A kifejezetten csak fiatalkorúakkal szemben alkalmazható javítóintézeti nevelés végrehajtása kapcsán a Kormányrendelet rögzítette, hogy azon fiatalkorúak javítóintézeti nevelésének végrehajtása félbe-

14 Bv. Kódex 39. §, 40. §, 43. §, 43/B. §

15 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 1. § (5) bekezdése

szakítható, akik nem legalább 5 évi szabadságvesztéssel fenyegetett, személy elleni erőszakos bűncselekményt követtek el. A félbeszakításról, amennyiben az 6 hónapig terjedő időtartamra vonatkozik, az intézet igazgatója, azon túli időtartamra a gyermekek és az ifjúság védelméért felelős miniszter dönthet.¹⁶ A különös szabályok tehát a Bv. Kódexben meghatározott 10 naptól 3 hónapig terjedő, illetve meghatározott esetben 1 évig meghosszabbítható félbeszakítási időtartam helyett kedvezőbb szabályról rendelkeztek a veszélyhelyzet idejére.¹⁷

b) A büntetés-végrehajtási bíró személyes érintkezést mellőző eljárása

A Bv. Kódex a büntetés-végrehajtási bíró eljárásának általános szabályai tekintetében úgy rendelkezik, hogy a büntetés-végrehajtási bíró törvényben meghatározott esetekben, vagy ha azt szükségesnek tartja, az elítéltet meghallgatja, amelyen az ügyészség, a végrehajtásért felelős szerv képviselője és a védő jelen lehet. Emellett bizonyítás felvétele esetén tárgyalást is tart, amelyen már a törvény kötelező jelenlétet ír elő a védő és az ügyészség számára.¹⁸ A meghallgatás, illetve a tárgyalás a bíróság épületében tartható meg, de ha az elítélt fogva van, a meghallgatás a büntetés-végrehajtási intézetben vagy javítóintézetben tartandó meg.¹⁹

A Kormányrendelet azonban a rendeletben meghatározott, a veszélyhelyzet alatt lefolytatható eljárások során lehetővé tette, hogy a büntetés-végrehajtási bíró az ügyészség véleményét mellőzze, iratok alapján hozza meg a döntését, az elítélt meghallgatását elsősorban telekommunikációs eszköz útján biztosítsa, illetve utólagos büntetés-végrehajtási eljárást folytasson le.²⁰ Később a szabályozás azzal egészült ki, hogy a meghallgatás és a tárgyalás megtartásakor az eljárás résztvevőivel az elektronikus kapcsolattartás bármely formája megengedetté vált, azzal hogyha az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott fogva

16 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 8. § (2) bekezdése

17 Bv. Kódex 371. §

18 Bv. Kódex 50. § (1) bekezdés b) pontja

19 Bv. Kódex 50. § (1) bekezdés e) pontja

20 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 2. § (4) bekezdése

van, a jelenlétét lehetőség szerint telekommunikációs eszköz használata útján kellett biztosítani.²¹

c) A befogadást követő 14 napos elkülönítés

Ahogy arra korábban is utaltunk, a Kormányrendelet a legtöbb különös szabályt a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozóan tartalmazta a befogadástól kezdődően. A személyes érintkezések számának csökkentését célozta, hogy befogadás során, amennyiben az elítélt személyazonossága más módon kétséget kizáróan megállapítható volt, a büntetés-végrehajtási intézet az elítélt ujj- és tenyérnyomatának rögzítésétől eltekinthetett. A nemzetközi ajánlásoknak megfelelően a Kormányrendelet előírta, hogy az elítélt befogadását követően a végrehajtási fokozattól függetlenül haladéktalanul a számára kijelölt büntetés-végrehajtási intézet részlegén kell elhelyezni, ahol gondoskodni kell a 14 napig történő elkülönítéséről. Ha ezen idő alatt felmerült a fertőzés gyanúja, az elítéltet át kellett szállítani a legközelebbi járványügyi megfigyelést végző egészségügyi intézménybe.²²

d) Elítélt befogadásának megtagadása

A Bv. Kódex csak igen szűk körben engedi meg az elítélt befogadásának megtagadását, ugyanis erre csak akkor kerülhet sor, ha a befogadás alapjául szolgáló iratok hiányoznak, vagy a szabadságvesztés végrehajtására előállított, átkísért, átszállított vagy önként jelentkező személy a befogadás alapjául szolgáló iratokban megjelölt személlyel nem azonos.²³

A Kormányrendelet alapján azonban, ha a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére felhívott elítélt a büntetés-végrehajtási intézetnél olyan egészségi állapotban jelent meg, amely alapján járványügyi elkülönítése látszott szükségesnek, az elítélt befogadását meg kellett tagadni és haladéktalanul intézkedni a legközelebbi járványügyi megfigyelést

21 229/2020. (V.25.) Korm. rendelet 12. § (2) bekezdése

22 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (2) bekezdése

23 Bv. Kódex 90. §

végző egészségügyi intézménybe szállítása iránt.²⁴ Ebben az esetben nem alkalmazható a Bv. Kódex azon szakasza, amely szerint az elítéltet a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből ki kell zárni, ha a határozott ideig tartó szabadságvesztés letöltését önhibájából határidőben nem kezdi meg, mivel a befogadás megtagadásáról az elítélt ilyenkor igazolást kapott, amely azt volt hivatott igazolni, hogy a kötelezettségének eleget tett volna, de a Kormányrendeletben meghatározott, egészségügyi okra visszavezethetően a befogadására nem kerülhetett sor. Ebben az esetben tehát az önhiba hiányzik a hivatkozott szakasz alkalmazhatóságához.²⁵

e) Személyes érintkezést mellőző kapcsolattartási formák

A reintegráció legfontosabb elemei közé tartozik a fogvatartottak kapcsolattartása, amely elősegíti a végrehajtás ideje alatt a külvilággal és a hozzátartozókkal való kapcsolat fenntartását, ezzel elősegítve a fogvatartott szabadulását követően a társadalomba történő eredményes visszailleszkedését. A Bv. Kódex taxatív módon felsorolja, hogy a kapcsolattartás mely formái engedélyezettek a végrehajtás ideje alatt (amelyek egy része személyes érintkezésen alapul): levelezés, telefonbeszélgetés, csomag küldése és fogadása, látogató fogadása, látogató büntetés-végrehajtási intézetben kívüli fogadása, kimaradás, eltávozás, valamint fiatalkorúak esetén kimenő, családi konzultáció és családterápiás foglalkozás az engedélyezett formák.²⁶

A Kormányrendelet azonban azon kapcsolattartási formákat, amelyek az intézet elhagyásával járnak, – értve ezalatt a jutalmazás esetét is és a meghatározott célból történő rendkívüli eltávozásokat – nem engedélyezte.²⁷ Később ennek korlátozását a büntetés-végrehajtás országos parancsnok hatáskörébe utalták. Külön rendelkezés vonatkozott

24 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (3) bekezdése

25 Bv. Kódex 87. § (1) bekezdés és 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (3) bekezdése

26 Bv. Kódex 173. § és 194. § (1)-(2) bekezdése, 357. § (8) bekezdés e) pontja

27 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (6) bekezdése. A javítóintézeti nevelés végrehajtására vonatkozó különös szabályok szintén hasonlóan rendelkeztek, Ld.: 8. § (3) bekezdés a) pontja.

arra is, hogy az országos parancsnok döntése alapján a látogató fogadása korlátozhatóvá vált, ha a járványügyi rendelkezések megtartása miatt ez szükséges volt.²⁸

Mindazonáltal szintén az országos parancsnok döntési kompetenciájába tartozott, hogy a járványügyi helyzettel összefüggő korlátozások hátrányos következményeinek enyhítése érdekében, a szükséges mértékben bizonyos kedvezményekről rendelkezzen. Ennek megfelelően a rezsimtől függetlenül elektronikus kapcsolattartásra nyílt lehetőség,²⁹ a fogvatartottak a végrehajtási fokozatokra és rezsimekre vonatkozó szabályok szerinti gyakoriságot és időtartamot meghaladó mértékben telefonhívást kezdeményezhettek, és ha az ehhez szükséges letéti pénzzel nem rendelkeztek, akkor kérelmükre egyedi intézkedés alapján a telefonálás költségei alól is mentesülhettek, valamint havonta több alkalommal küldhettek és fogadhattak csomagot.³⁰

f) Fogvatartotti jogok korlátozása

A szabadságvesztés végrehajtásának elvei közé tartozik, hogy elítéltet kizárólag a büntetés céljának eléréséhez szükséges legkisebb mértékben lehet korlátozni, az elítélt életébe csak a szükséges mértékben lehet beavatkozni, és életvitelét vele együttműködésben kell kialakítani.³¹ A Bv. Kódex a végrehajtás rendjének és a fogvatartás biztonságának fenntartása körében rögzíti, hogy a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka elrendelheti az elítéltek elhelyezési részlegén az ajtók zárva tartását, ha azt biztonsági ok vagy rendkívüli esemény bekövetkezésének megelőzése, megszakítása vagy felszámolása indokolja. Emellett a Bv. Kódex a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának nemcsak az ajtók zárva tartásának elrendelését teszi lehetővé, hanem a büntetés-végrehajtási

28 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (7) bekezdés

29 A büntetés-végrehajtási intézetek biztosították például a Skype-on történő kapcsolattartást, amelyről külön tájékoztatót bocsátottak ki. Ld.: <https://bv.gov.hu/hu/intezetek/bvszervezet/hirek/3619n> [megtekintve: 2020. július 27.]

30 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (9) bekezdés a)-c) pontjai

31 Bv. Kódex 83. § (8) bekezdése

intézet rendjét, a fogvatartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolásának idejére, azonban legfeljebb 5 napig (amely további 5 nappal hosszabbítható meg), az elítéltek meghatározott csoportjára nézve elrendelheti bizonyos, meghatározott jogok³² gyakorlásának teljes vagy részleges felfüggesztését. A Bv. Kódex két garanciális szabályt is fűz ezen rendelkezésekhez, nevezetesen előírja az ügyészségnek történő értesítési kötelezettséget, amely haladéktalanul megvizsgálja az intézkedés indokoltságát és dönthet az intézkedés tartalmának megváltoztatásáról vagy akár a jogok gyakorlásának felfüggesztését is megszüntetheti. A másik garanciális szabály pedig, hogy azon elítéltek, akik vétkelenek voltak az intézkedést kiváltó ok előidézésében, az elmaradt jogaikat utólag gyakorolhatják.³³

A Kormányrendelet ugyancsak lehetővé teszi egyes, meghatározott jogok korlátozását a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka számára, aki emellett korlátozhatja a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli munkavégzést, az oktatásban, szakképzésben, felnőttképzésben való részvételt és a fogvatartottnál tartható tárgyak körét is.³⁴ A garanciális szabályok a Kormányrendeletben is megjelennek, hiszen az ügyészségnek történő értesítési kötelezettséget szintén előírja, továbbá a különös szabályok értelmében a járványügyi helyzettel összefüggő korlátozások hátrányos következményeinek enyhítése érdekében az elítéltek kedvezményeket kaphatnak, így a kapcsolattartási formáknál ismertetett kedvezményeket vagy a többlétszolgáltatások térítésmentes igénybevételét.³⁵

A javítóintézeti nevelés végrehajtására hasonló speciális rendelkezé-

32 Ezen jogok a következők: kapcsolattartáshoz való jog, szabad levegőn való tartózkodás joga, tanuláshoz való jog, művelődéshez való jog, programokon való részvétel joga, véleménynyilvánítás joga a fogvatartotti fórumon. A javítóintézeti nevelés végrehajtására vonatkozó speciális szabályok továbbá nem tették lehetővé a javítóintézeteken kívül istentiszteleten való részvételt és tanulmányok folytatását sem. Ld.: 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 8. § (3) bekezdés b) pontja

33 Bv. Kódex 153-154. §

34 Később a munkáltatás felfüggesztésére is lehetőséget adott a jogszabály. Ld.: 229/2020. (V.25.) Korm. rendelet 13. § (2) bekezdése

35 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (8)-(9) bekezdése

seket találunk, ugyanis a javítóintézet igazgatója az intézkedés céljának elérése érdekében, illetve a javítóintézet és a fiatalok biztonságának veszélyeztetése esetén korlátozhatja a fiatalok programokon való részvételét vagy felfüggesztheti a kapcsolattartást. A korlátozások enyhítése érdekében a javítóintézet igazgatója telefonbeszélgetést engedélyezhet a Bv. Kódex szerinti gyakoriságot és időtartamot meghaladó mértékben.³⁶

g) Adaptációs szabadság mellőzése

A Kormányrendelet a kényszergyógykezelés végrehajtására vonatkozóan egyetlen különös szabályt állapított meg, mégpedig, hogy a kényszergyógykezelt adaptációs szabadságra nem bocsátható.³⁷

h) Egyéb preventív szabályok

A büntetés-végrehajtási intézetekben több speciális részleg is működik (mint például hosszúidős speciális részleg, drogprevenciós részleg vagy vallási részleg), amelyet a sajátos kezelési igényű elítéltek részére alakítottak ki.³⁸ A Kormányrendelet értelmében azonban a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a részlegek működését felfüggeszthette és ezzel a végrehajtási fokozatra vonatkozó szabályok léptek életbe.³⁹

Érdemes még megemlítenünk a Kormányrendelet fiatalokakra vonatkozó egyetlen rendelkezését a szabadságvesztés végrehajtása körében, ugyanis a jogszabály értelmében a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka rendelkezhetett úgy, hogy a fiatalok külön büntetés-végrehajtási intézetben történő elhelyezése helyett, az azonos büntetés-végrehajtási intézetben a felnőtt korú elítéltektől elkülönített

36 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 8. § (4)-(5) bekezdése. Később a szabályok kiegészültek azzal, hogy a szabadságvesztés végrehajtásánál ismertettekhez hasonlóan a korlátozásról az ügyészséget haladéktalanul értesíteni kell. Ld.: 229/2020. (V.25.) Korm. rendelete 16. §

37 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 7.§

38 Bv. Kódex 105. §

39 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (7) bekezdés d) pontja

részlegben helyezték el.⁴⁰

A Kormányrendelet ismertetett rendelkezéseivel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy valamennyi különös szabályt a proaktivitás jellemzi és a koronavírus büntetés-végrehajtási intézetekbe történő bejutásának megakadályozását célozzák. A magyar szabályok a nemzetközi ajánlásoknak és elveknek tiszteletben tartásával kerültek megalkotásra, mindazonáltal ki kell hangsúlyoznunk, hogy a nemzetközi ajánlások és elvek kötelező jogi erővel nem bírnak és nem kikényszeríthetőek, de figyelembevételük mindenkor kívánatos.

Itt fontos utalnunk arra is, hogy a veszélyhelyzet megszűnésével a Kormányrendelet és azt módosító további kormányrendeletek hatályukat veszítették, de ugyanakkor hatályba lépett a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készülségről szóló 2020. évi LVIII. törvény, amely a Bv. Kódex rendelkezéseinek eltérő alkalmazásáról is rögzít szabályokat. A törvény rendelkezéseit 2020. december 31. napjáig kell alkalmazni a Bv. Kódex nem érintett rendelkezéseivel együtt. A törvény lényegében a 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet, majd az ezt módosító rendeletek rendelkezéseit vette át, így a fentiekben ismertetett szabályok jelentős része jelenleg is alkalmazandó.

V. Záró gondolatok

„A fogvatartottakat megfosztották a szabadságuktól, de az egészségüktől nem lehet megfosztani őket.”⁴¹

Az Egészségügyi Világszervezet fenti jelmondata kiválóan érzékelteti, hogy milyen alapon kell nyugodnia emberi jogi szempontból minden járványügyi intézkedésnek a fogvatartottak esetében. Habár a fogvatartottakat a társadalom védelme érdekében megfosztották a szabadságuktól és ezzel komplex jogi helyzetbe kerültek, őket is megilleti a

40 90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet 3. § (7) bekezdés e) pontja

41 <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/data-and-statistics/infographic-people-in-prison-are-deprived-of-their-freedom-they-should-not-be-deprived-of-their-health> [megtekintve: 2020. július 27.]

vírusfertőzéstől való védelem és szükség esetén az egészségügyi ellátás. Emellett ahogyan arra korábban is utaltunk, a megfelelő intézkedések meghozatalára nemcsak a fogvatartottak jogainak érvényesítése miatt van szükség, hanem azért is, mert fogva tartási helyek járványügyi gócpontot jelentenek és a járvány gyors terjedését idézhetik elő.

A járvány a számtalan negatív hatása mellett, pozitív változásokat is előidézett. Például valamennyi területen, így a büntetés-végrehajtásban is az online kommunikáció felélénkülését tapasztalhattuk mind a fogvatartottak, mind pedig a társadalom irányában, amely hosszú távon a technikai fejlődésnek is újabb forrása lehet.⁴² A fogvatartottak szélesebb köre számára váltak elérhetővé az elektronikus kapcsolattartási formák, valamint a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága több tájékoztató videót készített, amelyben a fogvatartottak magyarázták el egymásnak és családtagjaiknak a járvány megelőzésével kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Ezeket a tájékoztató videókat valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben naponta levetítették a televízió-rendszeren, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet weboldalára és YouTube csatornájára is feltöltötték.⁴³ A társadalmi nyitottságot erősítette továbbá, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet tájékoztatási call centereket is létrehozott, amelynek célja az intézkedésekről történő hiteles tájékozódás elősegítése.⁴⁴

Összességében megállapíthatjuk, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet a koronavírus által okozott járvány első hullámának akadályait sikeresen vette, hiszen a járvány hazánk büntetés-végrehajtási intézeteit nem érintette, és üdvözlendő módon a nemzetközi ajánlásokban szereplő börtönnépesség csökkentő intézkedések bevezetése sem merült fel.⁴⁵ Mindazonáltal a büntetés-végrehajtási szervezet felismer-

42 Angliában kifejezetten a fogvatartottak kapcsolattartására kifejlesztett és hangposta szolgáltatáson alapuló Prison Voicemail Service-t kezdték széles körben alkalmazni a járvány megjelenésével, amely a hozzátartozók számára egy Appon keresztül érhető el. <https://www.gov.uk/guidance/coronavirus-covid-19-and-prisons#prison-social-visits-in-england-and-wales> [megtekintve: 2020. július 29.]

43 <https://bv.gov.hu/hu/node/3610> [megtekintve: 2020. július 29.]

44 <https://bv.gov.hu/hu/node/3602> [megtekintve: 2020. július 29.]

45 Az Amerikai Egyesült Államokban, amely a leginkább érintett a világjár-

te, hogy bármilyen járvány kitörése biztonsági kockázatot jelenthet a végrehajtás rendjére és proaktivitást, illetve folyamatos kontroll- tevékenységet igényel a jövőre nézve.

Forrásjegyzék

Lajtár István: Rend és biztonság a fogva tartás során. In: Barabás A. Tünde – VÓKÓ György (szerk.): A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából. Országos Kriminológiai Intézet – PÁZMÁNY PRESS. BUDAPEST 2017.

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

90/2020. (IV.5.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet kihirdetésével összefüggésben egyes büntetés-végrehajtási szabályok módosításáról

229/2020. (V.25.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.)

Korm. rendelet, valamint a veszélyhelyzet kihirdetésével összefüggésben egyes büntetés-végrehajtási szabályok módosításáról szóló 90/2020. (IV. 5.) Korm. rendelet módosításáról

<https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/data-and-statistics/infographic-people-in-prison-are-deprived-of-their-freedom-they-should-not-be-deprived-of-their-health>

Preparedness, prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention Interim guidance, 2020. március 15. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/434026/Preparedness-prevention-and-control-of-COVID-19-in-prisons.pdf

Children and adolescents deprived of liberty in the context of the COVID-19 response in the WHO European Region https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/458228/youth-detention-COVID-19-factsheet.pdf

vánnyal, a helyi önkormányzatok drasztikusan, mintegy 30%-kal (míg az állami börtönök 5%-kal) lecsökkentették a börtönnépesség számát a koronavírus terjedésének megelőzése érdekében. <https://www.prisonpolicy.org/blog/2020/05/14/jails-vs-prison-update/>

https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/438041/Co-vid19-PrisonsChecklist-eng.pdf
https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/442416/COVID-19-prisons-visitors-eng.pdf
https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/442414/COVID-19-people-in-prison-eng.pdf
<https://www.themarshallproject.org/2020/05/01/a-state-by-state-look-at-coronavirus-in-prisons>
<https://www.gov.uk/guidance/coronavirus-covid-19-and-prisons#prison-social-visits-in-england-and-wales>
<https://www.prisonpolicy.org/blog/2020/05/14/jails-vs-prison-update/>
<https://bv.gov.hu/hu/node/3610>
<https://bv.gov.hu/hu/node/3602>
CPT/Inf (2020) 13. számú nyilatkozat <https://rm.coe.int/16809cfa4b>
CPT/Inf (2020) 21. számú nyilatkozat <https://rm.coe.int/16809ef566>

KÜLÖNLEGES STÁTUSZÚ SPECIÁLIS ÜZLETEK: NEMZETI DOHÁNYBOLTOK ÉS A COVID-19

Bevezető gondolatok

Jelen írásunkban röviden azt kívánjuk bemutatni, hogy bűnelkövetési szempontból miért speciálisak a nemzeti dohányboltok, és hogyan hatott az új koronavírus-járvány (COVID-19) a nemzeti dohányboltokra, mint a szigorú előírásokkal és egyedi arculattal működő országos bolthálózatra. Más kereskedelmi egységhez képest ezek az üzletek viktimológiai aspektusból kétségtelenül veszélyesebbnek tűnhetnek, hiszen a trafikokba kívülről nem lehet belátni, és ezt tovább nehezíti a maszkhasználat vásárlás során történő kötelezővé tétele. A témáról való közös gondolkodásban – a jogszabályok mellett – segítségünkre volt a Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetségének elnöke is, aki a szektort országos szinten összefogó szervezetként a biztonságot prioritásként kezeli.

1. Miért és miben különböznek a nemzeti dohányboltok?

2013 tavaszán a nemzeti fejlesztési miniszter³ nyilvános pályázatot írt ki a Magyar Állam dohánytermék-kiskereskedelmi monopóliumának

- 1 Prof. Dr. Domokos Andrea intézetvezető egyetemi tanár, Bűnügyi Tudományok Intézete (KRE ÁJK), egyben a szerzőtárs témavezetője.
- 2 Dr. Garai Renáta, LL.M a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának hallgatója, az Országos Kriminológiai Intézet tudományos munkatársa, a Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetségének képzési vezetője.
- 3 Jogszabályi alap: a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény, a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény, és a fiatalok dohányzásának visszaszorításáról és a dohánytermékek kiskereskedelméről szóló 2012. évi CXXXIV. törvény (Fdtv.).

koncessziós szerződéssel történő átengedésére. Az állami vagyonnal való gazdálkodás szabályozásáért felelős miniszter ellátja a dohánytermék-kiskereskedelmi tevékenység szervezésének szakmai irányítását, melynek során mindenkor a fiatalkorúak védelmének elsődlegessége alapján kell tevékenykednie. Mindezek teljesülése érdekében került megalapításra a 100%-os állami tulajdonban lévő zártkörűen működő nonprofit részvénytársaság,⁴ a Nemzeti Dohánykereskedelmi Non-profit Zrt. (NDN Zrt.). Az NDN Zrt. egyebek mellett szakmai állásfoglalásokkal, nyilvántartások vezetésével segíti a dohánytermék-kiskereskedelem működését, ellenőrzi a koncessziós szerződésben foglaltak betartását; emellett a dohányboltok felügyeletét és ellenőrzését a vámhatóság és a fogyasztóvédelmi hatóság látja el.⁵

A fiatalkorúak dohányzásának visszaszorításáról és a dohánytermékek kiskereskedelméről szóló 2012. évi CXXXIV. törvény (Fdtv.) hatálybalépését követően gyökeresen átalakult a hazai dohánytermék-kiskereskedelmi értékesítési rendszer. A törvény célkitűzése nem kevesebb, mint hogy Magyarországon minél kevesebb fiatalkorú dohányozzon; ezen kiemelt közegészségügyi cél elérésének első lépése a dohánytermékek széleskörű kiskereskedelmi beszerezhetőségének, illetve a dohánytermékek megjelenésének korlátok közé szorítása volt. Célként fogalmazódott meg közép- és hosszútávon az egész magyar társadalom közegészségügyi állapotának jelentős mértékű javítása, az állam eredményes fellépése a fiatalkorúak fokozottabb védelme érdekében, és nem utolsósorban a dohányzók dohánytermékekkel való ellátásának szakszerű és kielégítő, a fogyasztóvédelmi szempontokat hatékonyan érvényre juttató kiskereskedelmi tevékenység európai közösségi jogszabályoknak való megfelelése.⁶ 2013. július 1. napjától tehát állami monopólium lett a dohánytermék-kiskereskedelem, illetve létrejöttek a működést felügyelő állami (felügyeleti) szervek is. A nemzeti dohányboltokat üzemeltető betéti társaságok/egyéni vállalkozók koncesszió-jogosultsága 20 évre szól.

A nemzeti dohányboltok mindennapjaiban kiemelkedő szerepet képvisel a Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetsége (MDKSZ), mely

4 Fdtv. 4. § (1)-(2) bekezdés.

5 Fdtv. IV. fejezet.

6 Fdtv. preambulium.

szervezet a hazai dohány-kiskereskedők érdekeinek képviselője körében segíti a nemzeti dohányboltok szakmai életét, az elmúlt időszakban új szintre emelve az általa nyújtott szolgáltatások színvonalát. Magyarországon ebben a szektorban mintegy 18 ezer család megélhetését, valamint az általuk termelt adóbevételeket kell folyamatosan biztosítani, a trafikok működtetése és biztonságos üzemeltetése országos szintű elvárás, így komoly felelősség is egyben. Magyarországon kizárólag az Fdtv. betartásával folytatható dohánytermék, cigarettahüvely és cigarettapapír, dohánylevél töltő, elektronikus cigaretta, utántöltő flakon, patron, nikotinmentes utántöltő flakon, dohányzást imitáló elektronikus eszköz, dohányzást helyettesítő nikotintartalmú termék, valamint az új dohánytermék-kategóriák kiegészítő termékeinek kiskereskedelme; tehát dohányzással összefüggő termékekhez immáron 7 éve csak és kizárólag ezekben a speciális üzletekben juthatunk. A fekete-kereskedelem működtetése a dohánypiacon sem tűnt el nyomtalanul, rendre napvilágot látnak az e körben foganatosított intézkedések. A NAV pénzügyőrei a veszélyhelyzetben is dolgoztak, és ismét eredményeket könyvelhettek el. Így például egy Koszovóból Svájcba tartó buszt ellenőriztek Röszkén, amikor a busz tetején lévő klímaberendezésen friss szerelés nyomaira lettek figyelmesek. Rövid kutatás után összesen 1680 doboz, különböző márkájú, 2,5 millió forint értékű adózatlan cigarettát találtak majd foglaltak le; a kiszabott 5 millió forint bírsággal egyidejűleg költségvetési csalás miatt eljárás indult.⁷

1.1. Ki a fiatalkorú?

A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 105. § (1) bekezdése alapján fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 12. életévét már betöltötte, de a 18. életévét még nem. Fiatalkorú hallatán büntetőjogi oldalról a 12-18 év közöttiekre gondolunk. Büntetés-végrehajtási szempontból vizsgálva ide gondoljuk ezen túlmenően a 18-21 év közötti korosztályt,⁸ míg a hazánk által is ratifikált Gyermekjo-

7 Belügyi Szemle Hírlevél. 2020. július II. évfolyam 7. szám 7-8. o.

8 Btv. 82. §. A szabadságvesztés végrehajtása körében fiatalkorú alatt érteni kell a tizennyolcadik életévét betöltött, de huszonegyedik életévét meg nem

gi Egyezmény értelmében minden 18. év alatti személy gyermeknek tekintendő.⁹ Ehhez képest a fiatalkorúak dohányzásának visszaszorításáról rendelkező Fdtv. az értelmező rendelkezésében leszögezi, hogy a törvény olvasatában fiatalkorú minden 18. életévét be nem töltött természetes személy.¹⁰

A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (Fgytv.) 16/A §-a a gyermek- és fiatalkorúak védelmét szolgáló különös rendelkezéseket fogalmazza meg, melynek kapcsán kiemelendő, hogy a 18. életévüket be nem töltött személyek védelmét célzó jogszabályi rendelkezések megsértése a fogyasztóvédelmi hatóság mérlegelés nélküli, minden esetben kötelezően kiszabásra kerülő bírságot von maga után.¹¹ Tilos 18 év alatti személyek kiszolgálása akár dohánytermékkel, akár dohányboltban értékesíthető más termékkel (papírsebkendő, energiatal, üdítő stb.) vagy alkoholtartalmú itallal, vagyis ezen üzletekbe ők még kísérőként sem léphetnek be. A korlátozás érvényesítése érdekében a vállalkozás vagy annak képviselője kétség esetén felhívja a fogyasztót életkorának hitelt érdemlő igazolására, és ha ez nem történik meg, a termék értékesítését meg kell tagadni.

A vonatkozó jogi környezet áttekintése alapján egyértelművé válik, hogy a klasszikus értelemben vett fiatalkorúak mellett a jogalkotó a kiskorúakat, a gyermekeket kívánja védeni a dohányzás ártalmaival szemben. Figyelemmel arra, hogy a dohányboltok működésének alapját jelentő Fdtv. illetve a fogyasztóvédelmi rendelkezések alapján 18 éven aluliak a dohányboltba nem léphetnek be, álláspontunk szerint mind a törvény elnevezésében, mind annak belső tartalmában célszerűbb lett volna „fiatalkorú” helyett a kiskorú elnevezést használni.

haladott – fiatalkorúak szabadságvesztését töltő – elítéltet is.

9 Egyezmény a gyermek jogairól (elfogadta az ENSZ Közgyűlése New York-ban, 1989. november 20-án. Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény). 1. cikk: Gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.

10 Fdtv. 3. § (1) bekezdés 6. pont.

11 Fgytv. 47/C § (5) bekezdés c) pont.

1.2. Miért vannak „lesötétítve” a nemzeti dohányboltok?

Az állampolgárok évtizedekig vásárolhattak cigarettát többek között a bevásárlóközpontokban, a benzinkutakon, vagy egyéb kisebb üzletekben, ezért a dohányboltok nyitásakor sokakat foglalkoztatott a kérdés: miért vannak a külvilágtól ennyire elzárva, teljesen lesötétítve ezek a kereskedelmi egységek? Mára bizonyára mindenki tudja a választ: a 18. életévüket be nem töltötték „védelme” érdekében, hogy oda ne lehessen belátni. A jogalkotói cél nemes, azonban észszerűen merül fel ennek nyomán, hogy a kiskorúakat egészen pontosan mitől védjük? A jogi szabályozás által elértük azt, hogy a gyermekek valóban nem látják a dohánytermékeket megvásárlásra kínált állapotukban, ugyanakkor e néhány perc kivételével a termékek fogyasztásának (a dohányzásnak, cigarettatöltésnek stb.) szemléltői lehetnek bármely családtagjuk, iskolai-baráti közösségük és ismerőseik körében, esetlegesen szívják annak füstjét a zárt lakásokon belül is.

Az Fdtv. az értelmező rendelkezések között meghatározza mind a különlegesen egyedi helyiségek fogalmát, mind pedig azt, hogy mi az a dohánybolt. Elkülönített hely az üzletben fenntartott olyan, térben leválasztott helyiségrész, amely a törvényben meghatározott termékeknek az üzletben kötött egyéb jogügyletektől elkülönített módon történő értékesítését teszi lehetővé akként, hogy az árusított termék az értékesítése során, illetve azt megelőzően, vagy azt követően az üzletben tartózkodó fiatalkorú számára ne legyen látható.¹² Dohánybolt az a nem mozgó (és részekre bontás nélkül nem is mozgatható), más üzlettől elkülönült olyan önálló üzlethelyiség, amelynek külső felületére tekintve dohánytermék nem látható, csak az üzlethelyiségbe belépve.¹³

Ebben rejlik tehát az a jogszabály által nem kötelező, de széles körben elterjedt megoldás, hogy a dohányboltot üzemeltetők a kezdetben – az üzlethelyiségek bérbe vétele vagy megvásárlása után – nem találtak jobb lehetőséget, mint fóliázással oldották meg azt, hogy a dohánytermék kívülről ne legyen látható. Alkalmazhatnának technikailag polcrendszerket, sötétítő függönyt vagy bármely más, takaró hatással rendelkező

12 Fdtv. 3. § (1) bekezdés 5. pont.

13 Fdtv. 3. § (1) bekezdés 8. pont.

eszközöket (pl. bútorok átrendezése), de ott és akkor ez tűnt a leggyorsabban és legegyszerűbben kivitelezhető elgondolásnak.

A bűncselekmény sértettjét jellemző sajátosságok értékelése a társadalmi fejlődés minden időszakában megtalálható volt, amely testet öltött a büntető igazságszolgáltatásban és a bűnözés megítélésében egyaránt. Kétségtelen, hogy a társadalom tagjai közül potenciálisan bárki lehet bűncselekmény közvetlen sértettje, de különböző okok miatt nem vitatható az a tény, hogy egyesek az átlagosnál könnyebben válhatnak azzá.¹⁴ Vélhetően nemcsak a trafikos társadalmat, hanem annál szélesebb szegmenst rendített meg a 2015 szeptemberében Kaposváron történt dohánybolti rablás, amikor a belvárosi trafikban az ott dolgozó fiatal lányt annak ellenére ölte meg a támadója, hogy teljesítette kérését, átadta részére a kassza tartalmát. Az emberölésbe torkolló rablásról hírt adó portálokhöz tett állampolgári véleménynyilvánítás során többen hangot adtak annak, hogy a dohányboltok lesötétíttetsége szinte kínálja a lehetőséget az erőszakos támadásra. A tragédia után a jövőbeni bűnmegelőzés oltárán a város polgármestere a szabályozás felülvizsgálatát kezdeményezte, illetve az Országos Kereskedelmi Szövetség (OKSZ) Kereskedelem-biztonsága Munkacsoportja is rámutatott arra, hogy a dohányboltok "kiváló terepet" kínálnak a rablásra, szemtanútól nem kell tartani, mert az üzlet előtt elhaladók nem látnak be az üzletbe, ez a zavartalan helyszín egyenesen vonzóvá teszi a dohányboltokat bűncselekmények elkövetésére, amivel talán az egyik legkedvezőbb helyszínné válhatnak.¹⁵ Az Fdtv. vonatkozó rendelkezései jelenleg is hatályosak, a beláthatóság tiltásának feloldásáért így tovább kell küzdeniük a trafikosoknak.

14 Tóth Tihamér: A viktimológia ismeretelmélete. Budapest, 2003. 22. és 27. o. <http://mek.oszk.hu/04100/04169/04169.pdf>

15 Gyarmati Petra: Maradjon-e a fólia? Parázs vita a Nemzeti Dohányboltok elsötétítéséről. <https://nemzetidohany.hu/media/tobacco-magazin-2015-05-foliazas.pdf>

1.3. A legsúlyosabb bűncselekmény és annak hatásai

A nemzeti dohányboltok történetének legszomorúbb napja 2015. április 22-ére tehető, amikor a mindössze 21 éves G. Fruzinát munka közben támadta, majd ölte meg B. Péter.

A férfi elhatározta, hogy szüleitől elköltözik, és az ehhez szükséges készpénzt bűncselekmény elkövetéséből teremti elő; végül amiatt választott egy dohányboltot, mert a kirakatüveg fóliázottsága miatt oda nem lehet belátni. A bűncselekmény elkövetését részletesen megtervezte: magához vett egy 16,5 cm pengehosszúságú élesre köszörült hússzeletelő kést, magára öltött egy munkásoverallt, valamint az arcát egy fekete pólóból kivágott sállal takarta el; azt is átgondolta, hogy a bűncselekmény előtt és után milyen módon és hol öltözik át. A rablást azért időzítette a 18.00 óra körüli időpontra, mert akkorra már nagyobb összegű bevételre számított. 17 óra 40 perckor az utolsó vevő távozása után lépett be a Kaposvár, Fő utcai dohányboltba, az ajtó kinyitása közben a sálat az arca elé húzta, belépését követően azonnal az L alakú pult mögé ment, és a nála lévő késsel az üzletben dolgozó fiatal nőt a bevétel átadására kényszerítette. Ezt követően a sértettet arra utasította, hogy feküdjön a földre, majd azért, hogy a rendőrséget ne tudja értesíteni, illetve őt beazonosítani, nagy erővel 14 alkalommal testszerte megszurta őt. A sértett a szúrások következtében a helyszínen elhunyt. A vádlott a dohányboltban még megkísérelte eltüntetni a nyomokat, majd az üzlet bejárati ajtaját kívülről bezárta és távozott. B. Péter mindössze 23 400 Ft-ot „zsákmányolt”, és mivel kevesellte a megszerzett pénzt, szándékában állt még további dohányboltok kirablása is. A vádlott a kést és a sálat egy patakba, a dohánybolt kulcsát az ott található tóba dobta, míg a vérrel szennyeződött overallt egy bokros részen elrejtette.¹⁶

A megrendült Kaposváron a dohánybolti támadás nagymértékben hatott a fejlesztések bővítésére, véleményünk szerint valamennyi városban és községben ez lehet a követendő példa és a legjobb irány a bűnmegelőzés hatékonyabbá tételére. Intézkedéseiknek köszönhetően

16 Magyarország Ügyészsége: Vádemelés a kaposvári dohányboltban elkövetett emberölés ügyében. <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/sajto1/2015/10/2015.10.05-somogy.pdf>

2015 decemberében 155 kamerából álló térfigyelő rendszer működött a városban, melynek felvételeit 24 órában figyelik, így rögtön megfelelő erőket küldhetnek a helyszínre, ha jogsértést észlelnek. Már az első időszakban arról adtak tájékoztatást, hogy a kamerák üzembe helyezése óta - a megelőző hatásnak köszönhetően - mintegy a negyedére csökkent a bűncselekmények száma, illetve a közterületen feleannyi erőszakos cselekmény és lopás történik. Ezzel párhuzamosan javult a nyomozások eredményessége, és a dohánybolti emberölés elkövetője is órák alatt kézre került, amiben nem kis szerepe volt a kamerahálózatnak. A technika segítségével olyan mennyiségű és minőségű cáfolhatatlan bizonyítékot tudtak produkálni, hogy az elsőfokú bíróságon egyetlen nap alatt ítélet született B. Péter ellen: a Kaposvári Törvényszék 2015 novemberében első fokon, nem jogerősen 22 év fegyházbüntetésre ítélte,¹⁷ majd a másodfokon eljáró Pécsi Ítéltábla ezt a lehető legsúlyosabbra, 25 év fegyházra súlyosította. A bíróság a vádlottat aljas indokból, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntette, és felfegyverkezve elkövetett rablás büntetében mondta ki bűnösnek. A speciál- és a generálprevenció vonatkozásában a táblabíróság tanácsa ítéletének indokolásában a gátlástalanságot, az emberi élet semmibe vételét emelte ki a vádlottnak az élethez való jogot saját, kicsinyes érdekeinek alárendelő, céltudatos magatartása és megbánásának hiánya mellett; az ítélet által tükrözött visszatartó erőt pedig a társadalom egésze számára megfogalmazott figyelemfelhívásként értékelhetjük.¹⁸

A Somogy megyei hírportál beszámolója, illetve a helyi polgármesteri hivatal tájékoztatása szerint Kaposvár nem kevesebbet, mint a „legbiztonságosabb város” címet tűzte ki magának, 2020-ra több mint 300 térfigyelő kamera segíti a hatóságok munkáját, és a telepítések tovább folytatódnak. Lakosságárányosan a somogyi megyeszékhelyen van a legtöbb kamera az országban, melynek köszönhetően a regisztrált bűncselekmények száma még tovább csökkent (kevesebb, mint a felére

17 Rendőrség: Segítenek a kamerák. 2015.12.02. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/zsaru-magazin/segitenek-a-kamerak>

18 Rideg-Németh Balázs: A kaposvári trafikos gyilkosság. Ítélet egy elhíresült büntetőügyben. 2016.06.23. <https://www.jogiforum.hu/hirek/36134>

esett vissza), sok helyen kifejezetten lakossági igény alapján szerelnek fel kamerákat. A térfigyelő kamerák által rögzített felvételek segítségével kiemelkedően magas számban azonosítottak bűnelkövetőket, illetőleg a rendőrség és egyéb hatóságok az elmúlt években folyamatosan felhasználják bizonyítékként. Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a városban, hanem a forgalmas utak mentén is helyeztek el kamerákat, amelyek segítségével a közlekedési szabálysértések is szankcionálhatók. A közterület-felügyelet vezetője elmondta azt is, ha valaki észreveszi például, hogy „mehúzták” az autóját, kikérheti tőlük a kamerafelvételt, tartalmát pedig kérésre a harminc napos tárolást meghaladóan is megőrzik.¹⁹

Pintér Sándor belügyminiszter a kaposvári esetre reflektálva benyújtott „Miért kellett megvárni egy gyilkosságot?” c. írásbeli kérdésére adott válaszában arról számolt be, hogy 2013. július 1. és 2015. május 11. közötti időszakban összesen 878 esetben indult büntetőeljárás nemzeti dohányboltban elkövetett bűncselekmény miatt. Ezek során öt alkalommal szenvedett a sértett testi sérülést, amelyből egy életveszélyes, egy pedig halálos kimenetelű volt.²⁰ Látható, hogy alig két év alatt közel 900 büntetőeljárás indult trafikok sérelmére, ami kevésnek semmiképp nem mondható. Meg kell jegyezni azonban, hogy biztonságtechnikai szempontból a kiskereskedelmi egységek viszonylatában a dohányboltok országsszerte magas színvonalon felszereltek, távfelügyeletre bekötött kamerarendszert üzemeltetnek, továbbá az időzárás pénztároló eszközök, a pánikgomb, a folyamatos pénzszállítás, valamint az egyéb védelmi berendezések és módszerek mára nagymértékben visszább szorították a bűnözési kedvet ezen üzletek vonatkozásában.

2. Nemzeti Dohányboltokat érintő bűncselekmények a veszélyhelyzet idején

Az arcot jelentős mértékben eltakaró maszk viselése bizonyára minden kereskedelmi egység számára fordulatot jelentett, azonban a nemzeti

19 Góz Lilla: Több mint háromszáz kamera figyel Kaposváron. 2019.09.09. <https://www.sonline.hu/kozelet/helyi-kozelet/tobb-mint-haromszaz-kamera-figyel-kaposvaron-1801933/>

20 <https://www.parlament.hu/irom40/04692/04692-0001.pdf>

dohányboltok e mögött egy kicsit többet láttak. Körbejártuk, hogy a koronavírus által generált veszélyhelyzet alatt milyen bűncselekmények történtek a magyarországi dohányboltok és az abban dolgozók sérelmére, ugyanakkor jelen írásunkban csak néhány példa illusztrálására törekedtünk.

A 168/2020. (IV.30.) Korm. rendelet 2. § (2) bekezdése rendelkezett arról, hogy mindenki köteles üzletben történő vásárlás és tömegközlekedési eszközön való tartózkodás során a száját és az orrot eltakaró eszközt (például orvosi maszk, sál, kendő) viselni. A Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetsége hivatalos közösségi oldalán közzétett tájékoztatás szerint több kérdés érkezett azzal kapcsolatban, mi a teendő, ha a vásárló nem visel szájmazskot?²¹ Ez egy valós probléma minden dohányboltos számára, de a rendelet megjelenésével egyidejűleg adta magát a további kérdés: ugyanez az eladókra is vonatkozik-e, hiszen a jogszabály a „vásárlás során” fordulatot használja, azonban az eladó értékesít, és nem vásárol. Ennek ellensúlyozására gyorsan elterjedt a plexifal beszerzése, amely álláspontunk szerint több szempontból is egy kifejezetten célszerű megoldás: védelmet nyújt a fertőzés terjedése ellen, biztonsági szempontból pedig akadályt képez az eladó és az üzletben tartózkodók között.

Már a korai viktimológiai elméletek rámutattak arra, hogy a bűnözés visszaszorításához nemcsak a bűnelkövetők megváltoztatásán át juthatunk, hanem különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a támadásoknak fokozottan kitett személyek (csoportok) fel legyenek készítve a helyes védekezésre.²² A nemzeti dohányboltok elleni bűncselekmények körében az MDK SZ elnöke – Lengyel Antal – kiemelte,²³ hogy a rendszer indulásától kezdve folyamatosan monitorozzák a trafikok sérelmére elkövetett különböző cselekményeket, illetve rendszeresen

21 Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetsége hivatalos Facebook közösségi oldala.

22 Barabás A. Tünde: Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. 39. o. http://www.okri.hu/images/stories/kutatok/barabastunde/bt_irm_2009_2_7.2.pdf

23 Interjú Lengyel Antallal, a Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetségének (MDK SZ) elnökével; készítette Garai Renáta 2020.06.26.

tartanak képzéseket, oktatásokat a bűnmegelőzés és az áldozatvédelem témakörében. „Nem kell mondanom, mert mindenki látja, hogy a dohányboltok mások, mint a többi üzlet. Trafikostársaink védelme, illetve a munkaerő hosszú távú megőrzése alapvető célkitűzésünk, ezért mindent megteszünk annak érdekében, hogy üzleteink a lehető legbiztonságosabbak legyenek. A bűncselekmények széles skáláját megtapasztaltuk már, sok meghökkentő dolgot átéltünk. A dohányboltok elleni támadásoknak valóban hírértéke van, viszont úgy gondolom, hogy az eredményes rendőrségi felderítések arányát kellene erőteljesebben kommunikálni. Kezdetben célpontként, újdonságként hatottak a trafikok a bűnelkövetők számára, ugyanakkor az elmúlt időszakban tényleges csökkenés érzékelhető, vagy fogalmazhatunk úgy is: „meg lehet próbálni, de nem érdemes.”

2.1. Vagyon elleni és vagyon elleni erőszakos bűncselekmények

A lopás a vagyon elleni bűncselekmények legrégebbi, ugyanakkor napjainkban is a leggyakrabban előforduló cselekménye. Szankcionálásának indoka főként a társadalom gazdasági rendszerével hozható összefüggésbe, közös jellemzőként pedig megragadhatóak abban, hogy a társadalomra veszélyességük súlya pontosan mérhető az érték, a kár, illetve a vagyoni hátrány nagyságával.²⁴ Így van ez a vizsgált üzlettípusunk vonatkozásában is, ráadásul ezek a kereskedelmi egységek az átlagosnál jóval magasabb biztonsági kockázatú rácsokkal, nyílászárókkal, riasztó- és kamerarendszerekkel felszereltek, ami azt jelenti, hogy a lopásokon túlmutató rongálások által okozott károk adott esetben kiemelkedően nagy összeget képviselnek. Mindezen összetett probléma okán sem mellékes az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonása, viszont az igazságszolgáltatásnak szükségképpen más szempontokra is reflektálnia kell, nevezetesen a sértett gazdasági társaságoknak/egyéni vállalkozóknak okozott kár valamilyen formában történő jóvátételét is biztosítani szükséges.²⁵

24 Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös rész. Hetedik, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2019. 685. o.

25 Bérces Viktor: A sértett magatartásának büntetőjogi relevanciájáról:

Az országos szövetség elnökétől kapott tájékoztatás szerint²⁶ 2020. évben ez idáig a vagyon elleni bűncselekmények vezették a dohányboltok által elszünetelt bűncselekmények listáját, melyek közül a lopás mellett leginkább a rongálás jelent meg hangsúlyosan. A dohányboltot üzemeltető vállalkozások jelzései alapján több üzletben előfordult, hogy az elkövetők különféle terméket kértek (szeszes ital, cigaretta, dohánytermék stb.), majd amikor azokat az eladó összekészítette és átadta részükre, a helyszínről elfutottak, így fizetés nélkül távoztak. „*Trafikos kollégáink olykor nagyon bátrak: az egyik eladó utánuk szaladt, de nem érte utol őket; egy másik helyszínen sikerült feltartóztatni az elkövetőt. A legjobb esetekben arról számolhatunk be, hogy a haladéktalanul értesített rendőrség a közelben intézkedés alá tudta vonni a személyeket, így a kár az áruk visszavételével megtérült.*” – foglalta össze a tapasztalatokat Lengyel Antal, az MDK SZ elnöke.

2.2. Lopások, rongálások

Maszk, sapka, sál, kendő, kapucni, vagy éppen csuklya, bukósisak, kalap, póthaj, illetve paróka. Az arcot szinte teljes mértékben eltakaró alcazás nem ismeretlen a dohánybolti értékesítők számára, a támadások alkalmával az elkövetőknek jobbra csak a szemük látszódik. A trafikok esetében elmondható, hogy a koronavírus okozta veszélyhelyzet miatt elrendelt maszkviselés vélhetően hozzájárult a bűncselekmények ily módon történő elkövetéséhez, de ebben az üzletkategóriában ez korántsem példa nélküli. A rendőrkapitányság nyomozásának befejezésével 2020 áprilisában érkezett az ügyészségre például azon ügy, amelyben egy 27 éves helybéli férfi a hajnali órákban – megrongálva a dohánybolt ajtaját és üvegtábláját – bemászott az eladótérbe, majd onnan készpénzt és dohányárut vitt el, közben a szerszámos táskájából elhagyott egy reszelőt, amit a nyomozók le is foglaltak. Hiába viselt

beleegyezés, közrehatás, utólagos hozzájárulás. Büntetőjogi Szemle 2017/2. 53. o. https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/2017/12/BJSZ_201702_47-54_BercesViktor.pdf

26 Interjú Lengyel Antallal, a Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetségének (MDK SZ) elnökével; készítette Garai Renáta 2020.06.26.

maszkot, a lefoglalt kamerafelvételek és az adatgyűjtés eredményeként a szabadszállási körzeti megbízottak egy napon belül beazonosították és elfogták; beismerő vallomásában elmondta, hogy az eltulajdonított dolgokat értékesítette, és már az összes pénzt elköltötte a kocsmákban és az étteremben.²⁷

- a) 2020 januárjában egy 39 éves férfi baltával bontotta ki a felsőtárkányi dohánybolt falát, és a résen bemászott. Az elkövetőt a rendőrök néhány órán belül azonosították és a lakóhelye közelében elfogták, nála cigarettát és szeszes italt is találtak. A férfi tartózkodási helyén ezen túlmenően nagyobb mennyiségű dohányterméket, sorsjegyeket és több üveg italt foglaltak le.²⁸
- b) Néhány hét alatt öt miskolci trafikba tört be egy 51 éves férfi, leginkább készpénzt és dohányterméket tulajdonított el. Az utolsó betörés alkalmával – húsvét hétfő hajnalán – a rendőrájárőrök tetten érték és elfogták, amikor az üzlet kirakatát betörve bejutott a helyiségbe és éppen értékeket keresett. A férfi a lopásokkal és a trafikok kirakatainak megrongálásával több millió forint kárt okozott a sértetteknek.²⁹
- c) 2020 áprilisában az éjszakai órákban egy pécsi dohánybolt betöréséről érkezett bejelentés, az üzlet ajtaját berúgták, majd onnan készpénzt és dohányárut tulajdonítottak el. A rendőrség fél órán belül elfogta a lopással gyanúsítható 29 éves férfit és annak 51 éves élettársát. A férfit és a nőt előállították, az ellopott pénzt és cigarettát a ruházatukba rejtve megtalálták.³⁰

27 Rendőrség: Elitta a lopott pénzt. 2019.11.13. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/elitta-a-lopott-penz>
Rendőrség: Lezárt ügy: hiába viselt maszkot, a rendőrök felismerték. 2020.04.12. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/lezart-ugy-hiaba-viselt-maszkot-a-rendorok>

28 Rendőrség: Heves Megyei Rendőr-főkapitányság: Kibontotta a falat. 2020.01.14. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/kibontotta-a-falat>

29 Rendőrség: Készenléti rendőrök fogták el a helyszínen a dohánybolti betörőt Miskolcon. 2020.04.14. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/keszenleti-rendorok-fogtak-el-a-helyszinen-a>

30 Rendőrség: Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság: Berúgta a dohánybolt

- d) 2020 júniusában a 33 éves férfi egy kapuvári dohánybolt ajtajának üvegét próbálta betörni az éjszakai órákban azért, hogy üdítőhöz és dohányáruhoz jusson. A rendőrségre állampolgári bejelentés érkezett arról, hogy egy ismeretlen maszkos ember ütlegeti az egyik dohánybolt ajtaját, de miután nem sikerült neki, sietve elhagyta a helyszínt. A bejelentő által adott személyleírás alapján elfogták a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható férfit, aki kihallgatása során elmondta, hogy egy kapuvári ingatlan udvaráról lopott egy kapát, majd felült az általa korábban eltulajdonított kerékpárra, és azzal indult el a kiszemelt üzlethez.³¹
- e) 2020 júniusában Budapesten éjfél után nem sokkal az előző vásárló által a pult előtt felejtett 100 000 Ft-ot vitte el egy nő, keresését a rendőrség a kamerafelvételek nyilvánosságra hozatalával nagy erővel kezdte meg.³²

A készpénz, illetve egyéb tárgyak találásával összefüggésben fontosnak tartjuk megjegyezni a lopás és a jogtalan elsajátítás egymástól való elhatárolását. A Btk. 370. §-a szerint az követi el a lopás bűncselekményét, aki idegen dolgot másától azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa. Ezzel szemben a Btk. 378. §-a szerinti jogtalan elsajátítás elkövetője a talált idegen dolgot tulajdonítja el, illetőleg nyolc napon belül a hatóságnak vagy annak, aki elveszítette, nem adja át, továbbá a véletlenül vagy tévedésből hozzá került idegen dolgot tulajdonítja el, vagy azt nyolc napon belül nem adja vissza. A Csemegi-kódex idejében találunk elsőként rendelkezéseket a jogtalan elsajátításra, amely szerint, aki idegen dolgot vagy „régii kincset” talált, és azt nyolc nap alatt nem adta vissza, vagy a hatóságnak nem jelentette be, elkövette

ajtáját. 2020.04.14. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/helyi-hirek/berugta-a-dohanybolt-ajtajat-0>

31 Rendőrség: Lopott kapával és kerékpárral akart egy újabb bűncselekményt elkövetni, a rendőrök elfogták. 2020.06.04. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/lopott-kapaval-es-kerekpparral-akart-egy-ujabb>

32 Rendőrség: Százezer forintot lopott egy dohányboltból egy nő. https://propeller.hu/itthon/3547913-szazezer-forintot-lopott-egy-dohanyboltbol-egy-no?utm_source=hirstart.hu&utm_medium=referral

ezen deliktumot; ugyanígy az is, aki másnak a tulajdonát képező, ám véltlenségből vagy tévedésből saját birtokába jutó ingó dolgot jogtalanul eltulajdonította. A lopás és a jogtalan elsajátítás elhatárolása kapcsán lényeges, hogy talált dolog az, amit a dolgot jogszerűen birtokló elvesztett. Elveszett dolognak az minősül, amely a jogosított akaratán kívül került ki a birtokából, de erről a jogosított nem tud. Ha a dolog saját akaratából került ki az uralma alól, akkor mint elhagyott dolog bárki birtokba veheti, azon tulajdonjogot szerez. Nem tekinthető azonban elveszett dolognak például az utcán parkoló közlekedési eszköz,³³ az olyan dolog, amely felett az uralom visszaállítható, illetve a közforgalmú közlekedési és szállítási vállalat telephelyén vagy eszközén felejtett dolog. Ugyancsak nem elveszett dolog a közönség számára nyitva álló hivatali vagy más épületben, helyiségben (posta, bevásárlóközpont, pénztár, üzletek stb.) elveszett dolog sem, így mindezek eltulajdonítása nem jogtalan elsajátítás, hanem lopás.³⁴ A nemzeti dohánypótló – mint üzlet – közönség számára nyitva álló helyiség, ezért mindenki köteles az ott talált, illetve véletlenül vagy tévedésből hozzá került idegen dolgokat átadni, visszaadni.

2.3. Rablások

Az erőszakos bűnözés mindenkor a kriminalitás gerincvonalát jelenti, melynek oka kiemelkedő társadalomra veszélyességében, a közbiztonság megítélésére gyakorolt hatásában, illetve a média fokozott érdeklődésében mutatkozik meg.³⁵ Kétségtelen tény, hogy a bűncselekményszámok évek óta csökkenő tendenciát mutatnak, ugyanakkor a magyar állampolgárok ezt a különböző médiumok által bemutatottak alapján nem feltétlenül érzékelik. A testi sértés és a garázdaság mellett a harmadik legjellemzőbb erőszakos cselekménytípusnak a rablás tekint-

33 BH 1982.410.

34 Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös rész. Hetedik, hatályosított kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2019. 729-730. o.

35 Nagy László Tibor: Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS-adatok alapján. In.: Kriminológiai Tanulmányok 45. Budapest, 2008. 13. o.

hető, bár ennek aránya szerencsére jóval kisebb.³⁶ Az eddig senki által nem ismert életciklust teremtő veszélyhelyzet időszakában a nemzeti dohányboltok sérelmére vagyon elleni erőszakos bűncselekmények is történtek, az alábbiakban a rablások közül emeltünk ki néhányat.

- a) 2020 februárjában a délutáni órákban próbált rablást elkövetni egy lengyeltóti 39 éves férfi, aki bement a dohányboltba és az eladótól a bevételt követelte. Azért, hogy szavának nyomatékot szerezzen, előrántott a zsebéből egy 16 centiméter pengehosszúságú törkést, de cselekményét megzavarta egy üzletbe érkező vásárló. Az eladó segítségével a vásárló telefonon értesítette a körzeti megbízottakat, akik vélhetően a közelben tartózkodtak, mert kevesebb mint egy perc alatt a helyszínre érkeztek.³⁷
- b) 2020 áprilisában az esti órákban maszkban, orvosi kesztyűben és fegyverrel raboltak ki egy budai dohányboltot. A két, maszkot viselő férfi az eladót fegyverrel megfenyegette, megkötözték, és az így megszerzett félmillió forinttal elmenekültek a helyszínről. A nyomozók az üzletben szemlét tartottak, lefoglalták a bolt, és a környéken lévő kamerák felvételeit is. A rögzített nyomok és a felvételek elemzése alapján sikerült azonosítani az elkövetőket, a 31 és 40 éves férfiakat elfogták, továbbá lefoglalták azt a terepjárót is, amit a rablás elkövetésekor használtak.³⁸
- c) 2020 áprilisában a déli órákban egy komáromi dohányboltban történt támadás, melynek során az elkövető egy 20 cm pengehosszúságú kést tartott az eladó felé, és felszólította, hogy az összes pénzt pakolja a műanyag szatyorba, illetve „ne ellenkezzen, ha nem akar magának problémát” A sértett a kasszából kivett 266 000 forintot a férfinél lévő táskába tette, aki ezután távozott a dohány-

36 Barabás A. Tünde: Az erőszakos bűncselekmények sértettjei (1995-2005). In.: Kriminológiai Tanulmányok 45. Budapest, 2008. 43-46. o.

37 Rendőrség: 30 másodperc alatt érték tetten a rendőrök. 2020.02.27. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/30-masodperc-alatt-ertek-tetten-a-rendorok#4>

38 Rendőrség: Fegyverrel rabolták ki a dohányboltot - elfogták őket a rendőrök. 2020.05.17. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/fegyverrel-raboltak-ki-a-dohanyboltot-elfogtak>

boltból. A bűncselekmény helyszínének közelében a rendőrájárók intézkedtek az elkövetővel szemben, aki ennek folyamatosan, aktívan ellenállt, nem hagyta magát megbilincselni. A rendőrautó első szélvédőjét több alkalommal, nagy erővel megütötte, aminek következtében az több helyen betörött, és a vezető ülés felőli ajtó kilincset is kitorpte. A férfi csak a földre vitelét és többszöri rendőri felszólítást követően nyugodott meg.³⁹

- d) 2020 májusában Szombathelyen éjjel körüli időben az éjjel-nappal nyitva tartó dohányboltra esett az elkövető választása. A férfi kapucnis pulóverben, fekete szájmaszkban és baseball sapkával a fején lépett be az üzletbe, majd fegyverrel a kezében a bevételt követelte, amit az eladó át is adott részére. Tekintettel arra, hogy a környéken és az üzletben is több kamera található, a felvételek elemzését azonnal megkezdték.⁴⁰
- e) 2020 májusában Kaposváron úgyszintén fényes nappal történt dohánybolti rablás. Az elkövető késsel fenyegette meg az eladót és a bevétel átadására szólította fel, majd több mint 100 000 forinttal elmenekült. A rendőrök a helyszínen végzett adatgyűjtés során, a térfelügyelő- és a biztonsági kamerák felvételeit felhasználva azonosították a férfit és társát, akivel együtt szervezték meg a bűncselekményt. Két órán belül elfogták és előállították őket, a 20 éves fiatalnál tartott házkutatás során a pénz nagy részét és a kést is megtalálták.⁴¹
- f) 2020 júniusában Békéscsabán déli 12 óra körüli időben az elkövető törött borosüveggel rabolta ki a belvárosi dohányboltot. A 22 éves, büntetett előéletű férfi bement az üzletbe – ahol még két vásárló is tartózkodott – a törött üveget az eladó nyaka-mellka-

39 Magyarország Ügyészsége: Letartóztatásban az oroszlanói keses rabló.

40 <http://ugyeszseg.hu/letartoztatásban-az-orozslányi-keses-rablo/> Rendőrség: Dohányboltot rabolt ki, a Vas megyei rendőrök keresik az elkövetőt. 2020.05.25. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/felhivasok/dohanyboltot-rabolt-ki-a-vas-megyei-rendorok>

41 Rendőrség: Két órán belül elfogták a dohánybolt rablót a rendőrök. 2020.05.24. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/ket-oran-belul-elfogtak-a-dohanybolti-rablot-a>

sa irányába tartva a bevétel átadását követelte. A sértett nem tett eleget a követelésnek, így a férfi a pult felett átnyúlva kinyitotta a kasszát, és az abból kivett 140.500 forint készpénzzel elmenekült a helyszínről. Az eladó értesítésére a helyszínre érkező rendőrök röviddel később a közelben elfogták és előállították a támadót.⁴²

Összegzés, záró gondolatok

A nemzeti dohányboltok – az élelmiszerüzletekhez és a benzinkutakhoz hasonlóan – a kiskereskedelmi alapellátás részei, ennél fogva ellátási kötelezettségük áll fenn, működésük pedig szigorú szabályok szerint és folyamatos ellenőrzés mellett zajlik. Más üzletekkel ellentétben a nemzeti dohányboltok nem tartoznak a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény (Kertv.) hatálya alá, de a mindennapi szemlélé számára ettől függetlenül is tapasztalható specialitásuk.

A dohányboltokat üzemeltető vállalkozásoknak a veszélyhelyzet teljes időszakában a központi intézkedések szem előtt tartásával kellett biztosítaniuk a nyitvatartást,⁴³ akár olyan körülmények között is, hogy számos alkalmazott kiskorú gyermekkel rendelkező szülő, így az online oktatással (tantermen kívüli digitális munkarenddel) egyedül maradt kisiskolásokat, továbbá az óvodás és bölcsődés korosztályt természetesen felügyelni kellett. Tekintettel arra, hogy a bezártság enyhítésére sokan a vásárlásokban látták a kikapcsolódást, így a trafikok is ún. „csoportképző helyek”-nek bizonyultak, ezért döntött végül úgy a kormányzat, hogy a 15.00 órás bezárási kötelezettséget kiterjeszti a dohányboltokra is. *„A dohányosok számára a cigaretta, illetve egyéb dohánytermék beszerzése egyfajta program, a napi rutin része. Nem rom-*

42 Magyarország Ügyészsége: Letartóztatásba került a békéscsabai rablás gyanúsítottja. Bíróság elé állt a békéscsabai trafikrabló. <http://ugyeszseg.hu/letartoztatasa-kerult-a-bekescsabai-rablas-gyanusítottja/> <http://ugyeszseg.hu/birosag-ele-allt-a-bekescsabai-trafikrablo-a-bekes-megyei-fougyeszseg-sajtokozlomenye/>

43 NDN Zrt. 2/2020. COVID-19. Közlemény. 2020.03.16. <https://nemzetidohany.hu/uzemeltetoknek/koncessziojogosult-gyakorlo/kozleme-nyek/2-2020-covid-19>

landó árucikkről van szó, mégsem történtek felvásárlások, a fogyasztók minden alkalommal csupán az aznapra elegendő terméket vették meg éppen azért, hogy másnap is lejárhassák beszerző körútjaikat.” – mondta el az országos szövetség elnöke.⁴⁴

A vásárlási szokásokat az óvintézkedések is befolyásolták és alakították, az üzletekben védőtávolság betartását kérő plakátokat függesztettek ki, a helyiségben egyszerre csak egy vevő tartózkodhatott. A trafikos vállalkozások nagyon rövid időn belül beszerezték a szükséges felszereléseket (maszk, plexifal az eladó és a vásárlók közé, immunerősítő vitaminok, kesztyűk, fertőtlenítők stb.), az országos szövetség tájékoztatása szerint a kiszolgálások során mindvégig a fegyelmezettség volt a jellemző. Bűnmegelőzési szempontból – akadályképző szerepére figyelemmel – a plexifal jó megoldásnak tűnik, ugyanakkor a kötelezően viselendő, olykor a teljes arcot elfedő maszk ijesztő látvány még a gyakorlott kereskedőknek is.

Az elmúlt időszakban elkövetett bűncselekmények jellegét illetően megállapítható, hogy a lopási és rongálási cselekmények lényegében nem különböznek az elmúlt évek során tapasztaltaktól, és tulajdonképpen ugyanez mondható el a rablásokról is. A befejezett cselekmények mellett – a korábbi időszakhoz hasonlóan – mind a vagyon elleni, mind pedig a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények kapcsán voltak kísérleti szakban rekedtek.

A közelmúltban Pápa belvárosában egy nő az esti órákban elta-
kart arccal, késsel a kezében szólította fel az eladót, hogy „pakolja a pénzt”, de a sértett követelését nem teljesítette, többször megnyomta a riasztó gombját, míg végül a támadó felhagyott rablási szándékával, kiment az üzletből és kerékpárjával távozott; később maga jelentkezett a rendőrségen.⁴⁵ Budapesten egy férfi a délutáni órákban fejét kapucnival, az arcát sállal takarva bement a dohányboltba, az eladóra fogta a gázpisztolyt és felszólította a pénztárban lévő pénz átadására, de mivel

44 Interjú Lengyel Antallal, a Magyar Dohány Kiskereskedők Szövetségének (MDKSZ) elnökével; készítette Garai Renáta 2020.06.26.

45 Magyarország Ügyészsége: Bíróság elé állították a dohánybolti keses rablót Pápan. <http://ugyeszseg.hu/birosag-ele-allitottak-a-dohanybolti-keses-rablol-papan/>

a sértett többszöri felszólításnak sem tett eleget, a gázfegyverrel célzott lövést adott le az arca irányába, majd a helyszínről értékszerzés nélkül elfutott. Az eladó a lövés következtében nem sérült meg.⁴⁶ Angyalföldön egy férfi – arcán fekete maszkkal – fegyvert fogott a dohánybolti eladóra, de a sértett kiabálásától annyira megijedt, hogy kiszaladt a boltból, beült a társa autójába, és elmenekültek a helyszínről.⁴⁷ Úgyis szintén elfogták és letartóztatásba helyezték azt a férfit is, aki Szegeden a délutáni órákban ment be az egyik üzletbe, majd miután két doboz cigarettát kért, egy késsel a kezében megfenyegette az eladót és a bevételt követelte tőle. A sértett ekkor megnyomta a hangos pánikriasztás gombot, amittől az elkövető megtorpant és elhagyta a helyszínt.⁴⁸

A nemzeti dohányboltok sérelmére 2020. I. félévében megvalósult erőszakos cselekmények országos rajza azt mutatja, hogy az elkövetési időpont a veszélyhelyzet időszakában sem volt mérvadó, hiszen történt rablás a délelőtti, a déli és a délutáni órákban éppúgy, mint este vagy az éjszaka folyamán.

A bűncselekményt elkövetők életkora és nemi megoszlása úgyszintén a korábbi adatokat mintázza, vagyis ezen üzletkategoriót a fiatalabbak és a középkorúak helyezték fókuszpontjukba, míg a női tettesek és részesek csekély számban, de az elmúlt évekkel egyezően a veszélyhelyzet időszakában ugyancsak feltűntek.

Érdeemes figyelni végezetül az elkövetők által a dohánybolti rablásokkal megszerzett összegekre, továbbá a tettesek felkutatásának eredményességére. A rablási cselekmények elemzése által megállapítható, hogy azok elkövetési értékei nem milliós nagyságrendűek, hanem inkább néhány százezer forintot tesznek ki. Szinte kivétel nélkül rövid

46 Magyarország Ügyészsége: Elítélték a dohánybolt kirablását megkísérlő férfit; az ügyészség súlyosításért fellebbezett. <http://ugyeszseg.hu/elitelték-a-dohanybolt-kirablásat-megkiserlo-ferfit-az-ugyeszseg-sulyositasert-fellebbezett-videoval/>

47 Rendőrség: Maszkos fegyveres rabló.2019.05.22. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/maszkos-fegyveres-rablo>

48 Rendőrség: Lezárt akta: Dohányboltrabló őrizetben. 2020.04.29. <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/lezart-akta-dohanyboltrablo-orizetben>

idő telt el a bűncselekmény végrehajtása és az elkövető megtalálása között, vagyis összefoglalóan rögzíthető, hogy a dohányboltok sérelmére elkövetett bűncselekmények felderítési aránya igen magas.

Mindezek alátámasztják az országos szövetség vezetője által elmondottakat, miszerint a nemzeti dohányboltok olyan kiforrott pénzkezelési technikákkal, biztonsági berendezésekkel és egyéb, nem publikus megoldásokkal rendelkeznek, hogy ilyen kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekménytől elkövetői oldalon remény aligha várható.

A DIGITALIZÁCIÓ A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS SZOLGÁLATÁBAN

1. Bevezetés

Az új technológiák, a digitalizáció és a mesterséges intelligencia megjelenése a bűnözés változását is maga után hozta. A hatóságoknak szükségszerűen kellett reagálniuk a megváltozott bűnözési formákra és a proaktív hozzáállást előtérbe helyezniük. A digitalizáció új eszközeit a bűnüldözőknek, a bíróságoknak és a büntetés-végrehajtásnak is használnia kell, kizárólag hagyományos módszerekkel nem lehet tovább eljárni. A digitalizáció büntető igazságszolgáltatásba történt betörése az informatika, a mesterséges intelligencia, a bűnüldözés, és nem utolsósorban a jog soha nem látott összekapcsolódását, együttműködését eredményezi, e határterületek mára teljesen összemosódnak látszanak.

Míndezeknek az ismeretében jelen kutatás célja annak vizsgálata volt, hogy a büntetőeljárás lezáró szakaszát jelentő büntetés-végrehajtást milyen új technológiák segítik a feladatai ellátása során, mely területein alkalmazzák a legújabb technikákat, illetve hogyan segítik a fogvatartottakkal szembeni intézkedések megtételét, vagy éppen a reintegrációt.

A tanulmány áttekintést kíván adni a hazai eredményeken kívül néhány külföldön megvalósult jó gyakorlatról is. A terület jellegéből adódóan nem kizárólag jogi szabályozásról adunk áttekintést, hanem a hatóságokat segítő technikai és technológiai megoldásokról és szolgáltatásokról egyaránt.

1 Prof. Dr. Domokos Andrea intézetvezető egyetemi tanár, Bűnügyi Tudományok Intézete (KRE ÁJK)

2 Havasi Sára doktorandusz hallgató (KRE ÁJK)

2. A digitalizáció megjelenési formái a büntetés-végrehajtásban

A digitális eszközök és technológiák változatos formában és a büntetés-végrehajtás több területén jelentek meg az elmúlt évek során. Egyrészt használatosak olyan eszközök és programok, amelyek a mindennapok során, a büntetés-végrehajtáson kívül is széles körben alkalmazottak (pl.: kamerák, számítógépek vagy a Skype), másrészt egyre gyakrabban találkozhatunk olyan specifikus eszközökkel és programokkal, amelyek kifejezetten a büntetés-végrehajtás (és voltaképpen a büntetőeljárás) eredményességét hivatottak valamilyen formában fokozni (pl.: elektronikus távfelügyeleti eszköz vagy a SAFE rendszer).

A tekintetben is különbséget tehetünk, hogy az egyes digitális eszközök és programok milyen módon járulnak hozzá a büntetés-végrehajtási feladatok hatékonyabb elvégzéséhez. Lényegében oly módon kategorizálhatjuk őket, hogy melyek azok, amelyek:

- a fogvatartás rendjét és biztonságát,
- fogvatartottak jogainak érvényesítését, illetve
- a büntetés-végrehajtás személyi állományának munkáját támogatják, összességében hozzájárulva a büntetés-végrehajtás hatékonyabb és eredményesebb működtetéséhez.

A fenti kategóriák nem különülnek el élesen egymástól, egy-egy digitális eszköz vagy program többféle funkcióban is hasznosulhat.

A digitalizáció megjelenése a büntetés-végrehajtásban számos előnnyel jár együtt. A digitalizáció a biztonság fokozásához és a feladatok hatékonyabb ellátásához úgy járul hozzá, hogy:

- megkönnyítheti a büntetés-végrehajtási intézetekben elkövetett egyes bűncselekmények felderítését és bizonyítását (fogvatartottak egymás sérelmére, a személyi állomány által a fogvatartottak sérelmére elkövetett bűncselekményeket vagy a személyi állomány bűnös összefonódását a fogvatartottakkal a büntetés-végrehajtási intézetekben felszerelt kamerák segítségével),
- elősegítheti a sikeres reintegrációt (pl. a fogvatartás helyétől távol élő hozzátartozóval történő kapcsolattartás a digitális eszközök alkalmazásával, ezzel lehetővé téve a kapcsolattartási formák sok-

színűségét, amely a fizikai értelemben vett fizikai távolság megszűnését eredményezi),

- tehermentesítheti a személyi állományt (pl. elektronikus nyilván tartások vagy a SAFE rendszer által kínált lehetőségek útján),
- gyorsabb információcserét tesz lehetővé (a hatóságok közötti kötelező elektronikus kapcsolattartás útján),
- alkalmas a járványügyi szempontoknak és követelményeknek eleget tenni (pl. érintkezések csökkentése),
- bővíthetőség lehetősége,
- átláthatóbb igazgatás biztosítása.

Mindazonáltal a számtalan felsorolt előny ellenére is tévedés lenne azt hinnünk, hogy bizonyos hátrányokkal ne kellene számolnunk, akkor amikor innovatív eszközöket vetünk be. A digitalizáció a bűnözési struktúra megváltozását is elősegítette, és a manapság megsokszorozódó hackertámadásoknak a büntetés-végrehajtás során felhasznált digitális eszközök vagy programok is célpontjaivá válhatnak. Ennek okán a digitális platformok biztonságos működése folyamatos védekezést és monitoringot igényel. Nem mellesleg egy sikeres támadás, vagy csak egy egyszerű áramkimaradás vagy hálózati probléma is megbéníthatja egyes digitális eszközök vagy programok alkalmazhatóságát. Azonban a digitalizáció nyomán nemcsak „külső támadásokkal” kell számolnunk, ugyanis nem egy eset világított rá arra, hogy a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási intézetekből is képessé váltak bűncselekmények elkövetésére az illegálisan bejuttatott tiltott technikai eszközök felhasználásával.

Mindezek mellett bármely digitális eszköz vagy program kezeléséhez specifikus ismeretekre, úgynevezett digitális kompetenciákra van szükség. Ahhoz tehát, hogy a digitalizáció által nyújtott széleskörű előnyöket a büntetés-végrehajtás igénybe vehesse, mind a személyi állomány, mind pedig a fogvatartottak megfelelő ismerete szükséges, amely folyamatos fejlesztést igényel a digitalizáció fejlődésével párhuzamosan. A digitális kompetenciák emellett a fogvatartottak tekintetében a reintegráció sikerességére is hatással lehetnek, hiszen ma már a munka világában is elengedhetetlennek számítanak a legalább alapszintű informatikai ismeretek.

Itt jegyeznénk meg, hogy a hazai büntetés-végrehajtás már megtette a digitális kompetenciák elsajátításához szükséges lépéseket a fogvatartottak tekintetében. Sikeresen zárult 2017-ben az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben a GINOP 6.1.2. Digitális szakadék csökkentése elnevezésű program (amely program egyébként több büntetés-végrehajtási intézetben is megjelent), amely keretében az említett büntetés-végrehajtási intézetben 45 fő fogvatartott beiskolázására került sor. Az informatikai képzés során a fogvatartottak megismerkedhettek a digitalizáció nyújtotta lehetőségekkel és elsajátíthatták az informatikai eszközök használatát.³

A digitalizáció emellett egy másik aspektusban is befolyásolhatja a reintegráció eredményességét, mégpedig a kapcsolattartás során. Hazánkban a koronavírus okozta pandémiás helyzetre tekintettel erősödött meg az online kapcsolattartás biztosítása, amely rendszerint a Skype programon keresztül valósul meg. Ez a megoldás kétség kívül sikeres lehet a járvány büntetés-végrehajtási intézetben való elterjedésének megakadályozásában, mindazonáltal a hozzátartozókkal való kapcsolat minőségét negatív irányba is befolyásolhatja a személyes érintkezés hiányában (már csak amiatt is, hogy a legszegényebb társadalmi rétegbe tartozó hozzátartozók körében nem feltétlenül alapvető, hogy számítógéppel, mobiltelefonnal vagy más olyan eszközzel rendelkeznek, amely alkalmas a programok futtatására, vagy esetleg a korábban említett digitális kompetenciák hiányában hiúsul meg a kapcsolattartás ilyen formája).

Juhász Zsuzsanna egy tanulmány keretében foglalkozik a digitális technológiák büntetés-végrehajtásra gyakorolt hatásáról. Álláspontja szerint a börtönkörnyezet távol tarja a fogvatartottakat a digitális világtól, amely a reintegrációjuk sikerét hátrányosan befolyásolja. Az előzőekben ismertetetteket is figyelembe véve a szerző alapfelvetése egyértelműen igazolható.

A szerző hivatkozik a büntetés-végrehajtás, azon belül is a szabadságvesztés végrehajtása körében érvényesülő alapelvre, a normalizációra, amely értelmében a börtönkörülményeket a lehetőségekhez

3 <https://bv.gov.hu/hu/intezetek/allampuszta/hirek/191> (megtekintve: 2020. november 11.)

mérten szükséges közelíteni a szabad élet körülményeihez. Az ENSZ minimum standard szabályai is kimondják, hogy a börtönöknek törekedniük kell arra, hogy minimalizálják a különbséget a börtönélet és a szabad élet között.⁴ Ez alapján a szerző azt az álláspontot képviseli, miszerint a sikeres reintegrációhoz hozzátartozik a külvilággal való kapcsolattartás, amelynek egyik lehetséges eszköze a modern kommunikációs technológiák alkalmazása.⁵

Juhász Zsuzsanna ugyanezen tanulmánya több külföldi szerző álláspontját is megjeleníti. Jewkes és Johnston már 2009-ben megfogalmazta, hogy a kommunikációs technológiák és az információk elérésének hiánya a modern büntetés-végrehajtás jellegzetes „büntetéseként” manifesztálódik. Ennek következménye pedig a börtön és a társadalom eltávolodása, illetve a fogvatartottak társadalmi kirekesztése.⁶

A szerzőpáros megállapítása a fogvatartottakkal való törvényes bánásmód tekintetében is problémás, hiszen olyan, a reintegráció szempontjából is fontos lehetőségtől fosztja meg a fogvatartottat, amely nem vezethető le a szabadságvesztés büntetés céljából. Vókó György szerint ugyanis az egyes szankciók szükségképpen együtt járnak valamilyen fokú jogkorlátozással vagy jogfosztással, amik közül a legsúlyosabb hatás a szabadságvesztéshez kapcsolódik.⁷ Vókó György idézett gondolata arra utal, hogy a szabadságvesztés, mint a Btk. szankciórendszerének legsúlyosabb büntetési neme a szabadsághoz való jogtól fosztja meg az elítéltet, amely szükségképpen, a büntetés céljából adódik. A Bv. Kódex azonban úgy rendelkezik, hogy a végrehajtás során az alapvető jogok korlátozásakor az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt kell alkalmazni, vagyis a szabadságvesztés végrehajtása

4 United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules) Rule 5.

5 JUHÁSZ Zsuzsanna: Digitális technológiák a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle* 2016/2. 87-88.

6 JEWKES, Yvonne – JOHNSTON, Helen (2009): Cavemen in an Era of Speed-of-light Technology: Historical and Contemporary Perspectives on Communication within Prisons. *Howard Journal of Criminal Justice*, 48 (2), 2009. 132-143. idézi: JUHÁSZ i.m. 88.

7 VÓKÓ György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe jogállamban. *Börtönügyi Szemle* 2014/1. 2.

során a büntetés-végrehajtás nem terjedhet túl az alkalmazott szankció célján, ezt tükrözi vissza a normalizáció alapelve is.⁸ Természetesen ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy a fogvatartottak részére minden technológiai eszközt a rendelkezésükre kellene bocsátani a börtönök rendjének és biztonságának a figyelembe vétele mellett, de a teljes elszigeteltség sem lehet megoldás.

A Bv. Kódexhez fűzött indokolás szintén hangsúlyozza a szabadságvesztés büntetés összetett jellegét, továbbá utal arra, hogy a köz tudatban hosszú időn keresztül a teljes jogfosztottsággal azonosították a büntetés ezen formáját. Mára azonban nem kétséges, hogy a szabadságvesztés tartalmát a személyi szabadság elvonása adja, ezért a börtönkörülményeket (és természetesen a végrehajtás kereteit meghatározó jogszabályi rendelkezéseket) úgy kell kialakítani, hogy az elítélt emberi méltósága, emberi jogai és a büntetéssel össze nem függő jogai ne csorbuljanak.⁹

2.1. Fogvatartottak jogi helyzete a digitalizáció tükrében

A Bv. Kódex pontosan, katalógusszerűen meghatározza az elítéltek jogait és kötelezettségeit. Ez visszavezethető a rabjogok fokozatos elismerése kapcsán végbement folyamatnak, ugyanis olyan paradigmaváltásnak lehattünk tanúi az elmúlt évtizedekben, amely nyomán a fogvatartotti jogok előtérbe kerültek, és immáron nem közellenségnek számítanak, hanem olyan jogvédett személyeknek, akiket ugyanúgy megillet az emberi méltóság, mint a jogkövető állampolgárokat.¹⁰ Ezt a felfogást tükrözi vissza az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) számú határozata, amely kimondta, hogy: „Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak.”

A Bv. Kódex szabályozása a fenti követelményeknek megfelelően igyekszik a komplex jogi helyzetben lévő elítéltek jogait és kötelezettségeit rendezni. Az elítéltek jogait négy csoportba sorolhatjuk: van-

8 Bv. Kódex 9. § (2) bekezdése

9 Bv. Kódexhez indokolása a 119. §-hoz

10 Lásd: MEZEY Barna: *Régi idők tömlőcei. Büntetések, börtönök, bakók.* Rubicon-Könyvek, 2010., 143

nak ugyanis olyan jogok, amelyek a büntetés-végrehajtás által nem érintettek,¹¹ míg más jogok csak korlátozottan, módosult tartalommal érvényesülhetnek¹² megint más jogok csoportja a büntetés-végrehajtási jogviszonyból erednek, és csak addig gyakorolhatók, amíg a büntetés-végrehajtás ténye fennáll,¹³ végül pedig egyes jogok gyakorlásának lehetősége szünetel a fogvatartás ideje alatt.¹⁴

Vizsgált témánk szempontjából a büntetés-végrehajtás során szünetelő jogok a relevánsak, amelyeket a Bv. Kódex átlátható rendszerben jelenít meg.¹⁵ A Bv. Kódex a szünetelő jogok között szabályozza

11 Bv. Kódex 118. § (2) bekezdése

12 Bv. Kódex 119. §-a alapján az szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt például a munkához és foglalkozása szabad megválasztásához való joga és a vállalkozáshoz való joga, a művelődéshez való joga, illetve a tanulás és a tanítás szabadsága, illet örendelkezéshez való joga csak a Bv. Kódexben meghatározott korlátozásoknak megfelelően gyakorolhatók.

13 Bv. Kódex 122. §-a alapján az elítélt jogosult például a higiéniai feltételeknek megfelelő egészséges elhelyezésre, az egészségi állapotának és a szabadságvesztés végrehajtása alatti tevékenységének megfelelő élelmezésre, egészségügyi ellátásra, megfelelő ruházat biztosítására, a hozzátartozóival, valamint az általa megjelölt és a büntetés-végrehajtási intézet által engedélyezett személyekkel, szervezetekkel az e törvényben meghatározottak szerint kapcsolatot tartani, illetve baleset esetén baleseti ellátásra és baleseti egészségügyi szolgáltatásra

14 Bv. Kódexhez indokolása a 122. §-hoz

15 A Bv. Kódex 121. § (1) bekezdése szerint a szabadságvesztés végrehajtása alatt szünetel az elítélt joga:

a) a szabad mozgáshoz,

b) a tartózkodási hely szabad megváltoztatásához,

c) a békés gyülekezéshez,

d) a sztrájkhoz,

e) a szabad orvosválasztáshoz,

f) ahhoz, hogy az országgyűlési képviselők, a helyi és kisebbségi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint az európai parlamenti képviselők választásán választható legyen,

g) az elektronikus ügyintézéshez.

Továbbá a (2) bekezdés alapján a szabadságvesztés végrehajtása alatt szünetelnek az elítélt azon jogai, amelyekre a közügyektől eltítás, illetve a bíróság ügydöntő határozatában meghatározott foglalkozástól eltítás,

az elítéltek elektronikus ügyintézéshez való jogát is, amelyet a 2016. évi CXXI. törvény iktatott be 2017. január 1-jei hatállyal. A Bv. Kódex által deklarált szünetelő jogokat az elítéltek nem gyakorolhatják a büntetés-végrehajtás alatt, mivel ezen jogok általánosságban nem egyeztethetők össze az ítélet céljával, valamint azzal a sajátos élethelyzettel, ami szabadságvesztés végrehajtásával jár.¹⁶

Az E-ügyintézési törvény rendelkezése szerint a fogvatartott elektronikus ügyintézéshez való joga a végrehajtás rendjének és a fogvatartás biztonságának megtartása, valamint a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható.¹⁷ A T/12173. számú törvényjavaslat indokolása szintén kifejezésre juttatta, hogy a fogvatartottaknak biztonsági okok miatt nincsen joguk ahhoz, hogy ügyeiket elektronikusan intézzék.¹⁸

Az elektronikus ügyintézéshez való jog az ügyféli jogok anyajogának tekinthető, amely magába foglalja bármely jognyilatkozat elektronikus úton való megtételét és az alkalmas eljárási cselekmény elektronikus úton való elvégzését, ami alól törvény vagy eredeti jogalkotói hatáskörben megalkotott kormányrendelet adhat felmentést.¹⁹

A 2017. évi CXXXIV. törvény 84. §-a alapján 2018. január 1. napjától megjelent a kötelező elektronikus ügyintézés a magyar jogrendszerben. A Bv. Kódex ezzel kapcsolatban a Be. rendelkezéseire utal vissza, mivel a büntetés-végrehajtási ügyben, valamint a büntetőügyben eljáró bíróságnak és ügyészségnek a végrehajtás érdekében megtett intézkedése során az elektronikus kapcsolattartásra a Be. szabályai az irányadóak.²⁰

A büntetőeljárásról szóló törvény XXVII. fejezete foglalkozik az elektronikus kapcsolattartással. Létezik kötelező esete és választani is lehet a kapcsolattartás ezen formáját. Az elektronikus kapcsolattar-

járművezetéstől eltiltás és kitiltás kiterjed.

16 LAJTÁR István: *Fogvatartotti jogok a jogállami elvek tükrében*. In: VÓKÓ György (szerk.): *Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015., 295.

17 2015. évi CCXXII. törvény 3. § (1) és (2) bekezdés

18 T/12173. számú törvényjavaslat 87. §-hoz fűzött indokolása <http://www.parlament.hu/irom40/12173/12173.pdf> (letöltve: 2020. október 23.) 119.

19 2015. évi CCXXII. törvény indokolása [online]. In *Complex Jogtár*, Budapest, 2020. november 7. 1–15.

20 Bv. Kódex 26/A. §

tásra köteles büntetőeljárásban részt vevő személy minden beadványt kizárólag elektronikus úton nyújthat be a bírósághoz, az ügyészséghez és a nyomozó hatósághoz, és a bíróság, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság is elektronikus úton kézbesít a részére. Csupán abban az esetben mentesülhet a kötelező elektronikus kapcsolattartás alól, ha az elektronikus ügyintézéshez való joga szünetel. Az elítéltek, a komplex jogi helyzetük ismeretében, egyértelműen kiesnek ebből és a másik kategóriából is egyaránt, mivel az elektronikus kapcsolattartás vállalása esetében az eljárás folyamán a büntetőeljárásban részt vevő személy, illetve jogi képviselőnek nem minősülő képviselője ugyancsak köteles a bírósággal, az ügyészséggel és a nyomozó hatósággal a kapcsolatot elektronikus úton tartani.

A Bv. Kódex úgy rendelkezik, hogy az elítélt a folyamatban lévő büntetőeljárás során a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság által elektronikus adathordozón átadott ügyiratokba vagy kiadott másolatba, valamint a büntetőeljárásban keletkezett ügyiratokról elektronikus adathordozón kiadott másolatba a büntetés-végrehajtási szervezett által biztosított számítástechnikai eszköz igénybevételével betekinthes, amely szintén a technológiai vívmányok és a büntetés-végrehajtás kapcsolódási pontját tükrözi.²¹

2.2. Új szankció a digitalizáció hatására megváltozott bűnözési struktúra nyomán

A büntetés-végrehajtás során a digitalizáció hatása oly módon is megjelenik, hogy a Bv. Kódex a Btk. által bevezetett új szankció végrehajtására vonatkozó rendelkezéseket is deklarálja. A Btk. ugyanis új szankcióként vezette be az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét, mivel a jogalkotó felismerte, hogy azon bűncselekményre, amelyeket a számítástechnikai hálózaton való közzétételével valószínűleg meg a magyar büntetőjog hiányosan reagál. A Btk. hatályba lépése előtt ugyanis nem volt arra jogszabályi előírás, hogy a jogellenes tartalmat az eljáró hatóságok elérhetetlenné tegyék. A Btk. új intézkedése uniós kötelezettségeknek is eleget tesz, ugyanis a 2011/93/EU

21 Bv. Kódex 127. § (1) bekezdése

irányelv 25. cikke kötelezi az egyes tagállamokat, hogy annak érdekében, hogy a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő, a területükön üzemeltetett weboldalak eltávolíthatók legyenek, tegyenek meg minden szükséges intézkedést.²²

Míg az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétel, mint kényszerintézkedés, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény szabályozza, addig a végleges hozzáférhetetlenné tételről a Bv. Kódex²³ rendelkezik oly módon, hogy a hozzáférést véglegesen megakadályozzák. A büntetés-végrehajtási bíró hivatalból vagy az ügyészség indítványára az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételének végrehajtását az elektronikus adathoz való hozzáférés végleges megakadályozásával rendeli el, ha a tárhelyszolgáltató a pénzbírság ellenére nem teljesíti a kötelezettséget, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét gyermekpornográfia megvalósulása miatt rendelte el, és a tárhelyszolgáltató kötelezettségének nem tesz eleget, a pénzbírság kiszabására tekintet nélkül haladéktalanul, illetve abban az esetben, ha az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételére vonatkozóan a külföldi hatóság jogsegély iránti megkeresése a megkeresés kibocsátásától számított harminc napon belül nem vezetett eredményre.

3. A Büntetés-végrehajtási Kódex jogintézményei

3.1. Reintegrációs őrizet

A reintegrációs őrizet jogintézményének bevezetésével a büntetés-végrehajtás eszköztára jelentősen bővül a sikeres társadalmi visszailleszkedés elősegítése tekintetében.²⁴ A reintegrációs őrizetbe kerülők korlátozottan visszanyerik személyi szabadságukat, távozhatnak a büntetés-végrehajtási

22 Btk. indokolása 77. §-hoz

23 Bv. Kódex 69/A. §. és 324. §

24 SCHMEHL János – PALLO József (szerk.) *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez*; Börtönügyi tanulmányok 2. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai Budapest, 2015. Kiadó: Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa https://www.ajk.elte.hu/file/TSZ_BEBVJ_korszakvaltas.pdf (letöltve: 2020. október 15.)

intézetből a számukra kijelölt lakhelyre. A Bv. Kódex új jogintézménye elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásával biztosítható.²⁵

A legfeljebb hat hónapig tartó időszak alatt megvalósul a fokozatos visszailleszkedés, az állam még odafigyel, ám már elkezdődik az önálló élet is. Az elítélt ebben az időszakban munkát kereshet magának, tanulmányokat folytathat, családi, társadalmi kapcsolatait felelevenítheti. Kizárólag az első alkalommal, szabadságvesztésüket börtön vagy fogház végrehajtási fokozatban töltők esetén lehetséges.

A feltételes szabadságra bocsátás esedékessége, illetve ennek kizárása vagy kizártsága esetén a szabadulás várható időpontja előtt legfeljebb hat hónappal tehát akkor helyezhető reintegrációs őrizetbe az elítélt, ha: - első alkalommal ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre, vagy visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő, - nem személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt ítélték el, - öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztését fogház- vagy börtönfokozatban tölti, - vállalja a reintegrációs őrizetbe helyezését.²⁶

A reintegrációs őrizet²⁷ elrendelésére a büntetés-végrehajtási intézet tesz előterjesztést a büntetés-végrehajtási bírónak. Ennek elrendelését a szabadságvesztés végrehajtása alatt egy alkalommal az elítélt vagy védője is kezdeményezheti. Elrendelése esetén a büntetés-végrehajtási bíró jelöli ki az elítélt tartózkodási helyéül szolgáló lakást. A végzésben meghatározza, hogy a kijelölt lakás és a hozzá tartozó bekerített hely milyen – elsősorban a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítását szolgáló, munkavégzési vagy gyógykezelési – célból és milyen időtartamban hagyható el.

Az elítélt vagy a védő kérelmére a büntetés-végrehajtási bíró a reintegrációs őrizet elrendeléséről szóló határozatnak a lakás kijelölésére, valamint a kijelölt lakás és az ahhoz tartozó bekerített hely elhagyásának feltételeire vonatkozó részét megváltoztathatja vagy eseti jelleggel engedélyezheti az elítélt meghatározott célból történő eltávozását. A büntetés-végrehajtási bíró a kérelemről öt napon belül, sürgős szükség esetén soron kívül – az iratok alapján – határoz. Az eljárást a reintegrá-

25 Bv. Kódex 187/A. § (5) bekezdése

26 Bv. Kódex 187/A. § (1) bekezdése

27 Bv. Kódex 61/A. §

ciós őrizet végrehajtására kijelölt lakás elhelyezkedése szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró folytatja le.

Amennyiben a reintegrációs őrizet alatt az elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról kell döntenie, és a büntetés-végrehajtási intézet az előterjesztésben a feltételes szabadságra bocsátás engedélyezésére tesz javaslatot, a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt meghallgatását mellőzheti.

Ha a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt feltételes szabadságra bocsátását rendelte el, de a büntetés-végrehajtási intézet a feltételes szabadságra bocsátás esedékességének napjáig arról értesíti, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet magatartási, illetve az elektronikus távfelügyeleti eszköz vállalt alkalmazási szabályait megszegte, az elektronikus távfelügyeleti eszközt megrongálta vagy használhatatlanná tette, a büntetés-végrehajtási bíró a feltételes szabadságra bocsátást újból megvizsgálja, és ennek alapján a végzését hatályon kívül helyezheti.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka szakutasítást adott ki, amelyben szabályozta a bűnügyi nyilvántartó csoportok, a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők feladatait, illetve az informatikai és biztonsági szakterületeket.²⁸

A 2017-ben kiadott statisztikai adatok szerint 2016-ban 363 fő elítélt tekintetében eredményesen került végrehajtásra reintegrációs őrizet. A vizsgált évben 772 esetben nyújtottak be az elítéltek vagy védőik reintegrációs őrizet elrendelésre irányuló kérelmet, amelyből végül a 412 esetben hoztak kedvező döntést a büntetés-végrehajtási bírók. A büntetés-végrehajtási intézetek is kezdeményezték az eljárást, mégpedig 205 esetben, amelyből 110 alkalommal került sor a reintegrációs őrizet elrendelésére. A széleskörű alkalmazás érdekében 2016. február 1. napjától valamennyi büntetés-végrehajtási intézet már a befogadásakor vizsgálja a reintegrációs őrizet feltételeinek fennállását.²⁹

3.2. Elektronikus megfigyelési eszköz

A Bv. Kódex taxatív módon meghatározza a végrehajtás rendjének és a fogvatartás biztonságának fenntartása érdekében alkalmazható bizton-

28 30/2015. (IV. 17.) OP szakutasítás

29 Börtönstatisztikai Szemle 2017/1., 15.

sági intézkedéseket.³⁰ Az elektronikus megfigyelési eszköz és az elektronikus távfelügyeleti eszköz is új típusú eszközként jelentek meg.³¹

A Bv. Kódex meghatározza az elektronikus megfigyelési eszköz fogalmát,³² eszerint: zárt rendszerű biztonságtechnikai eszköz, amely elektronikus formában kép, hang vagy kép és hang együttes felvételére, továbbítására és rögzítésére alkalmas. A fogvatartott intézetben belüli mozgásának megfigyelésére, valamint a büntetés-végrehajtás rendjének biztosítása céljából a büntetés-végrehajtási intézet fogvatartottak részére fenntartott, közös használatú helyiségeiben, a büntetés-végrehajtási intézet udvarán, folyosóin, valamint a büntetés-végrehajtási intézet területét határoló külső falakon és bejáratainál elektronikus megfigyelési eszköz elhelyezésére van lehetőség. Célja a büntetés-végrehajtás rendjének biztosítása a büntetés-végrehajtási intézet kiemelkedő rizikó faktorú részein.

Az önkárosító cselekmények visszaszorítása is ezúton történik. A korábban öngyilkosságot megkísérlő vagy a saját testi épsége elleni önkárosító cselekményt elkövető fogvatartottak zárkájában – a fogvatartottak életének, testi épségének megóvása érdekében – elektronikus megfigyelési eszköz elhelyezésére van lehetőség. Akkor lehetséges alkalmazni, ha szükségessé válik érdekében a fogvatartott viselkedésének folyamatos nyomon követése. Az elektronikus megfigyelési eszköz által rögzített felvétel és az abban szereplő személyes adat az eszköz alkalmazásának a helyszínén: - elkövetett bűncselekmény vagy szabálysértés miatt indult eljárásban, - a fogvatartott vagy a bünte-

30 Bv. Kódex 145. § (1) bekezdése alapján az elítélttel szemben alkalmazható biztonsági intézkedések:

- a) biztonsági elkülönítés,
- b) biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés,
- c) mozgáskorlátozó eszközök alkalmazása,
- d) elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazása,
- e) elektronikus megfigyelési eszköz alkalmazása,
- f) motozás,
- g) biztonsági ellenőrzés, biztonsági vizsgálat és biztonsági szemle,
- h) az ajtók zárva tartásának elrendelése,
- i) egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése.

31 Bv. Kódex indokolása 145. §-hoz

32 Bv. Kódex 3. §. 5. pont

tés-végrehajtási szervezet állományába tartozó személy által elkövetett jogsértés miatt indított fegyelmi eljárásban, - a büntetés-végrehajtási szervezet állományába tartozó személy eljárása jogszerűségének a megállapítására irányuló eljárásban felhasználható.³³

3.3. Elektronikus távfelügyeleti eszköz

Az elektronikus távfelügyeleti eszközt³⁴ így definiálja a törvény: az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogvatartott mozgását nyomon követő technikai eszköz. A bv.-intézet ideiglenes elhagyása során elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmaznak. Az ideiglenes eltávozás során a fogvatartottakra szigorú magatartási szabályok vonatkoznak. Ezek betartásának ellenőrzésére új technikai eszközökkel is lehetséges, amelyek alkalmazása élőerő megtakarítást jelent a büntetés-végrehajtás számára. A fogvatartottak intézeten kívüli mozgásának nyomon követése érdekében az eszköz alkalmazható intézet területén kívüli foglalkoztatás, külső egészségügyi intézményben történő őrzés vagy felügyelet, súlyos beteg közeli hozzátartozó meglátogatása, közeli hozzátartozó temetésén való részvétel, illetve csoportos kimaradás esetén.³⁵

3.4. Internet-hozzáférés

A hazai szabályozás következetes abban a tekintetben, hogy a fogvatartottak számára nem biztosít internet-hozzáférést a biztonság fenntartása érdekében. Mindazonáltal a Bv. Kódex a fiatalkorú elítéltek tekintetében tesz kivételt, amikor úgy rendelkezik, hogy a fiatalkorú fogvatartottaknak joguk van szűrt tartalmú internet-szolgáltatás használatára a törvényben meghatározott időtartamban és időközönként, amely a hatályos szabályok értelmében hetente egy alkalommal harminc perc időtartamot jelent.³⁶

33 SCHMEHL, PALLO i.m. 81.

34 Bv. Kódex 3. §. 6. pontja

35 SCHMEHL, PALLO i.m. 81.

36 Bv. Kódex 355. § (3) bekezdése

3.5. Fogvatartottak birtokában tartható digitális eszközök

A 16/2014. (XII.19.) IM rendelet határozza meg, hogy az elítéltek milyen tárgyakat tarthatnak maguknál. A rendelet továbbá felhatalmazza a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokát, hogy az elítéltnél tartható tárgyakat fajtánként a házirendben meghatározhassa. A büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága, illetve a balesetek és káresemény megelőzése érdekében pedig az elítélt birtokában tartható tárgyak a birtokban tartás engedélyezése céljából megvizsgálhatók.³⁷

Az IM rendelet 1. számú melléklete tartalmazza tételesen az elítélt birtokában tartható tárgyak körét, amelyek között a büntetés-végrehajtási intézet által biztosított tv-készülék, illetve a büntetés-végrehajtási intézet által biztosított telefonálásra szolgáló eszköz is megjelenik.³⁸

3.6. Zárt láncú csomagküldés

2018. július 1-től a kapcsolattartók kizárólag internetes felületen keresztül tudnak élelmiszert és tisztálkodási szert küldeni a fogvatartottak részére.³⁹ Az új online rendszer bevezetése előtt igen magas arányt képeztek a csomagokon keresztül bejuttatott tiltott tárgyak száma, hiszen például 2017-ben 1680 darab illegális mobiltelefont találtak a vizsgálatok során.⁴⁰

A büntetés-végrehajtási szervezet egy webes felület kialakításával lehetővé tette, hogy a biztonsági előírások érvényesítését támogató csomagküldési rendszer jöhessen létre, teljesen új alapokra helyezve a kapcsolattartás ezen formáját. A webshopban országos szinten egységes összetételű és árfekvésű termékek választhatók, amelyek a kiétekező boltok árukínálata alapján kerültek összeállításra. Az online csomagküldés azonban a

37 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 26. §

38 A 16/2014. (XII.19.) IM rendelet 1. melléklete több kategóriában határozza meg az elítélt birtokában tartható tárgyak körét: tisztasági felszerelések; ruházati anyagok; élelmiszerek, étkezési eszközök; dohánytermékek és dohányterméket kiegészítő termékek; írószerek, papíráruk; egyéb használati tárgyak; vallási kegytárgy és imakönyv

39 <https://www.bvcsomag.hu/auth> (megtekintve: 2020. november 10.)

40 <https://bv.gov.hu/hu/intezetek/bvszervezet/hirek/1453> (megtekintve: 2020. november 10.).

hagyományos csomagküldést sem zárta ki teljesen, ugyanis a webshopban elérhető termékek kivül azok a tárgyak csomagként beküldhetők, amelyeket a fogvatartott egyébként engedéllyel magánál tarthat.

Csomagküldésre a látogatás során is lehetőséget biztosít a büntetés-végrehajtási szervezet. A kapcsolattartók két opció közül is választhatnak: vagy egy előre összeállított, négyféle egységcsomag közül választhatnak, vagy pedig a büntetés-végrehajtási társaságok által működtetett kiétekező boltok árukínálatából állíthatnak össze csomagot, és akár bankkártyával is fizethetnek.⁴¹

3.7. Skype használata a kapcsolattartás során

2014-ben a Váltó-sáv Alapítvány és a Balassagyarmati Fegyház és Börtön közreműködésében, az „INNO-Váltó Innovatív, kísérleti foglalkoztatási program fogvatartottaknak/szabadultaknak” című projekt keretében kísérleti jelleggel a fogvatartottaknak lehetősége nyílt, hogy Skype-on tartásuk a kapcsolatot hozzátartozóikkal, amely program nagy sikert aratott.⁴²

Később felismerve a Skype által nyújtott lehetőségeket, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka szakutasítást adott ki az internet alapú Skype telefonálásról, amelyet az enyhébb rezsimszabályok alá tartozó fogvatartottak vehettek igénybe, mint kapcsolattartási formát. A rendszer legnagyobb előnye, hogy a távolságra és az anyagi lehetőségekre tekintet nélkül lehetővé teszi a hozzátartozókkal való kapcsolat fenntartását.⁴³

A koronavírus okozta pandémia tovább növelte a Skype formájában történő kapcsolattartás jelentőségét, valamennyi büntetés-végrehajtási intézet jelenleg ezt tartja az elsődleges kapcsolattartási formának. A zökkenőmentes online kapcsolattartás érdekében a büntetés-végrehajtási szervezet külön tájékoztatót készített a hozzátartozóknak.⁴⁴

41 Kovács Mihály: Zárt láncú csomagküldés a magyar Büntetés-végrehajtási Szervezetben. *Börtönügyi Szemle* 2018/4., 55-59.

42 <http://prisonunited.blogspot.hu/2014/09/amint-arrol-korabban-mar-tobb.html> (megtekintve: 2020. október 20.)

43 53/2017. (VII. 10.) OP szakutasítás

44 Lásd: <https://bv.gov.hu/sites/default/files/Skype-felhasznalasi-utmutato.pdf> (letöltve: 2020. október 28.)

A Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben elhelyezett fogvatartottak 90%-a él a Skype útján történő kapcsolattartás lehetőségével. A fogvatartottak nyilatkozatai szerint a videóhívásoknak köszönhetően nagyobb betekintést nyerhetnek az otthoni életbe. A Skype használatára a fogvatartottak hetente egyszer, alkalmanként 15, maximum 60 percben jogosultak.⁴⁵

3.8. Távmeghallgatási rendszer

A távmeghallgatási rendszer prototípusát 2018. május 24-én az Egri Törvényszéken mutatták be, amely alkalmas arra is, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben lévő fogvatartottakat az átszállításuk nélkül meghallgathassa a bíróság.

3.9. A SAFE rendszer

A SAFE rendszer, vagyis a Szolgálati Alkalmazás a Fogvatartás Elősegítésére elnevezésű rendszer a büntetés-végrehajtási szervezet hosszú távú lehetőségeket kínáló névűje. A program kialakításának célja a megnövekedett adminisztrációs terhek technikai fejlesztések útján történő kezelése volt. A SAFE rendszer, ahogyan arra az elnevezése is utal, segítségével a fogvatartottakkal érintkező személyi állomány tagjai folyamatosan nyomon követhetik a fogvatartottak mozgását, illetve a fogvatartottakra és elhelyezésükre vonatkozó legfontosabb és feladatuk elvégzése szempontjából releváns adatokat. Az rendszert működtető eszköz segítségével továbbá a személyi állomány az egyes dokumentációs feladatokat is bárhol elvégezhetik.

A program és a működtető eszköz tesztelése 2018-ban kezdődött a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben, a biztató eredményeknek köszönhetően 2019-ben további nyolc büntetés-végrehajtási intézetben vezették be.⁴⁶

45 <https://bv.gov.hu/hu/intezetek/gyula/hirek/3626> (megtekintve: 2020. október 21.)

46 Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet I. és III. Objektuma, Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Somogy Megyei Büntetés-

A rendszer úgy működik, hogy a személyi állomány egy átalakított mobiltelefont tart magánál, amelynek segítségével a büntetés-végrehajtási intézet területén bárhol eléri az adatbázisokat és informatikai rendszereket. Az elhelyezési részlegeken WIFI routerek támogatják a belső hálózatokhoz való csatlakozást, amelyet az idegen eszköz csatlakozásától jelszóval és hálózati védelmi tanúsítványokkal védenek meg.

A zárkák azonosításához NFC chipeket telepítettek a zárka bejáratokhoz, és amikor a személyi állomány tagja a chiphez érinti az eszközt, nyomban láthatja az adott zárka adatait: fogvatartottak összlétszáma, fogvatartottak neme, dohányzási szokások, biztonsági kockázat, rendkívüli események stb. A zárkák mellett a fogvatartottakat is ellátták NFC chippel plasztikkártya formájában, így a személyi állomány a náluk lévő eszköz segítségével minden fontosabb adatot megismerhetnek a fogvatartottakról, és tartózkodási helyük is nyomon követhető. A rendszer működése óta eltelt idő tapasztalatai rendkívül biztatók. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a SAFE alkalmazás a személyi állomány napi munkáját nagymértékben támogatja és a biztonságérzetüket is fokozza, hiszen a rendszer segítségével a fogvatartottak biztonsági kockázati besorolása közvetlenül elérhető adattá vált az érintkezések előtt. A személyi állomány is hamar felismerte a rendszer alkalmazásával járó előnyöket, ennek köszönhetően pedig pozitívan vélekednek erről az újdonságról és hosszú távú lehetőségként értékelik a rendszer alkalmazását.⁴⁷

4. Nemzetközi kitekintés

Elsőkörben az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlását érdemes kiemelnünk,⁴⁸ amely fontos új elemnek tartja az elektronikus megfigyelést.

végrehajtási Intézet, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön

47 HINKEL Tamás: Az innovatív technikai megoldások hatása a fogvatartás biztonságára. *Börtönügyi Szemle* 2020/2., 70-74.

48 Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2014) 4. sz. ajánlása az Electronic Monitoringról

Az Ajánlás a következő esetekben tartja célszerűnek az electronic monitoring alkalmazását:

- a büntetőeljárás tárgyalás előtti szakaszában,
- a börtönbüntetés felfüggesztésének feltételeként,
- a kiszabott büntetés vagy intézkedés végrehajtás felügyeletének önálló módjaként,
- más próbaidős beavatkozásokkal együttesen,
- a büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodó elítéltek szabadulása előtt,
- a feltételes szabadlábra helyezés során,
- bizonyos típusú elkövetők történő büntetés-végrehajtási intézetből elengedését követő felügyeleti intézkedésként,
- a bűnelkövetők büntetés-végrehajtási intézetben történő mozgásának ellenőrzésére, valamint
- egyes elkövetőkkel szemben konkrét bűncselekmények áldozatainak védelmére.

Az Ajánlás az elektronikus megfigyelés széleskörű alkalmazását tartja kívánatosnak, de a garanciális elemek fontosságát is kiemeli, ugyanis az Ajánlás szerint elektronikus felügyeletet jól szabályozott és árnycs módon lehet alkalmazni, és figyelembe kell venni az elkövetett bűncselekmény súlyát, társadalomra veszélyességét és a terhelt egyéni körülményeit. Az Ajánlás szerint az elektronikus megfigyelés alkalmazásai köreit, típusait, időtartamát és végrehajtására vonatkozó előírásokat jogszabályi szinten kell meghatározni.

Az electronic monitoring rendszerét az egyes államok (különösen Anglia, Lengyelország, Ausztria, Németország vagy Oroszország) változatos területeken hasznosítják, úgy mint például távfelügyeleti alkoholfogyasztás-ellenőrzés, távfelügyeleti jelenlét-azonosítás beszéd-azonosítás során, vagy hazánkhoz hasonlóan fogvatartotti jelenlét és mozgás követésére.⁴⁹

49 CZENCZER Orsolya, SZENCZI Attila: A reintegrációs őrizet jogi, technikai, biztonsági és társadalmi aspektusai. *Börtönügyi Szemle* 2020/2., 9.

4.1. Nemzetközi példák a technikai megoldások büntetés-végrehajtásban való alkalmazására

Valamennyi modern jogállam büntetés-végrehajtására jelentős hatást gyakorol a digitalizáció. Számptalan megoldást, alkalmazási formát és eszközrendszert ismerhetünk meg a külföldi államok gyakorlatából.

Az Egyesült Királyságban és Ausztráliában alkalmazzák a Prison Voicemail elnevezésű programot, mint kapcsolattartási formát, amely a könnyebb kommunikáció lehetőségét ajánlja fel a fogvatartottak és hozzátartozóik számára 2015 óta. A rendszer ma már az angliai és walesi börtönök 85%-ában elérhető és a pandémia helyzetben is megkönnyíti a fogvatartottak kapcsolattartását. A Prison Voicemail segítségével a kapcsolattartók bármikor hangposta üzeneteket válthatnak a fogvatartottakkal, valamint élő hívásokon keresztül is kommunikálhatnak. Ezen működési metódus lehetővé teszi a kiegyensúlyozott kommunikációt, hiszen az üzenethagyással nem kell megvárni például a fogvatartott következő hívását. A felhasználó rögzíti az üzenetét a Prison Voicemail mobilos alkalmazásban, vagy pedig tárcsázza a Prison Voicemail vezetékes telefonszámát a regisztrált telefonszámról, és az üzenet azonnal elérhetővé válik a másik fél számára is. Ezt követően, amikor a fogvatartott a büntetés-végrehajtási intézetben tárcsázza ugyanazt a vezetékes számot, rögtön hallani fogja a korábbi üzenetet és válaszüzenetet is küldhet.⁵⁰

Nemzetközi szinten a mesterséges intelligencia és a felhőszolgáltatások is teret nyertek az elmúlt években. A Prison Secure egy felhő- és mobilbarát börtön- és fogvatartás kezelő megoldás, amely különböző szolgáltatásokat nyújt a mesterséges intelligencia felhasználásával. A Prison Secure webes és mobil alkalmazásokat is biztosít a büntetés-végrehajtásban szerepet játszó hatóságok számára például a fogvatartottak személyazonosságának biztonságos kezeléséhez, ugyanis a fogvatartottak legfontosabb adatai megtekinthetővé válnak az alkalmazásokon keresztül. Emellett további szolgáltatásokat is nyújt a rendszer, így például a fogvatartottak szállításával összefüggő adatok hatékonyabb kezeléséhez kapcsolódóan vagy az online kapcsolattartási formák el-

50 <https://prisonvoicemail.com/#/pricing> (megtekintve: 2020. november 10.)

érésében. Összességében a Prison Secure a hazai SAFE rendszerrel állítható párhuzamba, de előbbi több megoldást foglal magába.⁵¹

Egy másik, a büntetés-végrehajtási feladatok könnyítését célzó operációs rendszer Belgiumban született meg. A Prison Cloud elnevezésű rendszer csak meghatározott, biztonságos eszközökről érhető el, azonban a rendszer egyik technikai előnye, hogy alapvetően bármilyen típusú kliens hardveren futtatható, így akár hagyományos számítógépen, táblagépen vagy KIOSZ-on egyaránt. A felhasználók, jelen esetben a fogvatartottak úgy érhetik el a Prison Cloud különböző szolgáltatásait, hogy a rendelkezésükre bocsátott USB stickkel, a felhasználónév és jelszó megadását követően valamely biztonságos eszközön keresztül belépnek a rendszer felületébe. A fogvatartott ezt követően választhat a szolgáltatások közül, így különösen:

- telefonálhat,
- televíziós adásokat tekinthet meg,
- élelmiszert vásárolhat,
- korlátozott módban internet-hozzáféréssel rendelkezhet (Néhány fogvatartott az igazságügyi minisztérium által jóváhagyott, lista szerinti weboldalt meglátogathat, azonban a tartalmat csak olvashatja, ahhoz például megjegyzést nem írhat. Továbbá sem a közösségi médiahasználat, sem pedig a chatalkalmazások nem engedélyezettek.)

Egységes az álláspont a tekintetben, hogy a Prison Cloud olyan biztonságos és rugalmas szolgáltatásokat képes nyújtani, amelyek nemcsak a büntetés-végrehajtás feladatainak végrehajtását könnyítik meg, hanem egyben lehetőséget nyújt a fogvatartottak számára, hogy megismerjék a legújabb technológiákat és a biztonságos kezelésüket, ezzel hozzájárulva a sikeres reintegrációjukhoz.⁵²

51 <https://cloudapper.com/prison-secure-jail-prisoner-management-solution/> (megtekintve: 2020. november 9.)

52 Az e-BO Enterprises által megküldött tájékoztató anyag alapján. Lásd még: <https://www.ebo-enterprises.com/producten/#e-prison-e-blue> (megtekintve: 2020. október 30.)

5. Összegzés

„Az információtechnológia fejlődési ívének már rég nem az elején járunk, hamarosan az exponenciális görbe meredek szakaszába érünk. Felgyorsulnak az események, és a jövő már jóval azelőtt megérkezhet, hogy mi felkészültünk volna rá.”⁵³

Martin Ford, jövőkutató idézett sorai a büntetés-végrehajtásban is tapasztalható jelenségre utalnak, nevezetesen, hogy napjaink büntetés-végrehajtása és a digitalizáció számos ponton összekapcsolódik, és a jövőben még több kapcsolódás várható. Alappal számíthatunk arra mindezek alapján, hogy a digitalizáció oly mértékben jelenik majd meg a büntetés-végrehajtásban, hogy hosszú távon elképzelhetetlen lesz nélküle a biztonságos és eredményes büntetés-végrehajtás. Emellett egyetértünk a digitalizáció reintegrációban betöltött szerepével kapcsolatos állásponttal is ugyanis, ha a fogvatartás ideje alatt a technológiai fejlődés eredményei nem válnak ismertté az elítéltek számára, az kétségtelenül megnehezítheti, sőt akár el is lehetetlenítheti az információs társadalomba történő visszailleszkedésüket.

A jövőben a mesterséges intelligencia további térnyerése nemcsak a büntetés-végrehajtásban, hanem a büntető igazságszolgáltatás területén is alapvető tényként kezelhető és hatásai megkerülhetetlenek. Hazánkban 2020 májusában jelent meg Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája, amely 2020 és 2030 közötti időszakban több területet és szektort érintően kíván technológia és mesterséges intelligencia alapú fejlesztéseket végrehajtani. A Stratégia mellékleteként bemutatott intézkedési terv az államigazgatás körében külön foglalkozik a rendvédelmet szolgáló ellenőrzési rendszerek bevezetéséről, amelynek keretében például a Robotzsaru program fejlesztése, a manuális adatkezelési, -feldolgozási folyamatok automatizálása, az okmányokkal kapcsolatos adatkezelési és feldolgozási tevékenység támogatása, illetve a kompetenciafejlesztés és képzések szervezése is célként kerül meghatározásra, amelyek nyilvánvalóan a büntetés-végrehajtásban is érzékeltetni fogják hatásaikat.⁵⁴

53 Martin FORD: *Robotok kora*. Fordította: Garamvölgyi Andrea. HVG Könyvek, 2017., 302.

54 Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020-2030. Lásd: <https://>

A bűnüldözés során a legfontosabb kérdés a szakértelem. Az informatika speciális terület, melyhez külön szakértelem szükséges. A hiányzó ismereteket nem mindig lehet szakértő igénybevételével pótolni, hiszen az eljárás egésze alatt értelmezni és elemezni kell beérkező adatokat, a nyomozati iratokat szakszerűen megfogalmazni, adatot gyűjteni és számos egyéb cselekményt végezni.

A mesterséges intelligencia büntető igazságszolgáltatásban történő használata mérföldkő az emberiség történelmében, egyúttal átlépi az emberi erkölcs határait. Az emberi erkölcs és lelkiismeret helyett döntő gépek olyan kockázatot jelentenek, amelyeket a technika, a célszerűség, a gyorsítási törekvések bővületében élők nem biztos, hogy teljes egészében felmértek.

Miközben technológiákban egyre magasabb szintekre jut az emberiség, addig erkölcsileg, érzelmileg kevésbé felkészültek egyes gyermekkorúak és a fiatalkorúak. Technikai tudásuk messze meghaladja az idősebb generációkét, azonban értelmi, érzelmi, etikai felvérteztségük messze elmarad a régi értékeket is magukba szívó felnőttekétől. Egyetlen racionálisan, pragmatikusan gondolkozó ember sem várhatja el, hogy a már meglévő technológiák, mesterséges intelligencia ne legyen az emberiség szolgálatába állítva ezután is. Azt sem várhatjuk el, hogy a civil szféra után az állam és hatóságai ne éljenek az új technológiák adta lehetőségekkel, hiszen ez esetben saját kudarcukat idéznék elő. Egyensúlyra azonban szükség van. Minden erőnkkel azon kell lenni, hogy a szuper gyors technikai, technológiai ugrások során a klasszikus emberi értékek, alapvető jogok, garanciák ne szenvedjenek csorbát. Az informatikusok, mérnökök mellett a társadalomtudósok is ott kell álljanak és kérlelhetetlen szigorúsággal kell számonkérjék a másik ember jogának tiszteletben tartását, az ősi erkölcsi értékek megőrzését.

Forrásjegyzék

2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól

digitalisjoletprogram.hu/files/6f/3b/6f3b96c7604fd36e436a96a3a01e0b05.pdf (letöltve: 2020. november 5.) 52.

2015. évi CCXXII. törvény indokolása
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
2013. évi CCXL. törvény indokolása
2012. évi C. törvény indokolása
- 16/2014. (XII.19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
- T/12173. számú törvényjavaslat
- 53/2017. (VII. 10.) OP szakutasítás
- 30/2015. (IV. 17.) OP szakutasítás
- Bogotyán Róbert: Telekommunikációs eszközök alkalmazása a büntetés-végrehajtásban az igazságszolgáltatás és a jogérvényesítés hatékonyságának növelése céljából. *Börtönügyi Szemle* 2018/4.
- Czenczer Orsolya, Szenczi Attila: A reintegrációs őrizet jogi, technikai, biztonsági és társadalmi aspektusai. *Börtönügyi Szemle* 2020/2.
- Hinkel Tamás: Az innovatív technikai megoldások hatása a fogvatartás biztonságára. *Börtönügyi Szemle* 2020/2.
- Jewkes, Yvonne – Johnston, Helen (2009): Cavemen in an Era of Speed-of-light Technology: Historical and Contemporary Perspectives on Communication within Prisons. *Howard Journal of Criminal Justice*, 48 (2), 2009.
- Juhász Zsuzsanna: Digitális technológiák a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle* 2016/2.
- Kovács Mihály: Zárt láncú csomagküldés a magyar Büntetés-végrehajtási Szervezetben. *Börtönügyi Szemle* 2018/4.
- Lajtár István: Fogvatartotti jogok a jogállami elvek tükrében. In: VÓKÓ György (szerk.) *Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015.
- Martin FORD: Robotok kora. Fordította: Garamvölgyi Andrea. HVG Könyvek, 2017.
- Mezey Barna: Régi idők tömlőcei. Büntetések, börtönök, bakók. *Rubicon-Könyvek*, 2010.
- Schmehl János – Pallo József (szerk.) *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megis-*

meréséhez. Börtönügyi tanulmányok 2. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai Budapest, 2015 Kiadó: Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa

Vókó György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe jogállamban. Börtönügyi Szemle 2014/1.

Börtönstatisztikai Szemle 2017/1.

Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020-2030. <https://digitalisjoletprogram.hu/files/6f/3b/6f3b96c7604fd36e436a-96a3a01e0b05.pdf>

United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)

Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2014) 4. sz. ajánlása az Electronic Monitoringról

<https://bv.gov.hu/hu/intezetek/allampuszta/hirek/191>

<https://www.bvcsomag.hu/auth>

<https://bv.gov.hu/hu/intezetek/bvszervezet/hirek/1453>

<http://prisonunited.blogspot.hu/2014/09/amint-arrol-korabban-mar-tobb.html>

<https://bv.gov.hu/sites/default/files/Skype-felhasznalasi-utmutato.pdf>

<https://bv.gov.hu/hu/intezetek/gyula/hirek/3626>

<https://prisonvoicemail.com/#/pricing>

<https://cloudapper.com/prison-secure-jail-prisoner-management-solution/>

<https://www.ebo-enterprises.com/producten/#e-prison-e-blue>

Az e-BO Enterprises által megküldött tájékoztató anyag

KOCKÁZATI TÉNYEZŐK A HATÁRON ÁTNYÚLÓ POLGÁRI JOGVITÁKBAN, AVAGY AZ ÜGYINTÉZÉS BUKTATÓINAK ANYAGI - ÉS ELJÁRÁSJOGI KÉRDÉSEI ÜGYVÉDI SZEMMEL

I. Bevezetés

A határokon átnyúló polgári és kereskedelmi ügyek esetében a szerződő felek számos olyan kockázatokat vállalnak, amely belföldi viszonylatokban fel sem merülnek. Az Európai Unió határait átlépő jogügyletek esetén ezek még fokozottabban jelentkezhetnek. A kockázati tényezők egy része ügyvédi szemmel sokkal jelentősebb és nem feltétlenül egyezik meg azokkal, amelyeket a kereskedelmi partnerek fontolóra vesznek egy ügyletkötés során. Egy ügyvéd figyelme minden bizonnyal előbb terelődik a szerződésnek az irányadó anyagi jogra és az esetleges jogvita felmerülésekor fontossá váló eljárásjogi szabályaira, mint egy ügyfélé, aki a szerződés ezen pontjainak egyeztetését – jó esetben – az üzleti tárgyalás végére hagyja vagy – rosszabb esetben – még akkor sem foglalkozik vele. Bemutatott példánkban egy magyar

1 Dr. habil. Király Lilla PhD, habilitált egyetemi docens, a Károlyi Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Eljárásjogi Tanszékének oktatója és egy magyarországi székhelyű nemzetközi ügyvédi iroda ügyvédje, szakterületei közé tartozik a határokon átnyúló magánjogi jogvitákban történő képviselői ellátása.

2 Dr. Papp Eszter a Károlyi Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának PhD hallgatója, Kambodzsában egy nemzetközi ügyvédi irodában jogi tanácsadó, kutatási témája a határokon átnyúló jogviták az Európai Unióban és a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségében.

és kambodzsai üzletkötés “buktatóit” tárjuk fel – eljárásjogi és anyagi jogi szempontok figyelembevételével – egy magyar és egy kambodzsai ügyvéd szemszögéből.

A tanulmány egy egyszerűsített – emailben kötött – adásvételi szerződésből eredő jogvitán keresztül mutatja be a jogvita határon átnyúló jellegéből adódó problémákat, két különböző kontinensen fekvő, de azonos jogrendszerrel rendelkező ország: az EU tagállam Magyarország (kontinentális modell) és az ASEAN³ tagállam Kambodzsa (kon-

3 Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) - magyarul Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége, egy 1967-ben, öt délkelet-ázsiai ország részvételével alapított nemzetközi kormányközi szervezet. A fokozatos bővülést követően az ASEAN-nak mára már tíz tagja van. A tagállamok: Brunei, Indonézia, Fülöp-szigetek, Kambodzsa, Laosz, Malajzia, Mianmar, Thaiföld, Szingapúr és Vietnám. Az integráció – a jelenleg megfigyelői státuszban lévő Kelet-Timor területének kivételével – Délkelet-Ázsia teljes területét lefedi. A szervezet létrehozására a hidegháború időszakában, alapvetően a regionális béke és stabilitás megőrzése céljából került sor. Bár a térség gazdasági fejlesztésének közös előmozdítása kezdetektől fogva szerepelt az ASEAN célkitűzései között, jelentős lépésekre e tekintetben csak az elmúlt két évtizedben került sor. Mára az ASEAN gazdasági pillére, az ASEAN Economic Community (AEC) nemzetközileg számottevő tényező. Az ASEAN-on belüli kereskedelem és tőkeáramlás igen jelentős. Az ASEAN tagállamokba befolyó összes külföldi működő tőke megközelítőleg egynegyedének a forrása egy másik ASEAN tagállam. Annak ellenére, hogy a tagállamok közötti tőkemozgások jelentősek és az AEC-nek egyebekben is célja egy az Európai Unióban meglévőhöz hasonló egységes piac létrehozása, a polgári és kereskedelmi jog területén igazságügyi együttműködés, az ASEAN-ban nem létezik. Ebből kifolyólag, az ASEAN-on belül, a határon átnyúló ügyletekből eredő jogviták esetén is hasonló kockázatokkal lehet számolni, mint amelyet a tanulmányban szereplő magyar-kambodzsai jogesetben bemutatunk. In forrás: www.asean.org (2020.10.10.)

tinentalis modell)⁴ tekintetében. A például választott Kambodzsa⁵ egy olyan országot, kereskedelmi célpontot szimbolizál, amely tekintetében magyar részről is van realitása az üzleti kapcsolatnak,⁶ ugyanakkor

-
- 4 Az ASEAN tagállamok jogrendszerei a jogi kultúra (angolszász, kontinentális, szocialista és sharia modellek) szempontjából nagyon vegyes képet mutatnak, közülük Kambodzsa a kontinentális hagyományokat követő országok közé tartozik. In forrás: <https://unimelb.libguides.com/c.php?g=402982&p=4785153#slg-box-wrapper-17721308> (2020.11.11.). Az ASEAN tagállamok jogrendszeréről lásd bővebben: YASUDA, Nobuyuki: Law and Development in ASEAN Countries. ASEAN Economic Bulletin 10, no. 2. 1993 144-154. In forrás: <http://www.jstor.org/stable/25770476>. (2020.11.08)
- 5 Kambodzsa egy délkelet-ázsiai fejlődő ország, amelynek a népessége rendkívül gyors ütemben növekszik. A népesség növekedésével együtt a fogyasztói réteg is bővül, ezzel összefüggésben növekvő igény mutatkozik olyan árucikkekre, szolgáltatásokra is, amelyekkel a nyugat országok piacai sok esetben már telítve vannak. Mindemellert Kambodzsnak is vannak olyan termékei, amelyek tekintetében az Európai Unió jelentős felvevőpiac, mint például a textilárúk és agrár termékek. 2018-ban Kambodzsa legnagyobb kereskedelmi partnere az Európai Unió volt, a kambodzsai export 45%-a az Európai Unióba irányult. Ez a helyzet ugyanakkor némileg változhat, mivel az Európai Bizottság 2020. február 12-i döntésével, amely augusztus 12-én lépett hatályba, felfüggesztette a legkevésbé fejlett országoknak nyújtott – Everything But Arms (EBA) nevű – támogatás alkalmazhatóságát a kambodzsai exportárúk tekintetében. Az EBA kedvezményrel élve Kambodzsa – a fegyverek kivételével – minden terméket vám- és kvótamentesen exportálhatott az Európai Unióba. Az Európai Bizottság, hosszas monitorozási eljárást követően úgy határozott, hogy – ugyan nem teljeskörűen, csak részlegesen, de – felfüggeszti az EBA alapján biztosított vámkedvezményeket, a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában rögzített emberi jogok súlyos és szisztematikus megsértése miatt. Az EBA felfüggesztése, a kambodzsai textil ipart, amely 2019-ben még körülbelül 800 ezer munkavállalót foglalkoztatott rendkívül súlyosan érintette/érinti. A vámtarifakedvezmény felfüggesztésének pontos hatását nehéz kiszámítani, mivel az EBA visszavonása éppen a Covid-19 világjárvány miatti általános gazdasági visszaesés idejére esik, azonban az egészen biztos, hogy az EBA felfüggesztése a Kambodzsból az Európai Unióba irányuló exportra kedvezőtlen hatással lesz. In forrás: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1469 (2020.10.10.)
- 6 A keleti nyitás jegyében magyar konzulátus nyílt Kambodzsbában. Szijjártó

sem Magyarországgal, sem pedig az Európai Unióval nincsenek hatályban nemzetközi polgári eljárásjogi tárgyú egyezményei.⁷

A jogügylet tárgya egy magyar gyártó termékének egy kambodzsai vevő részére történő értékesítése és üzembe helyezése, a jogvita pedig a magyar eladó dologi szolgáltatásnak állítólagos hibás teljesítésből ered. Az eladó részéről történő állítólagos hibás teljesítés, valamint a vevő részéről a vételárhátralék megfizetésének – a hibás teljesítésre történő hivatkozással – való megtagadása, az eladó és a vevő között kölcsönös követeléseket keletkeztet, amelyek lehetővé teszik azon kockázatok bemutatását, amellyel a kambodzsai vevő és magyar ügyvédje a magyarországi igényérvényesítés, míg a magyar eladó és kambodzsai ügyvédje a kambodzsai igényérvényesítés során szembesül. Álláspontunk szerint az ügyletkötési kockázat egyrésztől magához az anyagi jogi jogügylet létrejöttéhez (pl. megrendelés módja, előleg, kifizetés, teljesítés stb.),

Péter, külgazdasági és külügyminiszter a konzulátus megnyitásával egyidejűleg úgy nyilatkozott, hogy a magyar kormány kész megindítani egy 150 millió dolláros, kötött segélyhitelprogramot, amelynek keretében magyar cégek a mezőgazdaság, a digitalizáció, a vízgazdálkodás és a élelmiszer-feldolgozás területén tudnak majd beruházni Kambodzsában, In Magyar Nemzet, 2020. november 3., forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/a-keleti-nyitas-jegeben-magyar-konzulatus-nyilt-kambodzsaban-8900327/> (2020.11.03)

A két ország közti gazdasági kapcsolatok tekintetében az elmúlt évek történései közül említést érdemel még a Magyarország Kormánya és a Kambodzsai Királyság Kormánya között a gazdasági együttműködési megállapodás kihirdetéséről szóló 146/2019. (VI.25.) Kormány rendelet, melynek célja a két ország közötti gazdasági együttműködés erősítése, valamint a Magyarország és a Kambodzsai Királyság között létrejött, a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló Megállapodás („Megállapodás”) kihirdetéséről szóló 2017. évi LXXXIII. Törvény, melynek célja kedvező feltételeket teremtése az egyik Szerződő Fél beruházóinak beruházásaihoz a másik Szerződő Fél területén.

- 7 Ez alól kivételt jelent a Megállapodás 12. cikke alapján vállalt kötelezettség, mely szerint a két ország – kérésre - kölcsönösen információ nyújtási kötelezettséget vállal egymás törvényei, jogszabályai megismerését illetően azoknak a Megállapodásban foglalt beruházásokra gyakorolt kihatásairól, amelyek azonban kizárólag a Megállapodás szerinti beruházásokra vonatkoznak, egyéb kereskedelmi jogviták esetén nem alkalmazhatók.

másrészről a jogviták megoldásának eljárásjogi eszközeihez (pl. adatbázisok elérhetetlensége, ügyfélazonosítás módszerei, eljárásjogi problémák stb.) kapcsolódik.

Az alapügy létrejöttének, majd az ebből fakadó jogvita felvázolását követően a jogvitarendezés kezdeti szakaszát: az ügyvédi megbízással és meghatalmazással kapcsolatos feladatokat vizsgáljuk meg, bemutatva a magyar eladó kambodzsai ügyvéddel és a kambodzsai vevőnek a magyar ügyvéddel való kapcsolatfelvételét. Ezt követően rátérünk a jogvita érdemi szakaszára, a budapesti és a phnompeni bíróságok előtt folyó képviselet lehetőségeire, majd az ítélet végrehajtásra. Rámutatunk azokra az eljárásjogi és anyagi jogi problémákra, amelyek egy belföldi vagy egy Európai Unió belüli kereskedelmi jogügylet és az ahhoz kapcsolódó jogérvényesítés kapcsán már fel sem merülnének. Végül, a tanulmány utolsó részében összefoglaljuk a tanulságokat és külön kiemeljük azokat a kockázatokat, amelyeket az ügyletkötő felek kellő ismeretek birtokában – szerződéseik megfelelő alakításával – korlátozhatnak, illetve azokat is, amelyekre nincs a feleknek ráhatása.

II. Jogvita tárgya⁸ és a képviselet ellátásához kapcsolódó adminisztrációs feladatok

A budapesti székhelyű Tisztavíz Kft. víztisztító berendezések gyártásával és eladásával foglalkozik. A cég gyakori résztvevője nemzetközi szakmai kiállításoknak, a honlapján lévő információ pedig angol és más idegen nyelveken is elérhető. Többek között ennek is köszönhetően, megrendeléseinek jelentős részét külföldről kapja.

A Tisztavíz Kft. ügyvezetője egy pekingi kiállítás alkalmával találkozott a kambodzsai székhelyű vállalkozás, a Café Khmer beszerzésekért felelős munkatársával. A Café Khmer, az észak-kambodzsai Mondulkiri és Ratanakiri provinciában termesztett kávébabot használ-

8 A tanulmányunkban szereplő jogesetet és az abban szereplő személyeket a szerzők találták ki abból a célból, hogy a határokon átnyúló jogügyletek kockázatait és az ebből eredő esetleges jogvita veszélyei szemléletesen bemutatathatók legyenek. Amennyiben a valóságban lenne ilyen nevű cég vagy szervezet, az csak a véletlen műve, a tanulmány nem róluk szól.

ló franchise rendszerű kávézót üzemeltet. Kambodzsa több városában vannak már működő kávézói, de a kávéfőzéshez használt vezetékes víz tisztítására még nem találtak megfelelő megoldást. A pekingi találkozásnak köszönhetően a Tisztavíz Kft. ügyvezetője hamarosan egy angol nyelvű e-mailt kap a Café Khmer-től, amelyben a cég arról érdeklődik, hogy a Tisztavíz Kft. tudná-e vállalni – és amennyiben igen, milyen áron – 40 darab W-01-es termékkóddal rendelkező víztisztító berendezés gyártását.

A Tisztavíz Kft. ügyvezetője nyomban megköszöni a megkeresést és jelzi, hogy a cég termékértékesítéssel foglalkozó munkatársa hamarosan jelentkezik az árajánlattal. Pár nap elteltével a Café Khmer megkapja a Tisztavíz Kft. árajánlatát, amely tartalmazza a berendezések árát: százezer amerikai dollárt (USD), valamint azt, hogy a vételár 70%-a, azaz hetvenezer USD kifizetését követő két hónapon belül a termékek átvehetők. Néhány e-mail váltást követően a felek abban egyeznek meg, hogy a Budapestről Kambodzsába történő szállítást a Café Khmer vállalkozója intézi és a termékeket a Tisztavíz Kft. telephelyén fogja átvenni. A fennmaradó 30%-os vételárhátralékot, azaz harmincezer USD-t a Café Khmer az átvételt követő egy hónapon belül vállalja megfizetni. Az egy hónap lehetőséget biztosít arra, hogy a szállítást követően a berendezéseket a Café Khmer üzembe tudja helyezni és ki tudja próbálni. A Tisztavíz Kft. a fizetési feltételeket azzal fogadja el, hogy az adásvétel tárgyát képező víztisztító berendezéseken a tulajdonjogát a teljes vételár kiegyenlítéséig fenntartja.

A Café Khmer ügyvezetője, Wong úr, örömmel nyugtázza, hogy az európai eladó számára is megfelel a dollárban történő teljesítés, mivel Kambodzsában a riel mellett az amerikai dollár is hivatalos fizetőeszköz és vendégei a kávékat általában dollárban fizetik.

A víztisztító berendezések gyártása határidőben megtörténik és azok átvétele és szállítása is problémamentesen lezajlik. A beüzemelést követően azonban a berendezések sorra működésképtelenné válnak. A Tisztavíz Kft. műszaki szakembere Kambodzsába utazik, hogy a hiba okát kiderítse és az esetlegesen szükséges javításokat elvégezze. A berendezések megvizsgálását követően megállapítja, hogy a száraz évszak alatti ingadozó, alkalmanként rendkívül gyenge víznyomás melletti működ-

tetésre az alapfelszereltségű víztisztító berendezések motorjai alkalmatlanok. Tájékoztatása szerint a víztisztító berendezések csak egy jelentős, a vételár 20%-át kitevő – azaz húszszer USD költségű – átalakítás esetén lennének alkalmasak a helyi viszonyok melletti használatra. Az átalakításra vonatkozó árajánlatot a Tisztavíz Kft. nyomban meg is küldi a Café Khmer-nek. A Café Khmer azonban az ajánlatot nem fogadja el, helyette felszólítja a Tisztavíz Kft.-t, hogy a gépek átalakítását haladéktalanul és saját költségén végezze el. A Tisztavíz Kft. válaszában jelzi, hogy a gépek átalakítását csak azt követően tudja elvégezni, miután a Café Khmer a hátralékos vételárat és az átalakítás teljes költségét is kifizette, és egyben fel is szólítja a Café Khmer-t a hátralékos 30%-ot kitevő vételár részlet, azaz harmincezer USD kifizetésére.

A Tisztavíz Kft. jogtanácsosának nincsenek ismeretei arról, hogy vajon a Tisztavíz Kft. számára kedvező, a Café Khmer-t marasztaló magyar ítéletet a kambodzsai állam végrehajtaná-e Kambodzsában, ezért azt javasolja az ügyvezetőnek, hogy kérjenek jogi tanácsot egy kambodzsai ügyvédi irodától. A Tisztavíz Kft. emailben megkeresi a jogi képviselőt ellátását – a honlapja alapján – angol nyelven is vállaló, peres eljárásokra szakosodott ügyvédi irodát. Az kambodzsai ügyvédi iroda ügyvédje késedelem nélkül válaszol a Tisztavíz Kft. megkeresésére és arról tájékoztatja az ügyvezető urat, hogy mielőtt árajánlatot küldene, meg kell vizsgálnia, hogy nem áll-e fenn érdekellentét (client conflict) a képviselőt ellátása ügyében a kambodzsai vagy a Délkelet-Ázsia más országaiban lévő partner irodáknál.⁹

Miután tisztázódott, hogy sem a Café Khmer, sem a Tisztavíz Kft. nem ügyfele egyik partnerirodának sem, elküldi árajánlatát a Tisztavíz Kft.-nek. Az árajánlatban egy meghatározott munkadíjért vállalja, hogy az e-mailek, egyéb dokumentumok átnézését követően fizetési felszó-

9 Érdellentét fennállása esetén a megbízás elvállalását a kambodzsai ügyvédekre vonatkozó etikai kódex (angolul: Code of Conduct for Lawyers of the Bar Association of the Kingdom of Cambodia) 25. §-a tiltja. A Nemzetközi Ügyvédi Iroda Közösség Magyarországon működő tagja, az ügyfelek érdekeinek összeütközése esetén az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény („Üttv.”) 20. § és 21. §-ának rendelkezései szerint köteles eljárni és adott esetben a képviselőt ellátását megtagadni.

lítást küld a Café Khmer-nek. Vállalja továbbá, hogy tájékoztatást ad a fizetési felszólítás eredménytelensége esetén a lehetséges további jogi lépésekről, azok sikerének esélyeiről és az eljárás várható költségeiről. Arról azonban már az első e-mail váltás alkalmával tájékoztatja a magyar ügyfelét, hogy a magyar bíróság ítéletét Kambodzsza nem ismeri el és nem hajtja végre, így amennyiben az ügy abba a szakaszba jutna, hogy a Café Khmer-rel szembeni követelést bírói úton kell érvényesíteni, akkor az eljárást a Café Khmer ellen Kambodzsában javasolja megindítani.

Időközben a Café Khmer arra az elhatározásra jut, hogy a dologi szolgáltatás hibás teljesítése miatt eljárást kíván indítani a Tisztavíz Kft. ellen. Ezért a Café Khmer egy nemzetközi ügyekkel foglalkozó magyar ügyvédi irodához fordul jogi tanácsért, illetve képviselote ellátásáért. A magyar ügyvédi iroda arról tájékoztatja a Café Khmer ügyvezetőjét, Wong urat, hogy a kambodzsai bíróság ítéletét Magyarországon nem tudja elismertetni és végrehajtani,¹⁰ így amennyiben a Tisztavíz Kft.-nek végrehajtás alá vonható vagyona kizárólag Magyarországon van, akkor a Tisztavíz Kft. elleni eljárást Magyarországon javasolja megindítani. Az érdekellentétet (client conflict) a magyar ügyvédi iroda is vizsgálja, melynek értelmében az adatbázisában azt nézi meg, hogy a Tisztavíz Kft. ügyfele volt-e a megkeresett irodának, illetve külföldi partner irodáinak.¹¹ Kiderül, hogy a Tisztavíz Kft. sem most sem korábban nem volt ügyfele a magyarországi nemzetközi ügyvédi irodának és a külföldi partner irodáinak, ezért az ügyvédi munkadíj tekintetében árajánlatot küld a Café Khmer-nek, amit a kambodzsai ügyfél el is fogad. Amennyiben az ügyfél az ügyvéd munkadíjra vonatkozó árajánlatát, az ügyvéd pedig a jogvitában való képviselőre vonatkozó megbízást elfogadja, az ügyvédi megbízáshoz és meghatalmazáshoz vezető eljárásjogi kötelezettségek folyamata következik.

Az ügyvédek munkájának mindennapos feladata az ügyfelekkel kapcsolatos adminisztráció. Ez magába foglalja többek között az ügy-

10 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról 113. § (1) bekezdése értelmében: „*Vagyonjogi ügyekben hozott határozatok elismerésének további feltétele, hogy Magyarország és a határozatot hozó bíróság állama között viszonyosság álljon fenn.*” Magyarország és Kambodzsza között nincs viszonyossági gyakorlat.

11 Üttv. 20. § (1) bekezdés.

fél azonosítását, a jogvita tényállását és jogi háttérének feltérképezését, a képviselő ellátását és a munkadíj összegének rendezését is. Bármely meghatalmazás és megbízás esetében rendkívüli fontossága van annak, hogy a megbízás és a meghatalmazás a megfelelő személytől származzon. A megbízás elfogadása előtti kockázatelemzési lépés az ügyfél azonosítása, mely az adott ügylettől függően több lépcsős is lehet: az ügyvédnek meg kell bizonyosodnia arról, hogy a megbízó természetes vagy jogi személy, illetve egyéb szervezet-e, saját nevében vagy törvényes, esetleg meghatalmazotti képviselőként jár-e el, továbbá, hogy a jogügyletek lebonyolításának vagy a képviselő ellátásának törvényes akadálya nem merül-e fel?

A hatályos magyar Üttv. és Pmt. rendelkezések szerint az ügyvéd kötelezettsége, hogy az ügyfelét azonosítsa (ügyfél átvilágítási intézkedések) és az ügyvéd birtokába jutott információkat „naprakészen” tartsa, megbízást csak szabályosan azonosított ügyfél esetén teljesíthet. Az ügyfél átvilágítás részei: (1) ügyfél azonosítás (2) megbízható és független forrásokból az ügyfél személyazonosságának ellenőrzése (JÜB). (3) Ezeken túlmenően a pénzmosás elleni szabályok értelmében a magánszemély, a jogi személy vagy egyéb szervezetre vonatkozó ügyfélazonosító adatlap kitöltése, amennyiben a Pmt. erre kötelezi vagy a pénzmosás gyanúja fennáll. Az új kambodzsai Pmt.¹² alapján az ügyvédet szintén ügyfélazonosítási és átvilágítási kötelezettség terheli. Ezek a jogi szolgáltatások – a magyar Pmt. szerinti szabályozáshoz hasonlóan – az ingatlan tulajdonjogának átruházására vonatkozó, cégalapítással és cégmódosítással, ügyvédi letétkezeléssel, valamint bizalmi vagyonkezeléssel kapcsolatos ügyleteket fedik le.

A magyar Pmt. 15. § (3) bekezdése az elektronikus – videotelefon útján – történő átvilágítás (távazonosítás) mellett lehetővé teszi, hogy az ügyvéd az ügyfél postai úton küldött okiratmásolatai és nyilatkozatai alapján is elvégezhesse az azonosítást. Ennek lépései az alábbiak:

- A magyar ügyvéd távazonosítás útján, videotelefon segítségével azonosítja a Café Khmer törvényes képviselőjében eljáró Wong urat. Ezt a videofelvételt a magyar ügyvéd rögzíti és elmenti. Az

12 The new Law on Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism promulgated by the Royal Kram No. NS/RKM/0620/021 dated 27 June 2020.

ügyfél (Café Khmer) jogi személyiségére tekintettel a magyar ügyvéd felszólítja a Café Khmer törvényes képviselőjét, Wong urat, hogy a kambodzsai cégjegyzék 30 nappal nem régebbi tanúsítványával igazolja a cég létezését.

- A magyar ügyvéd egy olyan előre elkészített angol és magyar nyelvű meghatalmazást küld a kambodzsai ügyfélnek, amelyen az ügyfél a személyazonosításra alkalmas adatait kitölti és aláírja. Ezen túlmenően arra kéri ügyfelét, hogy a meghatalmazáson lévő aláírását egy illetékes kambodzsai közjegyző hitelesítse és azt Apostille tanúsítvánnyal lássa el, illetve amennyiben Apostille tanúsítvány kiállítására a közjegyzőnek nincs jogosultsága, akkor ezt a dokumentumot az illetékes magyar külképviseleti hatóság felülhitelesítse, azaz Apostille tanúsítvánnyal lássa el.

A kambodzsai ügyfél ekkor komoly problémával szembesül, mivel Kambodzsza nem részese az Apostille egyezménynek és a Kambodzsához legközelebbi Apostille egyezmény részes ASEAN tagállam – ahová a Café Khmer kambodzsai képviselője vízummentesen utazhat – Brunei is több órás repülőút távolságra van. Még tovább bonyolítja a helyzet az, hogy a Kambodzsába delegált magyar konzul nem rendelkezik aláíráshitelesítési és felülhitelesítési jogosultsággal sem. Ezeket az ügyeket továbbra is csak Vietnámban, Magyarország Hanoi Nagykövetségének Konzuli Hivatalában lehet intézni, amely felelős a Kambodzsai területért is. A kambodzsai konzulátus hivatalosan, mint Magyarország Hanoi Nagykövetségének Phnompeni Irodája működik.¹³

Wong úr arról tájékoztatja a magyar ügyvédet, hogy ennek a kérésnek vagy úgy tud eleget tenni, hogy a meghatalmazáson szereplő aláírását egy kambodzsai közjegyző hitelesíti, majd a dokumentumot a Kambodzsai Külügyminisztérium is hitelesíti, végül pedig azt Vietnámban, Magyarország Hanoi Nagykövetségének Konzuli Irodájában felülhitelesítik. E mellett megoldás lehetne még, ha Wong úr személyesen Hanoiiba utazna és a meghatalmazást Hanoiiban írná alá, az aláírást pedig a konzuli iroda illetékes alkalmazottja hitelesítené. Ez a Vietnámba történő utazás miatt

13 Forrás: <https://hanoi.mfa.gov.hu/page/iroda> (2020.11.16.)

mindenképpen idő és költségigényes eljárás.

Az utazási korlátozásokra és ügy sürgősségére tekintettel a magyar ügyvéd úgy dönt, hogy a kambodzsai közjegyző általi aláírás hitelesítést elfogadja.¹⁴

- Miután a magyar ügyvédhez visszaékezik a kambodzsai ügyfél által aláírt és közjegyző által hitelesített megbízás és meghatalmazás, a magyar ügyvéd és kambodzsai ügyfele újra videokonferencia beszélgetést tartanak Skype-on, amely során az ügyvéd az aláírt ügyvédi meghatalmazást és megbízási szerződést felmutatja az ügyfélnek, aki az okiratokon lévő aláírásokat sajátjának ismeri el. Ezzel egyidőben az ügyvédnek is alá kell írnia, ellen kell jegyeznie a megbízást és a meghatalmazást. A felvételt az ügyvéd lementi és e-aktaként aláírja és időbélyegzővel ellátja. Ezzel tudja a későbbiekben bizonyítani, hogy az azonosítást elvégezte és az aláírás a meghatalmazó ügyféltől származik.

A Café Khmer kambodzsai székhelyére és Wong úr kambodzsai állampolgárságára tekintettel az eljáró magyar ügyvédet fokozott ügyfél-átvilágítási kötelezettség terheli a magyar Pmt. 16/A. § alapján,¹⁵

14 Érdekeségként említhető, hogy a Délkelet-Ázsia igazságszolgáltatási centruma (angolul: dispute resolution hub) nyilvántartott Szingapúr sem részese az Apostille egyezménynek. Ugyanakkor az ügyben előrelépés várható, mivel e cikk írásának idején tárgyalja a szingapúri parlament az Apostille törvény (angolul: Apostille Bill) tervezetét, amely elfogadása esetén Szingapúr részese lesz az Apostille egyezménynek. Murali Pillai, a szingapúri parlament tagjának az Apostille egyezményhez való csatlakozásról szóló 2020. november 2-án tartott parlamenti beszéde a következő linken érhető el. forrás: <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/murali-pillai-on-apostille-bill-13442220> (2020.11.08)

15 A Pmt. 16/A. § -a szerint a szolgáltató köteles stratégiai hiányosságokkal rendelkező, kiemelt kockázatot jelentő harmadik országból származó ügyféllel történő üzleti kapcsolat létesítése vagy az üzleti megbízás végrehajtása előtt a 7-12. §-ban meghatározott ügyfél-átvilágítási intézkedéseken túlmenően (a) a 65. § szerinti belső szabályzatban meghatározott további információk rendelkezésre bocsátását kérni (aa) az ügyfélre és a tényleges tulajdonosra, (ab) az üzleti kapcsolatra, (ac) az ügyfél és a tényleges tulajdonos pénzeszközei és a vagyona forrására, és ad) a végrehajtandó vagy végrehajtott ügyletek

ugyanis Kambodzsa a Pmt. 3. § 3. pontja értelmében stratégiai hiányosságokkal rendelkező, kiemelt kockázatot jelentő harmadik országnak minősül,¹⁶ továbbá jelen jogvitában a magyar ügyvédnek feltehe-

indokaira vonatkozóan, (b) az üzleti kapcsolat létesítését, az üzleti megbízás teljesítését a 65. § szerinti belső szabályzatban meghatározott vezetője jóváhagyásához kötni, valamint (c) az üzleti kapcsolat 11. § (1) bekezdésében meghatározott folyamatos figyelemmel kísérését a 65. § szerinti belső szabályzatban meghatározott megerősített eljárásban végrehajtani.

- 16 A BIZOTTSÁG 2020. május 7-i (EU) 2020/855 FELHATALMAZÁSON ALAPULÓ RENDELETE az (EU) 2015/849 európai parlamenti és tanácsi irányelv kiegészítéséről szóló (EU) 2016/1675 felhatalmazáson alapuló rendeletnek a Bahama-szigeteknek, Barbadosnak, Botswanának, Kambodzsának, Ghánának, Jamaicának, Mauritiusnak, Mongóliának, Mianmarnak/Burmánának, Nicaraguának, Panamának és Zimbabwének a melléklet I. pontjában szereplő táblázatba való felvétele, valamint Bosznia-Hercegovinának, Etiópiának, Guyának, a Laoszi Népi Demokratikus Köztársaságnak, Sri Lankának és Tunéziának az említett táblázatból való törlése tekintetében történő módosításáról 10. cikkében, Kambodzsa minősítését a következőkkel indokolja: „2019 februárjában az FATF olyan országként azonosította Kambodzsát, amelynek pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelmet célzó rendszerét stratégiai hiányosságok jellemzik, melyek tekintetében Kambodzsa cselekvési tervet dolgozott ki az FATF közreműködésével. A Bizottság ebben az összefüggésben értékelte az FATF-től az említett hiányosságokkal kapcsolatban beérkezett legfrissebb információkat és más releváns információkat. A hiányosságok a következők: (1) nincs átfogó jogalap a kölcsönös jogsegélyhez, az érintett bűnüldöző hatóságokat nem részesítik releváns képzésben; (2) nem valósították meg az ingatlanárgazat és a kaszinók kockázatalapú felügyeletét; (3) nem valósították meg a bankok kockázatalapú felügyeletét, többek között azonnali, arányos és visszatartó erejű intézkedésekkel; (4) technikai megfeleléssel kapcsolatos hiányosságok a pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelemmel kapcsolatos jogszabályban; (5) a bejelentett gyanús ügyletek elemzésének és az azzal kapcsolatos információk bűnüldöző hatóságoknak történő továbbításának szintje; (6) nem kielégítőek a pénzmosással kapcsolatos nyomozások és a büntetőeljárás alá vonások terén elért eredmények; (7) nem kielégítőek a bűncselekményből származó jövedelemnek, a bűncselekmény elkövetési eszközeinek és az egyenértékű vagyonnak a befagyasztása és elkobzása tekintetében elért eredmények; (8) az ENSZ proliferáció-finanszírozás elleni célzott pénzügyi szankcióinak végrehajtását szolgáló jogi keret hiánya és a

tően pénz letéti kezelését is végezni kell majd.¹⁷ Ezekben az esetekben az ügyvéd köteles minden kétséget kizáróan meggyőződni az ügyfél és annak képviselője felelősségi köréről. Ezért fokozott ügyfélátvilágítást kell lefolytatni, annak ellenére, hogy az üggyel összefüggésben a pénzmossás gyanúja nem áll fenn, illetve a korábban rögzített ügyfélazonosító adatok valódiságával vagy megfelelőségével kapcsolatban az ügyvédnek kétsége nem merült fel.¹⁸ Wong úrnak egy adatlap kitöltésével nyilatkoznia kell törvényes képviselési jogosultságáról, továbbá, hogy közszereplőnek minősül vagy sem, illetve, hogy a Café Khmer nevében vagy más személy (a tényleges tulajdonos) nevében és érdekében jár-e el? Wong úr a magyar ügyvédtől e-mailben kapott és általa aláírt nyilatkozatokat visszaküldi a magyar ügyvéd részére.

A kambodzsai ügyvéd az általa megszerkesztett khmer nyelvű meghatalmazást és annak angol fordítását e-mail útján küldi meg a Tisztavíz Kft. ügyvezetőjének. Mielőtt az ügyvéd a meghatalmazást elküldené az ügyvezetőnek, azt pdf formába konvertálja, így biztosítható, hogy meghatalmazásban lévő khmer írásjelek a fájlban az ügyvezető általi megnyitáskor is olvashatóak maradnak.¹⁹ Az ügyvéd arra kéri ügyfelét, hogy az emailben megküldött meghatalmazást nyomtassa ki, a megjelölt helyen a meghatalmazást hüvelykujjának lenyomatával lássa el, majd futárpostával küldje vissza Kambodzsába az ügyvédi iroda címére. Külön megkéri ügyfelét arra, hogy a meghatalmazást ne postázza, inkább futárpostával küldje, mert a postai kézbesítés hosszadalmas és gyakran eredményessége is kétséges. A kambodzsai ügyvéd bízik abban, hogy az ujjlenyomat a Tisztavíz Kft. ügyvezetőjétől származik, azonban kétségeit nem tudja megnyugtató módon eloszlatni.

A Tisztavíz Kft. azonosítása azért okoz nehézséget a kambodzsai ügyvéd részére, mert a kambodzsai Pmt. értelmében az ügyfél átvilá-

szankciók végrehajtásának elmaradása, továbbá nem kielégítőek a szankcióelkerüléssel kapcsolatos ismeretek. [...]. In forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000855.com> (2020.11.08)

17 Pmt. 73. § (1) bekezdés

18 Pmt. 6. § (1) bekezdés g) pont

19 Word dokumentum esetén a khmer írásjelek csak a számítógép speciális beállítása esetén olvashatóak.

gítására az ügyvéd kizárólag személyesen jogosult, azaz távazonosításra nincs lehetősége. Kivételesen azonban támaszkodhat más szolgáltató által végzett ügyfélazonosítás eredményére.²⁰ Kambodzsában az ügyvédet csak a kambodzsai Pmt. alapján terheli ügyfél átvilágítási kötelezettség, amely az ügyfél azonosítást is magában foglalja. A Kambodzsai Pmt. alapján ügyfélátvilágítási kötelezettség csak meghatározott ügyvédi munka esetén merül fel.²¹ ha ilyen jogügyletre nem kerül sor, akkor nincs átvilágítási kötelezettség sem. Mivel a kambodzsai ügyvéd a magyar ügyfelével nem tudnak személyesen találkozni, ezért úgy döntenek, hogy az ügyvédi megbízásból kizárják annak lehetőségét, hogy az eljárás során az ügyvéd teljesítési és/vagy költségletétet kezeljen, így az új kambodzsai Pmt. szerinti ügyfél azonosítási és átvilágítási kötelezettség az ügyvédet nem terheli.

Magyarországon az ügyfél adatainak kezelésére vonatkozó – az ügyvédi irodát és az eljáró ügyvédet terhelő – jogi kötelezettség teljesítése az Európai Parlament és a Tanács természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló (EU) 2016/679 Rendelete (2016. április 27.) (általános adatvédelmi rendelet) 6. cikke (1) bekezdésének c) pontja alapján történik. Wong úr, mint a Café Khmer törvényes képviselője a saját és a cég adatai tekintetében teljes körű tájékoztatást kap az adatai kezeléséről.

Kambodzsában jelenleg nincsen általános adatvédelmi törvény és az ügyvédi tevékenységet részletesebben szabályozó etikai kódex sem

20 Felmerül a kérdés, hogy a kambodzsai ügyvéd a magyar közjegyző más szolgáltató/intermediary) által elvégzett azonosításra támaszkodhatna-e jelen esetben? Álláspontunk szerint nem, mert a más szolgáltató által végzett ügyfélazonosításra való támaszkodás feltétele, hogy az „intermediary” pl. közjegyző : „has put in place a system to provide the reporting entity (kambodzsai ügyvéd) with access to the identification documents, data or information upon request and without delay;” Ennek teljesítéséhez egy magyar közjegyzőnek biztosítsa kellene a kambodzsai ügyvédet arról, hogy mindig a kambodzsai ügyvéd azonnali rendelkezésére áll, amikor az tőle dokumentumokat kér, azaz késedelem nélkül teljesíti a megkeresést.

21 Ingtalan tulajdonjogának átruházása, letétkezelés, cégalapítás, cégmódosítás, bizalmi vagyongazdálkodás (trust).

tartalmaz adatkezeléssel kapcsolatos rendelkezéseket. A Kambodzsai alkotmányból és a kambodzsai polgári törvénykönyv rendelkezéseiből elméletileg levezethető az ügyfél személyes adatainak védelme, de mivel a kambodzsai bíróságok ítéleteit nem publikálják és azok nem kutathatók, a joggyakorlat a jogászi szakma számára sem hozzáférhető, nem lehet tudni, hogy került-e már kambodzsai bíróság elé adatvédelmi kérdés. a Tisztavíz Kft. ügyvezetője ennek ellenére örömmel nyugtázza, hogy a személyes adatok kezelése tekintetében az általa megbízott nemzetközi kambodzsai ügyvédi iroda ugyanazokat a kötelezettségeket vállalja, mint amelyet az ügyvédi iroda hálózat más tagjai, Szingapúrban, illetve Malajziában. Így, ha magának az országnak a jogszabályi rendszere nem is garantálja az Európai Unióban megszokott szintű adatvédelmi előírások érvényesülését, ez esetünkben a nemzetközi irodahálózathoz való tartozás, és az abból eredő magasabb elvárások miatt mégsem jelent az ügyfél számára kockázatot.

III. A jogvitarendezés érdemi szakasza: a képviselet

3.1. A határon átnyúló jellegből adódó anyagi jogi problémák (alkalmazandó jog)

Egy határon átnyúló (nemzetközi) adásvételről szóló jogeset kapcsán jó eséllyel merül fel az áruk nemzetközi adásvételét szabályozó 1980-as bécsi vételi egyezmény (Bécsi Vételi Egyezmény) alkalmazásának lehetősége, hiszen a Bécsi Vételi Egyezményt mára több mint száz ország írta alá. A Bécsi Vételi Egyezmény a különböző országokban telephellyel rendelkező felek közötti áruk adásvételének egységes anyagi jogi szabályait tartalmazza. Az eladó és vevő közötti viszonyt kiegyensúlyozott módon szabályozó rendelkezéseit, valamint a nyilvánosság számára hozzáférhető, kutatható jogalkalmazói gyakorlatot bemutató adatbázisát a Bécsi Vételi Egyezményt kifejezett előnyeként tartják számon.²²

22 A Bécsi Konvenció angol nyelvű elnevezése: United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980) (CISG). In forrás: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-docu->

Példánkhoz visszatérve, a Bécsi Vételi Egyezmény Magyarország részese, de Kambodzsa nem.²³ Az egyezmény pedig csak akkor alkalmazható, ha (1) mindkét ország, amelyben a szerződő felek telephelye van, részese az egyezménynek, vagy (2) az eljáró bíróság államának nemzetközi magánjoga szerint a jogügyletre egy a Bécsi Vételi Egyezmény tagállamának anyagi joga lenne irányadó.

Példában a felek csak az adásvétel legalapvetőbb elemeiben állapodtak meg e-mailben, a szerződés körüli egyeztetés nem ment a jogválasztás mélységéig, továbbá figyelemmel arra, hogy Kambodzsa nem részese a Bécsi Vételi Egyezménynek és alkalmazandó anyagi jogra vonatkozó nemzetközi magánjogi szabályozása sincs, a Bécsi Vételi Egyezmény a Tisztavíz Kft., mint felperes számára nem nyújt segítséget, azaz a kambodzsai bíróság ezt nem fogja alkalmazni. A Tisztavíz Kft. jogtanácsosának kérdésére, a kambodzsai ügyvédi iroda azt a tájékoztatást adja, hogy a jogvitát a kambodzsai polgári törvénykönyvnek az adásvételi szerződésre vonatkozó rendelkezései, valamint a szerződésekre vonatkozó általános rendelkezései szerint kell megítélni. Ugyanis, Kambodzsában az alkalmazandó anyagi jog a kambodzsai jog. Az, hogy a kambodzsai bíróságok bármely eléjük kerülő ügyre a kambodzsai jogot alkalmazzák nem egy kambodzsai jogszabály kifejezett rendelkezéséből, hanem abból ered, hogy Kambodzsában jelenleg még nincs arra vonatkozó jogszabály, amely a nemzetközi elemet tartalmazó jogvita esetén eligazítást nyújtana a tekintetben, hogy mely állam anyagi joga az alkalmazandó. Megjegyzendő, hogy Kambodzsának kétoldalú jogsegélyegyezményei sincsenek, így amennyiben lenne is bírói törekvés külföldi jog alkalmazására, az eljáró bírónak nem állna rendelkezésére az az infrastruktúra, amely a külföldi jog tartalmának megismerését számára lehetővé tenné.

Látható tehát, hogy egy állam távolmaradása a nemzetközi ma-

ments/uncitral/en/19-09951_e_ebook.pdf (2020.10.10.); Az UNCITRAL egyezményekkel kapcsolatos jogesetek gyűjteménye (angolul: Case Law on UNCITRAL Texts, rövidítve CLOUT), forrás: <https://www.uncitral.org/clout/index.aspx> (2020.10.10.)

23 A Bécsi Konvenciót aláíró államok listája. In forrás: https://uncitral.un.org/texts/salegoods/conventions/sale_of_goods/cisg/status (2020.10.10.)

gánjogi, nemzetközi polgári eljárásjogi egyezményektől, valamint a belső nemzetközi magánjogának kiforrottlansága kockázatot jelent egy jogkereső ügyfél számára. A kiszámíthatatlanság ellenére az eredmény néha kedvező is lehet. A példánál maradván a Tisztavíz Kft. jogtanácsosa a kambodzsai Ptk. angol fordítását olvasva örömmel nyugtázta, hogy az – mind az adásvétel mind a szerződések általános elvei tekintetében – számára ismerős, a magyarhoz hasonló rendelkezéseket tartalmaz. Ennek oka pedig az, hogy a kambodzsai Pp. mellett a kambodzsai Ptk. is japán mintára készült, amely ugyanúgy, mint a magyar nagyon sokban hasonlít a német BGB-re.

A magyar ügyvédi iroda a Café Khmer, mint felperes törvényes képviselőjének kérdésére megvizsgálja a jogvita megoldása szempontjából irányadó jogszabályokat. A felek egyszerűsített adásvételi szerződésüket e-mailben kötötték és nem választottak alkalmazandó jogot esetleges jogvitájuk megoldása esetére. A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény 50. § (1) bekezdése alapján, amennyiben a felek közötti jogválasztás nem kifejezett, akkor annak a szerződés rendelkezéseiből vagy az ügy körülményeiből egyértelműen megállapíthatónak kell lennie. A törvény alapján a jogválasztás nemcsak kifejezett, hanem hallgatolagos is lehet, ez utóbbinak az ügy összes körülményéből egyértelműen megállapíthatónak kell lennie (pl. a szerződés teljesítésének helyéből általában nem lehet a teljesítés helye szerinti jog kikötésének tekinteni). A magyar ügyvédi iroda azon az állásponton van, hogy a jogvita határon átnyúló jellegére tekintettel a Róma I. rendelet²⁴ univerzális hatállyal alkalmazandó, tehát a rendelet szabályai egységes jogként (loi uniforme) érvényesülnek a tárgyi és időbeli hatálya alá tartozó kérdésekben mind az Európai Unió belüli, mind harmadik államokat érintő tényállások esetében. Ezt a rendeletet szerződéses kötelezettségekre kell alkalmazni polgári és kereskedelmi ügyekben olyan jogvitákban, amikor különböző országok joga között kell választani.²⁵ Jogválasztás hiányában az alkalmazandó

24 AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2008. június 17-i 593/2008/EK RENDELETE a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I. Rendelet), OJ L 177, 4.7.2008, p. 6–16.

25 Róma I. Rendelet 1. cikk (1) bekezdés.

jogot az adott szerződéstípusra vonatkozó szabálynak megfelelően kell meghatározni. Ha a szerződés nem sorolható be egy meghatározott típusba, vagy ha elemei több meghatározott típusba tartoznak, akkor a szerződésre azon ország jogát kell alkalmazni, ahol a szerződés jellemző szolgáltatásának teljesítésére kötelezett fél szokásos tartózkodási helye van. Jogok és kötelezettségek összességéből álló, több meghatározott szerződéstípusba sorolható szerződés esetén a szerződés jellemző szolgáltatását súlypontjára tekintettel kell meghatározni.²⁶

Ha a szerződésre alkalmazandó jogról nem született megállapodás a Róma I. rendelet 3. cikknek megfelelően, az adásvételi szerződésre azon ország joga irányadó, ahol az eladó szokásos tartózkodási helye található.²⁷ E rendelet alapján a szerződésre alkalmazandó jog különösen az következőkre irányadó: a szerződéssel létrehozott kötelezettségek teljesítésének helyét és a teljes vagy részleges nem teljesítésből eredő szerződésszegés következményeinek, beleértve a károk felmérésének helyét is; a kötelezettségek megszűnésének különböző módjai, valamint az elévülés és a határidő lejártához fűződő jogvesztés helyét. A teljesítés módja és a hibás teljesítés esetén a jogosult által megteendő intézkedések tekintetében a teljesítés helye szerinti ország jogát kell figyelembe venni.²⁸

A Café Khmer álláspontja szerint a víztisztító berendezések hibás gyártásából és nem azok beüzemeléséből eredt a jogvita, ezért a szerződéssel létrehozott kötelezettség helye a víztisztító berendezések gyártásának helye, azaz Magyarország. A magyar ügyvéd arról tájékoztatja kambodzsai ügyfelét, hogy a Bécsi Vételi Egyezményben foglaltakat kell alkalmazni a különböző államokban telephellyel rendelkező felek között áruk adásvételére vonatkozó szerződésekre amennyiben a nemzetközi magánjog szabályai valamely Szerződő Állam jogának alkalmazásához vezetnek.²⁹ A Roma I Rendelet szerint a Café Khmer által

26 Róma I. Rendelet (19) Preambulum bekezdés.

27 Róma I. Rendelet 4. cikk (1) bekezdés.

28 Róma I. Rendelet 12. cikk (1) bekezdés b)-d) pontok; (2) bekezdés.

29 Az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről szóló 1987. évi 20. törvényerejű rendelet 1. Cikk. (1) bekezdése szerint: *“Az Egyezmény, a különböző államokban telephellyel rendelkező felek között, áruk*

a Tisztavíz Kft. ellen a Pesti Központi Kerületi Bíróság előtt indított perben a magyar anyagi jog lesz az alkalmazandó és mivel a jogvita áruk nemzetközi adásvételével kapcsolatos, a magyar bíróság a Bécsi Vételi Egyezmény szabályait is alkalmazni fogja.³⁰

A kambodzsai Café Khmer úgy határoz, hogy – a magyar ügyvédje által készített felszólító levélben – a nem szerződészerű teljesítésre hivatkozással, felszólítja a Tisztavíz Kft.-t, hogy a víztisztító berendezéseket 30 napos póthatáridő belül javítsa ki,³¹ amely esetleges elmaradása esetén a Bécsi Vételi Egyezményre alapított elállási jogát³² és a meghiúsult teljesítés miatt kártérítést (következménykár, elmaradt vagyoni előny), továbbá a vételár és a kártérítés együttes összegének a teljesítés napjától számított késedelmi kamatát kéri megfizetni, ezen követeléseit pedig a magyar bíróság előtt fogja érvényesíteni.

adásvételére vonatkozó szerződésekre alkalmazandó, ha a) ezek az államok Szerződő Államok, vagy b) a nemzetközi magánjog szabályai valamely Szerződő Állam jogának alkalmazásához vezetnek.”

- 30 “Abban az esetben, ha a Bécsi Vételi Egyezmény autonóm módon nem alkalmazható [azaz nem mindkét fél telephelye van szerződő államban], akkor a Róma I. rendelet alapján kell meghatározni az alkalmazandó jogot, de vizsgálni kell, hogy a felhívott jog részes állam joga-e, és hogy ez esetben helye lehet-e a Bécsi Vételi Egyezmény 1. cikk (1) bekezdésének b) pontja alapján (ha az adott állam nem élt fenntartással az egyezmény kollíziós úton történő alkalmazásának esetére) a Bécsi Vételi Egyezmény szabályai alkalmazásának.” In Csöndes Mónika: A szerződésekre alkalmazandó jog meghatározása a Róma I. rendelet alapján. Kúriai Döntések 2018/9. – Fórum, Wolters Kluwer Jogtár (2020.11.16.) Magyarország a nem élt ezzel a fenntartással. In forrás: https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods/conventions/sale_of_goods/cisg/statu;
- 31 Az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről szóló 1987. évi 20. törvényerejű rendelet 46. Cikk. (3) bekezdése.
- 32 Az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről szóló 1987. évi 20. törvényerejű rendelet 49. Cikk értelmében elállhat a szerződéstől, ha az eladó szerződésszegése a 25. Cikk szerinti alapvető szerződésszegésnek minősül és az eladó a 47. Cikk szerint tűzött póthatáridőn belül sem orvosolja a hibát.

Ezalatt a Tisztavíz Kft., mint felperes – a kambodzsai ügyvédi iroda útján – benyújtja a keresetlevelet a phnompeni bíróságra a Café Khmer, mint alperes ellen. Álláspontja szerint a víztisztító berendezések beüzemeléséből eredt a jogvita, ezért a szerződéssel létrehozott kötelezettség helye a víztisztító berendezések beüzemelésének helye, azaz Kambodzsza. A kambodzsai ügyvéd arról tájékoztatja ügyfelét, hogy a kambodzsai Pp. alapján, függetlenül a teljesítés helyétől, azon az alapon is indítható per a Café Khmer ellen, hogy a Café Khmer székhelye Kambodzsában van. Tehát a kambodzsai bíróság akkor is megállapítja a saját joghatóságát, ha nem a beüzemelésből eredő problémára hivatkozna a felperes.

A kambodzsai bíróság a Tisztavíz Kft. által Kambodzsában indított ügyben a kambodzsai Café Khmernek kézbesíti a keresetlevelet, amelyet az továbbít a magyar ügyvédi irodába. Az eljáró magyar ügyvéd közli a Café Khmer törvényes képviselőjével, hogy a Café Khmer jogi képviselétét csak a Pesti Központi Kerületi Bíróság előtt folyó ügyben tudja ellátni, míg a Tisztavíz Kft. által a phnompeni bíróság előtt indított ügyben – a kambodzsai jog ismeretének hiánya és a kizárólag Magyarországra kiterjedő képviseleti jogosultsága miatt – nem járhat el.

A példánk phnompeni bíróság előtt futó szálára visszatérve elmondható, hogy a Café Khmer az ellenkérelem benyújtását követően nem vesz részt az eljárásban. A bizonyítási teherről az eljáró bíró a Tisztavíz Kft.-t nem tájékoztatja, mivel ez a kambodzsai jog alapján ez nem kötelezettsége. A biztonság kedvéért a Tisztavíz Kft. az ügy minden egyes aspektusa tekintetében úgy jár el, mintha a bizonyítási terhet neki kellene viselnie. Ehhez a magyarországi tanúkat Kambodzsába utaztatja és magánszakértőt fogad annak igazolása érdekében, hogy a kambodzsai vízvezetékrendszerben a nyomás nem felelt meg a Tisztavíz Kft. honlapján elérhető minimális technikai feltételeknek. Azonban Kambodzsza és Magyarország között nincsenek kétoldalú polgári jogsegélyegyezmények és a többoldalú egyezmények közül az 1965-ös hágai kézbesítési egyezménynek,³³ illetve a külföldön történő bizonyításfelvételtől szóló

33 2005. évi XXXVI. törvény a polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről és

1970-es hágai egyezménynek³⁴ Magyarország ugyan részese, de Kambodzsa nem. Ezek hiányában az eljárás hosszabb és költségesebb. A Kambodzsából Magyarországra történő iratkézésítés csak azért nem okoz gondot, mert a Tisztavíz Kft. rendelkezik kambodzsai jogi képviselővel, így a Tisztavíz Kft.-nek címzett bírósági iratokat a kambodzsai bíróság a phnom-peni jogi képviselő részére kézbesíti.

A pert végül a Tisztavíz Kft. megnyeri és a kambodzsai bíróság kötelezi a Café Khmert a hátralékos vételár és a kambodzsai Ptk. alapján járó évi 5% mértékű törvényes késedelmi kamat,³⁵ valamint a Tisztavíz Kft. részéről felmerült eljárási költségek, és a phnompeni ügyvédek 10%-os áfát tartalmazó ügyvédi munkadíjának megfizetésére.³⁶ Az eljárás teljes költsége megközelíti a követelt vételárhátralék összegét. A jogerős ítélet végrehajtási záradékkal történő ellátása után, a végrehajtó közli, hogy a Café Khmer székhelyén nem talált senkit, és a kávézó által korábban bérelt ingatlanokban azóta már más cégek üzemelnek. Sajnálattal közli a Tisztavíz Kft.-t képviselő ügyvéddel, hogy nem áll rendelkezésére olyan adatbázis, amelyből megállapítható lenne, hogy van-e a Café Khmernek végrehajtás alá vonható vagyontárgya, így amennyiben a végrehajtást kérő nem tud adatot szolgáltatni a Café Khmer vagyontárgyainak holléte felől, úgy ő az ügyet a maga részéről lezártnak tekinti.

A Tisztavíz Kft. pozitív szemléletű ügyvezetőjének a Café Khmerrel történt kudarcos üzlete után sem megy el a kedve attól, hogy fejlő-

a nemzetközi kézbesítést szabályozó egyes törvények módosításáról. Az egyezményhez csatlakozott államok listája. In forrás: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=17> (2020.10.10.)

34 2004. évi CXVI. Törvény a polgári és kereskedelmi ügyekben külföldön történő bizonyításfelvételtől szóló, Hágában, 1970. március 17. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről. Az egyezményhez csatlakozott államok listája. In forrás: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=82> (2020.10.10.)

35 A kambodzsai Polgári Törvénykönyv 315. §-a alapján. A kambodzsai Polgári Törvénykönyv angol nyelvű nemhivatalos fordítása. In forrás: https://www.jica.go.jp/project/cambodia/0701047/04/ku57pq00001spnva-att/01_02e.pdf (2020.10.10.)

36 A kambodzsai adóhatóság a General Department of Taxation honlapja. In forrás: <http://www.tax.gov.kh/en/bvat.php> (2020.10.09.)

dó országokba népszerűsítse és árusítsa termékeit. Az értékesítési munkatárssal és a jogtanácsos kollégával átbeszéljük a történeteket, levonják a tanulságokat és elhatározzák, hogy amennyiben legközelebb olyan országba adnak el terméket, amelyet illetően még nincs átfogó tapasztalatuk a vételár érvényesítést illetően, az üzletkötést megelőzően mindenképpen ellenőrzik, hogy a vevő országa elismeri és végrehajtja-e a magyarországi bíróság ítéletét. Amennyiben igen, úgy az adásvételi szerződésből eredő esetleges jogvitára nézve a jövőben kikötik a magyar bíróságok kizárólagos joghatóságát és a magyar jog alkalmazását. Amennyiben pedig a két ország között nincsen kétoldalú jogsegélyegyezmény a másik országban hozott bírósági ítélet elismeréséről és végrehajtásáról, de a vevő állama részese a külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről szóló 1958-as New York-i Egyezménynek,³⁷ úgy inkább a választottbírósági eljárást preferálják. Magyarország és Kambodzsa is tagja a New York-i egyezménynek. Amennyiben tehát a szerződéskötéskor jogi tanácsot kért volna a Tisztavíz Kft., akkor az ügyvéd választottbírósági kikötést javasolt volna az ítélet végrehajthatóságára tekintettel. Amennyiben Kambodzsa elismerné a magyar bíróság ítéletét, akkor a magyar bíróság kikötése lett volna célszerűbb a Tisztavíz Kft.-nek, mivel Magyarországon perelhetne, magyar ügyvéd közreműködésével és csak a végrehajtási eljárásban lenne szükség egy kambodzsai ügyvéd bevonására.

3.2. A határon átnyúló jellegből eredő eljárásjogi problémák

Kambodzsában a polgári eljárásjog ezidáig csak belföldi viszonylatban került szabályozásra. A nemzetközi polgári eljárásjog legfontosabb kérdéskörei: a joghatóság, jogsegély és a határozatok elismerése végrehajtása vagy egyáltalán nincs szabályozva, vagy azon néhány kérdéskör, amely szabályozva van, a vonatkozó nemzetközi egyezmények hiányában határon átnyúló jogvitákra nem alkalmazható.³⁸

37 New York-i Egyezmény angol nyelvű szövege elérhető az UNCITRAL honlapján. In forrás: https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/conventions/foreign_arbitral_awards (2020.10.10.)

38 Például a kambodzsai Pp. 199. §-a tartalmazza azon feltételeket, amelyek alapján

A kambodzsai polgári eljárásjogi kódex (kambodzsai Pp.) – amely a Japán Nemzetközi Együttműködési Ügynökség³⁹ által nyújtott anyagi és japán elméleti jogászok szakmai segítségével jött létre - a japán eljárásjogi kódex mintája alapján készült.⁴⁰ A kambodzsai Pp. a joghatóság kérdésköre tekintetében kizárólag azt szabályozza, hogy a kambodzsai bíróságok milyen feltételek esetén rendelkeznek joghatósággal, de arra a kérdésre nem ad választ, hogy ha egy adott ügyben több ország bírósága is rendelkezne joghatósággal, akkor melyik állam bírósága jár el.

A példánk szerinti adásvételi szerződés esetében a székhely szerint illetékes elsőfokú kambodzsai bírósága eljárhat, mivel a Café Khmer, mint felperes székhelye Kambodzsában van. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a kambodzsai Pp. szerint eljárhatna a kambodzsai bíróság a Café Khmer, mint alperes ügyében is, ha annak székhelye nem Kambodzsában lenne, de az alperesnek lenne ott végrehajtás alá vonható vagyona.⁴¹

Abból kifolyólag, hogy a kambodzsai joghatósági szabályok nem rendezik a perfüggőség kérdését nemzetközi viszonylatban, a Tisztavíz Kft-nek a következő veszéllyel kell szembenéznie. Tegyük fel, hogy a Café Khmer előbb indít eljárást a Tisztavíz Kft. ellen Magyarországon, akár a szerződés tárgyának kijavítása miatt, akár azért, hogy a szerződéstől való elállása esetén a vételár kifizetett 70%-át visszakövetelhesse, mint ahogy a Tisztavíz Kft. a Café Khmer elleni keresetlevelét a phnompeni bírósághoz benyújtja. Ez esetben egy a kambodzsai jog által nem szabályozott kérdéssel szembesülnek a kambodzsai ügyvédek. Nevezetesen azzal, hogy vajon a phnompeni bíróság elutasítja-e a Café Khmer

a külföldi bírósági ítéletek elismerhetők és végrehajthatók Kambodzsában. Ezek között az egyik feltétel a viszonyosság, azaz Kambodzsa csak annak a külföldi bíróságnak az ítéletét ismeri el és hajtja végre, amely bíróság állama maga is elismeri és végrehajtja a kambodzsai bíróságok ítéleteit. Vietnámon kívül ilyen ország jelenleg nincs.

39 Japanese International Cooperation Agency (JICA). In forrás: <https://www.jica.go.jp/cambodia/english/index.html> (2020.10.10.)

40 A kambodzsai Pp. (angolul: Code of Civil Procedure of Cambodia) nem hivatalos angol nyelvű fordítása. In forrás: https://www.jica.go.jp/project/english/cambodia/0701047/materials/c8h0vm000000zsb2-att/01_01e.pdf (2020.10.10.)

41 Kambodzsai Pp. 8. § b) és 9. § a) pont.

ellen Phnompenben benyújtott keresetlevelet annak okán, hogy ugyanazon felek között ugyanazon ténybeli alapból már jogvita van folyamatban egy magyarországi bíróság előtt. A kambodzsai Pp. egy határozott mondattal kizárja annak lehetőségét, hogy bármely fél új keresetlevelet nyújtson be egy ügyben, ha abban az ügyben már más bírósági eljárás van folyamatban.⁴² Ebből a rendelkezésből ugyanakkor nem következik egyértelműen, hogy a párhuzamos eljárások tilalma csak a Kambodzsán belüli párhuzamos eljárásokra alkalmazandó vagy nemzetközi viszonylatban is érvényesül. Tekintettel arra, hogy Kambodzsában jelenleg az ítélezési gyakorlat nem kutatható, a bíróságok ítéletei nem hozzáférhetőek, a kambodzsai ügyvédi irodában ennek a kérdésnek a megítélése gondot okoz, még akkor is, ha tisztában vannak azzal, hogy más kontinentális jogrendszerű országok nemzetközi magánjoga nem zárja ki a párhuzamos eljárások folytatását abban az esetben, ha az elsőként felkeresett bíróság ítélete a másodikként felkeresett bíróság államában nem hajtható végre. Irányadó jogszabály és az ítélezési gyakorlat ismerete hiányában a kambodzsai ügyvédi iroda nem tudhatja, hogy a bíróság e kérdést hogyan fogja megítélni, így a „biztosra menve” azt tanácsolja a Tisztavíz Kft.-nek, hogy az ügyvédi felszólítást követően – amennyiben az eredménytelen marad – haladéktalanul nyújtsák be a keresetlevelet a phnompeni elsőfokú bírósághoz.

Az említett példa szempontjából jelentősége van annak is, hogy Magyarország és Kambodzsza között nincs kétoldalú jogsegély egyezmény egymás bírósági ítéleteinek elismeréséről és végrehajtásáról, így a példában szereplő Tisztavíz Kft., mint felperes számára nem jelentene megoldást az, ha a magyar joghatósági szabályok alapján a Café Khmer, mint alperes egy magyar bíróság előtt lenne perelhető, ugyanis a Café Khmer-nek nincs vagyona Magyarországon, illetve olyan további országokban sem, amelyek a Magyarországon hozott bírósági ítéleteket elismerik és végrehajtják. Annak érdekében tehát, hogy a Tisztavíz Kft. a hátralékos vételár részletet behajthassa, mindenképpen felperesként Kambodzsában kell megindítania az eljárást a Café Khmer ellen, vállalva annak minden költségét és kockázatát.

42 A kambodzsai Pp. 83. § rendelkezése szerint: “Bíróság előtt folyamatban lévő ügyben egyik fél sem nyújthat be újabb keresetet.”

A kambodzsai ügyvédi iroda egy rövid összefoglalóban tájékoztatja az ügyfelet a lehetséges eljárási lépésekről, azok várható időtartamáról és költségeiről kihangsúlyozva, hogy Kambodzsában sok esetben a jogszabályok az ügyvédek számára sem férhetők hozzá, de amennyiben azok hozzáférhetőek is, fennáll annak a kockázata, hogy a hatóságok a jogszabálytól eltérő joggyakorlatot folytatnak.

Az elsőfokú eljárás várható költségeit és készkiadásait a Tisztavíz Kft. ügyvezetője és jogtanácsosa megdöbbenéssel olvassa. Első gondolatuk, hogy bizonyára az ország legdrágább jogi képviselőivel van dolguk és elhatározzák, hogy összehasonlításuképpen, más ügyvédi irodától is kérnek árajánlatot. Azonban szembesülnek vele, hogy egy fejlődő országban az ügyvédi szolgáltatás luxus és annak ára jó eséllyel magasabb is lehet az európai árnál.

A kambodzsai jogi képviselő ügyvédi felszólítást küld a Café Khmer részére, amelyben felszólítja, hogy a víztisztító berendezések vételárának hátralékos részét öt munkanapon belül fizesse meg a Tisztavíz Kft magyar bankszámlájára való átutalással.

A Tisztavíz Kft. és a kambodzsai ügyvédi iroda egy előre egyeztetett időpontban videokonferencia megbeszélést tartanak, hogy a lehetséges lépéseket és azok költségeit megbeszéljék. A magas perlési költségekre tekintettel megvitatják továbbá annak lehetőségét, hogy mediátor segítségével próbáljanak egyezséget elérni és az esetleges egyezséget közjegyzői okiratba foglalni. A kambodzsai ügyvédi iroda sajnálattal tájékoztatja a jogtanácsost, hogy ugyan a kambodzsai Pp. szerint a közjegyzői okirat végrehajtható okiratnak minősül, azonban a gyakorlatban ezt nem alkalmazzák.⁴³ A Tisztavíz Kft. első körben megpróbálhatja a Café Khmerrel szembeni igényét fizetési meghagyás útján érvényesíteni,⁴⁴ amelyet a kambodzsai Pp. alapján a bíróságtól lehet kérelmezni és amelynek eljárási illetéke a peres eljárás illetékének fele. A Café Khmer ellentmondása esetében azonban az igényérvényesítés peres eljárásban folytatódik és az illetéket ki kell egészíteni a peres eljárás illetékének megfelelő összegre.⁴⁵

43 Kambodzsai Pp. 350. § (2) bekezdés f) pont.

44 Kambodzsai Pp. 319. § - 333. §.

45 Kambodzsai Pp. 61.§ (5) bekezdése.

Végül attól tartva, hogy ha sokáig hezitálnak a Café Khmer felperesként esetleg hamarabb indít pert a Tisztavíz Kft., mint alperes székhelye szerint területileg illetékes Pesti Központi Kerületi Bíróság előtt, mint ahogy a Tisztavíz Kft., mint felperes megindítaná a kambodzsai peres eljárást a Café Khmer alperes ellen, és esetleg a késedelem miatt a fent említett tisztázatlan perfüggőségi szabályra való hivatkozással a kambodzsai bíróság a keresetlevelet elutasítaná, ezért benyújtja a keresetlevelet a phnompeni elsőfokú bíróság előtt a Café Khmer alperes ellen.

Még mielőtt a Café Khmer kézhez venné a phnompeni elsőfokú bíróság értesítést a Tisztavíz Kft. által benyújtott keresetlevélről, törvényes képviselője a magyar ügyvédtől az eljárásjogi lépésekről tájékozódik Magyarországon. Az eljáró ügyvéd megvizsgálja, hogy európai fizetési meghagyásos eljárás⁴⁶ szóba jöhet-e jelen jogvitában, de az európai fizetési meghagyásról szóló rendelet 3. cikk (1) bekezdése ezt kizárja.⁴⁷ Európai fizetési meghagyás tehát azért nem indítható, mert a kambodzsai Café Khmer, mint jogosult, nem rendelkezik EU tagállamban székhellyel, hanem harmadik országbeli, a Tisztavíz Kft. kötelezett pedig magyar, ezért egy magyar fizetési meghagyást kell benyújtani a Tisztavíz Kft.-vel szemben Magyarországon. A magyar ügyvédi iroda tehát azt tanácsolja a kambodzsai Café Khmer ügyfelének, hogy először egy ügyvédi felszólító levelet küldjenek a Tisztavíz Kft.-nek, amelyben elsősorban a szerződés tárgyának kijavítását kérik a szolgáltatás teljesítésének követelésével, másodsorban szerződéstől elállás a szerződészegre hivatkozással az eredeti állapot helyreállításával a szerződés gazdasági rendeltetésének meghiúsulása miatt a vételár kifizetett 70%-ának, azaz hetvenezer USD visszakövetelésével.⁴⁸ A szerző-

46 AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 1896/2006/EK RENDELETE (2006. december 12.) az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról, OJ L 399, 30.12.2006, p. 1–32.

47 E rendelet alkalmazásában határokon átnyúló ügynek minősül az, amelyben legalább az egyik fél az eljáró bíróság székhelye szerinti tagállamtól eltérő tagállamban rendelkezik állandó lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel.

48 A tanulmány írása idején, az MNB középárfolyam 1 USD/300 HUF körül mozog, ennek megfelelően a követelt 70 000 USD összegű vételár részlet körülbelül 21 000 000 Ft összegnek felel meg.

désszegés miatti járulékos igények érvényesítésére (károk az elmaradt vagyoni előny miatt) is igényt tarthat a Café Khmer. A magyar ügyvéd meghatározza a vita tárgyát képező összeg forintban kifejezett értékét és megállapítja, hogy Café Khmer által követelt vételár részlet a járulékos igényekkel együtt sem haladja meg a harmincmillió forintot, azt az összeghatárt, amelyet meghaladóan fizetési meghagyás kibocsátását kérelmezni a vonatkozó jogszabály szerint nem lehet.⁴⁹ Amennyiben sem az ügyvédi felszólító levél, sem a magyar fizetési meghagyás nem jár eredménnyel, akkor a magyar bíróság előtt kell polgári peres eljárást indítani a Tisztavíz Kft. alperessel szemben.

Közben megérkezik a Tisztavíz Kft., mint felperes keresetlevele a magyar ügyvédi irodába, amely eljárás jogilag eldönti a kérdést. Az eljáró magyar ügyvéd közli a Café Khmer törvényes képviselőjével, hogy a Café Khmer jogi képviseletét csak a magyar közjegyző és bíróság előtt folyó ügyben tudja ellátni, míg a Tisztavíz Kft. által a phnompeni bíróság előtt indított ügyben – a kambodzsai jog ismeretének hiánya és a kizárólag Magyarországra kiterjedő képviseleti jogosultsága miatt – nem járhat el.

IV. Összefoglalás

A fenti példa rámutatott jó néhány olyan kockázatra és veszélyre, amely nemzetközi kereskedelmi ügyletek kapcsán felmerülhet, amennyiben egy határokon átnyúló polgári jogi igényérvényesítés válik szükségessé. Ezeknek egy része a jogvita felmerülése előtt előre átgondolva, a szerződés gondos előkészítése során korlátozható. A veszélyek másik része, ugyanakkor a szerződő felek legnagyobb fokú gondossága esetén sem zárható ki. Ezek olyan körülmények, amelyekre a feleknek nincsen ráhatása. Mindazonáltal, függetlenül attól, hogy a feleknek bizonyos esetek-

49 A fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény 3. § (3) bekezdése szerint nem érvényesíthető fizetési meghagyásos eljárás útján az a pénzkövetelés, amelynek a Pp. 21. és 22. §-a szerint számított összege a harmincmillió forintot meghaladja. A Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) 22. § (1) bekezdése alapján a per tárgyának értékét forintban kell meghatározni.

ben az igényérvényesítés körülményekre nincs ráhatása, az ügyletkötésnél, különösen az ár képzésnél ezen kockázatokat figyelembe vehetik.

Érdemes tehát a feleknek maguknak megválasztani az esetleges jogvita alkalmával eljáró bírói vagy választottbíróvási fórumot, attól függően, hogy az érintett államok elismerik és végrehajjták-e egymás bírósági ítéleteit, illetve, hogy tagjai-e a New York-i Egyezménynek. Szintén érdemes előre megállapodni abban, hogy a jogvita esetén eljáró fórum milyen anyagi jogot alkalmazzon.

Vannak azonban olyan körülmények, amelyeket a szerződő felek nem tudnak befolyásolni, ugyanakkor jelentős hatással lehetnek a szerződésből eredő igény érvényesítés hosszára, költségére és akár annak a kimenetelére is. Ezek közül néhány fontosabbat az alábbiakban említünk meg:

1. Az adott országok milyen mértékben részesei a releváns nemzetközi magánjogi, polgári eljárásjogi egyezményeknek. A kereskedelmi ügyletek szempontjából relevánsnak tekinthetők a bírósági, választottbíróvási határozatok, vagy mediációs egyezségek elismerésére és végrehajtására, a joghatóságra, jogsegélyre és az alkalmazandó anyagi jogra vonatkozó egyezmények. Ezen egyezmények lehetnek globális egyezmények, amelyek legtöbbször az ENSZ szervezetéhez tartozó Nemzetközi Kereskedelmijogi Bizottság⁵⁰ vagy a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia⁵¹ égisze alatt kötöttek. Elismerés és végrehajthatóság tekintetében globális szintű egyezmények közül a csatlakozott államok száma miatt a legjelentősebb a New York-i Egyezmény, amely a külföldi választottbíróvási határozatok elismerését és végrehajthatóságát évtizedek óta lehetővé teszi. Kereskedelmi ügyek esetében a joghatóság és végrehajthatóság szempontjából is jelentős a 2005-ös Hágai Egyezmény, amely biztosítja, hogy a szerződő állam a felek eljáró bíróságra vonatkozó megállapodását tiszteletben tartja és a választott fórum által hozott ítéletet elismeri és végrehajjtja.⁵²

50 United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). In forrás: <https://uncitral.un.org/en/content/homepage> (2020.10.10.)

51 Hague Conference on Private International Law (HCCH). In forrás: <https://www.hcch.net/en/home> (2020.10.10.)

52 Az egyezmény angol nyelvű elnevezése: The Hague Convention of 30 June

Nagyszámú aláíró féllel rendelkező, de viszonylag új, így az gyakorlatban a hatékonyságát még nem bizonyított releváns globális egyezmény a Szingapúri Mediációs Egyezmény, amely 2020. szeptember 12. napján lépett hatályba és a külföldön létrejött mediációs egyezségek végrehajtását teszi lehetővé.⁵³

Végül megemlítenéd, a jelenleg csak két aláíró állammal rendelkező 2019-es Hágai Egyezmény a polgári és kereskedelmi ügyekben hozott külföldi bírósági ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról.⁵⁴ Eljárásjogi szempontból jelentős az 1965-ös Hágai (kézbesítési) Egyezmény és az 1970-es Hágai Egyezmény a külföldön történő bizonyítékfelvételtől.

Az alkalmazandó anyagi jog tekintetében kereskedelmi ügyleteknél az 1980-as Bécsi Konvenció és a Róma I. Rendelet, amely nagy eséllyel kerülhet szóba, amennyiben az ügylet tárgya áruk határon átnyúló, nemzetközi adásvétele.

A joghatóság, az alkalmazandó anyagi jog, az ítéletek elismerése és végrehajtása a polgári- és kereskedelmi ügyekben az Európai Unióban uniós szinten került szabályozásra. Ennek eredményeként amennyiben a Tisztavíz Kft. ügyletét a kambodzsai vevő helyett például egy francia vevővel kötötte volna, akkor a vonatkozó Európai Uniói rendeletek alapján egy joghatósági kikötést nem tartalmazó szerződés esetén is pontosan kiszámítható lett volna, hogy mely ország bírósága lesz jogosult eljárni, valamint, egyértelmű lett volna, hogy a másodikként felkeresett bíróság az eljárást köteles megtagadni.⁵⁵ Ez utóbbi ugyanakkor nem jelentett volna problémát a vég-

2005 on Choice of Court Agreements. In forrás: <https://assets.hcch.net/docs/510bc238-7318-47ed-9ed5-e0972510d98b.pdf> (2020.10.10.)

53 Szingapúri Mediációs Egyezmény angol nyelvű szövege és az egyezményhez csatlakozott államok listája. In forrás: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements (2020.10.10.)

54 Az egyezmény angol nyelvű elnevezése: Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters (2 July 2019). forrás: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=137> (2020.10.10.)

55 1215/2012/EU rendelet (Átdolgozott Brüsszel I. Rendelet) Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a

rehajtás szempontjából, hiszen bármely uniós tagállamban hozott kereskedelmi és polgári jogú ítéletet elismernek és végrehajtanak a másik tagállamban is. A magyar és francia üzletfelek közötti szerződés esetében jogválasztási megállapodás nélküli is egyértelműen megállapítható lenne az alkalmazandó jog.⁵⁶ Az Európai Unió szabályozás jelenlegi szintje évtizedek munkájának eredménye és világviszonylatban is egyedülálló. Amennyiben a Tisztavíz Kft. és Café Khmer jogügylete a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének két tagállama között jött volna létre, akkor az Európai Unióhoz hasonló regionális egyezmény a jogvita egyetlen aspektusa szempontjából sem lenne alkalmazható.

Végül jelentős szerepe lehet a fent említett tárgyakban létrejött kétoldalú jogsegély egyezményeknek is.

2. A nemzetközi (releváns) egyezményrendszerbe való „bekötetlenség” mellett kockázatot jelenthet az alkalmazandó anyagi jog részleteinek kidolgozatlansága, illetve az ítélkezési gyakorlat, vagy magának az alkalmazandó jognak a megismerhetetlenségének problémája, mint ahogy azt a kambodzsai példánál láttuk.
3. Kockázatot jelent továbbá az ítélkezés alacsony színvonala is. Előfordulhat, hogy az eljáró bíróság országában a bíróképzés színvonala alacsony, azaz, ha a bírók nem kapnak megfelelő felkészítést ahhoz, hogy az adott ország jogi tradíciójához képest teljesen idegen, külföldről adoptált törvényeket (legal transplant) megfelelően alkalmazzák, a szükséges dogmatikai ismereteket elsajátíthassák.
4. Az adott országban való pereskedés költsége (pl. eljárási illeték, tanúdíj, szakértői díj) és egyéb költségvonzata (pl. ügyvédi munkadíj) és elhúzódó eljárási időtartam is olyan tényező, amelyet az üzleti kockázat mérlegelésekor érdemes figyelembe venni. A peres eljárások átlagos költsége országonként meglepően eltérő. Az igényérvényesítés költsége a követelés összegéhez képest az európai uniós államokban átlagosan 21%, míg a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségében az átlag 43%. Ugyanakkor a régiókon belül is

polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, OJ L 351, 20.12.2012, p. 1–32.

56 Róma I. Rendelet.

jelentős eltérések vannak. Visszatérve a Tisztavíz Kft. példájához, amennyiben a Tisztavíz Kft. Magyarországon perelhetne volna a Café Khmer-t, akkor a Világbank statisztikája szerint az elmaradt vételárhátralék 15%-ába került volna az eljárás költsége, ezzel szemben Kambodzsában ez az arány 103%.⁵⁷

5. Végül figyelmet érdemel néhány kockázati tényező az ügyfélazonosítás tekintetében is. Ez főként az aláírásra kerülő okiratokon a sajátkezés és a képviseleti jog biztosításához – a kockázat minimalizálását elősegítő – legtöbbször jogszabály által is megkövetelt többletfeladat, amely nem csak a határokon átnyúló jogviták ügyintézése során közreműködő ügyvédek terhelik, de Magyarországon belül is alkalmazhatók például távazonosítás eszközei igénybevételével a Covid-19 járványra tekintettel. Az ügyfélazonosítási kötelezettség és az ügyfél adatvédelem tekintetében is nagy különbséget találunk a két ország között. Magyarországon az ügyvédek ügyfélazonosítási kötelezettség több jogszabály alapján is terheli⁵⁸ és azok lefolytatása részletekbe menően szabályozott.⁵⁹ Tekintettel arra, hogy Magyarország részese az Apostille egyezménynek, illetve, hogy immáron az ügyfélazonosítás videokonferencia útján, távazonosítás lefolytatásával is elvégezhető, az ügyfélazonosítás – habár jelentős adminisztrációs teher – személyesen történő kivitelezhetetlensége nem fogja megghiúsítani a jogi képviselet elvállalását. A kambodzsai ügyvédet ügyfélazonosítás csak kevesebb esetben terheli, mint a magyar kollégákat (a kambodzsai Pmt-ben előírt jogügyletek esetén), ugyanakkor abból kifolyólag, hogy Kambodzsza nem részese az Apostille egyezménynek és távazonosításra sincs lehetőség, előfordulhat, hogy az ügyfélkapcsolat

57 Világbank, Ease of Doing Business 2020, Enforcing Contracts. In forrás: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> (2020.10.10.)

58 Üttv. 32-33. §, Pmt. 1.§ (1) bekezdés l) pont

59 Üttv., Pmt és 10/2019. (VI. 24.) MÜK szabályzat a pénzmosság és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvényben és az Európai Unió és az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt pénzügyi és vagyoni korlátozó intézkedések végrehajtásáról szóló 2017. évi LII. törvényben meghatározott kötelezettségek teljesítéséről.

szabályos létesítésének megoldása kizárólag az ügyvéd és az ügyfél személyes találkozója. Ez mindamelllett, hogy jelentős költségeket emészt fel, az eljárások megindítását is késlelteti, az igényérvényesítés idejét pedig nyilvánvalóan meghosszabbítja. Adatvédelem tekintetében is jelentős az eltérések lehetnek az egyes országok között, amennyiben az Európai Unió határait átlépjük. Kambodzsa esetében az ügyféladatok kezelése – jogi szabályozás hiányában – vagy csak az ügyvéd és az ügyfél közötti megbízási szerződésben vagy sok esetben abban sem kerül szabályozásra.

ADATVÉDELEM KORONAVÍRUS IDEJÉN

Az Általános Adatvédelmi Rendelet, különösen az alapelvek érvényesülési peremfeltételei a járványügyi veszélyhelyzetben

A 2020-as esztendő minden bizonnyal úgy fog bekerülni az egyetemes történelem eseményeiről megemlékező leíró, elemző munkák lapjaira, mint a koronavírus éve, amelynek következtében több millióan életüket veszítették, a gazdaságok és társadalmak rég nem látott kihívásokkal szembesültek. Ezen világszintű kihívások konkrét, újszerű problémák megválaszolását követelték meg az államoktól és a piaci szereplőktől, amelyek gyors, hatékony és sok esetben merőben újszerű megoldásokban manifesztálódtak. A válsághelyzetek történelmi tapasztalás szerint rövid távon nem segítik az alapjogok érvényesülését, ám távlatosan sokszor a jogfejlődés katalizátorai és a szabadságjogok korábbinál magasabb szintű érvényesülésének az elősegítői lehetnek. Álláspontunk szerint a koronavírus járványra is jellemző ez a megállapítás, azzal, hogy a válságtünetekkel egyidejűleg a digitális technológiák robbanásszerű fejlődésével járt együtt, ami veszélyt és reményt is jelenthet az alapjogok, köztük a személyes adatok védelméhez fűződő jog (információs önrendelkezési) vonatkozásában is. A járvány elleni küzdelem során a hatékony állami fellépés során a hatóságok jelentős mennyiségű adat, jellemzően személyes adat kezelését valósították (valósítják) meg. Az egészségügyi személyes adatok az egyén legintimebb adatai közé tartoznak, s így különösen szigorú védelemben részesülnek. Ugyanakkor a járvány terjedésének a megfékezése, amely a polgárok életének a megóvásában és azzal szoros összefüggésben az állam életvédelmi intézményvédelmi kötelezettségének a teljesítésében meghatározó je-

1 Egyetemi docens (KRE ÁJK)

2 Ügyvéd, PhD hallgató (KRE ÁJK)

lentőségű, az egészségügyi személyes adatok (vírusfertőzött-e az érintett személy) kezelésének eminens szerepe van.

Az európai polgárok először 2019. decemberében értesülhettek arról, hogy Kínában, Vuhan városában egy új koronavírus törzs okoz járványos megbetegedést (a hivatalos kínai kommunikációban: új típusú koronavírus járvány-incidens), amely a súlyosabb kórlefolyás esetén tüdőgyulladást, a legsúlyosabb esetekben halált okoz. A vírustörzsről csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy rendkívül patogén. Az új koronavírus, vagy másképpen koronavírus-betegség 2019 (*coronavirus disease 2019*, COVID-19), vagy más néven SARS-CoV-2) rohamos gyorsasággal robbant be Európába és kezdetben (február végén, március elején) Olaszországban (elsősorban az északi régióban, a Milánó központú Lombardia tartományban) és Spanyolországban okozott tömeges megbetegedést és halálozást, majd Németországban és a Angliában eredményezett hasonlóan súlyos járványhelyzetet. E tanulmány írásakor a legfertőzöttebb terület az amerikai kontinens, különösen az Amerikai Egyesült Államok és Brazília, de már javában zajlik Európában a második hullám, sorra megdőntve az első hullám tragikus adatait. Hangsúlyoznunk kell, hogy a statisztikai adatok, számsorok mögött, személyes sorsok, tragédiák vannak, amelyekre munkánkban, mint az állam életvédelmi kötelezettsége mögötti morális alapra hivatkozunk.

2020. március 11-én ugyanazon a napon, amikor az WHO, az ENSZ egészségügyi szakosított szerve világjárvánnyá (pandémia) minősítette a vírus okozta helyzetet, Magyarországon a Kormány rendeletben³ az ország egész területére az Alaptörvény 53. cikke alapján veszélyhelyzetet hirdetett a COVID-19 vírus okozta egészségügyi veszélyhelyzet miatt.

A közegészségügyi helyzet váratlan és gyors romlása miatt az oktatásban napokon belül kellett áttérni digitális oktatásra; teljes stábokat kellett otthoni munkavégzésbe küldeni; közben biztosítani kellett az otthon maradó munkavállalókkal a kapcsolattartást, illetve az üzletmenet-folytonosságot; üzleteket, éttermeket kellett hirtelen bezárni, illetve a teljes ellátási láncot megszervezni. A helyzet miatt napokon belül teljes szektorok lehetetlenültek el (szállásadás, vendéglátás, rendezvényszervezés, turizmus vagy a közlekedés területén), míg a digitális

3 Veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Kormányrendelet.

átállásban, illetőleg a digitalizációban vezető cégek szárnyalásának lettünk szemtanúi (lásd az új videokonferencia szolgáltatások),⁴ mellyel együtt járt a vonatkozó fogyasztói szokások megváltozása is.⁵

A kormányok és magánszervezetek egész Európában intézkedéseket hoztak a COVID-19 terjedésének korlátozására, a megbetegedések ütemének csökkentésére és hatásainak enyhítésére. Egy elsőre talán triviális, de annál jelentősebb területen is jelentős hatást gyakorolt a pandémia és az annak következtében bevezetett állami és piaci intézkedések. A járvánnyal összefüggő digitális változások, a digitális technológiák alkalmazásának mennyiségi és minőségi expanziója különösen is érintette a személyes adatok sorsát. A személyes adatok védelme ugyan kiemelt jelentőségű alapjog, de korántsem korlátozhatatlan, így az alapjogkorlátozás során bizonyos közérdekű célok (egy járványhelyzet kétségkívül ilyen) alkotmányosan legitim korlátozási indokként hivatkozhatók. Az Európai Unió Általános Adatvédelmi Rendeletének és az európai egységes adatvédelmi mechanizmusnak rendkívüli, veszélyhelyzeti körülmények között kellett vizsgáznia. Az ezzel kapcsolatos következtetéseket – már előzetesen – úgy összegezzük, hogy az adatvédelmi szabályok, mint alapjogi garanciák nem értelmezhetők a járványügyi intézkedések akadályaként; ellenben ilyen válságos időszakban is, a szükségesség, arányosság, alkalmasság hármas követelményrendszerét szem előtt tartva, biztosítani kell a személyes adatok megfelelő szintű védelmét. Az információs önrendelkezési jog érvényesülése veszélyhelyzet idején sem függeszthető fel, az alapjog lényeges tartalma nem korlátozható. A lényeges tartalomnak sajátos megfogalmazását jelentik a GDPR (az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 Rendelete,

4 Vikram, GOYAL – Emergence of Zoom as the most popular video conferencing tool <https://medium.com/@vikramgoyal2012/emergence-of-zoom-as-the-most-popular-video-conferencing-tool-31f87ee6432c>; utolsó meglátogatás: 2020. november 10.

5 Háromszor több webáruházat és honlapot hoztak létre Magyarországon a koronavírus megjelenése óta; https://index.hu/gazdasag/2020/09/16/haromszor_tobb_webaruhazat_es_honlapot_hoztak_letre_magyarorszagon_a_koronavirus_megjelenese_ota/; utolsó meglátogatás: 2020. november 10.

a továbbiakban: „GDPR”) alapveti rendelkezései, amelyeket írásunkban elvi sorvezetőnek tekintünk. Tanulmányunk célja annak általános bemutatása, hogy az európai adatvédelmi jog az egyes adatvédelmi alapelvek fényében miként teljesítette (teljesíti) alapjogvédelmi funkcióját a pandémiás időszak alatt, illetve áttekintjük azokat az adatvédelmi kötelezettségeket, melyek ideiglenesen, alkotmányosan legitim módon, de a háttérbe szorultak, illetve az egyes adatvédelmi hatóságok hogyan próbálták meg ezeket a problémákat kezelni.

Az alábbi rövid tanulmányunk nem ad lehetőséget sem a különleges jogrendi alkotmányos szabályok elméleti igényű elemzésére, sem a 2020-as veszélyhelyzeti jogalkotás átfogó alkotmányossági vizsgálatára, csakúgy, mint az adatvédelem terén jelentkező valamennyi felmerült probléma elmélyült elemzésére sem. Tanulmányunkban csupán egy rövid elemzésre vállalkozunk, amely az Általános Adatvédelmi Rendelet alapveti rendelkezéseinek a sorvezetőjén haladva, azok tartalmához mérten mutatja be az általunk legizgalmasabbnak tartott jelenségeket.

1. A veszélyhelyzeti jogrend jogforrasi alapjai Magyarországon.

Amint arra fentebb már utaltunk, a 2020. március 11. napján a SARS-CoV-2 vírus okozta járvány felfutásának megakadályozás érdekében Magyarország egész területére rendkívüli jogrendet, veszélyhelyzetet hirdetett a kormány,⁶ amelynek keretében az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében a Kormány részéről szükségrendeleti jogalkotás került bevezetésre.⁷ Ez többek között beutazási, tartózkodási, intézmény látogatási tilalmakat, határellenőrzés visszaállítását, távoktatás bevezetését, illetve eltérő foglalkoztatási

6 40/2020. (III. 11.) Kormányrendelet.

7 A magyar veszélyhelyzeti rendelkezésekről ld. SZENTE Zoltán: A 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái, *MTA Law Working Papers*, 2020/9., KLEIN Tamás: A veszélyhelyzeti jogalkotás alkotmányos alapjai, különös tekintettel a véleménynyilvánítás különleges jogrendi korlátozására, *Glossa Iuridica*, 2020. Jog és Vírus különszám.

szabályokat hozott magával. A veszélyhelyzeti jogalkotás alaptörvényben rögzített jogforrási eszköze a kormány rendelete.⁸ A Kormány a veszélyhelyzetben rendeletet alkothat, amellyel – sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, valamint egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat.⁹ A Kormány széleskörű, *contra legem* szabályok meghozatalára is lehetőséget biztosító rendeletalkotási hatásköre az Alaptörvény értelmében eredeti jogalkotási hatáskör.

A járványügyi fenyegetettség *de facto* ténye és különleges jogrend (veszélyhelyzet) *de iure* bevezetése kész tények elé állította a társadalmat, tabukat döntött meg és olyan döntéseket kellett gyakorlatilag órák alatt meghozni, amely komoly tervezést és éveket igényeltek volna. A társadalmi viszonyokban lavinaszerűen bekövetkezett, kényszerű változások olyan problémákat is felszínre hoztak, amelyeket nem lehetett az előzetes tervezés eszközével megoldani, mivel elsősorban az életvédelmi feladatokat, másodsorban az ellátásbiztonsági és üzletfolytonossági gondokat kellett gyakorta és hatékonyan megoldani. Előbbi feladat elsősorban az államot terhelte, az ellátásbiztonsági és üzletfolytonossági problémák azonban a piaci szereplőkre raktak különösen nagy terhet.

A járványügyi veszélyhelyzetben a személyes adatok kezelésére főszabályként továbbra is az Általános Adatvédelmi Rendelet előírásait kell(ett) alkalmazni, ideértve az egészségügyi adatok gyűjtésére, továbbítására, felhasználására vonatkozó szabályokat és az adatvédelmi alapelveket. Ezen általános adatvédelmi szabályok figyelembe vételével személyes adatok kezelésére akkor kerülhet sor, amennyiben az adatkezelés célját nem lehetséges adatkezelést nem igénylő eszközökkel elérni, illetve az érintettek jogait kevésbé korlátozó megoldások adatkezelési megoldások kialakításának lehetőségét folyamatosan vizsgálni kell.¹⁰ Amennyiben a személyes adatok kezelése feltétlenül szükséges, akkor az adatok kezelésének pontos célját és az adatkezelés jogszerűségét alátámasztó jogalapot kell elsőként az adatkezelőnek meghatároznia.¹¹ Figyelembe kell venni a

8 Alaptörvény 53. cikk (2) bek.

9 Vö. 53. cikk (2) bek.

10 Vö. GDPR 5. cikk (1) bek. (a) és (c) pont.

11 Vö. GDPR 5. cikk (1) bek. (b) pont.

további adatvédelmi alapelveket, különös tekintettel a tisztességesség, az adattakarékosság és korlátozott tárolhatóság elvére, és az adatok kezelése nem folytatható oly módon, amely indokolatlanul hátrányos, diszkriminatív, váratlan vagy félrevezető; továbbá csak olyan adatot lehet kezelni (gyűjteni és tárolni), amely a cél megvalósításához elengedhetetlenül szükséges és azzal arányos, illetőleg oly módon, hogy az érintettek azonosítását csak a személyes adatok kezelése céljainak eléréséhez szükséges ideig teszi lehetővé.¹² Az adatkezelőknek rendelkezniük kell továbbá az adatkezelés átláthatóságáról,¹³ az adatok pontosságáról¹⁴ és biztonságáról is.¹⁵

A GDPR fent kontúrozott szabályaival kapcsolatban, a járványügyi védekezés jelentette fokozódó nyomás következtében okkal merült fel a kérdés, mennyiben lehet „rugalmasan” alkalmazni az európai adatvédelmi szabályokat, mennyiben korlátozható az érintettek magánszférája, hol van a szükségesség és arányosság határa, illetve az egyes adatvédelmi alapelvek milyen módon és mennyiben érvényesülhetnek eltérően a járványügyi veszélyhelyzet idején. Álláspontunk szerint a járványügyi veszélyhelyzetben, a személyes adatok védelméhez való alapjog korlátozhatósága során a polgárok élethez, testi épséghez és egészséghez fűződő alapvető joga és azzal összefüggésben az állam életvédelmi kötelezettsége súlyosabb alapjogkorlátozást megvalósító jogi normák elfogadását és hatósági intézkedések alkalmazását indokolhatják, ugyanakkor a gazdasági intézkedések hatékonyságának biztosítása – fő szabályként – már nem lehet alkotmányosan legitim alapjogkorlátozási indok.

2. Az adatvédelmi alapelvek érvényesülése

2.1. Átláthatóság

Az átláthatóság alapelve megköveteli, hogy *„mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel*

12 Vö. GDPR 5. cikk (1) bek. (c) pont.

13 GDPR 5. cikk (1) bek. (a) pont.

14 GDPR 5. cikk (1) bek. (d) pont.

15 GDPR 5. cikk (1) bek. (f) pont.

az ő személyes adatát” (vö. 15/1991. [IV. 13.] AB határozat).¹⁶ Az átláthatóság lehetővé teszi az érintettek¹⁷ számára, hogy megértsék, hogy a személyes adatok kezelése milyen hatással jár a magánszférájukra.

A GDPR 12–14. cikkében foglalt szabályozás alapján az adatkezelési tájékoztató elkészítése az adatkezelő számára valamennyi adatkezelési cél, így a koronavírussal összefüggő adatkezelések vonatkozásában is kötelező előírás, amely adminisztratív kötelezettséget jelent az adatkezelők számára. Az adatkezelési tájékoztatóban a transzparens és tisztességes adatkezelés megvalósulása érdekében szükséges az érintettek számára közérthetően és kellően részletesen feltárni az őket érintő adatkezelés célját, jogalapját, meg kell határozni továbbá az adatok megőrzésének időtartamát, valamint az adatokhoz hozzáférésre jogosultak körét.¹⁸ Amennyiben az adatkezelés jogalapja a más jogos érdekére alapozott adatkezelés, úgy az alapjogkorlátozás alkotmányosságának megítélése során szükséges az érdekmérlegelési teszt elvégzése annak igazolására, hogy az adatkezeléssel elérni kívánt célhoz fűződő érdek jelentősebb, mint az érintett magánszemély(ek) jogai, szabadságai vagy jogos érdekei.

A koronavírus kezelésével kapcsolatos adatkezelésekről megállapíthatók, hogy azok jellemzően az érintettek számára váratlanok és kockázatosak voltak, ezért az európai adatvédelmi gyakorlat alapján fokozott transzparencia intézkedések voltak elvárhatóak az adatkezelők részéről, különös tekintettel arra, hogy számos esetben téves információk¹⁹

16 Ezen határozat hivatkozása „az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján [...] lehetséges” (vö. 22/2012. [V. 11.] AB határozat, ABH 2012. 10. 15.).

17 Érintett: azonosított vagy azonosítható természetes személy, akire az információ vonatkozik, vö. GDPR 4. cikk (1) a személyes adat fogalmáról.

18 Szuchy Róbert: A Blockchain technológia alkalmazása a kötelmi jogban, In: Certicky, Mária (szerk.): Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában, Magánjogot Oktatók Egyesülete, Szeged, 2020. 75-83.

19 OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19) – Transparency, communication and trust: The role of public communication in responding to the wave of disinformation about the new Coronavirus – Updated 3 July 2020; <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/transpa->

jelentek meg a vírusról, melyek alkalmasok voltak az érintett részére félelem és bizonytalanság érzés kiváltására. Az adatkezelő oldaláról ugyanakkor a transzparencia követelményének érvényesítése olyan adminisztratív intézkedéseket indokolt, amelyek komoly erőforrásokat vontak el a napi működestől. Mindazonáltal a GDPR nem rögzít olyan kivételt, melyre való tekintettel az adatkezelők elhalaszthatták vagy korlátozhatták volna az érintettek tájékoztatását, ezért ilyen intézkedéseket – az ott jelzett korlátozásokkal – legfeljebb a GDPR 23. cikke alapján lehetett tagállami szinten elfogadni. Megjegyzendő, hogy a koronavírus elleni transzparenciatörvények részeként számos külföldi adatvédelmi hatóság²⁰ tett közzé adatkezelési tájékoztató mintákat és gyakorlati útmutatókat, mellyel a kis és középvállalkozások koronavírus elleni felkészülését segítették, míg Magyarországon az adatvédelmi hatóság tevékenysége egy dedikált tájékoztató aloldal,²¹ illetőleg azon közlemények közzétételére korlátozódott.

Ami a koronavírussal összefüggő adatkezelések átláthatóságának kezelését illette, 2020. május 5-én lépett hatályba a veszélyhelyzet idején az egyes adatvédelmi és adatigénylési rendelkezésektől való eltérésről szóló 179/2020. (V.4.) Kormányrendelet („*Rendelet*”). Ez a jogszabály lényegesen korlátozta az érintettek személyes adataikkal összefüggő jogainak (különösen a tájékozódással összefüggő jogainak) gyakorlását, illetőleg az adatkezelők előzetes tájékoztatása körében is jelentősen korlátozta az érintettek jogait. A koronavírusos megbetegedések megelőzése, megismerése, felderítése, valamint tovább terjedésének megakadályozása érdekében ezen adatkezelési célból kezelt személyes adatok tekintetében az érintett személyek kérelmeinek intézését a veszélyhelyzet megszűnéséig

rency-communication-and-trust-bef7ad6e/; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

20 Példaként említhető az osztrák hatóság (Datenschutzbehörde): <https://www.dsb.gv.at/download-links/informationen-zum-coronavirus-covid-19.html>; berlini hatóság (Berliner Beauftragte für Datenschutz und Informationsfreiheit): <https://www.datenschutz-berlin.de/infothek-und-service/themen-a-bis-z/corona-pandemie-anyagai>; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

21 <https://naih.hu/koronavirus-tajekoztatok,-koezlemenyek.html>; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

felfüggesztette, illetve a kérelmekre és intézkedésekre irányadó határidők kezdő napját e jogszabály a veszélyhelyzet megszűnésének napját követő napon határozta meg.²² A felfüggesztésről az érintettet a veszélyhelyzet megszűnését követően haladéktalanul, de legkésőbb a kérelem beérkezéséről számított kilencven napon belül kellett tájékoztatni.²³ Ennek megfelelően az érintettek a GDPR 15–22. cikkében és az Infotv. 14. §-ában rögzített jogukat gyakorolhatták, de kérelmük csak a felfüggesztést követően volt elintézhető. A felfüggesztés mind a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság eljárásaira, mind az ilyen tárgyú bírósági eljárásokra is kiterjedt. Ezt meghaladóan a rendelet az előzetes tájékoztatáshoz való jog tekintetében akként korlátozta a tájékoztatási kötelezettségeket, hogy kizárólag elektronikus úton közzétett módon és a tartalmában is szűkebb körben volt szükséges ezt a tájékoztatást teljesíteni.²⁴

A rendelettel kapcsolatosan számos panasz²⁵ érkezett az Európai Adatvédelmi Testülethez, illetőleg a magyar Alkotmánybíróság előtt is megtámadták azt. Ezekkel kapcsolatosan az Európai Adatvédelmi Testület 2020. június 2. napján állásfoglalást²⁶ tett közzé, melyben megállapította, hogy a hivatkozott magyar kormányrendelet nem felelt meg a GDPR 23. cikke szerinti követelményeknek, mivel az abban foglalt korlátozások a jog lényeges tartalmát korlátozták és nem voltak szükségesek, arányosak és időbeli korlátot sem tartalmaztak. Az Európai Adatvédelmi Testület egyértelművé tette, hogy a GDPR 23. cikkében foglalt felhatalmazás és a koronavírus jelentette veszélyhelyzet sem teszi lehetővé az Európai Alapjogi Charta által védett adatvédelemhez fűződő jogok parttalan korlátozását vagy felfüggesztését. Erre való tekintettel a Testület felhívta az Európai Bizottságot, hogy a szükséges jogérvényesítési lépéseket tegye meg. E kormányrendelet végül a veszélyhelyzet

22 Rendelet 1. § (4) bek.

23 Rendelet 1. § (2) bek.

24 Rendelet 1. § (3) bek.

25 https://edpb.europa.eu/news/news/2020/thirtieth-plenary-session-edp-b-response-ngos-hungarian-decrees-and-statement-article_en, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

26 https://naih.hu/files/EDPB_Statement_Art-23GDPR_20200602.pdf, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

megszűnésének napjától, 2020. június 18-tól hatálytalanná vált, így nem indult kötelezettségszegési eljárás Magyarországgal szemben az abban foglaltak miatt. Az Alkotmánybíróság 2020. július 14-én elutasította²⁷ a rendelet ellen benyújtott indítványt, tekintettel arra, hogy a kormányrendelet akkor már nem volt alkalmazandó.

2.2. Tisztességesség

A tisztességesség elve megköveteli, hogy a személyes adatokat ne kezeljék oly módon, amely hátrányos, diszkriminatív, váratlan vagy félrevezető az érintett számára. A koronavírus járvánnyal kapcsolatosan a tisztességesség elvének érvényesítése azért nyomós követelmény, mivel különösen a járvány kezdetén, de a koronavírussal és annak a szűrésével kapcsolatos adatkezelések meglepetésszerűek voltak az érintetteknek; a koronavírus fertőzésre vonatkozó adatok kezelése potenciálisan stigmatizáló hatással járhat a fertőzéssel érintett személyek részére, illetőleg diszkrimináció alapjául szolgálhat.

A járványhelyzet egyben azt is megmutatta, hogy egy adatkezelés tisztességességével, különösen meglepetésszerűségével kapcsolatos felfogás miként változik meg. Így a járvány időszaka előtt bizonyosan nem lehetett általánosnak tekinteni a videokonferencia megoldások alkalmazását, a digitális oktatást, vagy az egészségügyi szűréseket, amely tevékenységeknek emiatt az adatkezelés tisztességességével kapcsolatos fokozott követelményeknek is eleget kell tenniük. Ekként merült fel többek között, hogy a digitális távoktatás során az előadásokat ne rögzítsék, ne tárolják, hiszen azok a hagyományos oktatás keretében sem kerülnek megőrzésre és alkalmasak lehetnek a diákokkal, hallgatókkal, vagy a pedagógussal szembeni visszaélésre.²⁸ Az adatkezelés tisztességessége ezt meghaladóan a foglalkoztatásokkal kapcsolatos adatkezelésekkel kapcsolatosan is felmerült, hogy kötelezhető-e a munkavállalók olyan adatok közlésére,

27 II/887/2020. sz. AB végzés.

28 Vö. NAIH/2020/7127 sz. NAIH tájékoztató a digitális távoktatás adatvédelmi és adatbiztonsági vonatkozásairól (2020. szeptember 30.): https://naih.hu/files/Tajekoztato-a-digitalis-tavoktatas-adatvedelmi-vonatkoszairol_2020-09-30.pdf, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

hogy koronavírussal kapcsolatos tüneteket észlelnek magukon, illetőleg ilyen fertőzéssel rendelkező személlyel álltak közvetlen kapcsolatban vagy koronavírussal érintett területen járt. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2020. március 10. napján kiadott, a koronavírus járvánnyal kapcsolatos adatkezelésekről szóló tájékoztatója (NAIH/2020/2586)²⁹ szerint a Munka Törvénykönyve általános magatartási követelményeiből, így az együttműködési kötelezettségből, továbbá a jóhiszeműség és tisztesség elvéből levezethető a foglalkoztatottakat érintő azon kötelezettség, hogy adjanak tájékoztatást az őket érintő egészségügyi kockázatokról, ami a koronavírus fertőző jellegére tekintettel indokoltnak tekinthető. Másrészről a személyes adatok tisztességességével kapcsolatos követelményeket sérthet a testhőmérséklet mérése, így különösen, ha a korábbi vagyónbiztonsági (és nem orvosi felhasználási célú) kamerákat az eredeti és a gyártó által eredetileg szándékolta felhasználási céltól eltérően, immár hőmérséklet mérésre is használják,³⁰ amely adatkezelés ezáltal nemcsak meglepetésszerű lehet az érintett számára, de megbízhatatlan eredményt is szolgáltatnak, amely adatkezelés ezáltal a tisztességes adatkezelés követelményébe ütközhet.

2.3. Jogszerűség

A jogszerűség azt jelenti, hogy az adatkezelő köteles azonosítani a személyes adatok kezelésének érvényes jogalapját. A jogszerűség elvének támogatására bevezetett intézkedéseknek és garanciáknak biztosítaniuk kell, hogy az adatkezelés annak teljes életciklusa során jogszerű legyen. Az adatkezelés jogszerűségének kérdése tekintetében számos kérdés merült fel a koronavírusos helyzet kezelése során, ideértve a

29 https://naih.hu/files/NAIH_2020_2586.pdf, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

30 Don't rely on temperature screening products for detection of coronavirus (COVID-19), says MHRA, <https://www.gov.uk/government/news/dont-rely-on-temperature-screening-products-for-detection-of-coronavirus-covid-19-says-mhra>, utolsó megtekintés: 2020. november 10. – ami arra utal, hogy orvostechnikai eszköznek minősülhetnek az ilyen, eltérő célra felhasznált eszközök.

munkavállalók, ügyfelek és látogatók személyes adatai kezelését, melyre a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság a koronavírus járvánnyal kapcsolatos adatkezelésekről szóló tájékoztatója, illetőleg digitális távoktatással kapcsolatosan a Hatóság a digitális távoktatás adatvédelmi és adatbiztonsági vonatkozásairól szóló tájékoztató (vö. III.2. pont) is kitért. Másrészt pedig a járvánnyal kapcsolatosan a Kormány a sürgősségi jogalkotási felhatalmazással élve saját maga is kibővítette a személyes adatok kezelésével és kötelező szolgáltatásával kapcsolatos kötelező adatkezelési lehetőségei körét.³¹

2.3.1. Kötelező és közegészségügyi adatkezelések

A veszélyhelyzet kihirdetését követően meghozott 46/2020. (III. 16.) Kormányrendelet a járvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében a járvány terjedésének modellezése, elemzése céljából feljogosítja az innovációért és technológiáért felelős minisztert bármely rendelkezésre álló adat megismerésére, kezelésére.³² Adatszolgáltatásra kötelezettek az állami és önkormányzati szervek, gazdálkodó szervezetek és magánszemélyek voltak. Az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény korábban is megalapozták az egyes személyes és egészségügyi adatok átadását a kezelőorvos, tisztiorvos, közegészségügyi-járványügyi felügyelő és adatkezelő részére, illetve a veszélyeztetett személyek és ezen személyek személyes, illetve egészségügyi adatait kezelő szervezetek részére.³³ A 81/2020. (IV. 1.) Kormányrendelet a jogosultak

31 Vö. 46/2020. (III. 16.) Kormányrendelet; 81/2020. (IV. 1.) Kormányrendelet, 93/2020. (IV. 6.) Kormányrendelet

32 Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről (III.) szóló 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 10. §.

33 Az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény 5. §.

körét kibővítette a rendőrséggel, amely így minden személyes adathoz hozzáférhetett a járványügyi feladatainak ellátása körében.³⁴ A 93/2020. (IV. 6.) Kormányrendelet felhatalmazta az Operatív Törzset a koronavírusos megbetegedések megelőzése, megismerése, felderítése és továbbterjedésének megakadályozására, valamint arra, hogy az állami szervek összehangolt feladatellátásának megszervezése céljából bármely szervtől, jogi személytől vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezettől ingyenes adatszolgáltatást kérjen.³⁵ Összességében tehát elmondható, hogy a végrehajtó hatalom alá rendelt számos szerv, így az innovációért és technológiáért felelős miniszter a rendőrség és az Operatív Törzs a feladatköreik ellátását messze meghaladó mértékben férhetek hozzá személyes adatokhoz, mely adatkérések címzettje bárki lehetett. Ezeket a széleskörű felhatalmazást biztosító jogszabályi rendelkezéseket, melyek kétségtelenül magukon viselték a sürgősségi jogalkotás szükségszerű jellegzetességeit, számos kritika³⁶ érte, különösen azt az aggályt hangoztatva, hogy az ilyen adatgyűjtéseket és az azok következtében előálló adathalmazokat az állam az állampolgárokkal szembeni kémkedésre, módszeres megfigyelésre³⁷ használ(hat)ja fel, illetőleg akkor is, ha a járványügyi védekezés sürgős jogalkotási aktusok meghozatalát, vagy más intézkedéseket tesz szükségessé, éppen az alapjogok szélesebb körű korlátozhatósága miatt, az alapjogi garanciák pl. (lényeges tartalom) következetes biztosítása is felértékelődik.

34 81/2020. (IV. 1.) Korm. rendelet 3. § (4) bekezdés.

35 93/2020. (IV. 6.) Korm. rendelet 2. §.

36 https://azonnali.hu/cikk/20200401_kemkedhet-e-utanunk-az-alam-a-koronavirus-jarvanyra-hivatkozva; utolsó megtekintés: 2020. november 10.; Eötvös Károly Intézet – A nemzeti együttműködés-típusú jogvédelem, avagy a közérdekű és magánéleti adatok védtelensége, http://ekint.org/lib/documents/1587029546-EKINT_Koronav%C3%ADrus__A_k%C3%B6z%C3%A9rdek%C5%B1_%C3%A9s_mag%C3%A1n%C3%A9leti_adatok_v%C3%A9dtelens%C3%A9ge.pdf, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

37 https://index.hu/techtud/2020/03/23/koronavirus_allami_megfigyeles_nyomkovetes_helyadatok_izrael_iran_kina_del-korea_amerika/; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

2.3.2. Jogos érdek alapján végzett adatkezelések

Személyes adatok kezelése jogos érdek alapján is végezhető (GDPR 6. cikk (1) bekezdés f) pontja alapján), melynek feltétele a klasszikus érdek mérlegelési teszt elvégzése, amely súlyoz az adatkezelői (vagy harmadik személy) érdekei, illetőleg az érintett érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai tekintetében. A koronavírus kezelésével kapcsolatos egyik legfőbb tapasztalat, hogy az ezen érdek mérlegelés hangsúlyai eltolódnak, mivel minden olyan magánszférába való beavatkozás, amely a járványügyi veszélyhelyzet előtt szükségtelen és aránytalan, így alkormányosan nem igazolható korlátozás lett volna, a rendkívüli jogrendben már indokoltnak és szükségesnek minősülhet. Az adatkezelések indokoltságának érdek mérlegelésen alapuló vizsgálata – álláspontunk szerint – alkalmas lehet arra, hogy a veszélyhelyzet okozta sajátos körülményeket az alapjogkorlátozás során messzemenőkéig figyelembe lehessen venni.

Veszélyhelyzet során számos munkáltató tett rendkívüli lépéseket annak érdekében, hogy szűrjék munkatársaikat, továbbá kiszűrjék a munkatársaik egészségét fenyegető, esetlegesen fertőzött személyeket, ezen túlmenően kérdőívek, vagy mérőeszközök segítségével személyes adatokat, részben egészségügyi adatokat gyűjtöttek, amely adatgyűjtések jellemzően beavatkozó módon túlnyúltak a munkavégzés területén, gyakran kiterjedtek az érintettek magánszférájára is. A munkáltatónak főszabály szerint nincs jogalapja kezelni és megismerni a munkavállaló betegségét, ez alól mindazonáltal a koronavírus kivételt képez, mivel e vírus által okozott betegség rendkívül fertőző jellege miatt a Munka Törvénykönyve 6. § (4) bekezdése szerinti együttműködési és tájékoztatási kötelezettségből levezethető a munkavállaló azon kötelezettsége, hogy a fertőzése gyanújáról a munkáltató részére köteles tájékoztatást adni. A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: „Munkavéd. tv.”) alapján a munkáltató felelősége az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek megvalósítása.³⁸ A Munkavéd. tv. kimondja, hogy az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelménye megvalósításának módját – a jogszabályok és a szabványok keretein belül – a munkáltató

38 Munkavéd. tv. 2. § (2) bekezdés.

jogosult meghatározni.³⁹ Az egészséges és biztonságos munkavégzés megvalósítása érdekében a munkáltatónak és a munkavállalóknak egymással együtt kell működniük.⁴⁰

A munkáltató adatkezelésének jogalapja alapvetően a GDPR 6. cikk (1) bekezdés f) pontja, azaz érdekmérlegelési teszt készítése és dokumentálása, ugyanakkor különleges adatok kezelése tekintetében a Munka Törvénykönyvében foglalt együttműködési és tájékoztatási kötelezettség és a munkavédelmi törvény alapján a GDPR 9. cikk (2) bekezdésének b) pontja szerinti feltétel fennállása is megállapítható, hiszen a munkáltatónak a munkajogi előírásokból fakadó kötelezettsége a munkavállalói számára egészséges és biztonságos munkavégzési körülményeket biztosítani. Konkrét fertőzésveszély esetén jogalapként szóba jöhet még a GDPR 6. cikk (1) bekezdés d) pontja szerinti érintett vagy egy másik természetes személy létfontosságú érdekeinek védelme is.

A GDPR 9. cikk (4) bekezdésének figyelembevétele alapján az egészségügyi adatok kezelése azzal a feltétellel folytatható jogszerűen, ha ez a munkáltatói adatkezelés a munkavállaló munkavégzésre való alkalmasságának megállapításához elengedhetetlenül szükséges.⁴¹

Különös jelentőségre tettek szert a különféle szűrővizsgálatokkal és diagnosztikai eszközökkel kapcsolatos adatkezelések, mivel számos munkáltató vezetett be ilyen intézkedéseket. Ezzel kapcsolatosan a járvány első hullámakor a magyar adatvédelmi hatóság nem tartotta arányosnak a munkáltatói intézkedéssel elrendelt, minden munkavállalóra általánosan kiterjedő, bármilyen diagnosztikai eszközt alkalmazó szűrővizsgálatok előírását, testhőmérsékletére kötelezően kiterjedő vizsgálat bevezetését.⁴² Ennek indoka, hogy a koronavírus tüneteivel

39 Munkavéd. tv 2. § (3) bekezdés.

40 Munkavéd. tv. 6. §.

41 Vö. az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény 4. § (2) o) pont, amelyhez szükséges és indokolt intézkedéseket a munkáltató jogosult elrendelni, melyre adatkezelési jogalapot a 47/2020. (III. 18.) Kormányrendelet 6. § (2) bek. c) pontjával, rendeletben biztosított.

42 Vö. Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság 2020. március 10. napján kiadott, a koronavírus járvánnyal kapcsolatos adatkezelésekről szóló tájékoztatója (NAIH/2020/2586).

kapcsolatos információk összegyűjtése, értékelése, valamint azokból következmények levonása az egészségügyi szakemberek, illetve hatóságok feladata a hatóság álláspontja szerint. Amennyiben azonban a munkáltató a munkavállaló bejelentése, egyedi esetben az összes körülmény mérlegelése vagy a Munkavéd. tv. 54. § (2) bekezdése szerint általa elvégzett kockázatértékelés alapján bizonyos, a megbetegedésnek való kitettséggel fokozottan érintett munkakörökben elengedhetetlenül szükségesnek tartja a vizsgálatot, a hatóság a GDPR 6. cikk (1) bekezdés f) pont szerinti jogalap (jogos érdek), illetve a GDPR 9. cikk (2) bekezdés h) pontjában és a GDPR 9. cikk (3) bekezdésében foglalt feltételek alkalmazásával kizárólag egészségügyi szakember által vagy szakmai felelőssége mellett végzett vizsgálatokat rendelhet el, a munkáltató pedig kizárólag ezen vizsgálatok eredményének a megismerésére jogosult.

Megjegyzendő, hogy ezen korábbi álláspontját a magyar adatvédelmi hatóság felülvizsgálta⁴³ és 2020. október 14. napján új tájékoztatót adott ki az új típusú koronavírus járványra (COVID-19) tekintettel az egészségügyi válsághelyzet elrendelésével bevezetett járványügyi készültség időtartama alatt a testhőmérséklet mérésével összefüggő egyes adatkezelések kapcsán.⁴⁴ A hatóság korábbi állásfoglalásának felülvizsgálatának indoka a koronavírussal kapcsolatos általános közegészségügyi helyzet romlása, melyből eredő kockázatok növekedése miatt az adatvédelmi hatóság szerint meghatározott feltételek fennállása esetén már megalapozza a személyes adatok méréssel kapcsolatos kezelését. Maga a hivatkozott tájékoztató is elismeri, hogy *„önmagában abból a tényből, hogy valakinek magasabb a testhőmérséklete, nem vonható le egyértelműen az a következtetés, hogy az új típusú koronavírus járvánnyal fertőzött”*. Kritikaként fogalmazható meg a gyűjtött személyes adatok relevanciája, szükségessége vagy arányossága, így különösen téli időszak idején, utcáról érkező személyek testhőmérsékletének mérése tűnhet indokolatlannak, mivel nem biztosítható ezáltal az adatok pontossága. Ezt meghaladóan egyes álláspontok szerint a testhőmérséklet mérés

43 <https://index.hu/belfold/2020/09/28/peterfalvi-attila-naih-lazmeres-iskola-koronavirus>, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

44 <https://www.naih.hu/files/NAIH-2020-7465.pdf>, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

hamis biztonságérzetet is adhat az érintettek részére és emiatt több kárt, mint hasznot hoz.⁴⁵

A koronavírussal kapcsolatos testhőmérséklet méréssel szemben szintén jogszerűségi problémát jelent, hogy a mérésügyről szóló 1991. évi XLV. törvény értelmében joghatással járó mérés⁴⁶ csak hiteles mérőeszközzel vagy használati etalonnal ellenőrzött mérőeszközzel végezhető, melynek a tömegesen alkalmazott hőmérsékelt mérésre használt házi eszközök nyilvánvalóan nem felelnek meg. Ezzel a problémával a magyar adatvédelmi hatóság hőmérsékletméréssel kapcsolatos tájékoztatói sem foglalkoztak.

2.3.3. Hozzájáruláson alapuló, önkéntes adatkezelések

Az érintett hozzájárulásának kiemelkedő szerepe van az információs önrendelkezési jog gyakorlásával kapcsolatosan. Az európai és a magyar jogszabályi környezet kifejezett hozzájárulás alapján történő adatkezelések esetén lehetővé teszi az egészségügyi személyes adatok kezelését.⁴⁷ A koronavírussal kapcsolatos adatkezelések ennek ellenére csak kivételes esetben alapíthatók az érintettek (kifejezett) hozzájárulására.

45 <https://www.theatlantic.com/health/archive/2020/08/paging-dr-hamb- lin-temperature-checks-coronavirus/615190/>, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

46 Vö. a mérésügyről szóló törvény 6. § (1) bekezdés értelmében „joghatással jár a mérés, ha annak eredménye az állampolgárok és/vagy jogi személyek jogát vagy jogi érdekeit érinti, különösen, ha a mérési eredményt mennyiség és/vagy minőség tanúsítására – a szolgáltatás és ellenszolgáltatás mértékének megállapítására – vagy hatósági ellenőrzésre és bizonyításra használják fel; továbbá az élet- és egészségvédelem, a környezetvédelem és a gyogyvédelem területén.”

47 Vö. GDPR 6. cikk (1)(a) pont, 9. cikk (2)(a) és egészségügyi személyes adatok kezeléséről szóló törvény 4. § (3) bek. alapján „Az (1) és (2) bekezdésben meghatározott céloktól eltérő célra is lehet az érintett, illetve törvényes vagy meghatalmazott képviselője (a továbbiakban együtt: törvényes képviselő) – megfelelő tájékoztatáson alapuló önkéntes, egyértelműen kifejezett akaratot tartalmazó, és a szabályszerű nyilatkozat megtételét hitelt érdemlően bizonyító módon tett – hozzájárulásával egészségügyi adatot kezelni teljes körűen vagy egyes adatkezelési tevékenységre kiterjedően.”

Ilyenkor tekintettel kell lenni az adatkezelő és érintett közötti egyensúlyra, amely a hozzájárulás érvényességének a feltétele. A hozzájárulás kizárólag akkor lehet érvényes, ha az érintett élni tud a valódi választás lehetőségével, és a hozzájárulás megtagadása esetén nem áll fenn a megfélemlítés, a megfélemlítés, a kényszerítés vagy más jelentős negatív következmény (például jelentős többletköltségek) kockázata. A hozzájárulás nem önkéntes olyan esetekben, ha kényszer, nyomás vagy a szabad akarat gyakorlására való képtelenség bármely eleme felmerül.⁴⁸

Így különösen munkavállalók esetében nem lehet a hozzájárulásra, mint adatkezelési jogalapra támaszkodni járványügyi intézkedésekkel összefüggő adatkezelésekkel kapcsolatosan, mivel a munkáltató és munkavállaló közötti alá-fölé rendeltségi viszony miatt jellemzően nem áll fenn az ilyen hozzájárulás önkéntessége. Ugyanez a helyzet továbbá a páciens és az orvos közötti adatkezelésekkel kapcsolatosan, ahol szintén felmerülhet az, hogy páciens sérülékenységére tekintettel nem önkéntes az általa megadott hozzájárulás. Kiemelten fontos, hogy a jogalap megfelelő kontextusban kerüljön alkalmazásra. Ennek megfelelően rögzítette az Európai Adatvédelmi Testület az általa 2020. március 19. napján kiadott nyilatkozatában, hogy *„Az általános adatvédelmi rendelet lehetővé teszi az illetékes népegészségügyi hatóságok és a munkáltatók számára, hogy járvány esetén a nemzeti joggal összhangban és az abban meghatározott feltételek szerint személyes adatokat kezeljenek. Például, ha az adatkezelés a népegészségügy területén fennálló alapvető közérdek miatt szükséges. Ilyen körülmények között nem szükséges a magánszemélyek hozzájárulását kérni.”*

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság a digitális távoktatás adatvédelmi és adatbiztonsági vonatkozásairól szóló tájékoztatójában emeli ki azt,⁴⁹ hogy az oktatási intézmény mint adatkezelő adatkezelésének a jogalapjaként nem az érintettek (illetve 18 éven aluli gyermek esetén a szülői felügyeletet gyakorló személy) engedélye avagy hozzájárulása [GDPR 6. cikk (1) bekezdés a) pont] 12, hanem a GDPR 6. cikk (1) bekezdés e) pontjában meghatározott jogalap (közfeladat ellátása) szolgál, így annak jogszerűségéhez az érintettek hozzájárulása nem szükséges.

48 Vö. 5/2020. számú iránymutatás az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról, 3.1.1. pont.

49 Vö. Tájékoztató III.2. pontja.

Az adatkezelés önkéntessége, mint adatkezelési jogalap különösen a kontaktkövető alkalmazások vonatkozásában lehet alkalmazandó, így a Nemzeti Népegészségügyi Központ által közzétett magyar Vírusradar mobilalkalmazás is önkéntes hozzájáruláson alapul. Mindazonáltal az applikáció önkéntessége az, amely ezen megoldás alkalmazásának legfőbb gátja is, mivel 2020 októberéig hetvenötezeren töltötték le ezt a kontaktkutató alkalmazást, és ennek a sokszorosára lenne szükség, hogy az valóban hatékonyan alkalmazható lehessen.⁵⁰

A kontaktkövető alkalmazásokkal kapcsolatos adatkezelés jogszerűségét illetően az Európai Adatvédelmi Testület a helymeghatározó adatok és a kontaktkövető eszközök használatáról kiadott 04/2020. sz. iránymutatása⁵¹ rögzíti, hogy a természetes személyek tartózkodási helyének és/vagy kapcsolatainak szisztematikus és széles körű nyomon követése súlyosan sérti a magánéletüket. Ezért az az adatkezelés kizárólag a felhasználóknak az egyes célok tekintetében adott önkéntes hozzájárulásán alapulhat. Ennek különösen azzal kell járnia, hogy azok a személyek, akik úgy döntenek, hogy nem használják vagy nem képesek használni ezeket az alkalmazásokat, semmilyen hátrányt nem szenvedhetnek.⁵² Az Európai Adatvédelmi Testület megjegyzi továbbá, hogy pusztán az a tény, hogy a kontaktkövető alkalmazások használata önkéntes alapon történik, nem jelenti azt, hogy a személyes adatok kezelése szükségszerűen hozzájáruláson alapul. Amennyiben a hatóságok jogszabályban meghatározott felhatalmazás alapján és azzal összhangban nyújtanak szolgáltatást, az adatkezelés legfontosabb jogalapja nyilvánvalóan a közérdekű feladat végrehajtásának szükségessége, azaz az GDPR 6. cikke (1) bekezdésének e) pontja.⁵³ A magyar Vírusradar alkalmazás

50 <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/itm-mar-tobb-mint-75-ezren-toltottek-le-virusradar-alkalmazast,utolso-megtekintes:2020.november.10>.

51 04/2020 sz. iránymutatás a COVID19-járvánnyal összefüggésben a helymeghatározó adatok és a kontaktkövető eszközök használatáról; Elfogadás időpontja: 2020. április 21., https://edpb.europa.eu/sites/edpb/files/files/file1/edpb_guidelines_20200420_contact_tracing_covid_with_annex_hu.pdf, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

52 Iránymutatás 24. sarokpontja.

53 Iránymutatás 29. sarokpontja.

mindazonáltal csak részben tükrözi ezt, mivel a hozzájárulás mellett az adatkezelés jogalapjaként a jogszabályi kötelezettséget nevesíti.⁵⁴

2.4. Integritás és bizalmas jelleg

Az integritás is bizalmas jelleg követelménye azt jelenti, hogy a személyes adatok kezelését oly módon kell végezni, hogy megfelelő technikai vagy szervezési intézkedések alkalmazásával biztosítva legyen a személyes adatok megfelelő biztonsága, az adatok jogosulatlan vagy jogellenes kezelésével, véletlen elvesztésével, megsemmisítésével vagy károsodásával szembeni védelmet is ideértve.⁵⁵

A járvány okozta válsághelyzet kezdetén a vállalkozások számos, igen jelentős adatbiztonsági kockázattal szembesültek, különösen olyanokkal, amelyeket a digitális technológiákra való átállás és a távmunka (home office) jelentett. Az online technológiák alkalmazása számos területen az egyetlen megoldásként jelentett mentsvárat a biztonságos munkavégzés megszervezésekor. Általános tapasztalat, hogy krízis időszakok során jellemzően megnő a kibertámadások száma, mely alól a koronavírus járvány sem jelent(ett) kivétel, mi több, túlzás nélkül állítható, hogy a koronavírus pandémia globális jellegére tekintettel, a világ eddigi legnagyobb kiberbiztonsági kockázatának⁵⁶ tekinthető. Ezzel kapcsolatosan az adathalász és ransomware támadások, a social engineering, illetve malware támadások jelentősen megnövekedtek, melyet az információbiztonsági funkció túlterheltsége, a távmunka jelentős és váratlan megnövekedése, illetve a támunkában dolgozó munkavállalók tapasztalatlansága és ebből eredően az incidens kezeléshez szükséges válaszidők jelentős megnövekedése csak tetézt.⁵⁷

54 Vö. <https://virusradar.hu/privacy-policy>, utolsó megtekintés: 2020. november 10.

55 GDPR 5. cikk (1)(f) pont.

56 <https://www.reedsmith.com/en/perspectives/2020/03/coronavirus-is-now-possibly-the-largest-ever-security-threat>; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

57 Vö. <https://www.pandasecurity.com/mediacenter/news/covid-cybersecurity-statistics/>; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

Az adatkezelő GDPR 33. cikkéből származó kötelezettsége, hogy a személyes adatok biztonságának a megsértését indokolatlan késedelem nélkül, és ha lehetséges, legkésőbb 72 órával azután, hogy az adatvédelmi incidens a tudomására jutott, bejelenti illetékes adatvédelmi hatóság részére, kivéve, ha az adatvédelmi incidens valószínűsíthetően nem jár kockázattal a természetes személyek jogaira és szabadságaira nézve. Ha a bejelentés nem történik meg 72 órán belül, mellékelni kell hozzá a késedelem igazolására szolgáló indokokat is.

A koronavírus helyzet adatvédelmi incidensek bejelentésére gyakorolt hatásáról az angol Information Commissioner's Office (ICO) hozott nyilvánosságra állásfoglalást. Az ICO ezzel kapcsolatosan jelezte, tudomása van róla, hogy a pandémiás helyzet mind emberi, mind működési erőforrásokban komoly kihívást jelent az adatkezelők számára, ami komoly anyagi kitétséget eredményezett számukra. Az ICO ezért jelezte, hogy a bejelentés indokolatlan késedelmével kapcsolatosan figyelembe veszi, hogy az erőforrások leterheltsége befolyásolja a bejelentési kötelezettséget; illetve rugalmas, arányos és méltányos elbírálást alkalmaz a bejelentés késedelmének elbírálásával kapcsolatosan.⁵⁸ A magyar hatóság hasonló állásfoglalást nem adott ki.

2.5. Célhoz kötöttség és korlátozott tárolhatóság elve

A célhoz kötöttség azt jelenti, hogy a személyes adatok gyűjtése csak meghatározott, egyértelmű és jogszerű célból történhet, és az adatok nem kezelhetők ezekkel a célokkal össze nem egyeztethető módon. A korlátozott tárolhatóság pedig arra utal, hogy a személyes adatok tárolásának olyan formában kell történnie, amely az érintettek azonosítását csak a személyes adatok kezelése céljainak eléréséhez szükséges ideig teszi lehetővé.

A célhoz kötöttség alapelve a szükségesség és arányosság követelményének alapkérdése, mivel alapvető jog korlátozása csak akkor lehet jogszerű, ha

58 The ICO's updated regulatory approach in response to the coronavirus pandemic; 2020. szeptember 24. – <https://ico.org.uk/media/about-the-ico/policies-and-procedures/2617613/ico-regulatory-approach-during-coronavirus.pdf>; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

az ilyen jogkorlátozás valamely legitim célt követ.⁵⁹ Ebből a szempontból különleges jelentősége van annak, hogy az állam és a magánszemélyek, vállalatok által bevezetett, adatkezeléssel járó pandémiás intézkedések célhoz kötöttek és ezen célokkal arányosan kerüljenek alkalmazásra. Ezzel összefüggésben érte kritika a Kormány 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 10. § (1) bekezdése alapján elrendelt kötelező adatkezelést, amely az innovációért és technológiáért felelős minisztert jogosította fel az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében, a járvány terjedésének modellezése, elemzése céljából bármely rendelkezésre álló adat megismerésére, kezelésére. Járványügyi szempontból egy ilyen tág körű adatkezelési felhatalmazás segítheti a fertőzés megfékezését, mindazonáltal a legitim célhoz kötöttség szempontjából „békeidőben” nem állná ki az alkotmányosság próbáját egy ilyen „parttalan” jogszabályi felhatalmazás.

A célhoz kötöttség követelménye a veszélyhelyzet során többek között a munkavállalók magánélérhetőségi adatai kezelésével összefüggésben merült fel. A munkáltató ugyanis főszabály szerint nem jogosult a munkavállalók magánélérhetőségi adatai kezelésére, azonban a pandémiás helyzetből eredő kockázatok miatt az osztrák adatvédelmi hatóság szerint⁶⁰ – szigorúan a pandémiás helyzet időtartama alatt és annak legfeljebb végéig – a munkáltató jogosult lehet ezen adatok kezelésére, melyet a munkáltató kizárólag célhoz kötöttek, a COVID-19 járványügyi védekezéssel összefüggésben jogosult felhasználni és a pandémiás helyzet elmúltával törölni köteles.

A korlátozott tárolhatóság elvének érvényesítése mutatkozik meg abban,⁶¹ hogy a jelenlegi egészségügyi válsághelyzet során is figyelembe

59 Vö. HÄRTING, Niko, Zweck und Zweckbindung: Warum die Lockerung der Corona-Maßnahmen verfassungsrechtlich notwendig ist; <https://www.cr-online.de/blog/2020/04/13/zweck-und-zweckbindung-warum-die-lockerung-der-corona-massnahmen-verfassungsrechtlich-notwendig-ist/>; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

60 <https://www.dsb.gv.at/informationen-zum-coronavirus-covid-19->; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

61 4/2020. sz. EDPB iránymutatás a helymeghatározási adatok és kontakt-

kell venni ezt a követelményt, és az adatmegőrzésnek figyelembe kell venni az adatok orvosi relevanciáját, így különösen a COVID-19 betegség lappangási idejét, és az adatok csak a COVID-19 válsághelyzet időtartamáig őrizhetők meg és ezt követően azokat véglegesen törölni vagy anonimizálni kell.

2.6. Adattakarékosság

Adattakarékosság alapelve azt követeli meg, hogy a kezelt személyes adatok az adatkezelés célja(i) szempontjából megfelelőek és relevánsak legyenek, és a szükségesre kell korlátozódniuk.

Az adattakarékosság elve többek között megköveteli, hogy a munkáltató elsősorban olyan pandémiás intézkedéseket alkalmazzon, amelyek nem járnak személyes adatok kezelésével. Ilyen intézkedések lehetnek például a munkavállalók rotációja, azok otthoni munkavégzésre kötelezése, vagy éppen megfelelő védőeszközökkel való ellátása. Amennyiben ezek az intézkedések nem alkalmasak a helyzet kezelésére, vagyis az elérni kívánt legitim cél érvényesítésére, a kockázat alapú megközelítés alkalmazása érdekében szóba jöhetnek azon intézkedések, melyek személyes adatok kezelésével járnak, többek között kérdőívek alkalmazásával, testhőmérséklet ellenőrzéssel vagy koronavírus szűréssel.

Szintén az adattakarékosság elvének érvényesítésének szükségességét jelenti, hogy a munkáltató nem jogosult diagnosztikai adatok megismerésére, amennyiben testhőmérséklet ellenőrzést vagy koronavírus szűrést végez. Ilyen adatok kezelésére ugyanis kizárólag a GDPR 9. cikk (2) bekezdés h) pontjában, továbbá (3) bekezdésében foglalt feltételekkel egészségügyi szakember által vagy annak szakmai felelőssége mellett végzett vizsgálatok útján történhet meg, mely esetben a munkáltató pedig kizárólag ezen vizsgálatok eredményének a megismerésére jogosult, diagnosztikai adatok megismerésére nem.

Szintén az adattakarékosság elvének érvényesítését emelte ki a magyar adatvédelmi hatóság a digitális távoktatással kapcsolatos tájékoztatójában is. Így a hatóság szerint a tanórák élő, valós idejű közvetítése

követő alkalmazások COVID-19 járvánnyal összefüggő alkalmazásáról, 35. pontja.

(„*streaming*”) a távoktatás keretében becsatlakozó diákok, hallgatók részére kevésbé korlátozó megoldás, mintha az iskolai (elsősorban gyakorlati) feladat elvégzését videófelvétellel kellene a diáknak igazolnia. Utóbbi esetben is elvárás azonban, hogy a felvételen ne szerepeljen a tanulón kívül más személy, és az otthoni, privát teréből, környezetéből is minél kevesebb látszódjon. Másrésztől a magyar hatóság nem javasolja a felvétel rögzítését sem.⁶²

2.7. Elszámoltathatóság

Az elszámoltathatóság követelményét a GDPR 5. cikk (2) bekezdése rögzíti és ennek értelmében az adatkezelő felelős az adatvédelmi alapelveknek megfelelő adatkezelésre (megfelelőség), továbbá képesnek kell lennie e megfelelés igazolására is.

A rendkívüli és váratlan pandémiás helyzet szempontjából különösen a dokumentációs kötelezettségek voltak azok, melyeket az adatkezelők a helyzet váratlanságából adódóan, illetve erőforrás hiányának okából a legnehezebben tudtak teljesíteni, ideértve az adatvédelmi hatásvizsgálatok és jogos érdek tesztek dokumentálását vagy pedig a távoli munkavégzés adatvédelmi és adatbiztonsági aspektusainak a szabályozását.

A magyar hatóság pandémiás helyzettel kapcsolatos gyakorlatában különösen szembetűnő, hogy a magyar hatóság koronavírus tájékoztatói és útmutatói egyáltalán nem fedték le az adatvédelmi hatásvizsgálatok kérdéskörét, annak ellenére, hogy a hatóság adatvédelmi hatásvizsgálati feketelistája⁶³ ún. hatásvizsgálat köteles tevékenységnek minősíti az egészségügyi adatokra vonatkozó adatkezeléseket; illetve a különleges adatok nagy számban való kezelését. Emiatt a diagnosztikai vizsgálatok nagy számú vagy tömeges munkahelyi elrendelése és végrehajtása adatvédelmi hatásvizsgálat lefolytatását igénylő tevékenységnek minősülhet, illetve előzetes konzultációs kötelezettséget válthatott ki. Hasonló volt a helyzet a digitális tanórák egyes adatvédelmi kérdéseiről szóló hatósági állásfog-

62 Vö. Tájékoztató III.1.

63 https://naih.hu/files/GDPR_35_4_lista_HU_mod.pdf; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

lalással kapcsolatosan (NAIH/2020/2888),⁶⁴ amely szintén hallgatott az adatvédelmi hatásvizsgálatok kérdésköréről, holott a hatásvizsgálati feketelista 9. pontja szerint diákok, hallgatók személyes adatainak értékelésre való felhasználása hatásvizsgálat köteles tevékenységnek minősült.

Szintén az elszámoltathatósággal kapcsolatos követelmények hiányát jelzi az, hogy a digitális oktatással kapcsolatosan tömegesen olyan alkalmazásokat (Microsoft Teams, Zoom, e-mail, Facebook-csoport, megosztott Google Drive mappa)⁶⁵ használtak oktatási intézmények, melyek igénybevétele nincsen összhangban az adatvédelmi jogszabályi, illetőleg az állami és önkormányzati szervek elektronikus információ-biztonságáról szóló 2013. évi L. törvényi követelményekkel.

3. Összegző megállapítások

A kormányok, állami és magánszervezetek Európa-szerte intézkedéseket hoztak a COVID-19 járvány korlátozására és az egészségügyi, valamint gazdasági következmények enyhítésére. Ezek az intézkedések elkerülhetetlenül magukba foglalták bizonyos jogok legitim korlátozását, így a személyes adatoknak a békeidőtől szélesebb körű kezelését. Az adatvédelmi szabályok (így többek között a GDPR szabályai) – az alapjogi tesztek alkalmazása során – nem akadályozhatják a koronavírus világjárvány elleni küzdelemben hozott intézkedéseket. Mindamellet ezen különleges idők sem járhatnak olyan következménnyel, ami a személyes adatok kezelésére vonatkozó garanciákat ezen alapvető jog lényegének korlátozásával parttalaná tehetné.

A jelen tanulmányunkban bemutattuk, hogy az egyes adatvédelmi alapelvek hogyan és milyen változásokkal, módosulásokkal érvényesültek a koronavírus járvány során. A járvány megfékezése érdekében hozott intézkedéseknek tiszteletben kell tartaniuk az adatvédelmi alapelveket, azokkal nem lehetnek ellentétesek. A veszélyhelyzet – amint arra rámutattunk – alapot biztosíthat az egyének jogainak és

64 https://naih.hu/files/Adatved_allasfoglalas_NAIH-2020-2888.pdf; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

65 https://index.hu/belfold/2020/05/18/digitalis_tavoktatas_egyetem_felsooktatas; utolsó megtekintés: 2020. november 10.

szabadságának korlátozására, azonban ezen korlátozásoknak szükségességeknek és arányosaknak kell lenniük (vagyis a járványhelyzet okozta sajátos körülményeket is figyelembe véve, meg kell felelniük az alapjogi tesztnek), és szigorúan a vészhelyzet idejére kell korlátozódnium. Ugyanez vonatkozik az állam által meghozott intézkedésekre, azaz ezek a megállapítások mind a magánszervezetek, mind pedig az állam által meghozott korlátozásokra irányadóak.

Kutatásunk arra a kérdésseltelevésre alapult, hogy hogyan vizsgázott a GDPR a koronavírus helyzettel kapcsolatban, illetőleg a GDPR szabályozása kellően rugalmasnak tekinthető-e ahhoz, hogy a koronavírushoz hasonló helyzetekre megfelelően reagáljon. Erre a kérdésre nem tudtunk egyértelmű igen-nem választ adni, következtetésünkben arra jutottunk, hogy a feltárt kép felemás eredményeket mutat. Egyrésztől nem tekinthetünk el attól a körülménytől, hogy rendkívül nehéz olyan váratlan kihívásokra felkészülni, mint a koronavírus helyzet, míg a GDPR szabályozása alapvetően békeidőkre íródott, olyan időszak társadalmi viszonyainak szabályozására, amikor ténylegesen tervezhető a személyes adatok kezelésével kapcsolatos tevékenységek.

A GDPR szabályozása annyiban biztosított rugalmasságot, hogy érintett jogainak gyakorlására vonatkozó intézkedésekkel kapcsolatban a jogszabály lehetővé tette az egy hónapos válaszadási határidő legfeljebb két hónappal történő meghosszabbítását;⁶⁶ az adatvédelmi incidens bejelentésével kapcsolatban indokolt késedelemként vehető figyelembe, ha az adatkezelő 72 órán belül nem jelentette be az incidenst,⁶⁷ vagy ha nem tájékoztatta időben az érintetteket a magas kockázatú incidensről.⁶⁸ Mindazonáltal minden egyéb esetben, így különösen az adatkezelési tevékenységek nyilvántartásának vezetésével,⁶⁹ adatkezelési tájékoztatók elkészítésével és megadásával,⁷⁰ adatvédelmi hatásvizsgálatok⁷¹ és

66 GDPR 12. cikk (3) bek.

67 GDPR 33. cikk (1) bek.

68 GDPR 34. cikk (1) bek.

69 GDPR 30 cikk.

70 GDPR 13. cikk.

71 GDPR 35. cikk.

előzetes konzultációk elvégzésével⁷² vagy éppen adatvédelmi hatósági megkeresések megválaszolásával kapcsolatosan nyilvánvalóan jelentős adminisztratív többlet terhet okozott, melyek kezelése az adatvédelemre vonatkozó erőforrások leterheltsége miatt kihívást és megfelelő hatósági rugalmasságot igényelt. Ebből a szempontból kiemelendő az Egyesült Királyság adatvédelmi hatóságának hozzáállása, mely transzparens módon és az általa ellenőrzött adatkezelő szervezetek segítése céljából közzétette a koronavírus járvány kezelésével kapcsolatos prioritásait. Hasonló megközelítés tapasztalható további európai adatvédelmi hatóságok részéről, melyek absztraktra sikerült, bonyolult jogi iránymutatások helyett (vagy mellett) KKV-nek minősülő szervezetek által könnyen adaptálható minta dokumentációkat is közzétettek. Hasonló ügyfélbarát megközelítést – a koronavírusra dedikált hatósági oldal közzétételét és az ott megjelenő állásfoglalások angol nyelvű fordítását meghaladóan – a magyar hatóság nem alkalmazott.

A fentiekre tekintettel különös jelentősége van annak, hogy a GDPR 23. cikke milyen eltéréseket tesz lehetővé. A 23. cikk ugyanis felhatalmazást ad arra, hogy az adatkezelőre vagy adatfeldolgozóra alkalmazandó uniós vagy tagállami jog jogalkotási intézkedésekkel korlátozza az érintetti jogokkal és intézkedésekkel kapcsolatos kötelezettségek hatályát. Ezt tette meg a magyar Kormány is, a 179/2020. (V.4.) számú Kormányrendeletben. A konkrét szabályozási megoldást az Európai Adatvédelmi Testület nem tartotta az uniós joggal összhangban állónak. A GDPR a 23. cikk tehát eltérést enged a tagállamoknak arra, hogy a legtöbb adminisztratív intézkedésre vonatkozó kötelezettségen legalább időlegesen enyhítsenek, illetőleg az adatvédelmi hatóságok az adatvédelmi hatásvizsgálattal kapcsolatos kötelezettségen is enyhíthetnek a koronavírus helyzetre, figyelemmel a GDPR 35. cikk (5) bekezdésében foglalt felhatalmazásra.

A tanulmány kéziratának lezárásakor⁷³ egyre romló járványügyi adatok jelennek meg a magyar koronavírus járvány alakulásáról. A

72 GDPR 36. cikk.

73 A kézirat lezárásának napja 2020. november 8. Kormány 478/2020. (XI. 3.) Kormányrendeletben 2020. november 4-től ismét veszélyhelyzetet vezetett be.

járványgörbe valamennyi mutatója, így az újonnan azonosított fertőzöttek, és sajnos a fertőzés következtében életüket veszítő embertársaink száma is meredeken emelkedik. A tendenciát látva nem tartjuk elkerülhetőnek az újabb korlátozó intézkedések bevezetését, amelyek meghozatala során az első hullám tapasztalatait, a jogalkotás során az Európai Adatvédelmi Testület iránymutatásait figyelembe kell venni. A társadalmi bizalom az állammal és a magánszervezetekkel szemben is akkor biztosítható, ha nyílt, őszinte, átlátható kommunikáció zajlik. A járványügyi számok hiteles ismertetése, a meghozott járványügyi intézkedések elégségességének az igazolása mellett annak is kiemelt jelentősége van, hogy a polgárok értsék, hogy személyes adataikat milyen célok érdekében, milyen jogalapon és milyen (elengedhetetlenül szükséges) mértékben kell korlátozni. Az alapjogkorlátozás átláthatatlan, nem igazolt korlátozása növeli a polgárok bizalmatlanságát és súlyos sebet üt az alapjogvédelem és a jogállamiság testén. Ezek elkerüléséhez kívántunk fenti gondolatainkkal hozzájárulni.

POLGÁRI ELJÁRÁSI KÉRDÉSEK VESZÉLYHELYZET IDEJÉN – ÁTMENETI VAGY VÉGLEGES MODELLEVÁLTÁS?

Bevezetés

A koronavírus járvány nem várt kihívás elé állította a világon szinte mindenhol az államhatalmi ágakat, így a bíróságokat is. Az igazságszolgáltatás alapelvei közül többet – évtizedes, helyenként évszázados gyakorlatuk ellenére – nem lehet alkalmazni a fizikai jelenlét korlátozása miatt. A kérdés ugyanaz lett minden országban: hogyan töltsék be a bíróságok a társadalmi szerepüket, ha nem tarthatnak tárgyalást? A nemzeti jogalkotók eltérő válaszokat adtak, volt, ahol első intézkedésként bezárták a bíróságokat, más helyeken felfüggesztették az eljárásokat, illetve igyekeztek kialakítani a táv-meghallgatások különböző formáit.

Tanulmányukban elsősorban a magyar szabályozást és joggyakorlatot mutattuk be, kitérve egyes más országok vonatkozó megoldásaira is. Célunk elsősorban a tanulmány címében feltett kérdés megválaszolása: a polgári ítélkezés területén szükség van-e modelleváltásra, vagy a koronavírus miatt elfogadott új megoldások szükségszerűen csak átmenetiek lehetnek.

Ez a téma rendkívül szerteágazó és elsorban az információs technológia fejlődésének az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásával összefüggésben vizsgálják ugyanezt egyre többen a jogirodalomban is.³ Tekintettel

1 Prof. Dr. Osztovits András tanszékvezető egyetemi tanár, EU Jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszék (KRE ÁJK)

2 Dr. Tóth András doktorandusz (KRE ÁJK)

3 lásd pl.: Richard Susskind: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, 2019, Oxford; Osztovits András: *Az ítélkezés jövője a digitális világban*. in: *A bírói hatalom gyakorlásáról* szóló 1869. évi IV.

arra, hogy a magyar polgári ítélkezésben a koronavírus miatt elfogadott speciális eljárási szabályokat – a járványhelyzet kedvező alakulása miatt – érdemben már csak rövid időszakban lehetett alkalmazni, így azok gyakorlata során érdemben feldolgozható tapasztalat sem alakult ki. Ennek ellenére szükséges a témát napirenden tartani, nemcsak a járványhelyzet nem várt esetleges következő hulláma miatt, hanem azért is, hogy minél megalapozottabb képet kapjunk a jelenlegi igazságszolgáltatási rendszer hatékony, illetve megszokott, de egyre több időigényesebb megoldásairól.

1. A koronavírus helyzet jelentette kihívások a polgári igazságszolgáltatásban

A 2019. második felében megjelent, majd 2020-ban az egész világon elterjedt eddig ismeretlen vírus, amelynek az Európai Betegségmegelőzési és Járványvédelmi Központ közlése alapján hivatalos neve COVID-19 (coronavirus disease 2019),⁴ rendkívüli kihívások elé állította az emberiséget. A vírus kimagasló fertőző képessége, hosszú lappangási ideje és magas halálozási aránya találkozott a modern világ felgyorsult életvitelével, az utazások gyorsaságával, gyakoriságával, valamint a gazdasági, társadalmi kapcsolatok globális hálózatával. Jól mutatja az így létrejött találkozás eredményét, hogy a jelenlegi tudásunk szerint az első megbetegedés 2019. november 17-én történt Kínában, majd a WHO négy hónappal később, 2020. március 11-én, nyilvánította hivatalosan világjárvánnyá a betegséget azzal, hogy a szervezet maga is elismerte késői intézkedését.

Bár az Európai Unió több korábbi járvány hatására vezetett be intézkedéseket a hasonló veszélyhelyzetek megelőzésére,⁵ kezelésére (a

törvénycikk megalkotásának 150. évfordulója. Hygorac, 2019, Budapest, 141-146. o.; Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Gondolat, 2018, Budapest.

4 Forrás: https://www.nnk.gov.hu/attachments/article/476/2019_nCoV_Helyzetjelentés_ECDC0212.pdf

5 Lásd ezzel kapcsolatban bővebben: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_28/SR_HEALTH_HU.pdf

határokon áttérjedő súlyos egészségügyi veszélyekről és a 2119/98/EK határozat hatályon kívül helyezéséről szóló az Európai Parlament és a Tanács 1082/2013/EU határozata) a tagállamoknak gyorsan kellett nemzeti szinten reagálniuk a kialakult helyzetre. Ennek során az élet minden területét a járvány jellegének figyelembevételével kellett akként újra szabályozni, hogy megtalálják az egyensúlyt a hatékony védekezés, ezáltal az emberi élet védelme, valamint az állam, a társadalmi rendszer működőképességének fenntartása között. A járványhelyzet által elindított rendkívüli jogalkotási folyamatok az igazságszolgáltatást sem kerülhették el. A járvánnyal érintett országok az egészségügyi veszélyhelyzet által az igazságszolgáltatással szembeni kihívásoknak való megfelelés érdekében alapjaiban hasonló, mégis több tekintetben eltérő szabályokat alkottak.

Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy bemutassa a hazai polgári igazságszolgáltatásnak a koronavírus által előidézett rendkívüli helyzet alatti működésére vonatkozó legfontosabb szabályokat. Megvizsgálva a szabályozás koncepcióját, az azzal kapcsolatban felmerülő elméleti és gyakorlati kérdéseket, a különleges jogrend által felszínre hozott problémákat, és ezek hosszú távú tanulságait. Továbbá a tanulmány kísérletet tesz arra is, hogy az így bemutatott szabályokat nemzetközi viszonylatban is elhelyezze.

A koronavírus járvány jelentette legfőbb kihívás, hogy a személyes emberi érintkezést rendkívüli módon elnehezítette. A polgári igazságszolgáltatást a személyes érintkezés korlátozása több szempontból is érinti. A bíróságok oldalán munkaszervezési problémákat vet fel, míg a jogi szabályozás szempontjából az eljárásjogot és ehhez kapcsolódóan az ügyfelek és a bíróságok közötti kapcsolattartást.

Az utóbbi években a hazai bírósági szervezetrendszer jelentős lépéseket tett a digitális eszközöknek a munkamenetbe történő bevonására, azonban amíg az elektronikus iktatás és ügyintézés mellett jelen van párhuzamosan a papír alapú is, egy a mostanihoz hasonló vírushelyzet érzékenyen érinti a bírósági munkát. Az ügyfelekkel való elektronikus kapcsolattartás évek óta működik, talán ezen a téren jelenti a legkevesebb problémát az ügyfélforgalom korlátozása a bíróságon, hiszen az ügyfelek csak a személyes iratbetekintés jogától és a kérelmek személyes jegyzőkönyvbe mondásától esnek el, amelyekre való igény folyamatosan

csökken a rendes ügymenetben is. A vírushelyzet által támasztott legjelentősebb kihívás mindenképpen a polgári eljárásjognak a megváltozott körülményekhez való igazítása.

A magyar polgári perjogot átható elvek a szóbeliség és a közvetlenség elve.⁶ Bár a szóbeliség alapelve az új polgári perrendtartásban (a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény, továbbiakban: új Pp.), akárcsak a régi polgári perrendtartásban, (a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény, továbbiakban: régi Pp.) sem kerül normatív szinten rögzítésre, az új Pp. megőrizte rendszerében ezen alapelvet, azzal, hogy az osztott perszerkezet perfelvételi szakában már teret enged az írásbeliség érvényesülésének is. A közvetlenség elve értelmében a bíróság az általa észlelt tényekre és bizonyítékokra alapíthatja a döntését. Az eljáró bírónak a közvetlen benyomásai alapján kell meggyőződését kialakítania, ezért a bíróság hallgatja meg a tanút, a székértőt. A közvetlenség elve alól a törvény csak célszerűségi szempontból enged kivételt, amikor a bizonyítási eljárás különös szabályai között lehetővé teszi a bizonyításfelvételt kiküldött bíró útján vagy megkeresett bíróság útján. Továbbá a polgári eljárást meghatározza a nyilvánosság elve, mint az egyik legfőbb eljárásjogi garanciális szabály.

A vírushelyzetben meghatározó kérdés, hogy a polgári eljárásjog a fenti alapelvekkel összhangban, mennyiben teszi lehetővé technikai eszközök alkalmazását a személyes jelenlétet igénylő eljárási cselekmények kiváltására. Az új Pp. összhangban a modern európai eljárásjogokkal külön fejezetben szabályozza az elektronikus hírközlő hálózat igénybevételét (Pp. XLVII. fejezet), háttérbe szorítva, és ténylegesen kivételes eszközzé téve, a megkeresett bíróság útján történő bizonyításfelvételt, elősegítve a közvetlenség elvének minél szélesebb körű érvényesülését. Amit ki kell emelni ezzel kapcsolatban, hogy az eljárási szabályok lehetővé teszik a felek meghallgatását is ilyen módon, és nem csak a bizonyításfelvételt. Azonban fontos körülmény, hogy a törvény nem általában bármilyen hírközlő hálózat alkalmazását emeli törvényi szintre ezen rendelkezésekkel, hanem a bíróságok, adott esetben más hatóságok, között erre a célra kiépített zárt láncú kép és hang továbbítására alkalmas hírközlő hálózatot. A hálózat országsszerte kiépítésre került, azonban polgári

6 Kengyel p. 71-72.

ügyekben a vírushelyzetben való alkalmazásának akadályát jelenti, hogy minden végpont olyan hivatalos helyiségben van, ahol szükséges a személyes jelenléte mind az eljárásban részt vevőknek, mind a bíróság, más hatóság részéről eljáró személyeknek. Ezen túlmenően a nyilvánosság biztosítása szintén a tárgyalás helyszínén történik, amely a vírushelyzetben akadályba ütközik.

Míndezekek alapján, amikor a vírus következtében a személyes érintkezés szinte lehetetlenné vált a hazai polgári eljárásjognak úgy kellett a megváltozott helyzethez igazodnia, hogy mind alapvető szinten, mind a részletszabályok szintjén nagyban elsősorban a személyes jelenlétre épül, és a technikai eszközök használatát kiegészítő jelleggel, olyan módon teszi lehetővé, amely továbbra megköveteli személyes érintkezést.

2. A veszélyhelyzet ideje alatti szabályozás alapvető kérdései

A jelenlegihez hasonló válsághelyzetben alapvető cél az állampolgárok életének és testi épségének a védelme. A vírushelyzettel érintett országokban a polgári igazságszolgáltatásra vonatkozó speciális szabályok megalkotása során arra kellett választ adni, hogy ennek a célnak az érvényre juttatása milyen módon egyeztethető össze az igazságszolgáltatás működését meghatározó egyéb körülményekkel, ideértve a tárgyi, személyi felülteletet, utazási lehetőségeket, valamint a jogszabályi hátteret.

Annak érdekében, hogy az egészség, testi épség megőrizhető legyen az élet szinte minden területén szükségképpen olyan korlátozásokat kellett bevezetni, amely érinti az alapvető jogokat és szabadságokat. Ehhez a közjogi normák nemzeti szinten rendelkezésre állnak, Magyarország Alaptörvénye is az 54. cikk (1) bekezdésében általános felhatalmazást ad különleges jogrend esetére az alapvető jogok szükséges mértékű korlátozására, vagy akár felfüggesztésére. A nemzetközi normák is széles körben elismerik rendkívüli állapotban az alapvető jogok korlátozásának szükségességét. Így az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJE) a 15. cikkben kimondja, hogy ilyen esetben a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben el lehet térni az Egyezményben meghatározott kötelezettségektől, ha az ilyen intézkedések nem ellentétesek egyéb nemzetközi jogi kötelezettségekkel. Ennek korlátja, hogy

szükség helyzetben sem lehet azonban korlátozni az abszolút jogokat. Az Európai Unió alapszerződése is elismerik a gazdasági alapszabadságok közegészségügyi okból történő korlátozását, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartája (továbbiakban: Charta) is kifejezetten kimondja az EJEE-vel való együttes értelmezést.

A polgári igazságszolgáltatásban közvetlenül érvényesülő, és a szükség helyzetben korlátozásra kerülő, alapvető jogok a tisztességes eljáráshoz való jogból (EJEE 6. cikk, Charta 47. cikk) adódó ésszerű eljárás hossz követelménye, szóbeli tárgyaláshoz, meghallgatáshoz való jog, és a nyilvánosság elve. Ezekkel kapcsolatban szem előtt kell tartani, hogy egyik sem minősül korlátozhatatlan alapjognak, de meg kell őrizni a védelem egy minimális szintjét. Így az ésszerű eljárás hossz kapcsán az Emberi Jogok Európai Bírósága megköveteli a bíróságokon felhalmozódott ügyhátralek ledolgozása érdekében a megfelelő, akár jogalkotói, akár igazgatási intézkedéseket, és ez alól akkor mentesül az állam, ha az ok nem volt előrelátható, és az észleléskor megtett minden szükséges intézkedést. Erre tekintettel a vírus helyzet alatti szabályozásnak arra kell figyelemmel lennie, hogy a vírus miatt időlegesen feltorlódhatnak az ügyek, azonban fel kell készülni azok hatékony feldolgozására. A szóbeli tárgyalás követelményének érvényesülése alól indokolható módon mentesíti az igazságszolgáltatást a vírus helyzet, azonban a nyilvánosságnak mindenképpen érvényesülnie kell. A nyilvánosság elve kapcsán kiemelendő, hogy annak nem csak az ítélet nyilvános kihirdetésével lehet eleget tenni, hanem egyéb módú nyilvános közzétételével. Nem lehet figyelmen kívül hagyni amikor a vírus helyzet alatti szabályozást meghatározó kérdéseket vizsgáljuk, hogy az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában kirajzolódni látszik egy olyan irányvonal, amely megköveteli az alapvetően szubszidiárius jelleggel felruházott Charta (51. cikk) általános érvényesülését a uniós tagállamok igazságszolgáltatási rendszereiben, figyelemmel arra az elvi alapra, hogy valamennyi uniós bíró ítélkező tevékenysége során egyszerre alkalmazza az uniós jogot és a nemzeti jogot. Ezért különös figyelmet kell fordítani az eljárásban érvényesülő minimális követelmények meghatározására, hogy a polgári ügyekben folytatott együttműködés körében a más tagállamban hozott határozat végrehajtásának megtagadására biztosított körülmények ne merüljenek fel. Például az utazási korlátozások miatti távollétben meg-

hozott döntések kapcsán, vagy az általános közrendbe ütközés kapcsán.

Mindezek alapján a polgári igazságszolgáltatásoknak a vírushelyzetre adott válaszában meg kell felelnie az adott állam igazságszolgáltatását jellemző sajátosságainak, a hatályos eljárásjog helyzetének és az alapvető nemzetközi normákon alapuló követelményeknek.

3. A polgári igazságszolgáltatás működése az Európai Unióban a koronavírus ideje alatt

Az Európai Unió a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén külön intézkedéseket nem tett a koronavírus helyzetre tekintettel.⁷ Ennek fő oka az volt, hogy az uniós jogszabályokban rögzített határidők jellege ezt nem indokolta. Egyes határidők elmulasztása nem jár a félre nézve közvetlen következményekkel, pl. a kézbesítési rendeletében írt határidők. Más esetekben maguk az uniós jogszabályok már elve tartalmaznak kivételeket hasonló körülményekre, pl. a Brüsszel IIa.⁸ rendelet 11. cikk (3) bekezdése, amely a gyermek visszavitele iránti kérelemre hathetes határidőt szab a bíróságoknak, azzal, hogy amennyiben rendkívüli körülmények nem gátolják meg ezt. A fennmaradó esetekben pedig nem lehetséges egységes szabályozás kialakítása figyelemmel arra, hogy az unióban államról államra változó lehet az, hogy a vírus miatt fennálló körülmények indokolják-e a megadott határidő figyelmen kívül hagyását, így az csak esetről esetre dönthető el. Például a Brüsszel IIa. rendelet 15. cikk (5) bekezdésében írt határidő, amely a joghatóság elfogadására hathetes határidőt ír elő.

A tagállami szabályozás szintjén, a fent vizsgált elvek mentén, a koronavírus jelentette kihívásoknak való megfelelés érdekében több jól elkülöníthető modell figyelhető meg a polgári igazságszolgáltatás műkö-

7 Lásd bővebben: https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_the_covid19_virus_on_the_justice_field-37147-en.do

8 A Tanács 2003. november 27-i a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2201/2003/EK Rendelete

dését érintő rendkívüli jogalkotás tekintetében.⁹

Egyes tagállamokban a koronavírus helyzet nem igényelt alapvető változtatásokat a jogalkotás szintjén a polgári igazságszolgáltatás működését érintően. (pl.: Németország, Litvánia). Ennek okai, hogy az eleve rugalmas polgári eljárásjogi szabályok nem igényeltek jogalkotást a kialakult helyzetben, rendelkezésre álltak a megfelelő tárgyi, személyi erőforrások, és elterjedt volt a technikai eszközök alkalmazása a polgári eljárásokban. Néhány esetben a kevés változásnak indoka volt az is, hogy voltak országok, ahol nem mellőzték a személyes jelenléteket igénylő eljárási cselekményeket, csak fokozott óvintézkedéseket vezettek be. (pl.: Finnország, Svédország)

Ezen modell tekintetében példaként emelhető ki Németországban,¹⁰ ahol a polgári eljárásjogban főszabályként érvényesül a szóbeliség elve, és csak kis értékű ügyekben (600 Euro alatt) van lehetőség írásbeli eljárás lefolytatására. Ennek ellenére nem volt szükség speciális jogalkotásra, figyelemmel arra, hogy az elsőfokú polgári határozatok jelentős többsége születik fizetési meghagyásos eljárás útján, továbbá már 2001. óta adott a lehetőség a bíróság előtt hang és kép továbbításra alkalmas eszköz útján való meghallgatásra, még tanúbizonyításra is. Ezen túlmenően a tárgyalások elhalasztását vagy megtartását Németországban a bírói függetlenség körébe tartozó kérdésként kezelik, amelyet jogalkotás nem befolyásolhat. Ezt támasztja alá a bajor igazságügyminiszter közleménye, amely akként foglalt állást még a válság kezdetén, hogy a minisztérium csak ajánlásokat fogalmazhat meg, de ebben a kérdéskörben a döntés a bíróságokra tartozik. Minden egyes bíróság maga döntött a tárgyalások megtartásáról és a nyilvánosság biztosításának módjáról, amelyet az egészség védelme érdekében nem tekintettek korlátozhatatlannak. Mindezekre tekintettel Németországban a határidők folyását sem érintette a koronavírus helyzet.

A legáltalánosabban elterjedt megoldás volt, hogy a tagállamokban a polgári igazságszolgáltatás működését szinte teljesen leállították jogalkotás útján, kivéve a sürgős ügyeket. (pl.: Franciaország, Olaszország, Belgium,

9 Lásd ezzel kapcsolatban bővebben: https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_the_covid19_virus_on_the_justice_field-37147-en.do

10 Civil Justice and Covid-19. p. 29-32.

Spanyolország) Ennek tipikus módja volt az eljárási határidők, beleértve perindítási határidők, folyásának felfüggesztése vagy meghosszabbítása, a különleges jogrend végéig, továbbá a bíróságok bezárása.

Példaként hozható fel Franciaország,¹¹ ahol a 2020. március 20-án kihirdetett rendeletekkel a polgári ügyekben a határidők megszakadtak azzal, hogy azok a veszélyhelyzet megszűnését követően indulnak újra, de legfeljebb a veszélyhelyzet megszűnését követő két hónapig tarthatnak. A bíróságok működése túlnyomó részt leállt, kivéve a sürgős ügyek intézését. Ezekkel kapcsolatban is a felsőbb bíróságok elnökei felhatalmazást kaptak, hogy az illetékességi területükhöz tartozó bíróságok között a veszélyhelyzet idejére átcsoportosítsanak ügyeket. Főszabállyá tették az elektronikus kézbesítést, amennyiben pedig tárgyalás tartására sor került az vagy a nyilvánosság kizárásával történhetett, vagy a bíróság elnökének döntése alapján a nyilvánosságot internetes videókonferencia útján biztosították. A bíróság részére lehetővé tették az írásbeli eljárást is. Az egyik legtöbb vitát kiváltó intézkedés volt, hogy a bíróságok a veszélyhelyzet ideje alatt érkező kereseteket elutasíthatták tárgyaláson kívül végzéssel, ha az nem volt befogadható vagy nem tartalmazott sürgős elintéztést igénylő kérelmet. A bírósági döntéseket a bíróságok bármilyen lehetséges eszközzel kézbesíthették a veszélyhelyzet ideje alatt, például a felet is kötelezhették a döntés kézbesítésére az ellenérdekű félnek. Ki kell emelni, hogy a bíróság akár telefonon is közölhette a határozatot a felekkel. A rendeleteket, amely bevezették a veszélyhelyzet ideje alatt ezeket a különleges rendelkezéseket alkotmányossági szempontból megtámadták az alkotmánybírósági funkciókat betöltő Államtanács (Conseil d'État) előtt, azonban az sikertelen volt.

Bár Franciaországban a különleges perrendi szabályok lehetővé tették a működését a polgári igazságszolgáltatásnak, a határidők félbeszakadásával kizárólag a sürgős ügyek kerültek intézésre.

A második megoldást követő tagállamok tekintetében, ahol a polgári eljárások határideje felfüggesztésre került és a jogalkotás speciális szabályokat alkotott, komoly vitát váltott ki több országban (pl. Romániában), hogy a jogalkotás meghatározhatja-e a soron kívül intézendő ügyek körét, vagy az a bírói függetlenség sérelmét jelenti.

11 Civil Justice and Covid-19. p. 23-29.

A fenti két modell közötti megoldásnak tekinthető, amikor a járvány ideje alatt megkísérelték fenntartani a polgári igazságszolgáltatás működését nagyban építve az írásbeli eljárásra, és a távközlési eszközök alkalmazására. Ez a megoldás vegyítette a két fent vázolt koncepció elképzeléseit. Egyrésztől célként tűzték ki a polgári igazságszolgáltatás működésének fenntartását minden polgári ügyben, ezért a határidőket nem, vagy csak kis mértékben érintették a veszélyhelyzetben megalkotott szabályok. Továbbá a polgári perjogot is megkísérelték a megváltozott helyzethez igazítani. Ezt a megoldást választotta például Anglia, Horvátország és Magyarország is.

Amint látható a vírushelyzetre való reagálása az uniós tagállamoknak, ha némileg eltérő megközelítésen is alapult, azok alapvető elemei hasonlóak voltak, így a határidők rendezése, írásbeli eljárás és elektronikus eszközök használatának előtérbe helyezése. Amit érdemes kiemelni, hogy a szabályozás koncepcióját alapvetően nem az egészségügyi válsághelyzet súlyossága határozta meg, hanem sokkal inkább az alap jogi környezet, a technikai feltételek és a perjogi kultúra. Utóbbira kiemelendő példa, hogy hazánkban furcsán hatna, sőt inkább elképzelhetetlen lenne a bírósági döntések telefonon való közlése, vagy az ellenérdekű fél kötelezése a kézbesítésre. Az európai államok közül Angliát érintette a leghúlyosabban a koronavírus járvány¹² mégis a polgári igazságszolgáltatás folyamatos fenntartása mellett döntöttek, hasonlóan járt el Németország, amely a negyedik leginkább érintett ország, míg a második és harmadik helyet elfoglaló Spanyolország és Olaszország a polgári ügyek megállítása mellett döntött.

4. A hazai szabályozás koncepciója

Magyarország kormánya 2020. március 11-én a 40/2020. (III.11.) Korm. rendelettel az Alaptörvény 53. cikke szerinti különleges jogrendet vezetett be, a veszélyhelyzetet, amely 2020. június 18-ig állt fenn. Ennek során a polgári igazságszolgáltatás működését, és az azt meghatározó jogi szabályozást három jól elkülöníthető szakaszra oszthatjuk fel.

12 Forrás: <https://www.euronews.com/2020/06/26/covid-19-coronavirus-breakdown-of-deaths-and-infections-worldwide>

4.1. A rendkívüli ítélkezési szünet

A veszélyhelyzet kihirdetését követően 2020. március 15-től március 30-ig rendkívüli ítélkezési szünet került elrendelésre az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről szóló 45/2020. (III. 14.) Korm. rendelettel. Ezzel párhuzamosan a bíróságok központi igazgatása az élet és egészség védelme érdekében igazgatási intézkedésekkel korlátozta a bírósági épületekbe való belépés rendjét, és a bíróságon való munkát előbb a legveszélyeztetettebbek tekintetében, majd általános jelleggel váltotta otthondolgozásra.

A bíróságokon valamennyi kitűzött tárgyalás elhalasztásra került. A jogalkalmazás szempontjából pedig komoly bizonytalanságot eredményezett, hogy a rendelet 1. §-ban írt „rendkívüli ítélkezési szünet” megegyezik-e az új Pp. 148. §-ban meghatározott ítélkezési szünet jogintézményével, tehát az miként érinti a határidők folyását. A jogszabály értelmezésére, mind szakmai, mind igazgatási úton tettek lépéseket a bíróságok, azonban végül a vitát a jogalkotó rendezte, amikor bevezette a veszélyhelyzet ideje alatt szinte végig alkalmazott eljárási szabályokat.

Meg kell még jegyezni, hogy a bíróságok több esetben állapítottak meg félbeszakadást az eljárásokban, hivatkozva arra, hogy a bíróság működését elháríthatatlan esemény akadályozza. Azonban ebben a körben nem volt egységes az országos gyakorlat.

4.2. A veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő eljárási szabályok

A következő lépés volt a veszélyhelyzet teljes ideje alatti ítélkezést alapvetően meghatározó a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet (továbbiakban. Veir.) kihirdetése, amely 2020. március 31-én 15.00-kor lépett hatályba és egészen 2020. június 18-ig hatályban volt.

A következőkben részletesebben vizsgált Veir. választ adott a határidőkkel kapcsolatos kérdésekre, egyértelműen elvetve az ítélkezési

szünet új Pp.-beli szabályainak az alkalmazását, és megalkotta az fenti követelményeknek megfelelő eljárási rendet. Ennek értelmében a polgári ítélezést valamennyi ügyben, beleértve a rendkívüli ítélezési szünet miatti félbeszakadással érintett ügyeket, folytatni kellett azzal, hogy személyes jelenlétet igénylő eljárási cselekmények csak rendkívül szűk körben voltak megtarthatók, a hangsúly az írásbeli előkészítésre és a távközlési eszközök használatára helyeződött át. A bíróságoknak minden ügyben egyedileg kellett megállapítania azt, ha az eljárás folytatásának akadályát képezi a veszélyhelyzet.

A Veir. érvényesülésével párhuzamosan a bíróságok kidolgozták mind az ügyvitel, mind az ítékezés szempontjából a hatékony otthoni munkavégzés rendszerét, törekedve arra, hogy ne legyen fennakadás az ügyintézésben, de a dolgozók egészsége is megfelelő védelemben részesüljön. Ennek együttes biztosítása komoly kihívás elé állította a bíróságok igazgatását.

4.3. A korlátozások enyhítése és a veszélyhelyzet megszűnése

A járványügyi intézkedések enyhítésével párhuzamosan megkezdődött a polgári igazságszolgáltatás működésének visszaállítása az általános szabályokra. Első lépésként a 2020. június 1. napján hatályba lépő a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet, valamint a veszélyhelyzet kihirdetésével összefüggésben egyes büntetés-végrehajtási szabályok módosításáról szóló 90/2020. (IV. 5.) Korm. rendelet módosításáról szóló 229/2020. (V. 25.) Korm. rendelet (továbbiakban: Módr.) módosította a Veir-t, ismételten lehetővé téve a személyes jelenléttel járó eljárási cselekmények megtartását polgári ügyekben. Egyben a Módr. átmeneti szabályokat alkotott a Veir. és a Pp. szabályai között, ezzel ismételten komoly jogértelmezési kérdések elé állítva a bíróságokat. Ezt az alábbiakban részletesebben is vizsgálni fogjuk.

A veszélyhelyzet 2020. június 18-i megszűnésével egyidejűleg 2020. június 19. napjától lépett hatályba a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készületségről szóló 2020. évi LVIII. törvény, amely bevezette az egészségügyi válsághelyzet

fogalmát, és a jogbiztonság érdekében a Veir. rendelkezéseit, kisebb módosításokkal, fenntartotta.

A fenti áttekintésből jól látható, hogy a jogalkotó a vírushelyzet idejére, egy mindösszesen kéthetes átmeneti periódus kivételével, megkísérelte olyan jogszabályi környezet megalkotását, amely egyszerre biztosítja az élet és egészség védelmét, valamint a polgári igazságszolgáltatás folyamatos működését. Ezen kettősség a veszélyhelyzet teljes ideje alatt rányomta a bélyegét a bíróságok működésére, komoly kihívások elé állítva azokat.

5. A Veir. szabályainak érvényesülése és az azzal kapcsolatban felmerülő értelmezési kérdések

A Veir., melynek hatálya mind a polgári peres, mind nemperes eljárásokra kiterjedt, és mind a régi mind az új Pp. tekintetében alkalmazni kellett, alapvetése volt, hogy a bíróságok épületében nem fogantatható személyes jelenléte igénylő eljárási cselekmény. A rendelet a veszélyhelyzet idejére általános jelleggel rendezte bírósághoz fordulás jogával kapcsolatos kérdéseket, és törekedett arra, hogy a vírushelyzet folytán a bírósággal való kapcsolattartásban akadályozott felek eljárási jogukat megfelelően gyakorolhassák.

A legjelentősebb rendelkezései a Veir.-nek azok voltak, amellyel a jogalkotó a polgári perek menetét a kialakult válsághelyzet adta körülményekhez igazította. A Veir. hatálybalépését követően a polgári eljárások alapvetően három módon folytatódhattak tovább: írásban, személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz útján fogantatott eljárási cselekményekkel vagy egyedi ügyben a bíróság az eljárás folytatásának akadályát állapította meg. Ezen túlmenően még sor került az olyan eljárások félbeszakadásának megállapítására, amelyben hirdetményi kézbesítés vált szükségessé.

5.1. Az írásbeli eljárás

A Veir. főszabályként az polgári perek írásbeli lefolytatását írta elő. Ehhez képest volt kivételes lehetőség a személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz útján folytatott tárgyalás (e-tárgyalás).

Az új Pp. perfelvételi szakában a Veir. kizárta a perfelvételi tárgyalás megtartásának lehetőségét. Az új Pp. általános szabályai szerint is adott a bíróság számára a lehetőség a perfelvétel írásbeli lezárására, azonban a fél kérésére a perfelvételi tárgyalást ki kell tűzni. A Veir. értelmében erre a fél kérésére sem volt lehetőség, viszont írásban a bíróság korlátlan alkalommal hívhatta fel a feleket perfelvételi nyilatkozat előterjesztésére. Ez a szabály érvényesült a személyállapoti perekben is, ahol a szóbeli meghallgatás garanciális jellege még erősebb, mint más perekben. A személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz használata perfelvételi szakban csak akkor volt lehetséges, ha a fél személyes meghallgatása vált szükségessé. A Veir. azonban ezt a lehetőséget némileg ellentmondásosan szabályozta, amikor kimondta a 21. § (7) bekezdésében, hogy *„személyes meghallgatás szükségessége esetén a nyilatkozatokat írásban kell beszerezni, vagy a személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz igénybevétele útján kell beszerezni, és szükség szerint jegyzőkönyvben rögzíteni.”*

A személyes meghallgatás idézett szabálya különbséget tesz a Veir. 21. § (3) bekezdésében írt e-tárgyalás, és a fél személyes meghallgatása között. ebből adódik a kérdés, hogy amennyiben a bíróság a személyes meghallgatást elektronikus úton foganatosítja biztosítani kell-e annak kontradiktórius jellegét, tehát az ellenérdekű fél „jelenléte” is megkövetelt-e. A szabályozás módjából az következik, hogy nem, mert a rendelet nem a perfelvételi tárgyalás megtartását tette lehetővé e-úton, hanem a fél meghallgatását. Amennyiben a fél a nyilatkozatát írásban tenné meg az ellenérdekű fél akkor is el lenne zárva közvetlen kérdés vagy észrevétel előterjesztésétől. A bíróságnak azonban fokozott figyelmet kell fordítania arra, hogy az ellenérdekű fél a nyilatkozatokat megismerhesse. Erre tekintettel nem értelmezhető az idézett jogszabályhely azon fordulata, hogy „szükség szerint” kell jegyzőkönyvben rögzíteni a személyes nyilatkozatot. Különös tekintettel arra is, hogy az új Pp. Veir. hatálya alatt is alkalmazandó 159. § (1) bekezdése a tárgyaláson kívül foganatosított meghallgatásról kötelezővé teszi a jegyzőkönyv készítését. Meg kell jegyezni, hogy a gyakorlatban olyan értelmezés is kialakult, hogy az ellenérdekű fél „jelenléte” nélkül a személyes meghallgatást sem lehet foganatosítani.

A Veir. az új Pp. érdemi tárgyalásaira és a régi Pp. tárgyalásaira az

e-tárgyalást írta elő, amikor ennek lehetősége nem áll fenn akkor a 21. § (3) bekezdése szerint *„a tárgyalás megtartása helyett, a tárgyaláson felveendő nyilatkozatokat a bíróság írásbeli formában szerzi be, vagy a személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz igénybevétele útján szerzi be, és szükség szerint jegyzőkönyvben rögzíti.”*

Az érdemi tárgyaláson a felek által megtehető nyilatkozatokra érvényesek azon megállapítások, amely a perfelvételi szak személyes meghallgatására, nyilatkozataira is, tehát ha az e-tárgyalásnak a feltételei nem állnak fenn a bíróság azokat írásban vagy elektronikus úton beszerezheti. A hivatkozott rendelkezés szintén annak az értelmezésnek a helyességét támasztja alá, amely szerint nem érvényesül a nyilatkozat beszerzésénél az eljárás kontradiktórius jellege, hiszen egyértelmű különbséget tesz a jogszabály a tárgyalás és a nyilatkozat elektronikus eszköz útján való beszerzése között.

Komoly problémát vetett fel a bizonyítás kérdése, különös tekintettel a tanú meghallgatása. Érdemi, vagy régi Pp. alapján folytatott, tárgyaláson elrendelhető-e írásbeli tanúvallomás beszerzése, vagy a tanút a bíróság meghallgathatja-e elektronikus úton tárgyaláson kívül. A helyes válasznak az tűnik, hogy írásbeli tanúvallomásnak nincs helye. Sem a régi Pp., sem az új Pp. nem ismeri az írásbeli tanúvallomás intézményét. A tanú, mint bizonyítási eszköz fogalmát a 75/1995. (XII. 21.) AB határozat akként határozza meg, hogy *„a polgári eljárásban a tanú az a személy, aki mint személyi bizonyítási eszköz a bizonyítandó tényekről rendelkezik tudomással, és azokról tesz vallomást a bíróság előtt A tanú vallomása mint bizonyíték a tanú tudomáskijelentését tartalmazza azokról a tényekről, amelyek az eljárás szempontjából relevánsak.”* Tehát ennek értelmében a tanú szükségképpen a bíróság előtt tesz vallomás. Továbbá a Veir. az érdemi tárgyalások tekintetében is a nyilatkozat kifejezést használja, amely a felekhez kötődik, a tanú a polgári perben nem nyilatkozatot tesz, hanem vallomást. Erre figyelemmel írásban tanúbizonyítás nem volt elrendelhető a Veir. alapján, azonban annak nem volt akadálya, hogy a bíróság a tanúnak a megfelelő módon okiratba foglalt tényelődését okirati bizonyítékként értékelje. Ebben az esetben azonban a bizonyítékok mérlegelése során fokozott körültekintéssel kellett eljárni, hiszen hiányoznak azok az alapvető garanciák, amely egy tanúvallomás-

hoz kapcsolódnak, ideértve a közvetlenség elvéből fakadó garanciákat, és az ellenérdekű fél kérdés feltétel indítványozási jogának a sérelmét.

Az írásbeli eljárás keretében a Veir. lehetővé tette a bíróság számára az ügy érdemi befejezését is tárgyaláson kívül. A bíróság a felek egyezségét írásban jóváhagyhatja, és írásban ítéletet is hozhat. A perek érdemi befejezésével kapcsolatban két alapvető probléma merül fel. Az egyik a tárgyalás berekesztése, a másik az ítéletek nyilvánossága.

A Veir. a 28. § (1) bekezdése a tárgyalás írásbeli berekesztésére adott lehetőséget. Ez felveti a kérdést, hogy beszélhetünk-e akkor tárgyalásról, ha az egész eljárás a Veri. hatálya alatt zajlott, és soha nem is került sor a tárgyalás megnyitására. A jogirodalom szerint a tárgyalás fogalma, akként határozható meg, hogy *„a tárgyalás olyan ülés, amely rendszerint a felek és más peralanyok részvételével zajlik, és ahol a különböző eljárási cselekmények egységes láncolattá fonódnak össze.”*¹³ Nem kétséges, hogy az itt megfogalmazott fogalmi elemek hiányában klasszikus értelemben vett tárgyalásról nem beszélhetünk, így annak berekesztése is nehezen értelmezhető. A jogszabály megfogalmazása eredhet dogmatikai következtetlenségből is, de fel kell vetni annak a lehetőségét, hogy a jelenlegi vírushelyzet feszegeti a klasszikus eljárásjogi fogalmak kereteit.

A tárgyalás elméleti kérdésénél nagyobb súllyal esik latba a határozatok nyilvánosságának problémája. Amint a fentiekben arra kitértünk az EJEB által megfogalmazott szóbeliség követelménye nem korlátozható, és ezt a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata is alátámasztja (38/1991. (VII.3.) AB határozat). Azonban az ítéletek nyilvánosságát tárgyalás hiányában is biztosítani kell, amelynek nem egyetlen módja az ítélet nyilvános kihirdetése, az érvényesülhet egyéb módon való közzétételével. A Veir. hatálya alatt tárgyaláson kívül meghozott ítéletek esetén ez semmilyen módon nem érvényesült, tehát a nyilvánosság követelménye nem csak korlátozásra, hanem figyelmen kívül hagyásra kerül. Indokolt lenne ezen hiányosság valamilyen módon való pótlása különös figyelemmel egyes ítéletek külföldön való végrehajthatóságára.

A Veir. a felülvizsgálati és fellebbezési eljárásokban is főszabályként írta elő a tárgyaláson kívüli elbírálást. A rendelet hatálya alatt a felek tárgyalás tartását már nem kérhették, és a korábbi kérelmek alapján

13 Kengyel. p. 243.

kitűzött tárgyalások esetén is dönthet a bíróság a tárgyaláson kívüli elbírálás mellett, azzal, hogy ilyen esetben a felek közös kérelmére a Veir. érdemi tárgyalásra vonatkozó szabályai szerint kell eljárni. A fellebbviteli bíróságok előtti eljárásra vonatkozó szabályokat a Kúria a másodfokú eljárásra irányadó szabályoknak a veszélyhelyzet ideje alatt történő alkalmazásáról szóló 1/2020. (IV. 30.) PK véleményében értelmezte. Ennek során kimondta, hogy a Veir. szabályai akkor is alkalmazhatóak, ha erre irányuló kérelem esetén még nem került kitézésre a tárgyalás. Továbbá a másodfokú bíróság bármikor dönthet tárgyalás tartása mellett a tárgyaláson kívüli elbírálás során is, valamint ennek ellentétéként dönthet a másodfokú bíróság akkor is a tárgyaláson kívüli elbírálásról, ha maga döntött a tárgyalás kitézése mellett korábban.

5.2. A személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz útján folytatott eljárások

A Veir. a magyar polgári perjogba első alkalommal helyezte előtérbe az eljárási cselekmények lefolytatását elektronikus eszköz útján szemben a személyes jelenléttel. Nem lehet azt mondani, hogy a modern technika vívmányainak használata a polgári ítélkezésebe minden előzmény nélkül, váratlanul jelent meg. Az ítélkezés minden területén, mind hazánkban, mind nemzetközi szinten egyre komolyabb hangsúlyt kap az elektronikus eszközök használata. A vírushelyzet inkább csak felgyorsította ezt a folyamatot, a bíróságoknak nem az okozott problémát, hogy a semmiből azonnal át kellett állni az elektronikus tárgyalásokra, sokkal inkább az, hogy a vírus miatti kényszerhelyzetben a fejlődés jónéhány lépcsőfokát egyszerűen átugorva kellett ezzel a kihívással megküzdeni.

A Pp. az elektronikus hírközlő hálózat fogalmán szigorúan a bíróságok, egyéb hatóságok között kiépített zárt láncú távközlési hálózatot érti, amelynek mindkét végpontja hivatalos helyiségben található, amelyekre a járványügyi korlátozások hasonló módon érvényesülnek, mintha személyes jelenléttel tartották volna meg a tárgyalásokat. A Veir. ezzel szemben nem határozta meg, hogy mit értünk személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz alatt. Figyelemmel arra, hogy a bíróságok az elmúlt években széles körben felszerelésre kerültek modern

számítástechnikai eszközökkel nem igazán az eszköz megléte, hanem az alkalmazott szoftver okozott nehézséget. A jogalkotó ehhez csak annyiban adott segítséget, hogy a Veir. megalkotásával egyidejűleg az igazságügyminiszter levelet írt az OBH elnökének, amelyben kifejezetten megnevezi a Skype, Microsoft Teams és Zoom programokat, mint személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszközt. A szabályt a veszélyhelyzet utáni időkre is átemelő törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás sem határozza meg közelebbről a fogalmat. Azzal kapcsolatban a Veir. hatálybalépésétől kezdve szakmai egyetértés alakult ki, hogy csak olyan eszköz tekinthető személyazonosítást lehetővé tevő eszköznek, amely egyszerre alkalmas kép és hang továbbítására. Az e-tárgyalások megtarthatósága érdekében a bírósági igazgatás arra az álláspontra jutott, hogy az alkalmazandó szoftver a teljes bírósági rendszerben elérhető Skype for Business, amelyhez megfelelő számítástechnikai eszközzel az ügyfelek csatlakozni tudnak. Ezt a megoldást támogatta végül a szakmai iránymutatás is a veszélyhelyzet ideje alatt az elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz útján megtartott tárgyalás feltételeiről szóló 2/2020. (IV. 30.) PK vélemény 1. pontjához adott indokolásában.

A megfelelő szoftver megtalálása mellett az e-tárgyalásokkal kapcsolatban még számtalan probléma felmerült, úgy, mint adatvédelmi aggályok, a megfelelő idézések, értesítések kidolgozása, a jegyzőkönyvezés módja. A legjelentősebb eljárási kérdések voltak a bizonyítás és a nyilvánosság biztosításának kérdései.

A Veir. megalkotását követően felmerült, hogy ha a bíróság e-tárgyalást tart a bírónak hol kell tartózkodnia ennek során. Ebben a kérdésben nem volt egymással összhangban a bírósági igazgatás és a szakmai vezetés. Az e-tárgyalásokhoz a központi igazgatás által megfogalmazott ajánlás először azt tartalmazta, hogy célszerű a bírónak az otthonából vezetni az e-tárgyalást. Ez ellentétben állt a Veir. 15. §-a, amely akként rendelkezett alkalmazni a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvényt, hogy a bírák a munkájukat csak a tárgyalás ideje alatt végezzék a bíróságon. Így az otthoni tárgyalásvezetés a jogszabály erejénél fogva kizárt volt. Ehhez szorosan kapcsolódott, hogy miként biztosítható a tárgyalások nyilvánosságának alapelve. A bírósági igazgatás a bírósági épületekbe való belépés rendjét a vírushelyzetre tekintettel

szigorúan szabályozta, és kizárta az oda való belépést annak számára, aki nem hivatali kötelezettségét teljesíti, vagy nem rendelkezik idézéssel olyan eljárási cselekményre, amely a veszélyhelyzet alatt is személyesen fogantatosítható. Ezzel szemben a már felhívott 2/2020. (IV. 30.) PK vélemény az új Pp. elektronikus hírközlő hálózat alkalmazására vonatkozó szabályokat irányadónak tekintette, és arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nyilvánosságot a tárgyalás „kitűzött helyszínén” kell biztosítani, ami a bíró tartózkodási helyét jelenti. Ebből az következett, hogy a bírónak tárgyalóteremből kellett vezetnie az e-tárgyalást is, amelynek azonban az igazgatási rendelkezések miatt nem volt gyakorlati jelentősége. Nem merült fel megoldásként, más államok mintájára, az e-tárgyalások interneten való közvetítése, vagy esetleg az a megoldás, amelyet Németországban is alkalmaztak, hogy a hallgatóság a tárgyalóterembe megjelenhetett bizonyos óvintézkedések mellett, a bíró elkülönített helyiségben tárgyalt, és az egészet élőben közvetítették a tárgyalóteremben. Ezen ellentmondások folytán a tárgyalások nyilvánossága nem volt biztosított, bár országos szinten nagyon kevés e-tárgyalásra került sor, így ennek érdemi jelentősége nem volt. Az e-tárgyalásra adott szakmai iránymutatás akkor került összhangba az igazgatási szabályokkal, amikor a Veir. módosításával egyidejűleg ismételten lehetővé vált a bírósági épületekben való belépés.

Problémaként merült fel a bizonyításfelvétel kérdése, különösen a tanú-meghallgatás lehetősége. A Veir. hatálybalépését követően az ítélőtáblák kollégiumvezetői körében megjelent olyan szakmai álláspont, hogy a tanúkihallgatás mindenképpen személyes megjelenést igényel, az e-tárgyaláson nem fogantatosítható. Ezen álláspontnak ellentmond a Veir. szabályainak rendszere, amely külön szabályozza az e-tárgyalást és a nyilatkozatok elektronikus úton való beszerzését. Ennek a megkülönböztetésnek kizárólag az adhat értelmet, hogy az e-tárgyaláson bizonyításfelvételre is sor kerülhet, ha a technikai feltételek mindenkinél adottak. Amint azt fent tárgyaltuk a tanú bíróság előtti meghallgatásának komoly garanciális jelentősége van. Arra jutottunk, hogy ez írásban nem érvényesülhet, és rá kell mutatni, hogy ez elektronikus úton történő meghallgatás során is csak korlátozottan, úgy is, ha kép és hang továbbítására egyidejűleg sor kerül. Nem ellenőrizhető, hogy

a tanúval ki tartózkodik egy helyiségben, ellentétben azzal, amikor a végpont hivatalos helyiségben van. Nem látható, hogy a tanú esetleg olvassa a vallomását, adott esetben kényszerhelyzetben van. Mindezekre figyelemmel a bíróság feladata, hogy megfontolás tárgyává tegye, hogy milyen tárgyú ügyben rendel el e-tárgyaláson tanú-meghallgatást, és az így beszerzett tanúvallomás bizonyító erejének értékelése során is kiemelt jelentősége van a perben rendelkezésre álló egyéb bizonyítékoknak.

A fentiekből látható, hogy a technikai problémák mellett az e-tárgyalás eljárásjogi szempontból is kihívásokat jelentett. Ezek közül talán legkomolyabb problémát a nyilvánosság biztosítása okozza. Azonban, ha erre megoldás születik akkor minden bizonnyal a jövőben, akár ismételten felmerülő egészségügyi válsághelyzetben, a személyes jelenlétet igénylő polgári tárgyalásoknak megfelelő alternatívája lehet, mert csak kisebb mértékben korlátozza a közvetlenség és a szóbeli meghallgatás elvének érvényesülését. Meg kell jegyezni, hogy a tárgyalásvezetés teljesen új módjának megtanulása, és az ahhoz való alkalmazkodás a bírói kar tetszését nem nyerte el osztatlanul. Azonban azt látni kell, hogy hosszú távon, adott esetben az e-tárgyalásokról készült felvételek jegyzőkönyvek helyetti felhasználásával, a polgári eljárásban jelentős mértékű munkateher csökkenés, és költséghatékonyság érhető el.

5.3. Az eljárás folytatásának akadályai

A magyar polgári eljárásjogot az ügymenet tekintetében nagyfokú rugalmatlanság, merevség jellemzi. Az ügy előrehaladását szigorú határidők biztosítják, például a keresetlevél megvizsgálására, tárgyalás kitűzésére, ítélet írásba foglalására. A határidők megtartását széles körű igazgatási ellenőrzés biztosítja, továbbá a jogalkotás is gyakran ír elő az általánostól eltérő kötelező határidőket a bíróságok számára, valamit meghatározza, hogy mely ügyek intézendők soron kívül. Az eljárás megakasztására, eljárási cselekmény elhalasztására csak az eljárási törvényben írt okok miatt van lehetőség, kis mértékben érvényesül csak a bírói mérlegelés. Például nem lehet egy eljárást felfüggeszteni pusztán abból az okból, hogy azt mondjuk célszerűnek ítéli a bíróság. Ebben a rendszerben teljesen újszerűen hatott a Veir. szabálya, amely bírói mérlegelésre bízta annak

megállapítását, hogy az eljárás folytatásának akadálya van. Különösen úgy, hogy az akadályt megállapító végzés ellen külön fellebbezésnek helye nem is volt, esetlegesen a fél egy eljárás szabálytalansági elleni kifogás keretében sérelmezhetette azt.

A Veir. 21. § (4) bekezdése akként rendelkezett, hogy ha a fentiekben tárgyalt módon foganatosítható eljárási cselekmény nincsen vagy az eljárási cselekmény mindenképpen személyes közreműködést igényel a bíróság megállapítja az akadály időpontját és onnantól kezdve a határidők állnak az akadály elhárultáig vagy a veszélyhelyzet megszűnéséig.

Az akadály megállapítására mind elsőfokú, mind másodfokú eljárásban sor kerülhetett, és a bíróság maga dönthette el, hogy melyik olyan eljárási cselekmény, amely mindenképpen személyes közreműködést igényel. Ezt nyilván eredményezhette adott esetben az ügyfelek oldalán a technikai eszközök hiánya, vagy a bíróság megítélése, hogy az ügy jellegére tekintettel nem mellőzhető tanú bíróság előtti kihallgatása, az e-tárgyalásnál írt okok mentén, adott esetben a fél személyes meghallgatása. Az akadályközléssel kapcsolatban az egyik legjelentősebb kérdés az volt, hogy arra sor kerülhetett-e az új Pp. alapján folytatott eljárások perfelvételi szakában is.

A Veir. 21. §-nak (2) és (3) bekezdését összevetve, valamint abból kiindulva, hogy az akadályközlés szabályainál a rendelet csak az érdemi tárgyalás szabályaira utal vissza, az a következtetés vonható le, hogy perfelvételi szakban nem volt helye akadály közlésének. A bíróságnak a perfelvételt le kellett folytatnia írásban egészen annak lezárásáig. Ezen értelmezés a Veir. rendelkezéseinek nyelvtani értelmezésén alapul, azonban különösen úgy, hogy személyállapoti perekben is így kellett eljárni, egyéb érvekkel nehezen indokolható. A veszélyhelyzet ideje alatt a jogi képviselő nélkül eljáró felek a nyilatkozataik bírósági ügyfélfogadási napon való jegyzőkönyvbe mondás lehetőségétől is el voltak zárva. Az új Pp. is rögzítette az írásbeli perfelvétel kapcsán, hogy a bíróság a felet válaszirat, viszontválasz vagy előkészítő irat előterjesztésére csak akkor hívja fel, ha az a félnek vagy jogi képviselőnek nem minősülő képviselőjének nem okoz különösebb nehézséget. A gyakorlat pedig azt mutatja, hogy sok esetben okoz nehézséget a feleknek az írásbeli nyilatkozat megtétele. Továbbá a bíróság anyagi pervezetési kötelezettségének

is sokkal nehezebb írásban leget tenni. Ezáltal amennyiben elfogadjuk azon értelmezést, hogy a Veir. hatálya alatt a perfelvételt teljes egészében írásban kel lefolytatni, könnyen belátható milyen nehézségeket okozhat az érdemi szakban, amikor már csak korlátozott körben adott a lehetőség új tények, kérelmek előadására.

6. Az átmeneti rendelkezések által felvetett kérdések

A 2020. június 1-én hatályba lépet Módr., majd az így módosított Veir. polgári eljárásra vonatkozó szabályait szinte teljesen áttemelő 2020. évi LVIII. törvény komoly jogalkalmazási problémákat vetett fel. Az így megalkotott átmeneti szabályok biztosították a visszatérést a személyes jelenlétben alapuló eljárási cselekményekhez, meghagyva lehetőségként, hogy ha a későbbiekben az a járványügyi helyzet indokolja vissza lehessen térni az e-tárgyalásokhoz. A meghozott törvény kimondott célja volt a törvényjavaslat miniszteri indokolása alapján az eljárások folyamatosságának biztosítása. Pont ezt a folyamatosságot sodorta veszélybe a jogszabályszöveg nem egyértelmű megszövegezése. A kérdés, amely már a Módr. megalkotása előtt is mindenkit foglalkoztatott az volt, hogy a Veir. hatálya alatti szabályok alapján megkezdett eljárási cselekményeknek mi lesz a sorsa.

A már kitűzött e-tárgyalásokat nem érintette a probléma, mert az átmeneti szabályok előírták, hogy a bíróság meghatározza a tárgyalás helyszínét, ha a járványügyi helyzet miatt már nem indokolt az elektronikus tárgyalás.

A perfelvételi szakban lévő eljárások kapcsán a törvény a 137. § (1) bekezdésében akként rendelkezett, hogy ha *„a bíróság a 2020. március 31. napja és 2020. június 1. napja közötti időszakban beszerezte a tárgyalás mellőzésével lefolytatott perfelvétel lezárásához szükséges – a jogvita kereteit meghatározó – nyilatkozatokat, a perfelvételt perfelvételi tárgyalás mellőzésével zárja le.”* Majd a (2) bekezdés szerint, *„ha a bíróság a 2020. március 31. napja és 2020. június 1. napja közötti időszakban a perfelvétel lefolytatását megkezdte, de a felek a veszélyhelyzet megszűnéséig még nem tették meg valamennyi, a jogvita kereteit meghatározó nyilatkozataikat, a bíróság a perfelvételt a perfelvételi tárgyalás kitűzésével vagy a Pp. 197. § (1)*

bekezdés b) és c) pontja szerinti eljárással folytatja.” Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy Módr. folytán 2020. június 1-től június 17-ig hatályban volt Veir. szabály a (2) bekezdés szabályait még akként tartalmazta, hogy „*ha a bíróság az e rendelet hatálybalépése és a Módr. hatálybalépése közötti időszakban a perfelvétel lefolytatását megkezdte, de a felek a Módr. hatálybalépéséig még nem tették meg valamennyi, a jogvita kereteit meghatározó nyilatkozataikat, a bíróság a perfelvételt a perfelvételi tárgyalás kitűzésével vagy a Pp. 197. § (1) bekezdés b) és c) pontja szerinti eljárással folytatja.*”

Amennyiben az idézett jogszabályszövegek nyelvtani értelmezését vesszük alapul, akkor a perfelvétel írásbeli lezárásának a feltétele, hogy minden nyilatkozat beérkezzék a megadott határidőn belül, amelyet a bíróság a jogvita lezárásához szükségesnek tart. Sőt a perfelvételi szak lezárásának feltételei kapcsán az is felmerül, hogy mi a követendő eljárás, ha a bíróság írásbeli perfelvételi nyilatkozatot már 2020. március 31-e előtt beszerzett, a Pp. általános szabályai szerint. Ebben az esetben nem lenne lezárható a perfelvétel írásban. A törvény 137. § (2) bekezdésében foglalt szabály előírja, hogy mikor kell a Pp. általános perfelvételi szabályai szerint folytatni a perfelvételt. A feltétel az, hogy a felek még nem tették meg valamennyi szükséges nyilatkozatot. Az erre nyitva álló határidő végét a június 1-től június 17-ig hatályban volt jogszabály június 1-ben határozta meg. Majd a június 18-tól hatályban lévő jogszabály június 17-ben. Ha ezt a gyakorlatra kívánjuk kivetíteni azt jelenti, hogy ha a bíróság megkezdte a perfelvételi nyilatkozatok beszerzését 2020. március 31. után, fontos itt kiemelni, hogy a keresetlevél az új Pp. értelmében nem perfelvételi irat, de az ellenkérelem már igen, de az utolsó nyilatkozat csak egy nappal is kicsúszik a végső határidőből a perfelvételt tárgyaláson, vagy az új Pp. írásbeli perfelvételre vonatkozó szabályai szerint kell folytatni. Mivel a végső határidőt csak a törvény tolta ki június 17-ig, minden bizonnyal sok ügyben került sor perfelvételi tárgyalás kitűzésére a június 1-es határidőre tekintettel. Ha azonban minden nyilatkozat beérkezett határidő előtt, és a bíróság figyelmeztette ez alapján a feleket a perfelvétel lezárására, akár már június 1-t követően, és további nyilatkozat nem érkezett be, akkor a perfelvétel írásban lezárható volt, anélkül, hogy az általános szabályok alapján a felek tárgyalás tartását kérhették volna.

Első ránézésre talán nem tűnik komoly problémának, hogy mikor zárható le a perfelvétel írásban, de az eljárások jelentős elhúzódsához vezethet, tekintettel a veszélyhelyzet alatt felhalmozódott ügyhátralék miatt kitűzött jelentős számú tárgyalásra. Amennyiben a bíróság úgy is döntött, hogy az általános szabályok szerint folytatja a perfelvételt írásban akkor is új felhívást kellett adnia a feleknek és a felek kérhették a perfelvételi tárgyalás kitűzését. Továbbá a nyilatkozatok beérkezésének határidejének két eltérő módon való meghatározása is jogalkalmazási bizonytalansághoz vezet. Továbbá megválaszolatlan a kérdés, hogy miként kell eljárni a 2020. március 31. előtt megkezdett írásbeli perfelvétel esetén.

Az érdemi szakban lévő, vagy régi Pp. szerint folytatott eljárások kapcsán a törvény 142. § (1) bekezdése szerint, *„ha a 2020. március 31. napja és 2020. június 1. napja közötti időszakban a bíróság írásban figyelmeztette a feleket a tárgyalás berekesztésére, és a felek a bíróság felhívására a nyilatkozataikat megtették, vagy a megadott határidő alatt nyilatkozatot nem tettek, a bíróság az ítéletet tárgyaláson kívül hozza meg.”*

A perfelvétel tárgyalás mellőzésével való lezárásánál is komolyabb problémát okozott az ítélet tárgyaláson kívül való meghozatalának kérdése. A vonatkozó jogszabály nyelvtani értelmezése szerint az abban megfogalmazott feltételek együttes, konjunktív, feltételek, tehát a nyilatkozatra adott határidőnek is le kellett telnie június 1. napjáig ahhoz, hogy meghozható legyen az ítélet tárgyaláson kívül. Ez az értelmezés jelentős törést eredményezne a Veir. alapján megkezdett ügymenetben, ezért a gyakorlatban ezzel ellentétes álláspont alakul ki. Az ítéletábrák polgári kollégiumvezetői a 2020. május 29-én megtartott tanácskozásuk során akként foglaltak állást, hogy ha a berekesztésre történő figyelmeztetés a Módr. hatályba lépését megelőzően írásban megtörtént abban az esetben is meghozható tárgyaláson kívül az ítélet, ha a nyilatkozatok megtételére nyitva álló határidő 2020. június 1. napját követően jár le.

A veszélyhelyzet idején érvényesülő eljárási rendről az általános eljárási szabályokra való visszaállítás által felvetett kérdésekre a felsőbb bíróságok gyakorlata fog végleges választ adni. Addig ezekben a kérdésekben egyértelmű álláspontot nem lehet kialakítani.

7. A veszélyhelyzet tapasztalatai, és hatása a polgári ítélkezésben

A vírushelyzetből adódó rendkívüli állapotok több szempontból rámutattak a hazai polgári igazságszolgáltatás erősségeire és gyengeségeire. A polgári eljárásban érvényesülő rugalmatlan szabályok, az erős központi igazgatás, és a bíróságokat érintő állandóan változó jogalkotás egyszerre jelentett hátrányt és előnyt is a megváltozott helyzethez való alkalmazkodásban. A fent tárgyalt sokszor ellentmondásos szabályok kialakításában nagy szerepe volt annak, hogy a különleges helyzetre való reagáláshoz jogalkotás és a központi igazgatás fellépésére volt szükség, mert a hatályos jogszabályok nem tették lehetővé, hogy a bíróságok helyi szinten, akár egyedi ügyekben meghozzák a szükséges intézkedéseket. A gyorsan kialakuló szükséghelyzetben természetesnek tekinthető, hogy a szabályok kialakítása során ellentmondások álltak elő. Ez alapján levonható a következtetés, hogy a jövőben bármilyen előre nem látható válsághelyzetre készülve érdemes mind az eljárásjogi, mind az igazgatási szabályokban meghagyni olyan rugalmasan értelmezhető jogintézményeket, amely megkönnyíti az igazságszolgáltatási rendszer alkalmazkodását egy váratlan helyzethez, például ahogyan az átmeneti szabályok közé beemelésre került az e-tárgyalásra való szükség szerinti áttérés, vagy ahogyan a Veir. az akadály megállapítását lehetővé tette egyedi ügyekben.

Másik oldalról közelítve a polgári igazságszolgáltatás központosított-sága a veszélyhelyzetben előnyt jelentett, mert többnyire országos szinten azonos megoldások születtek a helyzet kezelésére elkerülve ezzel azt a jogbiztonságot fenyegető helyzetet, amely több föderális rendszerben szerveződő európai államban volt megfigyelhető. Szintén előnyt jelentett, hogy a bíróságok technikai felszereltségben, alkalmazott informatikai rendszerekben, munkarendben egységességet mutatnak. Így nem érintette hátrányosan az ügyfeleket, hogy éppen melyik bíróság előtt van az ügyük folyamatban. Tehát az a következtetés is levonható a veszélyhelyzetből, hogy kifejezetten előnyt jelent az igazságszolgáltatás technikai hátterének, emberi erőforrás kezelésének egységes szerkezete.

Szigorúan jogi szempontból is sokrétű tapasztalatai vannak, és jelenleg még beláthatatlan következményei lesznek a vírushelyzetnek. Anyagi jogi szempontból prognosztizálhatóan a polgári igazságszol-

gáltatás rendszerét meg fogják terhelni a veszélyhelyzetből adódó jogviták, például vállalkozási, bérleti, biztosítási vagy akár családjogi jogviszonyokból eredő jogviták. Továbbá a válsághelyzet gazdasági és társadalmi hatásainak enyhítésére meghozott jogalkotói intézkedések is érinteni fogják a polgári bírászkodást.

Eljárásjogi szemszögből kiemelt szerepet kaptak az elektronikus eszközök. Rámutatott a veszélyhelyzet, hogy a modern technika vívmányainak a polgári igazságszolgáltatásban való térnyerése megállíthatatlan és szükséges is. Az ehhez kapcsolódó eljárásjogi szabályok, és az eljárási garanciákat megfelelően biztosító számítástechnikai megoldások kidolgozása olyan sürgető kérdéssé vált, amely nem lesz megkerülhető a közeljövőben.

A fentieknél talán még fontosabb tanúsága a vírushelyzetnek, hogy a polgári igazságszolgáltatásnak lépést kell tartani a világ fejlődésével. A polgári jog szabályai, ezáltal a polgári ítélkezés, felé alapvető követelmény, hogy a való élet jelenségeire, gazdasági, társadalmi változásokra hatékonyan reagáló, megfelelően alkalmazkodó jogterület legyen. A vírushelyzet alapjaiban rengette meg azt a felfogást az ügymenetben, amelyen a polgári ítélkezés alapult. Lehet abban reménykedni, hogy ez csak egy egyszeri, életünkben soha többé elő nem forduló kivételes esemény volt, vagy felfoghatjuk egy figyelmeztetésként, amely szemléletváltozást sürget a polgári igazságszolgáltatásban. A legnagyobb körütekintéssel kidolgozott eljárásjogi háttér és legmagasabb színvonalú technikai felszereltség sem pótolja azt, ha a polgári igazságszolgáltatás résztvevői, ideértve a bírói kar mellett az ügyvédeket, jogtanácsosokat, közjegyzőket, végrehajtókat, igazságügyi szakértőket, elutasítják a változó világ által kijelölt utat. A vírus olyan helyzetet teremtett mintha napok alatt éveket ugrottunk volna előre az időben, a munkánkat képernyők előtt otthonról végeztük, a személyes kapcsolatok internet-en keresztül jöttek létre, a tárgyalóterem átkerült a digitális térbe. Ezt a bepillantást nem arra kell felhasználnunk, hogy megpróbáljuk minél hatékonyabban elhárítani a fejlődést, hanem arra, hogy a szemléletünket miként tudjuk akként átalakítani a tapasztaltak hatására, hogy ezt a fejlődést a hatékony igazságszolgáltatás szolgálatába állítsuk.

Összegzés

Tanulmányunkban áttekintettük a koronavírus miatti veszélyhelyzetben elfogadott speciális eljárásjogi szabályozást, annak a bírói gyakorlatban felmerült egyes jogértelmezési kérdéseit, és ezeket összehasonlítottuk más európai országok megoldásaival. Túlzás nélkül megállíthatjuk, hogy a magyar szabályzási gyakorlat – európai összehasonlításban – gyorsabban és hatékonyabban reagált a kialakult helyzetre, a bíróságok működése, az ügyek befejezése sokkal gyorsabban megoldódott.

A járvány első hullámának kedvező alakulása miatt az átmeneti rendelkezéseket alig több mint két hónapig kellett alkalmazni, ami arra nem volt alkalmas, hogy messzemenő tapasztalatokat lehessen levonni. Úgy tűnik mégis, hogy Pandóra szelencéje kinyílt és a jogirodalomban, joggyakorlatban egyre többen teszik fel a kérdést: az igazságszolgáltatás a jelenlegi szervezeti, eljárási keretek között alkalmas-e a XXI. század társadalmi-gazdasági elvárásainak megfelelni. Az információs technológia vívmányainak alkalmazása az igazságszolgáltatás területén is láthatóvá vált, azok az országok tudták legjobban kezelni a veszélyhelyzetet, ahol a bíróságok digitalizációja már évekkel korábban elkezdődött. Az egyik felismerés éppen ez, tovább kell folytatni a bíróságok fejlesztését annak érdekében, hogy minél több információ, adat elérhető legyen az ügyfelek számára a konkrét eljárásaik vonatkozásában. Végig kell gondolni azt is, hogy az eljárások formai kötöttségén hol lehet változtatni, mik azok a szükségtelen fékek, amik vagy digitális eszköz segítségével, vagy a szabályozás lazításával megszüntethetők.

A tanulmány címében feltett kérdésre egyértelmű választ nem tudunk adni, de úgy érezzük, hogy a polgári ítélkezés modellváltásának a gondolata egyre jobban kényszeríti a jogász szakmát a tanulmányban elemzett kérdések újragondolására.

Forrásjegyzék

Bart Krans, Anna Nylund, David Bamford, Laura Ervo, Frédérique Ferrand, Aleš Galič, Wolfgang Hau, Jordi Nieva Fenoll, Clement Salung Petersen, Catherine Piché, Piotr Rylski, Elisabetta Silvestri,

John Sorabji, Vigita Vėbraite, and Hermes Zaneti jr. (2020). Civil Justice and Covid-19. *Septentrio Reports*5. <https://doi.org/10.7557/sr.2020>

Kengyel Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*. Budapest 2014. Osiris Kiadó
Dudás Dóra Virág: *A járványhelyzet emberi jogi vonatkozásai*. EJSZH Law Working Papers 2020/3. <http://ejszh.justice.hu/working-papers>

Hivatkozott források

Tájékoztató az új koronavírus okozta járványról: https://www.nnk.gov.hu/attachments/article/476/2019_nCoV_Helyzetjelentés_ECDC0212.pdf

Európai Számvevőszék: A határokon áttérjedő súlyos egészségügyi veszélyek kezelése az Unióban: fontos kérdésekben előrelépés történt, de még sok a tennivaló. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_28/SR_HEALTH_HU.pdf

Impact of COVID-19 on the justice field https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_the_covid19_virus_on_the_justice_field-37147-en.do

Coronavirus statistics: Latest numbers on COVID-19 cases and deaths <https://www.euronews.com/2020/06/26/covid-19-coronavirus-breakdown-of-deaths-and-infections-worldwide>

Hivatkozott jogszabályok

a határokon áttérjedő súlyos egészségügyi veszélyekről és a 2119/98/EK határozat hatályon kívül helyezéséről szóló az Európai Parlament és a Tanács 1082/2013/EU határozata

a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény

a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

a Tanács 2003. november 27-i a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2201/2003/EK Rendelete

- veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III.11.) Korm. rendelet az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről szóló 45/2020. (III. 14.) Korm. rendelet
- a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet
- a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet, valamint a veszélyhelyzet kihirdetésével összefüggésben egyes büntetés-végrehajtási szabályok módosításáról szóló 90/2020. (IV. 5.) Korm. rendelet módosításáról szóló 229/2020. (V. 25.) Korm. rendelet
- a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvény

AZ ORVOSI KÁRFELELŐSSÉG

– sajátosságai, osztályozása, helye a kárfelelősségi rendszerben, felelősségkimentése, jogi természete – a magyar és a külföldi magánjogban

I. Bevezető és problémafelvetés – az orvosi kárfelelősség, mint különleges felelősségi alakzat

Felmerül a kérdés, vajon az orvosi kárfelelősséghez elegendőnek mutatkoznak-e az általános kárfelelősségre, a felelősségi feltételekre (jogellenesség, okozatoság, szubjektív felróhatóság), mértékére (teljes vagy részleges kárfelelősség, egyösszegű és szukcesszív kártérítés, pénzbeli és természetbeni helyreállítás) és kimentésére (erőhatalom, esemény, károsult beleegyezése, jogellenes támadás elleni arányos védekezés, kárveszély arányos elhárítása, megengedett önszegély) vonatkozó szabályok, vagy ezeken túlmenően figyelemmel kell lenni az orvosi felelősség sajátosságaira is. E kérdésre csakis az orvosi felelősség sajátos normatív környezetére tekintettel tudjuk megkísérlni a válaszadást.

Az orvosi kárfelelősség (Arzthftung, n., responsabilité du médecin, fr.) a különleges felelősségi alakzatok körébe tartozik. Azért, mert eltér az ún. általános felelősségi szabályoktól³ melyeket az új Ptk. előírá-

1 Prof. Dr. Szalma József Hc. DSC (MTA) emeritus egyetemi tanár (KRE ÁJK)

2 Lévai Ildikó PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

3 Ld. a Ptk., Negyedik könyv – Felelősség szerződésen kívül okozott kárért, ebben ennek XXVI. címét: A kártérítési felelősség általános szabálya és közös szabályai (a károkozás általános tilalma, a jogellenesség és a kimentő okok, előreláthatóság, a kártérítési kötelezettség terjedelme és a teljes kártérítés, a károsodás veszélye, többek közös károkozása, a kártérítés módja, elévülés,

nyoz, beleértve mind a szerződési, mind a deliktualis felelősséget. Az új Ptk. (2013) deliktualis felelősségre vonatkozó szabályai körében megkülönböztetjük az általános és különleges felelősségi alakzatokat. A Ptk. általános felelősségi alakzatát a deliktualis felelősség szabályai képezik, mivel a szerződési felelősség esetében ezeket a szabályokat kell értelemszerűen alkalmazni, ha a szerződési felelősségre vonatkozó szabályok⁴ mást nem írnak elő. A Ptk. a különleges felelősségi alakzatok körébe sorolja a veszélyes üzemi felelősséget,⁵ az épületkárokat,⁶ az állattartói felelősséget,⁷ a jogszerű károkozásért való felelősséget,⁸ a termékfelelősséget,⁹ a másokért való felelősséget,¹⁰ a közigazgatási, bírói, ügyészségi, közjegyzői, végrehajtói jogkörben okozott károkért

Ptk. 6:518-6:534. paragrafusok). (Pl. in: Polgári törvénykönyv, HVG-ORAC, Novissima Kiadó, Budapest, 2018, 214-215. oldal.

4 A szerződési felelősség a szerződés megszegéséből ered, mégpedig nemteljesítés, hibás és késedelmes teljesítés következtében. Ld. Ptk. X. Cím, A szerződésszegés, 6:137-6:186. paragrafusait. A szerződési felelősségnek a deliktualis felelősséghez képest számos sajátossága van, amik zömükben a felelősségkizáró, felelősségkorlátozó klauzulákhoz fűződnek, beleértve a kötbért (Ptk. 6:186) és a jogvesztés kikötését (Ptk.6:190). De ide tartoznak a kellék - (Ptk.ad 6:159.), termék- (ad 6:168), jogszavatossági (Ptk. ad175) és a jótállási (Ptk. ad 171) szabályok is. A szerződésszegésből eredő kártérítési kötelezettség teljesítése nem mentesít a teljesítési kötelezettség alól, kivéve a kötbért, ld. Ptk. 6:187. paragrafusának (2) bekezdését. A kötbér sajátossága az, hogy fizetendő akkor is, ha a szerződésszegést követően nem állt be kár, de ha beállt, ennek mértékétől, nagyságától függetlenül a kikötött kötbérorsszeg fizetendő, továbbá a kötbér kifizetésével a kötelezett mentesül a teljesítés alól.

5 Ptk. ad 6:535., veszélyes üzemi felelősség.

6 Ptk. ad 6:560 (felelősség az épületkárokozásért).

7 Ptk. ad. 6:562 (felelősség az állatok károkozásáért).

8 Ptk. 6:564 (kártalanítás a jogszerű károkozásért).

9 Ptk. ad 6:550 (felelősség a termékhibáért).

10 Ptk. ad 6:540 (felelősség más személy által okozott kárért - (a) a munkáltató felelőssége az alkalmazott által harmadik személynek okozott kárért, (b) a megbízó felelőssége a megbízott által harmadik személynek okozott kárért). Ide sorolható azonban a Ptk ad 6:544. paragrafusával előírt (c) vétőképtelen kiskorú által okozott kárért való felelősség is, mely esetben a gondozó a felelős.

való felelősséget.¹¹ Ezek között azonban a Ptk. nem tesz külön említést az orvosi felelősségről. A Ptk. különleges felelősséget jelentő köre nem teljes, ezt pótolják a vonatkozó, kódexen kívüli külön törvények. Így, az ügyvédi törvény az ügyvédi felelősséget, a sporttörvény a sportfelelősséget, az atomkárokért való felelősséget az atomtörvény, a munkajogi felelősséget a munkajogi törvény stb. szabályozza. Ez a helyzet az orvosi felelősséget illetően is, a szabályozás mérvadója a kódexen kívüli, külön törvény, az Egészségügyi törvény (EÜ).¹²

A doktrína a különleges felelősségi alakzatokra nézve rendszerint csupán azt a közös nevezőt állapítja meg, hogy ezeknek felelősségi szabályai *valamiben eltérnek az általános szabályoktól*. Így pl., a deliktuális felelősség körében a veszélyes üzemi, v. objektív felelősségnél a szokásos szubjektív¹³ felróhatóságot (vétkességet) nem szükséges bizonyítani, mivel ez az ún. vétkesség nélküli (okozatossági) felelősség körébe tartozik. Ilyen eltéréseket mutat a termékfelelősség, vagy akár a sportfelelősség is, ahol a tényállási, oksági körülményektől függően lehet szó szerződési és deliktuális felelősségről is. A sportfelelősségnél a sportszabályok megsértéséből eredő károkról és kárfelelősségről van szó, ami lehet objektív felelősség, ha a kárt a sportban fokozottan veszélyes tevékenység, avagy veszélyes sportszer használatából ered, de lehet szubjektív felelősség is. Maga az orvosi felelősség is, körülményektől függően, lehet objektív (amennyiben a gyógyítás fokozottan veszélyes gyógyszer, avagy műveletből áll), avagy szubjektív, vétkes-ségen, azaz szubjektív felróhatóságon alapuló. Egyébként, azon túlmenően, hogy a különleges felelősségi alakzatok szabályai eltérnek az általános kárfelelősségi rendelkezésektől, legtöbbször nincs közös ne-

11 Ld. Ptk. ad 6:548. paragrafusát (felelősség közhatalom gyakorlásával – közigazgatási, bírói, ügyszügyi közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott kárért).

12 Ld. 1997. évi CLIV. törvényt az egészségügyről (a továbbiakban: EÜ törvény, főbb módosítások: 2007. évi I. törvény, 2013. évi CXXVII. törvény, 2015. évi LXXXVII. törvény, 2017. évi XLIV. törvény, 2019. évi CXXI. törvény, 2020. évi XIX. törvény, 2020. évi LVIII. törvény).

13 Prütting, op. cit. 1542. old., a kommentárookban: 152, 163 169. széljegyzet-számmal ellátott szöveg, Ugyanakkor, ld. a német BGB 833. paragrafusának (1) bekezdését

vezőjük. Ezeket az eltéréseket egyenként nevesítve, vagy a Ptk., vagy a külön törvény szabja meg.

Azon kívül, hogy az orvosi felelősség a különleges felelősségi alakzatok körébe sorolható, van még egy jelentős meghatározója, nevezetesen az, hogy az ún. professzionális (szakmai, hivatási) felelősségi alakzatok körébe tartozik, úgymint pl. az ügyvédi, mérnöki, tanácsadói felelősség. Ezen osztályozási, besorolási szűkítés azt jelenti, hogy a professzionális felelőségek esetében a jogellenesség ténye közvetlenül nem a jogszabályellenes, hanem professzionális szabályokkal (ügyvédi etika, orvosi etika, gyógyítási szakmai szabályok, építészeti szabályok) ellentétes magatartást jelent, igaz, a jogszabályok rájuk való utalása alapján. A professzionális felelősség közös nevezője, az, hogy az *elvárt magatartás szigorúbb*, azaz a szakmai szabályok követelményéhez fűződő. Az ügyvédnek ismernie kell a legújabb jogszabályokat, az orvosnak a legeredményesebb, legújabb gyógyítási eljárásokat, gyógyszereket. Az orvosi diagnosztikai és gyógyítási tevékenység során az elvárható magatartás szintje magasabb, mint a mindennapi egyéb tevékenységben szokásos. Tehát az orvos, a sebész, gyógyító tevékenysége során a szakma legmagasabb szintű követelményeit, tudományos ismereteit kell tiszteletben tartsa.¹⁴

Ebben a tanulmányban azt vizsgáljuk, melyek azok a sajátosságok, jogi jellemzők, amelyek az orvosi felelősséget különlegessé teszik, azaz amelyek ezt a felelősséget leválasztják az általános felelősségi alakzat szabályainak köréből és a szakmai felelősség körébe utalják. Ugyanakkor azt is vizsgáljuk, hogy a sajátosságok ellenére, melyek azok a kapcsolódási pontok, amelyek az orvosi felelősségnél is érvényesítik az általános felelősségi szabályokat.

II. Az orvosi kárfelelősség jogi sajátosságai

Abból adódóan, hogy a kezelőorvosi felelősség különleges, általánostól eltérő, hogy az orvos tevékenysége az emberi élet, testi épség és egészség

14 Ld. pl., Theo *Gubli*, Das schweizerische Obligationenrecht, 9. Auflage, bearbeitet von Alfred Koller, Anton K. Schnyder, Jean Nicols Druey, Schulthess Verlag, Zürich, 2000, 549—550. oldal.

megőrzését szolgálja, ennek a felelősségnek, csupán rá jellemző sajátosságai vannak. Ezek között említhető az, hogy ennél a felelősségnél sajátos az oltalmazott javak köre (személyiségi javak), továbbá az, hogy az orvosi felelősség a gondossági kötelek közé tartozik, valamint az, hogy oksági körülményektől függően lehet szerződési és deliktualis felelősség. Nemkülönb az, hogy mint professzionális felelősségnél, kötelező a felelősségbiztosítás. A sajátosságokhoz tartozik az is, hogy a jogellenesség, mint más professzionális felelősségnél, nem közvetlenül a jogszabály megszegésében nyilvánul meg. Itt a szakmai, hivatási és etikai, tehát úgymond a „jogon kívüli” szabályok megsértése is „kiadja” a jogelleneséget. Vannak azonban az általánostól el nem térő jellemzők is, mint pl. az elvi teljes kárfelelősség elve, a pénzbeli és természetbeni helyreállítás elve, a felelősségkimentő okok. Az alábbiakban ezekről a sajátosságokról és az általános felelősségi szabályoknak az orvosi felelősségre vonatkozó értelemszerű alkalmazásáról lesz röviden szó.

1. Az orvosi jog legfőbb oltalmi tárgya az élet, a testi épség, az egészség, ebben a lelki egészség is, tehát a vagyoni jogok mellett a joggal oltalmazott személyiségi jogosultságok köre.¹⁵ Az új Ptk. hasonlóképpen mint a kontinentális nemzeti polgári törvénykönyvek, pl. német BGB,¹⁶ Osztrák ÁPtk,¹⁷ Svájci Kt.¹⁸ francia Code civil,¹⁹

15 Az az egészségügyi ellátáshoz való joghoz fűződően, az EÜ törvény 6. paragrafusa értelmében, minden betegnek joga van sürgős szükség esetén az életmentő, illetve a súlyos vagy maradandó egészségkárosodás megelőzését biztosító ellátáshoz, valamint fájdalmainak csillapításához és szenvedéseinek csökkentéséhez. Az EÜ törvény 7.paragrafusának (2) bekezdése szerint megfelelő az ellátás, ha ez az adott egészségügyi szolgáltatásra vonatkozó szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek megtartásával történik.

16 BGB, 823. paragrafus. Ld. pl. Maximilian *Fuchs*, Werner *Parker*, Alex *Baumgärtner*, Delikts und Schadenersatzrecht, 9. Auflage, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2017, 12-20.oldal.

17 OÁPtk. 1293, 1325, 1328 a, 1329. 1330. Ld. pl: Kodex des österreichisches Rechts, Justitzgesetze, ABGB, UBGB, ZPO, StGB mit Nebengesetzen, Lexis/Nexis, Wien, 2014/15, 135, 138-139.oldalak.

18 Ld. OR., 45-49. szakasz, in: Obligationenrecht, Bundeskanzlei, Bern, 1984, 11. oldal.

19 Ld. Code civil, Art. 1382 (in: Code civil, édition 115, Dalloz, Paris, 2016,

olasz Ptk., stb.) a polgári jog oltalmának tárgyát nemcsak a vagyoni, hanem a személyiségi jogok is képezik.²⁰ Utóbbiak között kiemelten az élet, a testi épség, az egészség.²¹ Az orvosi jog egészen ezen javak oltalmát szolgálja.

2. Az orvosi felelősség az ún. professzionális (szakmai, hivatási) felelősség körébe tartozik. A jogirodalom a professzionális felelősség körébe tartozó felelősségi alakzatokat (orvosi felelősség, ügyvédi felelősség,²² mérnöki felelősség, tanácsadói, szakértői felelősség)²³ egyaránt a különleges felelősségként minősíti, tehát olyanként, melynek szabályai eltérnek az általános felelősségi szabályoktól. A professzionális felelősség közös nevezője, hogy a szakmai, hivatási tevékenységet folytató magasabb, szakmai, hivatási szten-derdeknek megfelelő elvárhatóságához kötött. A szakember, a hivatását végző személy, vagy akár a vállalkozás, akkor mentheti ki felelősségét, ha bizonyosságot nyer, hogy úgy járt el, ahogyan azt a professzionális szabályok sugallják. A hivatását gyakorlónál a felelősségkimentéshez nem elegendő, hogy „igyekezett”, hanem az igyekezet mellett, szükséges a szakmai szabályok betartása, vagyis olyan magatartás tanúsítása mely összhangban áll a szakma szabályaival. Ezzel szemben, a nem szakmai tevékenységet végző felelősségének kimentéséhez elegendő, ha bizonyítást nyert, hogy úgy járt el, ahogyan adott helyzetben általában elvárható. (A bonus pater familias szten-derdje). Az orvosi, gyógyító tevékenységnél ez

1841. oldal; ebben: Dommage matériel ou moral, 1858. oldal.

- 20 Ld. a Ptk., Harmadik részében szabályozott, személyiségi jogokra vonatkozó rendelkezéseket: a 2:42 – 2:52. paragrafusokat.
- 21 Ld. a Ptk. 2:43. paragrafusa első bekezdésének a) pontját: élet, testi épség, egészség. Ide tartoznak a személyes szabadság, a magánélet is /Ptk.2: 43. paragrafusa első bekezdésének b) pontja/, továbbá a Ptk. 2:50. paragrafusa (1) és (2) bekezdésében előírányzott kegyeleti jog (meghalt ember emléke).
- 22 Ld. *Sándor* István, *Szűcs* Brigitta, Az ügyvédi felelősség és biztosítása, HVG-ORAC, Budapest, 2014.
- 23 Ld. pl. *Szalma* József, Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischen Privatrecht, Wirtschaft und Recht in Osteuropa (WIRO), München, 2016, No. 3, 65-70.

- azt jelenti, hogy az orvos akkor mentheti ki kárfelelősségét, ha bizonyítást nyer, hogy adott diagnosztikai, gyógyítói eljárás során az orvosi hivatás, etika és az orvosi szakmai szabályok szerint járt el.
3. Az orvosi felelősség esetében a jogellenesség többek között a szakmai szabályok (diagnózis felállítása és a protokolláris gyógykezelési eljárás) megsértéséből következik. A jogellenesség fogalma általában jogszabály (törvény vagy egyedi jogi aktus, pl. szerződés) megszegésében nyilvánul meg. A professzionális felelősségnél, így az orvosi felelősségnél is, ezen túlmenően, jogellenességet jelent a szakmai, etikai szabályok megszegése is.
 4. A betegjogok megsértése. (Pl. a betegtájékoztatási kötelezettség mulasztása).²⁴ Az egészségügyi törvény betegjogokkal²⁵ kapcsolatos rendelkezései közül, az orvosi felelősség szempontjából kiemelt jelentőséggel bír az orvosnak a beteg állapotáról szóló, rendszeres tájékoztatása.²⁶ Ez vonatkozik a beteg egészségi állapotára,

24 Lásd: LB (Legfelsőbb Bíróság), BH 2020. 149: A betegnek szóló tájékoztatás megfelelőségének megítélése nem szakkérdésnek, hanem a bírói mérlegelés körébe tartozó jogkérdésnek minősül, amelyhez adott esetben olyan orvosszakmai kérdéseket is tisztázni kell, amelyek orvosszakértői vélemény beszerzését teszik szükségessé. A tájékoztatás akkor tekinthető megfelelőnek, ha az az adott klinikai képhez igazodóan szakszerű, egyben igazodik a beteg személyiségéhez, számára érthető és egyértelmű információkat tartalmaz.

25 Ld. Eü tv., II. fejezet, a betegek jogai és kötelezettségei. Ezek közé tartozik, az 5. paragrafus szerint, az *egészségügyi ellátás*hoz való jog; a 7. paragrafus szerinti *megfelelő ellátás*hoz való jog; a 8. paragrafus szerinti *orvos megválasztás*ához való jog, és más egészségügyi szolgáltatóhoz való fordulás joga; a 10. paragrafus szerinti *emberi méltóság*hoz való jog; a 11. paragrafus szerinti más személyekkel, pl. hozzátartozóval való *kapcsolattartás* joga; a 12. paragrafus szerint a *gyógyintézet elbányásának* joga; a 13. paragrafus szerinti *betegtájékoztatási* jog; a 15. paragrafus szerinti önrendelkezési jog, azaz arról való döntés joga, hogy a beteg igénybe veszi-e az egészségügyi ellátást, vagy sem és igénybevétel esetén, ennek során, mely beavatkozást fogadja el, illetve melyet utasít vissza; a 24. paragrafus szerinti *egészségügyi dokumentáció megismerésének* joga; erről közelebbről ld. az Eü tv. 136. paragrafusát; a 25. paragrafus szerinti orvosi *titoktartás*hoz való jog. Utóbbival kapcsolatban ld. az Eü tv. 138. paragrafusának közelebbi rendelkezéseit.

26 Ld. Eü tv. 13. paragrafusának (1) bekezdését. Az Eü tv. 15. paragrafusában

kezelésének módjára, kilátásaira és a kockázatokra. Amennyiben az orvos ezt a tájékoztatást elmulasztotta, felelős az ebből (tájékoztatás hiányából) származó kárért. A betegjogok közé tartozik továbbá a javasolt invazív (műtéti) és nem invazív kezelési módok esetében a beteg egyetértése. Beteg egyetértése nélkül elvégezhető a műtéti beavatkozás, ha az életmentésre nincs más mód és a beteg nincs eszméleténél. De itt a hozzátartozói egyetértés is igénybe vehető. Tehát tartós tudatos állapot hiányában az egyetértés a közeli hozzátartozótól is kérhető. Beteg egyetértése nélküli orvosi művi beavatkozás orvosi kárfelelősséget von magával. Az EÜ törvény külön rendelkezéseket tartalmaz a páros szervek élő emberből történő donációjáról,²⁷ a halott ember szerveinek élő ember testébe való átültetéséről,²⁸ a szövetátültetésről,²⁹ a magzatról, a mesterséges inszeminációról,³⁰ a művi meddővé tételről,³¹ az élő emberen történő orvosi kísérletekről, melyeknél a páciens, kísérleti alany egyetértése szükséges, stb. E tekintetben, az egyetértésen túlmenően, számos etikai kérdés, sőt kárfelelősség is felmerülhet, amennyiben a kísérlet egészségkárosodáshoz vezetett, amelyre az egyetértés nem vonatkozott. Élő ember szervdonációja csak ingyenes lehet (a donor csakis térítésmentesen segíthet).

5. Az orvosi felelősség lehet szerződési, de deliktuális is,³² attól füg-

szabályozza a beteg önrendelkezési jogát. Ennek értelmében a beteg szabadon dönthet arról, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve ennek során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza. Ld. az EÜ tv. 20. paragrafusát (Az ellátás elutasításának joga). Elvben, az ellátás elutasítása (betegjogi önrendelkezés) azt jelenti, hogy a beteg maga viseli egészségromlásának kockázatát. Ld. továbbá az EÜ tv. 134. paragrafusát (tájékoztatási kötelezettség). Ennek értelmében az orvos a beteget köteles rendszeresen tájékoztatni a beteg egészségi állapotáról.

27 Ld. az EÜ tv. ad 204. paragrafusát.

28 Ld. az EÜ tv. ad 211., 216. paragrafusát.

29 Ld. az EÜ tv. ad 202. paragrafusát.

30 Ld. az EÜ tv. ad 166. paragrafusát.

31 Ld. az EÜ tv. 187. paragrafusát.

32 A német jogban az orvosi kárfelelősség lehet szerződési és deliktuális, újabbban azonban a szerződési felelősség felé tendál. A felelősség eredhet a

gően, hogy a gyógykezelési szerződés, az általános károkozási ti-

tájékoztatási kötelezettség megszegéséből; téves diagnózisból; a gyógykezelési eljárás során elkövetett orvosi műhibából; az orvosi dokumentáció vezetésének mulasztásából. A felelősség jogcímét, jogalapját a német BGB 823. paragrafusá képezi. Az orvosi felelősség a kötelmi jog reformja előtti időszakban (2001-ig) elsősorban deliktuális jellegű és különösképpen az orvosi műhiba következtében előálló személyiség-sérelem, azaz az élet és az egészség megsértéséből eredő fájdalomdíj (Schmerzensgeld) térítésben nyilvánult meg. A kötelmi jog reformja után (2001-2006) az orvosi felelősség hangsúlya megváltozott, és a szerződési felelősség körébe került, azzal az indoklással, hogy valójában az orvosi felelősség minden esetben vissza vezethető a gyógykezelési szerződésre, azaz ennek megszegésére. A bírói gyakorlat szerint az orvosi felelősség potenciális alapja az, hogy műtét esetén, minden esetben, tényszerűen, testi sértésről van szó, még akkor is, ha a beteg a beavatkozással egyet értett. Az egyetértés ugyanis rendszerint a beavatkozásra és nem a beavatkozás által okozható kárra vonatkozik. A gyakorlat gyakran alkalmazza a vétkességen kívüli, azaz az objektív felelősség szabályait. Ld. Hans *Prütting*, Gerhard *Wegen*, Gerd *Weinreich*, BGB Kommentar, Luchterhand, München, 2007, ad 1580. oldal, 195. széljegyzet. Speciális orvosjogi felelősségi irodalom: *Geiss / Greiner*, Artzthaftungsrecht, 4. Auflage; 2001; *Giesen*, Artzthaftungsrecht, 4 Auflage, 2000; *Deutsch / Spickhoff*, Medizinrecht, 5. Auflage, 2003; *Katzenmeier*, Artzthaftung, 2002; *Laufs / Uhlenbrucks* (Hrsg.), Handbuch des Artztrechts, 3. Auflage, 2002; *Spickhoff*, Aktuelle Rechtsfragen des medizinischen Behandlungsverhältnisses, 2004. A francia jogban az orvosi felelősség egyedi, avagy általános jogi aktus megszegésétől függően lehet vagy szerződési, vagy deliktuális felelősség. Ezt megerősíti a speciális egészségügyi törvényhozás és a jogirodalom. A törvényhozás terén a *Code de la santé public* (Közegészségügyi törvény), Ord. No. 2000 -548 du 5. Juin 2000, valamint a *személyiségi jogokat* egészségügyben oltalmazó 2002-303 du mars 2002 (art. 98 et 119 – *réparation des conséquences des risques sanitaires*) törvény. E törvények szabályozzák az egészségügyben megjelenő kockázatok megvalósulása esetében a kárfelelősséget. A gyógykezelési jogviszony az orvos és a beteg közötti gyógyítói szerződés megkötésével jön létre. Ld. e külön törvényekkel kapcsolatos következő jogirodalmat: *Bandon-Tourret*, Faut de diagnostic et la responsabilité civile contractuelle du médecin? Gaz. Pal. (Gasette du Palais), 2008, 3965; *Duval – Arnould*, La responsabilité professionnels et établissements privé de santé à la lumière de la loi du 4. Mars 2002; R. (Rapport de la Cour de cassation), 2002, 213; D. *Martin*, L'indemnisation des victimes d'accidents médicaux

lalom (Ptk.), vagy az EÜ törvényben előírt törvényi kötelezettség megszegéséből ered. A gyógykezelési jogviszony az orvos és a beteg között a gyógykezelési szerződés megkötésével jön létre. E szerződés konszenzuális (szóbeli) jellegű. Pontosabban a beteg orvoshoz való fordulásával, panaszainak előadásával (ajánlat) és az orvos ezekre való reagálásával, tájékoztatásával, tervezett kivizsgálási, diagnosztizálási, kezelési módok előadásával jön létre (konkludens elfogadás). Az orvosi szerződés megkötését az orvos nem tagadhatja meg, az orvos segítségnyújtási kötelezettsége miatt.³³ Azonban az orvos megszabhatja a szerződés gyógyítási eljárásra vonatkozó (szakmai) elemeit. A szerződés értelmében az orvos vállalja a beteg gyógyítását, a beteg pedig kötelezi magát, hogy betartja az orvosi utasításokat. Igaz, meg is tagadhatja, az önrendelkezési jog gyakorlásával, de ekkor, önhiba³⁴ miatt, nem

comme politique publique, D. (Requeil Dalloz,) 2006. Chron. (Chronique), 3021; *Leca*, Aléa thérapeutique, RRJ (Revue de la recherche juridique – Droit prospectif), 2002/3, 1305; *Philopoulos*, Reparation de risques sanitaires, D. 2007, Chron. 1813; *ibid*, Risque dans le régime de responsabilité des professionnels de santé, R. 2011, 201.

33 Ld. az 1997. évi CLVI. egészségügyről szóló törvény (EÜ tv.) (azóta többször módosított: pl. 2013. évi CCLIV.; 2015. évi LXXVI. törvény; 2017. évi L. törvény; 2020. évi XIX. törvény, 2020. évi LVIII. törvény) 125. paragrafusát, mely előírja az egészségügyi dolgozók ellátási kötelezettségét. A törvény e rendelkezése szerint sürgős szükség esetén az egészségügyi dolgozó időponttól és helytől függetlenül, a tőle elvárható módon és rendelkezésére álló eszközöktől függően a rászorulóknak haladéktalanul elsősegélyt vagy más szükséges intézkedést nyújt. Ehhez tartozik ugyanakkor az orvosi ellátás megtagadásának joga, melyet az EÜ törvény 131. paragrafusa irányoz elő: 1) ha az orvos más beteg azonnali ellátásának szükségessége miatt akadályozott; 2) az orvosnak a beteghez fűződő személyes kapcsolata miatt; 3) az orvosnak saját egészségi állapota miatt; 4) ha a beteg valós állapota nem igényli az orvosi segítséget, vagy a kért orvosi ellátás jogszabályba ütközik, valamint ellentétes az orvos erkölcsi, lelkiismereti, vallási, meggyőződésével; 5) ha a beteg együttműködési kötelezettségét súlyosan megszegi.

34 Lásd: Ptk. 6:545 paragrafusát (önhiba), mely a vétőképtelen károkozó esetben megtagadja a belátóképesség hiányára való hivatkozást, ha ezt az állapotot maga idézte elő; ld. továbbá, LB, BH 2017. 264: Az önhiba csak

jogosult az ebből származó kár orvostól való térítésére. Szerződési felelősségre vonható az orvos és a beteg is, amennyiben nem tartja magát a szerződésben vállalt kötelezettségeket. Pl. a kezelőorvos felelősségre vonható, ha ok nélkül megtagadja a kezelést, vagy a beteg is, ha nem tartja magát az kezelőorvosi utasításokhoz. Az utóbbi eset az orvos kimentéséhez vezet (beteg önhibája).

Törvényi kényszerítő jogszabály megsértése miatt, a praxisban, leggyakrabban az orvosi felelősség a deliktuális felelősség szabályain alapul.³⁵ Az orvos deliktuális felelőssége akkor áll fenn, ha magatartásával

felrható magatartás lehet, amelynek okozati összefüggésben kell állnia a bekövetkezett kárral. A károkozó magatartásával összefüggésben lehet meghatározni, hogy a károsult milyen mértékben okozta a kárt.

- 35 Ld. az EÜ tv. 244. paragrafusának (2) bekezdését, mely szerint az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a Ptk.-nak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősségre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni. Ld. *Vékás* Lajos, Sérelemdíj -- fájdalomdíj, Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog új fejleményeinek tükrében, Magyar Jog, 2005/4,195; *Szalma* József, Sérelemdíj - a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kara, Acta Caroliensia Coventorium Scientiarum Iuridico - Politicarum, XXI., Budapest, 2018, ad 109. oldal; *Fuglinszky* Ádám, Kártérítési jog, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 102., 289., 292 oldal; *Dósa* Ágnes, Az orvos kártérítési felelőssége, HVG/ORAC, Budapest, 2004, 62-65. oldal, ibid, második kiadás, 2010; *Jobbágyi* Gábor, Orvosi jog, Hipokrátesztől a klónozásig, Szent István Társulat, Budapest, 2007; ibid, Kezelési szerződések az orvosi jogban, in: A magánjogi kodifikáció eredményei (szerk. *Bíró* György, *Pusztahelyi* Réka), Lícium Art, Miskolc, 2009, 334; ibid, Személyiségi jogok - egészségügyi szerződés, Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1984/1. 26; ibid, A művi megtermékenyítés jogi és erkölcsi kérdőjelei, Valóság, Budapest, 2004/2. 41-50; *Petrik* Ferenc, Kártérítési jog, Az élet, a testi épség, egészség megsértésével, szerződésen kívül okozott károk megtérítése, HVG/ORAC, Budapest, 1999; *Petrik* Ferenc - *Köles* Tibor, Orvosi műhiba perek, HVG/ORAC, Budapest, 1999; *Szalma* József, Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban, ELTE ÁJK, Biliotheca Iuridica, Budapest, 2008, 329.; *Törő*

megszegi a törvényben előírt kényszerítő jellegű szabályokat. (Amilyenek a Ptk. általános deliktuális felelősségre vonatkozó rendelkezései, valamint az EÜ törvényben orvosi kötelezettségekre vonatkozó szabályok). Gyakorlatilag, az orvosi felelősség akkor áll be, ha az *orvos megsérti a betegjogokat, a diagnosztikai³⁶ és a kezelési szakmai szabályokat és ezáltal kárt okoz*, azaz a beteg, a panaszhelyezethez képest, önhibáján kívül, a (téves) kezelés ellenére további *egészségi, testi és személyiségi sérelmet* szenved, vagy őt ebből eredendően *vagyoni kár* éri. A szakmai szabályok betartása azonban nem feltételül mentesíti az orvost a felelőssége alól, különösképpen, ha bebizonyosul, hogy az orvosi szabályok betartása ellenére, nem járt el az adott körülményekre tekintettel, szükséges, kellő gondossággal.³⁷

Figyelemmel kell lenni arra, hogy az új Ptk. imperatív szabályai nemcsak a vagyoni, hanem a *nemvagyoni javakat* (azaz a személyiségi jogokat is) egyaránt és elvben egyformán, azaz megfelelő kárfelelősségi módozatok útján (vagyoni kártérítés, sérelemdíj, helyreállítás) oltalmazza. A Ptk. többek között, a nevesített személyiségsérelemek köré-

Károly, Orvosi polgári jogi viszony, KJK, Budapest, 1965; Barzó Tímea, Az egészségügyi tevékenységgel kapcsolatos kárfelelősségi kérdések, in: *Barta/Barzó/Csáké* (szerk.), Magyarázat a kártérítési jogról, Wolters Cluwer Hungary, Budapest, 2018, ad 431. oldal; Havasi Péter, Az orvosi műhiba perek gyakorlatának áttekintése, különös tekintettel a nemvagyoni kártérítésre, A Legfelsőbb Bíróság Civilisztikai Kollégiumának emlékeztetője, in: Kúria Elvi Civilisztikai Határozatai (szerk.: Juhász László), Miskolc, Novotni Kiadó, 2013, ad 645. oldal; Sándor Judit, Gyógyítás és ítélkezés, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1997, ad 57. oldal; Hídvégi Adorján Livia, Sáriné Simkó Ágnes, Orvosbeteg jogviszonyok az egészségügyben sorozat 2. kötete, Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben, Medicina könyvkiadó, Budapest, 2013, ad 18. oldal; Heiner Tamás, Barzó Tímea, Az egészségügyi kártérítési perek aktuális kérdései, Orvosi Hetilap, 2014, 155 (38), 1513. oldal.

36 A német bírói gyakorlatban gyakorta előfordulóan vitatott a téves diagnózis és a halál bekövetkeztének okozatossági összefüggése. Ugyanis a téves diagnózis téves terápiát eredményezhet és ezáltal vagy halál vagy egészségérelem állhat be. (Ld. Hein *Kötz*, Gerhard *Wagner*, Deliktsrecht, Zehnte neubearbeitete Auflage, Luchterhand, München, 2006, 79. oldal, 190. széljegyzet).

37 Ld. *Fuglinszky* Ádám, Kártérítési jog, HVG-ORAC, Budapest, 2015, 292. oldal.

ben kiemeli az élet, a testi épség és az egészség oltalmát, ami egyúttal az orvosi gyógyító tevékenység fő célja.

A Ptk. előírnyozza a károkozásért való *felelősség kizárására*, vagy *korlátozására* irányuló szerződési klauzula érvényességi határát: „A szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.”³⁸

6. Az orvosi felelősség főszabály szerint csupán gondossági (v. eszköz) kötelem, s csak kivételesen cél- (v. eredmény) kötelem. Teljesítésének módja, azaz eredménye szerint kétféle kötelem ismeretes: Az ún. (1) eszköz-, v. gondossági kötelem (Mittelobligationen, n., obligation moiye, fr.), (2) eredménykötelem (Ergebnissobligationen, n., obligation résultat, fr.). Az *eszközkötelmek* fogalma azt jelenti, hogy a teljesítés megtörtént, ha a kötelezett mindent megtett (adott esetben az orvosi etikai és szakmai szabályok szerint) annak érdekében, hogy elérje a végleges célt (adott orvosi gyógykezelési eljárás lefolytatásának eredményeképpen, a gyógyulást). Ha azonban gyógyulásra mégsem kerül sor, a kötelezett (adott esetben az orvos) nem vonható kártérítési felelősségre, amennyiben adott helyzetben elvárható magatartást tanúsított, függetlenül attól, hogy a végleges célt (adott esetben a gyógyulást) nem érte el. Ezzel szemben, az eredménykötelem csak akkor tekinthető teljesítettnek, ha a szerződésben kitűzött cél (esetünkben a gyógyulás) megvalósult. Ezen osztályozás értelmében, a jogirodalom az orvosi felelősséget főszabályként az eszköz- vagy gondossági kötelmek körébe sorolja. Tehát az orvos mentesül a felelősség alól, ha adott helyzetben úgy járt el, ahogyan általában elvárható, azaz a szakmai és hivatási (etikai) szabályokkal összhangban. Vitatott, hogy az orvosi felelősség (kivételesen) mikor tekinthető célkötelemnek. Ez legfeljebb akkor fordulhat elő, ha a gyógykezelési szerződés célkötelemként fogalmazódott meg (pl. az esztétikai műtétéknél).
7. Az orvosi műhiba (invazív beavatkozás eseteiben). Az orvosi műhiba alatt értjük, tágabb értelemben a téves diagnosztikai, és

38 I.d. a Ptk. 6:526. paragrafusát (a károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása).

gyógykezelési eljárást, valamint szűkebb értelemben az invazív orvosi eljárás, azaz műtéti beavatkozás során³⁹ a szakmai szabályokkal ellentétes gyógyítási tevékenységet, melynek következtében a beteg állapota várt javulás helyett súlyosbodott, azaz tartós vagy ideiglenes egészségkárosodáshoz, továbbá legsúlyosabb következményként, a beteg halálához vezetett. Ilyenkor előfordulhat a vagyoni kár, pl. rokkantság, munkaképességsökkenés esetében a jövedelempótló járadék,⁴⁰ a kezelési, temetési költségek stb., vagy nemvagyoni kár, az elszenvedett testi és lelki fájdalmak (sérelmek) miatti, betegnek járó sérelemdíj (Ptk. 2: 52). Orvosi műhiba folytán halál okozása estében, indokolt a közeli hozzátartozó pietási sérelemdíja (Ptk. 2:50. kegyeleti jog) is.

8. Az elvárhatósági klauzula. Az új Ptk. előírja, bármely felelősségi nemre nézve, így, értelemszerűen, az orvosi felelősségre nézve is, hogy az okozó (kezelőorvos) kimentheti felelősségét, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogyan az adott helyzetben általában elvárható.⁴¹ A bizonyítás az orvost terheli, abban a tekintetben, hogy a gyógyítási folyamatban a szakmai és hivatási szabályok szerint járt el. Ennek sikeres bizonyításával az orvos kimentheti kárfelelősségét.
9. Az előreláthatósági klauzula. Az új Ptk. az angolszász és ennek nyomában a francia jog szerinti hatására, előírja, hogy a felelősség mértékét meghatározó, mind szerződési mind deliktuális felelősségre nézve alkalmazható előreláthatósági klauzulát, vagy előre láthatósági korlátot.⁴² Eszerint, értelemszerűen a hatályos magyar Ptk. szerint, az orvosi felelősségre nézve is érvényesíthetően, a felelősség nem terjed ki azokra a károkra, amelyeket a károkozó (esetünkben az orvos) a szerződés megkötésének időpontjában,⁴³

39 Ld. EÜ törvény 3. paragrafusának m) pontját: Invazív beavatkozás.

40 Ld. Ptk. 6:528. paragrafusának (1)-(6) bekezdéseit (Jövedelempótló járadék).

41 Ld. Ptk. 6:519. paragrafusát (a felelősség általános szabálya): „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.”

42 Ld. pl., *Csöndes Mónika*, előre láthatósági károk? Az előre láthatósági korlát hatása szerződészegési jogunkra, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 132, 138, 1, 147, 151, 159

43 Ld. a Ptk. 6:142. paragrafusát (felelősség szerződészegéssel okozott káro-

azaz a jogellenes magatartás elkövetésének időpontjában⁴⁴ nem láthatott előre, vagy nem volt köteles előre látni. A magyar Ptk.-val ellentétben, a német jog inkább az adekvát (megfelelő) okságra (tehát objektív körülményekre) bízta azt, hogy adott kár eredményesen perelhető-e, mint a gyakran szubjektív elemeket tartalmazó előre láthatóságra.⁴⁵

10. Az okság (okozatoság) jelentősége az orvosi műhiba perekben. Az új magyar Ptk. főszabályként előírja, hogy a kárért az felel, aki azt okozta. Az okság egyik rendeltetése ugyanis az, hogy „rámutat” a felelős személyre. Tehát, ő, főszabályként nem más, mint a kezelőorvos. Ez alól azonban kivételt képez, ha az okság arra utal, hogy a kárhoz nem az orvos helytelen kezelése, hanem pl. az orvosi műszer gyártási hibája, vagy a beteg orvosi utasítás ellenében tanúsított magatartása⁴⁶ okozta. Az orvos közvetlen fe-

kért): „Aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést *ellenőrzési körén kívül eső*, a szerződéskötés időpontjában *előre nem látható* körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt kikerülje vagy a kárt elhárítsa.” A Ptk. 6:143. paragrafus (a kártérítés mértéke a szerződésszegéssel okozott károkhoz) szerint, (2) bek.: „A szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában (a szolgáltatás tárgyán kívüli) egyéb károk és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár, mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában *előre látható* volt.” (3) bek.: „*Szándékos szerződésszegés* esetén a jogosult *teljes kárát* meg kell téríteni.”

- 44 Ld. a Ptk. 6:521. paragrafusát (előreláthatóság), mely szerint „nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia.
- 45 A magyar bírói gyakorlatot illetően, ld., ifj. *Lomnici Zoltán, Gazsó Balázs László*, A nemvagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái, Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2011, 68. oldal.
- 46 Az Eü törvény 26. paragrafusának (1), (2) bekezdésében a beteg kötelezettségeinek szabályozása során előírja az *együtműködési kötelezettséget*, vagyis a beteg köteles tiszteletben tartani az egészségügyi szolgáltatás igénybevételekor a szolgáltató működési rendjét, valamint köteles együtt működni az egészségügyi dolgozókkal.

lelősségre vonására akkor sem kerülhet sor, ha az egészségügyi intézmény (kötelező) felelősségbiztosítást kötött.⁴⁷ Ekkor a biztosító átveszi a felelősséget, de ideiglenes jelleggel, mivel szándékosság és súlyos gondatlanság esetében regresszjoggal (visszkereseti joggal) rendelkezik. Tehát a biztosító a teljesített biztosítási összeget utólagosan visszakövetelheti az orvostól, egészségügyi intézménytől, ha az egészségkárosodásra súlyoskezelési gondatlanság folytán, orvosi műhiba következtében került sor. Tehát, amennyiben az orvos szándékosan, vagy súlyos gondatlanságból okozta a kárt, a biztosítónak a biztosítási összeg, azaz kártérítés teljesítése után, visszkereseti joga van az orvos, vagy intézménye iránt. Ha a biztosítás limitált, a non cummul elvének mellőzésével, véleményünk szerint, figyelemmel, a különbség megvalósítható a közvetlen károkozó (orvos) irányában. Ezt alá támasztja a Ptk. teljes kártérítésre⁴⁸ irányuló elve.

11. Az orvosi felelősség általános és különleges kimentési okai: (a) erőhatalom (*vis maior*), (b) esemény (*casus*), (c) a beteg hozzájárulása,⁴⁹ (d) harmadik személy hozzájárulása, (d) az előreláthatósági korlát, (e) beteg egyetértése.⁵⁰ Ad (a) *Erőhatalom*. Az erőhatalom

47 Az EÜ törvény 108. paragrafusában szabályozza az EÜ szolgáltatás megkezdésének és gyakorlásának feltételeit. E paragrafus (2) bekezdése előírja, hogy *működési engedély csak abban az esetben adható ki, ha a kérelmezőnek az egészségügyi szolgáltatás során okozott kár megtérítésére van felelősségbiztosítása*. A felelősségbiztosítási szerződés megszűnése esetén a biztosító ennek tényét haladéktalanul köteles bejelenteni az engedélyező szervnek, amely a működési engedélyt visszavonja, amennyiben az egészségügyi szolgáltató nem rendelkezik más biztosítónál felelősségbiztosítással.

48 Ld. a Ptk. 6:522. paragrafusának (1), (2), (3), (4) bekezdését (a kártérítési kötelezettség terjedelme): (1) felmerült kár, azaz a károsult vagyonában előálló értékcsökkenés – *damnum emergens*; (2) elmaradt vagyoni előny – *lucrum cessans*, (3) a vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek és egyéb költségek.

49 Ld. a Ptk. 6:525. paragrafusának (1) – (3) bekezdéseit: Károsulti közrehatás (hozzájárulás), esetünkben a beteg orvosi tanács ellenében tanúsított magatartása.

50 Ld. a Ptk. 6:520. paragrafusának első bekezdésének a) pontját, mely szerint kizárt a jogellenesség, ha a károkozás a károsult beleegyezésével (esetünk-

általános felelősségkimentési ok,⁵¹ így egyaránt kimentő okként használható az orvosi felelősség terén is. Erőhatalom alatt értjük a külső, elháríthatatlan, előre nem látható okot, mely a károkozás-hoz vezetett. A „külső” definícióelem, az objektív elmélet szerint arról szól, hogy az ok az emberen kívüli körülmény (pl. villámcsapás, földrengés stb.). Ám a szubjektív definíció szerint, erőhatalomnak minősülhet az előre nem látható „belső” ok is, tehát az emberi testben előforduló ok, mint pl. infarktus.⁵² (b) Elvben az *esemény* is kimentő ok. Az esemény fogalom-meghatározása szinte azonos az erőhataloméval. Az esemény azonban abban különbözik az erőhatalomtól, hogy viszonylag előre látható és ezáltal elhárítható. Orvosi felelősség esetében, pl. a beavatkozás szövődményei tapasztalati alapon előre láthatóak. (c) Az orvosi felelősséget csökkentő, vagy kizárja a beteg által történő *orvosi utasítás* szerinti magatartásának *megtagadása*.⁵³ (d) Az orvosi felelősséget kizárja, vagy csökkenti *harmadik személy hozzájárulása* (pl. az orvosi műszerek gyártási hibája). Elvben az orvosi személyzet hibás közreműködése is (orvosi) felelősséget von magával, akkor is, ha a személyzet az orvosi utasítás ellenében cselekedett. Alkalmazandók a közreműködői felelősség szabályai.⁵⁴ (e) Kizárt az orvosi felelősség, ha a

ben a beteg egyetértésével) történt. Mindenképpen szükséges, hogy a beteg érvényes egyetértését nyilván csak az ő állapotáról, javasolt gyógykezelési módokról és ennek kockázatairól szóló orvosi tájékoztatás alapján adhatja meg. Ld. EÜ tv. 13. paragrafusának (1) bekezdését, mely szerint a beteg tájékoztatásának joga felöleli az állapotáról, orvosi megítéléséről, javasolt vizsgálatokról, beavatkozásokról, ezek elmaradásának előnyeiről és hátrányairól szóló információt.

- 51 Henri et Léon *Mazeaud*, Jean *Mazeaud*, *Leçons de droit civil*; tome deuxième, Obligations, deuxième édition, Édition Montchrestien, Paris, 1962, 452. oldal.
- 52 Ld. Martin *Vedriš*, *Osnove imovinskog prava*, Opšti dio imovinskog prava, stvarno, obvezno i nasledno pravo, Zágráb, Informator, 1971. és későbbi kiadások.
- 53 Ld. az EÜ tv. 26. paragrafusának (1), (2) bekezdését: A beteg kötelezettségei, az egészségügyi dolgozókkal való együttműködés kötelezettsége.
- 54 Ld. a Ptk.6: 148. paragrafusának (1) – (3) bekezdését: „(1) Aki kötelezettsége

károsult, a beteg az orvosi kezeléssel *egyértéttett*, tudomásul véve az orvosi beavatkozás kockázatait és elmaradásának következményeit.⁵⁵

12. Az orvosi felelősség mértéke és módja. (a) *Teljes anyagi (vagyoni) és erkölcsi (személyiségsérelemi) kártérítés.* Elvben az orvosi felelősség mértéke azonos az általános kárfelelősség mértékével, tehát felöleli a felmerült kárt és az elmaradt hasznot, továbbá a kárelhárítás céljából megvalósított költségeket, valamint a kezelési költségeket. Ha a kár személyiségsérelemben is megnyilvánult az orvosi kárfelelősség kiterjedhet a sérelemdíj fizetésének kötelezettségére is. Az orvosi felelősség halál esetén felölelheti a temetési költségeket, s a beteg haláláig kiadott kezelési költségeket. A kártérítés módja lehet pénzbeli vagy természetbeni. Utóbbi pl., ha az esztétikai műtét nem sikerült, a műtét térítésmentes megismétlése útján. Továbbá, a kártérítési főszabályként egyösszegű, vagy időnként ismétlődő (járadékszolgáltatás) is lehet. Utóbbiról akkor van szó, ha a beteg a helytelen orvosi kezelés és ebből eredő egészségromlásának következtében elvesztette keresőképességének egészét vagy részét. Ekkor követelhető vagy a teljes korábbi jövedelem (teljes keresőképtelenség esetében), vagy a korábbi jövedelem és az egészségkárosodással megvalósított jövedelem közötti különbség összegében (részleges keresőképesség esetében), havonta ismétlődő szolgáltatás útján történő kártérítés. (b) *Részleges kártérítés, vagy felelősségkimentés a beteg együttműködésének hiánya, harmadik személy hozzájárulása esetén.* Részleges kártérítésre kerül sor, azaz felelősségmegosztásra, ha az egészségkárosodást részben a helytelen orvosi kezelés, részben pedig a beteg magatartása okozta. Az orvosi felelősség akkor is csökkenthető, ha kárhoz harmadik személy is

teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához más személy közreműködését veszi igénybe, az igény bevett személy magatartásáért felel, mintha maga járt volna el.” Azonban, a (3) bekezdés szerint: „A kötelezett a közreműködővel szemben – annak szerződésessége miatt – mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a jogosulttal szemben helytállni tartozik.”

55 Ld. Ptk. 6:520, első bekezdés a) albekezdés: károsult beleegyezése. Ld. Harmathy Attila, Felelősség a közreműködőért, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

hozzájárult (pl. a gyártáshibás orvosi műszer gyártója). Az orvosi felelősség kizárható a hagyományos jogellenességet kizáró okok miatt (beteg belegyezése, erőhatalom, esemény). Felelősségsökkentő lehet az előreláthatósági klauzula (korlát) alkalmazása. Az orvos kizárhatja felelősségét, annak alapján is, hogy úgy járt el, ahogyan adott esetben, általában elvárható, azaz tartotta magát diagnózisfelállítás és a kezelés során az orvosi hivatási és szakmai szabályokhoz.

13. A kötelező orvosi felelősségbiztosítás. A fentiekben már utaltunk arra, hogy az egészségügyi szolgáltató nem nyújthat egészségügyi szolgáltatást anélkül, hogy rendelkezne az ehhez szükséges EÜ törvényben előírányzott személyi és tárgyi feltételekkel. Az egészségügyi szolgáltató e feltételek teljesítésével nyerhet működési engedélyt. A működési engedély kiadásának egyik fontos feltétele, hogy a szolgáltató az egészségügyi szolgáltatás közben előidézhető károk tekintetében felelősségbiztosítást kössön a biztosítóval. E felelősségbiztosítás kötelező.
14. Ki a felelős az orvosi műhibáért – a gyógyító intézmény, vagy a kezelőorvos, avagy esetszerűen harmadik személy? Azaz közülük ki, mikor, miért felelős. Az orvosi többes károkozás. A Ptk. alaprendelkezés szerint a kárért az vonható felelősségre, aki a kárt okozta. Tehát ennek megfelelően, primárisan a kezelőorvos. Ha azonban a kár oka nem az orvos hivatási, szakmai szabályok megszegéséből következett, hanem más okból, pl. az orvosi műszerek karbantartási hibájából, akkor az orvosi intézmény felelőssége is számba jöhet, amennyiben a karbantartás az egészségi szolgáltatást nyújtó intézmény kötelezettsége volt. Ha azonban az orvosi műszerhiba nem a karbantartási hiányosságnak tudható be, hanem a gyártó hibájának, akkor a műszergyártó is felelősségre vonható. Ha okkumuláció⁵⁶ van, akkor az objektív vagy a szubjektív hozzájárulás arányában a Ptk. többes károkozásának szabályai alkalmazhatók, azaz az egyetemleges, vagy osztott felelősség szabályai. Ha okkonkurenciáról van szó, a több orvosi műhiba gyanúja esetében, akkor a kárhoz vezető döntő orvosi művelet,

56 Ld. Szalma József, Okozatosság és polgári jogi felelősség, Novotni Kiadó, Miskolc, 2000, 57. oldal.

műhiba hordozója, elvégzője a felelős, a nem döntő okhordozók mentesülnek a felelősség alól. Mivel az orvosi tevékenység folytatásának feltétele a kötelező felelősségbiztosítás, az egészségkárosult beteg térítésigényével elsődlegesen a biztosítóhoz fordulhat. Igaz, kezelőorvosi szándékosság, vagy súlyos gondatlanság esetében a biztosítónak a másodlagos, regresszperben visszkereseti joga van a kezelőorvos, azaz a gyógyító intézmény ellenében. Ha az orvosi felelősségbiztosítás limitált, a beteg, a különbözet tekintetében, nézetünk szerint, közvetlenül a kezelő orvoshoz vagy egészségügyi intézményhez fordulhat.

III. Az orvosi felelősség jogi természete – Összefoglaló

A sajátos jogi jellemzők az orvosi felelősség jogi természetére is hatással van. Egyértelmű, hogy az orvosi felelősség különleges felelősség, mert sajátos jogi jellemzőivel eltér az általános felelősségi alakzat szabályaitól, egyúttal, sok tekintetben, más különleges felelősségi alakzattól. Ezért volt szükség e felelősségi alakzatnak, kódexen kívüli, külön törvényben való szabályozására (Eü. tv.).

Az orvosi felelősség, attól függően, mely jogszabálytípus (általános jogi aktus – törvényi, vagy egyedi jogi aktus – szerződés) megszegése következtében áll be, lehet szerződési, de lehet deliktuális is.

A kár gyakorta a személyiségi jogok megsértésében nyilvánul meg (élet, egészség, testi épség). Igaz azonban az is, hogy az orvosi felelősség kiterjedhet az orvosi műhiba folytán keletkezett egészségkárosodás eredményeképpen, a keresőképeség csökkenése folytán keletkező anyagi (vagyon) kár térítésére is.

Az orvosi felelősségnél a jogellenesség is különleges: a professzionális szabályok (az orvosi protokollumok), valamint az orvosi etikai szabályok megsértésében nyilvánul meg.

A sajátosságok körében nem utolsó sorban, a gyógykezelési eljárás során az orvos kötelezettsége főszabályként, gondossági kötelemként, s csak kivételesen eredménykötelemként minősíthető.

Mint más professzionális felelősségnél előfordul, ennél is kötelező a felelősségbiztosítás.

Az orvosi felelősség akkor áll be, ha külön törvény (EÜ tv.) által előírányzott betegjogok megsértésére kerül sor, beleértve az egészségi ellátásra való jogot, a beteg állapotáról szóló betegtajékoztatási jogot. A betegjogok közé tartozik az önrendelkezési jog, vagyis a javasolt beavatkozásokkal való egyetértési, vagy indokolt esetben, a magas kockázatok ismeretében, ezeknek elutasítására irányuló jog, továbbá a szabad orvosválasztáshoz való jog.

Külön törvényi szabályok (EÜ tv.) vonatkoznak a beavatkozásos emberi reprodukcióra (pl. testen kívüli megtermékenyítés); az embrió védelmére; a művi meddővé tételre; az embernek mint kísérleti alanyra; életmentés céljából (élő és holt donorról élő emberbe történő) emberi szerv- és szövetátültetésre nézve. Ezek során előforduló orvosi műhibák által okozott károkért kárfelelősség áll fenn. Holt donornál jogi jelentőséggel bír a törvény által, az orvosi szakma, hivatás szerint definiált klinikai halál meghatározása. Mindezen, EÜ törvény által szabályozott esetekben, e törvény kényszerítő jogszabályainak megsértése miatt, értelemszerűen, a deliktuális felelősség szabályai a mérvadóak. A magzatelhajtást az EÜ törvényen kívüli külön törvény szabályozza, szigorú, szociális, családi, etikai és egészségügyi feltételekkel körül határolva. Vannak olyan esetek, amikor az orvos felelősége, kivételes eredményfelelősségként, a szerződés megszegésén alapul (pl. esztétikai műtét esetében).

Ezek a jellemzők arra utalnak, hogy az orvosi felelősség sui generis felelősségtípusnak minősíthető.

ROBOTOK EMBERI ÉLET KIOLTÁSÁRA FELHASZNÁLÁSÁNAK ALAPVETŐ- ÉS EMBERI JOGI KÉRDÉSEI

1. Bevezetés

Az embert a történelem során mindig is foglalkoztatta a saját maga által létrehozott tárgyak életre keltésének gondolata. A XXI. századra elért technológiai fejlődés a mesterséges intelligenciának köszönhetően legalábbis elvi közelségbe hozta az autonóm módon eljáró robotokat, amely miatt az ezzel kapcsolatos jogi gondolkodás már nem tartozik a sci-fi világába.

Mint minden technológiai vívmánynak, a robotoknak is csak annyiban van értelmük, amennyiben az emberiség javát szolgálják. Ez következik a technológiai fejlődést is az emberi méltóság alá helyező megközelítésből. A robotok esetében ez konkrétan az emberi képességek kiterjesztését jelenti. Jelen tanulmányunkban a robotok fegyveres konfliktusokban történő, illetve bűnüldözési és védelmi célú felhasználását vesszük górcső alá, amely magában hordozhatja az emberi élet szándékolt kioltását is. Az robotok ilyen célú felhasználását is általában a robotok emberénél gyorsabb és precízebb eljárásával szokták indokolni. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy ez a jogi elvárások fényében is tartható indoka-e a robotok emberi élet kioltására is alkalmas felhasználásának. Elemizzük továbbá azon érvek egy részét, amelyek az ilyen robotok előzetes tilalom alá vonása mellett szólnak.

1 Dr. Tóth András tanszékvezető egyetemi docens, Infokommunikációs Jogi Tanszék (KRE ÁJK)

2 Rideg Gergely doktorandusz hallgató (KRE ÁJK)

2. A robot fogalma, előnyei és kockázatai

A robot fogalmának az alábbi megragadható elemei vannak:³

- autonómia elérése érzékelők révén és/vagy a környezettel folytatott adatsere, illetve ezen adatok elemzése révén;
- önálló tanulás, tapasztalás és interakció útján (opcionális kritérium);
- fizikai megjelenés;
- magatartása és cselekedetei környezethez történő igazítása;

A robotok biztonságosabbá tehetik a közlekedést (önvezető autók), javítják az egészségügyi ellátás (sebészi robotok) vagy az idősgondozás (ápoló robotok) hatékonyságát és minőségét. Vannak azonban kockázatok is, amelyek a robotokat működtető algoritmusok adott esetben nem világos döntéshozatali folyamatából, az esetleges diszkriminációból vagy az illetéktelen kezekbe kerülés miatti fenyegetettségéből fakadnak. Az algoritmusok ráadásul hozhatnak téves döntéseket is, kibertámadás célpontjaivá válhatnak. Ezen túl számolni kell az emberek nyugaton meglévő robotokkal kapcsolatos előítéleteivel, amelyeket az ember kreálmánya feletti hatalom elvesztésétől való félelem táplál.⁴ Emiatt beszél Tranter a Frankenstein-mítoszról, amely mögött a társadalmi kontextust nem ismerő, saját találmánya iránt mélyen elfogult tudós képe húzódik meg.⁵

3. A jog szerepe a robotok kapcsán

Abban, hogy a robotok az emberiség javát szolgálják, nem csak a jognak van szerepe (szakember képzés, kutatások és beruházások támo-

3 European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) European Civil Law Rules in Robotics – Study, 8. (továbbiakban: EP Study) [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU\(2016\)571379_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU(2016)571379_EN.pdf)

4 EP Study, 6.

5 Kieran Tranter: Nomology, Ontology and Phenomenology of Law and Technology, 8 *Minn. J. L. SCI. & Tech.* 449 (2007).

gatása), de a jognak meghatározó szerepe van abban, hogy a technológia társadalmi elfogadottságát annak megbízhatóságának növelésén keresztül elősegítse. A megbízhatóság erősítése tehát jogi feladat, egyúttal a félelmet keltő ugyanakkor emberiség javára fordítható technológiák (lsd. nukleáris energia hasznosítása,) szabályozási vezérelve is, amelynek kulcsa egy olyan alapállás, amely a kockázatokat nem pusztán feltételezi, hanem azok létéről tudományos alapon meggyőződik (*precaution principle*).⁶ Az elővigyázatosság elvének lényegét egyfajta kockázat értékkelő szabályozási hozzáállás jelenti, amelynél fogva az adott technológia meg is tiltható, ha a tudományos szempontok szerint azonosított magas kockázat szabályozási eszközzel megnyugtatóan (biztonságosan) nem küszöbölhető ki. Másként, a technológia tiltható, ha a vele tudományosan azonosított kockázatok szabályozási elvárásokkal nem szoríthatók le egy még vállalható szintre. A kockázatokat szektorális szempontok (pl. egészségügy, közlekedés, energetika, közigazgatás, rendészet és rendvédelem) és a szándékolt használat alapján felmerülő kockázatok (pl. biztonság, fogyasztói jogok, alapvető jogok) alapján lehetne felmérni és a magas kockázatú robotok esetében előzetes megfelelés ellenőrzést lehetne előírni már a fejlesztés fázisában az algoritmusra és adatokra is kiterjedően.⁷ Ez a megoldás biztosítaná, hogy az államok kontrollt gyakorolhassanak afölött, hogy csak valóban az emberiség javát, az ember képességeinek kiterjesztését szolgáló robotok kerüljenek forgalomba, amely etikai követelmény is.

A kockázatok értékelése körében itt azt alá kell húzni, hogy az autonóm fegyveres robotok esetében a veszélyeztetett érték nem egy

6 Az EU környezetvédelmi politikája a Rio-i Nyilatkozatra való hivatkozással szentesítette ezt az elvet, eszerint amikor komoly és visszafordíthatatlan károkozás veszélye áll fenn, akkor a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem lehet az oka a környezetszennyezést megakadályozó költségghatékony intézkedések alkalmazásának. Esther Versluis, Marjolein van Asselt, Tessa Fox, Anique Hommels: *Calculable Risks? An Analysis of the European Seveso Regime*, in: *Dimension of technology Regulations*, eds.: Morag Goodwin, Bert-Jaap Koops, Ronald Leenes, Wolf Legal Publishers, 2010., 264. o.

7 Lsd. az EU Bizottság hasonló javaslatát a mesterséges intelligencia kapcsán: *European Commission: White Paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust*, Brussels, 19.2.2020 COM (2020)65 final,

tárgy, nem állat, vagy például szellemi tulajdon, hanem a nemzetközi egyezmények által legmagasabb értékkel felruházott emberi élet és méltóság. A kockázatelemzést pedig nyilvánvalóan az adott jelenség társított értékének figyelembevételével vagyunk képesek elvégezni.

4. Robotetika és emberi méltóság

A kockázatok felmérése és szabályozási kezelése szempontjából meghatározó szerepe van az etikai elveknek. Az etikai elveket az emberi méltóság támasztja alá, ráadásul egyfajta irányítúként a jogi keretrendszer finomhangolását is segíthetik újszerű szabályozási kérdésekben és megmutatják, hogy adott esetben milyen irányba kell a szabályozást kialakítani.⁸ Az Európai Parlament is hangsúlyozza, hogy mindenmű robotetika központi elemének a sérthetetlen emberi méltóságnak kell lennie.⁹ Asimov robot törvényeinek középpontjában is az ember védelme áll, nevezetesen, hogy a robot nem okozhat kárt az emberiségnek és az egyes embernek. Úgyszintén a robotnak tiszteletben kell tartania az ember döntéshozatali szabadságát, amely az emberi méltóság sérthetlenségéből fakad.¹⁰

Meg kell jegyezni, hogy meg kell különböztetni a robotetikát a gépek etikájától vagy másként robotjogtól¹¹: előbbi a robotok tervezőire, gyártóira, működtetőire vonatkozik utóbbi pedig magukra a robotokra.¹² Miután még az autonóm robotok sem képesek morális döntésekre, így a gépi etika (robotjog) hipotetikus. Asimov törvényei a robotokra vonatkoznak, de erre figyelemmel azokat a robotok terve-

8 Az Európai Bizottság által 2018 júniusában létrehozott, mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű független szakértői csoport megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatása. Brüsszel, 2019. április. 14. https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=60429

9 EP Study, 20.

10 EP Study, 21.

11 Petit, Nicolas, Law and Regulation of Artificial Intelligence and Robots - Conceptual Framework and Normative Implications (March 9, 2017) 3. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2931339

12 EP Study, 20.

zőire, gyártóira, működtetőire, üzembe helyezőire kell vonatkoztatni.

A robotetika fentiek szerinti legfontosabb következménye, hogy a robot nem irányulhat ember ellen. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szerint az emberi jogok forrása az emberi méltóság,¹³ amely az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szerint minden ember elhidegíthetetlen joga.¹⁴ Mivel a robotnak se érzelmi se pedig erkölcsisége nincsen, ezért sem az emberi élet értékét, sem annak veszteségét felmérni nem tudja. A robot erkölcsiségének és halálának értelmezhetetlensége miatt emberekkel szembeni alkalmazása alábbiak szerint felveti az ember elidegeníthetetlen, vele született méltóságának fogalmi semmibevételét, értékének fogalmi devalválódását, amely miatt robot ember felett nem lehet élet-halál ura.

5. Az ember erkölcsiségének és érzőképességének szerepe a robotok ember ellen való felhasználásának tilalmazásában

Az autonóm robotok bűnüldözésben és harcászaton való felhasználása meghaladja a távolról irányított drónokat, mert ez esetben a robot már emberi közreműködés nélkül látja el a feladatát. A robotok ilyen célú felhasználása melletti érv szokott lenni, hogy ezzel meg lehet kímélni a katonák és rendőrök életét, másfelől a robot – a beépített algoritmusának köszönhetően – hatékonyabban képes az ártatlan áldozatok megóvására. E helyen utalunk arra, hogy jelen tanulmányukban a robotok kifejezetten emberi élet kioltására alkalmas felhasználását vizsgáljuk. A robotok bűnüldözésben, harcászaton történő felderítési, információ szerzési és egyéb olyan célú felhasználása, amelyre ugyan emberekkel szemben kerül sor, de amely nem foglalja magába emberi élet szándékolt kioltását, legalább fogalmilag nem ellentétes a robotetika emberi képesség (jelen esetben közérdeket, közbiztonságot,

13 Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 2. preambulum bekezdés

14 Universal Declaration of Human Rights (UDHR), adopted December 10, 1948, G.A. Res. 217A(III), U.N. Doc. A/810 at 71 (1948), 1. preambulum bekezdés

nemzetbiztonságot) növelését és kiterjesztését – emberi méltóságból következő – kívánalmával. A fogalmi ütközés ellenére ettől még a robotok ilyen célú felhasználásnak is vannak robotetika, emberi méltóságból fakadó követelményei, így nem tévesztheti meg az embert (az embernek mindenkor tudnia kell, hogy robottal áll szemben, vö. GDPR 13. cikk (2) bek. f) pont) és csak akkor terjedhet ki emberre a robot döntése, ha ahhoz az ember kifejezetten hozzájárult (vö. GDPR 22. cikk) Továbbá, mint a mindennemű félelmet ébresztő technológiák kapcsán így a felderítő, információszerező robotok esetében is kívánalom a megbízhatóság biztosítása, az adat-és kibervédelem megteremtése és a robottal okozott károk megtérítése felelősségi szabályainak meghatározása.

Visszatérve arra, hogy a robot adott esetben embernél precízebb működése lehet-e érv a robot olyan harcászati vagy bűnüldözési felhasználására, amely adott esetben az emberi élet kioltását is eredményezheti: ezzel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet, hogy az emberi élet kioltása minden esetben súlyos erkölcsi kérdés, amely tekintetében az ember legalább tud az erkölcsiségére és az érzelmeire támaszkodni, amely egy robot esetében teljesen és fogalmilag hiányzik. Ezen kívül az emberi érzelmeknek lehet szerepe az áldozatoknak az elkövető megbüntetéséhez fűződő érdeke kapcsán is.

Mindenképpen tekintettel kell tehát lenni az ilyen robotok szabályozásánál a jog és erkölcs kölcsönhatására. Ezzel a kapcsolattal foglalkozott Georg Jellinek, aki e két normarend viszonyát vizsgálva azt fejtegette, hogy a jog etikai minimum. Tehát a jognak mindenképpen van erkölcsi tartalma, de az erkölcs követelhet többet, mint a jog.¹⁵ Ez az elmélet segít olyan helyzetekben, amikor egy új technológiánál nem találunk konkrét szabályokat.¹⁶ A globális értelmezés és további

15 Takács, Péter. „Államelmélet a XX. században. A jogi, a társadalmi és a politikai államfogalom: Hans Kelsen elmélete és a jogi államfogalom. Max Weber elmélete és az állam társadalmi fogalma. C. Schmitt és R. Smend elmélete és az állam politikai fogalma.” *Prp Publico Bono Online. Állam-és Közigazgatás-tudományi Szemle* 1.2 (2011): 1-35.

16 Klein Tamás, Tóth András: A robotika egyes szabályozási kérdései, In: Homicskó Árpár Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi

kihívások felvillantása kapcsán utalunk itt arra, hogy bár az erkölcs segíthet eligazodnunk az új technológiák szabályozási kérdései között, ugyanakkor az erkölcs mást jelent egyes kultúrákban, így más tartalommal tölthetik meg Mohácson vagy például Mumbaiban.

5.1. Az emberi érzelmek jelentősége az élethez való jog szempontjából

Nem csak azért, mert lehetetlen minden élethelyzetet előre a robot algoritmusába táplálni, de azért is mert az emberölés súlyos morális dilemma, felmerül, hogy az emberi élet morális mérlegelésre képtelen robot általi kioltása önkényes lesz, amely ellentétes a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányával. [6. cikk (1) bekezdés] Természetesen ez nem jelenti, hogy az emberek általi ölés minden esetben nélkülözni tudja az önkényességet. Sőt, akár azt is lehet mondani, hogy az emberi élet kioltásával kapcsolatos objektív mérlegelés terén egy robot még akár nagyobb megbízhatóságot is nyújthat az emberhez képest (pl. lehet egy robot az emberi testbeszédet, a szándékot jobban meg tudja ítélni a belé táplált objektív ismérvek alapján mint egy ember). Ugyanakkor tény, hogy olyan helyzetekben, amikor emberi életet kell kioltani, akkor legalább az embernek az érzelmei és a morális mérlegelési képessége segítséget tud nyújtani. Az sem segít, ha ilyen helyzetben a robot legalább nem tesz semmit, mert lehet éppen ezzel veszélyezteti az emberi életet.

Embert ölni (i) szükség esetén, (ii) végső esetben és (iii) arányosan alkalmazva lehet.¹⁷ Nemzetközi ajánlások szerint a rendőr fegyverhasználat, akkor szükséges, ha önmagát vagy más életét védi közvetlen halállal vagy súlyos sérüléssel járó helyzetben, ha súlyos bűncselekmény elkövetését akadályozza meg vagy ilyen veszélyt jelentő személyt kell letartóztatni vagy elszökését megakadályozni.¹⁸ Más nemzetközi ajánlás

és szabályozási kihívásai, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest (2018): 101. o.

17 International Committee of the Red Cross, "Violence and the Use of Force," July 2011, http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0943.pdf 17.

18 United Nations Code of Conduct for Law Enforcement Officials (1979 Code of Conduct), adopted December 17, 1979, G.A. res. 34/169, annex,

hangsúlyozza, hogy fegyvert olyan esetben lehet használni, mikor más eszköz nem lenne hatásos vagy célravezető, ezért ajánlott nem csak élet kioltására alkalmas önvédelmi eszközzel felruházni a rendőrt.¹⁹ Ennek során adott esetben a célszemély felszólítása is elvárt lehet a lövés leadása előtt. Harmadrészt az alkalmazott erőnek arányban kell állnia a fenyegető helyzettel. Ebben az arányossági mérlegelési körben lehet jelentősége az érzelmeknek, az együttérzésnek, amely egy emberi döntést az arányos beavatkozásra készítheti. Az arányosság mást jelent a humanitárius és az emberi jogokban. Fegyveres konfliktusban az önkényes emberölés a humanitárius jogba ütközik, civilekkel szemben pedig háborús bűntett. A civilek védelme érdekében a humanitárius jog megköveteli a megkülönböztetést és az arányosságot. Előbbi előírja a civilek és harcosok megkülönböztetését annak érdekében, hogy ne lehessen olyan háborús eszközöket vagy módszereket alkalmazni, amelyek ugyan katonai célpontokra irányulnak, de hatásuk azon túlterjedhet és ezáltal ún. válogatás nélkülinek minősül. Míg az emberi jogban az arányosság válaszerő szintjének helyes megválasztását jelenti addig a humanitárius jogban az arányosság a támadó és védekező katonai akciók közötti választást megfelelőségét, amelynek során szintén szerepe van az emberi érzelmeknek és morális mérlegelésnek.²⁰

5.2. Az érzelmek jelentősége az áldozatok elkövető megbüntetéséhez fűződő érdeke kapcsán

A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 2. cikk (3) bekezdés a) pontja, de az Emberi Jogok Európai Egyezmény 13. cikke is előírja, hogy akinek a jogai sérültek, az kérhesse a jogsérelme

34 U.N. GAOR Supp. (No. 46) at 186, U.N. Doc. A/34/46 (1979).

19 Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (1990 Basic Principles), Havana, August 27 to September 7, 1990, U.N. Doc. A/CONF.144/28/Rev.1 at 112 (1990)

20 The Human Rights Implications of Killer Robots: <https://www.hrw.org/report/2014/05/12/shaking-foundations/human-rights-implications-killer-robots>

hatékony orvoslását. Mindez az egyén elszámoltathatóságát jelenti az emberi jogok (mind fegyveres konfliktusban mind bűnüldözés körében való) megsértése esetén, amelynek elmulasztása szintén nemzetközi emberi jogi egyezményekben ütközik.²¹ A 4. Genfi Egyezmény is előírja, hogy az államok lépjenek fel azok ellen, akik tudatosan civilek életére törnek háborús konfliktusban vagy aránytalan támadást indítanak.²² A hatékony jogorvoslat nem csak büntetőjogi következmények alkalmazását írja elő, hanem kártérítést, elégtételt, rehabilitációt és az ismétlődés veszélyének elkerülésére vonatkozó garanciákat.²³ Az áldozatok elkövetők megbüntetéséhez fűződő érdekét sértheti, hogy magát a robotot nem lesz értelme megbüntetni a szenvedésre képtelensége miatt. Ez persze nem azt jelenti, hogy a robot által okozott érdeksérelem miatt ne lehetne felelősségre vonást eszközölni.

6. A felelősség kérdése a robotok ember elleni felhasználása kapcsán

A hatékony jogorvoslat nem csak elégtételt ad az áldozatnak, hanem el is rettent a jövőbeli jogsértéstől. Bár a robotot nem lesz értelme a szenvedésre képtelensége miatt megbüntetni ettől még lesz olyan ember vagy emberi közösség, akik érdekében a robot működik és akiknek a felelőssége megállapítható lehet. Ehhez azonban ilyen tartalmú szabályozást kell kidolgozni, hasonlóan az önzetű autókhoz, objektív és nem vétkességi alapon. Az USA-ban ugyanis például a fegyvergyártók felelőssége kizárt a fegyverrel elkövetett jogsértésekért.²⁴ Nemzetközi

21 Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (2005 Basic Principles and Guidelines), UN General Assembly, Resolution 60/47, December 16, 2005, 4. cikk

22 Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), adopted August 12, 1949, 75 U.N.T.S. 287, entered into force October 21, 1950, art. 146; Protocol I, 86. cikk

23 2005 Basic Principles and Guidelines, 4. cikk

24 The Human Rights Implications of Killer Robots: <https://www.hrw.org/report/2014/05/12/shaking-foundations/human-rights-implications-killer-robots>

ajánlások szerint pedig a parancsnok nem felelős az alárendelt autonóm döntéséért csak ha tudott róla vagy tudnia kellett volna arról, hogy erőszakhoz és lőfegyverek jogellenes használatához folyamodtak és nem tett meg mindent, hogy megelőzze, vagy jelentse.²⁵ Ettől azonban még lesz valaki, aki döntést hoz az autonóm fegyver konkrét felhasználásáról, végső soron lesz olyan, aki érdekében működni fog és aki felelősségre lenne vonható. Ehhez meg kell teremteni az objektív felelősség alapjait pusztán azon az alapon, hogy valaki kockázatos eszközt helyezett működésbe. Ilyenkor a felelősség a működtető személyéé. A károsultnak ezért csak azt kellene bizonyítania, hogy a robot okozta a kárt, anélkül, hogy azt kellene alátámasztania, hogy ez pontosan mire is volt visszavezethető.

Az Európai Parlament is fontos követelményként rögzíti a felelősség kizárásának a tilalmát, vagyis azt a szabályozási elvárást, miszerint jövőbeni jogalkotási aktus semmilyen körülmények között nem korlátozhatja a megtéríthető károk típusát és mértékét, illetve nem korlátozhatja a károsultnak felkínálható kártérítés formáit pusztán azon az alapon, hogy a kárt nem emberi lény okozta.²⁶

A robotok ember elleni felhasználása során tehát elvileg nem kizárt a humán felelősségre vonás, még ha ennek jogi alapjai most hiányoznak is. Ettől még a robot szenvedésének hiánya miatt sérülhet az áldozatok megbüntetéshez fűződő érdeke, de az elrettentés még megvalósulhat a robotot működésbe helyező szintjén. Mind ezek alapján a robot emberek elleni felhasználása kapcsán nem feltétlenül a felelősség kérdése az, amely iránymutatóul szolgál a robotok ilyen irányú felhasználásának jövőbeli tilalmazásához. Ugyanakkor a fentiek alapján látható volt, hogy ehhez kellő érvet szolgáltat az emberi méltóság talaján álló robotetika, amely fogalmilag teszi elfogadhatatlanná, hogy robot ember felett legyen élet halál ura. Az emberi élethez való jog biztosítása körében megkövetelt arányosság elve ugyanis adott hely-

25 1990 Basic Principles, 24. cikk

26 Az Európai Parlament 2017. február 16-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról. 52. pont. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_HU.html?redirect

zetben olyan emberi érzelmi, illetve erkölcsi mérlegelést igényelhet, amely robotok esetében kizárt.

7. A robotok alapjogi szempontú megközelítése

A következőkben az emberi élet kioltásának és az emberi méltóság kapcsolatának a kontextusában vizsgáljuk a robotokat alkotmányjogi szemüvegen keresztül. Az autonóm és emberi élet kioltására alkalmas robotok esetében egy olyan jelenséggel találkozunk az emberiség, amelyet egy hasonlóan jelentős téma, a halálbüntetés elleni érvek között is felsorolnak a szakemberek. Ez pedig a halálbüntetés végrehajtásával járó visszafordíthatatlanság. Az érvelés alapvetően büntetőjogi atmoszférában született, mégis azt gondoljuk, hogy az emberi élet alapvető jogi megítélése és ezzel együtt egy már meglévő problémán keresztül történő vizsgálata hozzásegíthet bennünket ahhoz, hogy a tárgyalt téma jelentőségét helyesen felmérjük. Ezen a ponton pedig aláhúzzuk az emberi élet kioltásának visszafordíthatatlan, jóvátehetetlen jellegét.²⁷ Jelentős kockázati tényezőként kell mérlegelnünk azt, hogy csakúgy, mint a hibás tényállásra alapozott halálbüntetés végrehajtása esetén a jogalkalmazó, a hibásan programozott autonóm fegyveres robot is ártatlan emberi életet vehet el. Továbbá a mesterséges intelligencia által vezérelt robotok esetében az ilyen technológia kiválóságát és hatékonyságát számításba véve eredményül azt kapjuk, hogy ilyen szituációban apró hiba is akár ártatlan emberek tömegeinek halálához vezethet. A kockázat tehát annyiban mindenképpen fokozott, hogy míg egy eljárásban adott esetben egy vádlott ellen kerül majd kiszabásra az ítélet, és ha esetleg hibásan is, de hosszabb procedúrát követően, bizonyos eljárási szabályokat betartva jutunk el a döntésig, ami egy embert érint. A robot esetében a döntést a meghatározott feltételek alapján az rövid időn belül meghozza, és a fegyver másik végén könnyen lehet, hogy akár tíz vagy húsz ember áll. A megfelelő szabályozás kialakításakor, a kockázatnak a mérlegelésekor ezt mindenképpen szem előtt kell tartani.

27 Stefánia, Bódi. „A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése-Érvek és ellenérvek.” *HADTUDOMÁNY XVIII/3-4:(3-4) pp. 127-140.(2008).*

Az emberi méltósághoz való jog kapcsán alkotmánybíróági érveléssel mutatunk rá arra, hogy mindennek előtt nem az autonóm fegyverekkel szemben tartjuk fontosnak megvédeni az emberi életet, hanem mindenkivel és minden eszközzel szemben. Ezt diktálja a már fentebb kifejtettek szerint az erkölcs, és ezt deklarálja a jogi normarend. Ennek okán értünk egyet Dr. Sólyom László volt alkotmánybíró párhuzamos véleményében foglaltakkal, amelyet a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) AB határozatban fogalmazott meg és amely szerint az emberi méltósághoz való jognak az egyik funkciója az által valósul meg, hogy az képezi az egyén önrendelkezésének minden más ember és az állam hatalma alól kivont magját. Hozzáteszi, hogy a méltósághoz való jog másik funkciója az egyenlőség. Minden ember méltósága egyenlő.²⁸ Az emberi méltóságok összemérésének lehetőségét biztosítani egy robot számára számos kockázattal és veszéllyel járna. Arról nem is beszélve, hogy technikailag egy szakembernek ezeket a súlyozásokat be kellene táplálnia a robot programjába. Ez a súlyozáson alapuló értékmeghatározás az emberi méltóságok közötti egyenlőséggel alapvetően ellentétes volna bármilyen kivitelezés esetén. Aggályok mutatkoznak a tekintetben is, hogy ki határozná meg ezeket a súlyozási szempontokat.

Szintén az emberi méltóság körében szükséges mérlegelni azt is a Nemzetközi Vöröskereszt álláspontja szerint, hogy nem csak az emberi élet elvétele, de annak módja is meghatározza, hogy megsértik-e az emberi méltóságot. A Vöröskereszt arra hívja fel a figyelmet, hogy az emberölésig vezető döntési folyamat is számít a sérelemnél. Ez azt is jelenti, hogy az elkövető tisztában legyen azzal, hogy nem egy értéktelen tárgyat semmisít meg, hanem egy értékes emberi életet vesz el.²⁹ Beláthatjuk, hogy a robot nem képes különbséget tenni a kettő között. A parancssorok között indifferens, hogy a megölni rendelt, előtte lévő objektum ember e vagy sem. Ha esetleg a programjában

28 23/1990. (X. 31.) AB határozat

29 Docherty, Bonnie Lynn. Heed the Call: A Moral and Legal Imperative to Ban Killer Robots. Human Rights Watch, 2018. - <https://www.hrw.org/report/2018/08/21/heed-call/moral-and-legal-imperative-ban-killer-robots> (letöltve: 2020. október 12.)

meghatározásra is kerül, hogy milyen tulajdonsággal rendelkezik egy ember, érzelmeket akkor sem társít hozzá, így tulajdonképpen csak a külvilág egyik jelenségeként tekint rá. Az emberi méltóság megsértését jelentheti ez az érvelés alapján is, ha a halálról szóló döntést átengedjük egy robotnak. Az egyenlőség megsértését jelentené különösen az, ha meghatároznánk, hogy bizonyos emberek esetében megengedhető az átengedés, máshol pedig nem.

Nem látszik garantálhatónak az, hogy a robot programozásakor, létrehozásakor esetleg keletkezett kis hiba a korábban hivatkozott szükségesség, a végső eset, vagy akár az arányosság megítélésekor ne jöjjön elő és vezesse jogszerűtlen vagy erkölcstelen döntésre a robotot. Annak érdekében, hogy ilyen hiba ne következhesen be, megelőző tilalomra lehet szükség.

8. Megelőző tilalom szükségessége az autonóm fegyverek esetében

A megelőző tilalom fegyveres technológia tekintetében nem előzmények nélküli. Ilyen megelőző tiltás került kodifikálásra a CCW³⁰ IV. jegyzőkönyvben, amely a maradandó vakságot okozó lézerfegyverek használatát tiltotta be 1995-ben.³¹ Ezek a lézerfegyverek alkalmasak lettek volna széles körű használatra és alkalmasak lennének az áldozatok maradandó megvakítására, ezzel indokolatlan szenvedést okozva sok esetben kis jelentőségű katonai célok elérése érdekében. A valós félelemre okot adó körülmény az volt, amelyre a Nemzetközi Vöröskereszt is rámutat, hogy a fegyverek elterjedése várhatóan gyorsan végbe ment volna.³² Az ilyen fegyverek alkalmazhatóságáról szóló vitákban a résztvevők érvelésükben gyakran hivatkoztak arra, hogy az ilyen eszkö-

30 Az 1980. október 10-án Genfben megkötött és a 2001. december 21-én módosított, a mértéktelen sérülést okozó nagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról szóló 1980-as ENSZ-egyezmény. Convention on Conventional Weapons

31 Protocol on Blinding Laser Weapons - <https://fas.org/nuke/control/ccw/text/protocol4.htm> (letöltve: 2020. november 17.)

32 Blinding laser weapons - <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/misc/57jmcz.htm> (letöltve: 2020. november 19.)

zők használata embertelen, irtózatos és társadalmilag elfogadhatatlan.

A betiltásához vezető érvelésben a felek a nemzetközi jogban jól ismert Martens-klauzulát³³ hívták segítségül. A klauzula értelmében „a polgári személyek és harcosok a jelen Jegyzőkönyvben vagy más nemzetközi megállapodásban nem szabályozott esetekben is a nemzetközi jognak a kialakult szokásokból, az emberiség törvényeiből és az emberiség lelkiismeretének követelményeiből folyó általános elvek védelme és hatálya alatt állnak.”³⁴

A klauzula értelmében tehát az emberek nem csak az adott hatályos jogszabályok védelmét élvezik, de az alapvető emberi jogok, így az emberi méltósághoz való jog kialakult értelmezései is óvják őket. A kérdés olyan tekintetben lényeges, hogy a Martens-klauzula általánosan kötelező normaként értékelve alkalmas lehet a még nem létező olyan fegyverek korlátozására vagy tiltására, amelyek veszélyeztethetik az emberi életet, az emberi méltóságot. A Martens-klauzulát szokták említeni a CCW államai az autonóm fegyverrendszerekkel foglalkozó üléseiken, amely körben egyes résztvevők kiemelik, hogy az új technológiák fejlesztésének meg kell felelniük a klauzulának.³⁵ A vita a betiltáspárti szakemberek és a betiltás kritikusai között abban mutatkozik, hogy utóbbiak kritizálják a klauzula általános vezérelvként történő használatát a fegyverek törvényességi vizsgálata körében. A norma ilyen jellegű megítélése mindazonáltal már precedenssel rendelkezik, amelyet a maradandó vakságot okozó lézerek esetében említettünk. Abban az ügyben szintén meghatározó volt a klauzula értelmezése a betiltást

33 A Martens-klauzula az orosz publicista Fyodor Fyodorovich Martend (1845–1909) nevéhez köthető. A klauzulát az ő javaslatára illesztették be az 1899-es hágai konvenció dokumentumába (Regulations on the Laws and Customs of War on Land) - Cassese, Antonio. „The Martens Clause: half a loaf or simply pie in the sky?” *European Journal of International Law* 11.1 (2000): 187-216.

34 Vincze, Viola. „A katonai szükségesség elve az új fegyverrendszerek tükrében.” (2016).

35 Docherty, Bonnie Lynn. Heed the Call: A Moral and Legal Imperative to Ban Killer Robots. Human Rights Watch, 2018. - <https://www.hrw.org/report/2018/08/21/heed-call/moral-and-legal-imperative-ban-killer-robots> (letöltve: 2020. október 12.)

övező viták során.³⁶ A klauzula helyes értelmezése komoly segítségére lehet az államoknak a hasonló modern technológiát felhasználó fegyverek megítélése és szabályozása során. Tekintettel arra, hogy a jogi szabályozás a modern technológiák száguldó fejlesztése után kullog³⁷, szükséges egy olyan stabil nemzetközi alappillér felállítása, amely megvédi a hétköznapi embert a hatályos jog által még nem szabályozott situációkban. Ennek a stabil pontnak pedig az erkölcsi normarend államok feletti szabályain kell alapulnia.

Ahogy arra korábban a jognak a megbízhatóság megerősítő szerepénél hivatkoztunk, olyan esetben, amikor tudományosan azonosított kockázatok nem szoríthatók egy szint alá, ott helye van a technológia tiltásának.³⁸ Álláspontunk szerint ilyen helyzet állhat fenn az emberi élet kioltására autonóm döntések alapján képes robotok tekintetében.

A következőkben a nemzetközi humanitárius jogból is vett példákön keresztül mutatunk be érveket a tekintetben, hogy ezek a kockázatok miért nem csökkenthetők, illetve, hogy az autonóm fegyverek kockázata meghaladja előnyeiket.³⁹

A mesterséges intelligencia vezérelte, emberi élet kioltására autonóm módon képes robotok betiltására irányuló kampányokat kritizálók között nagyon sokan hivatkoznak arra, hogy ez a betiltási szándék eltűzött és nem veszi figyelembe azt a fejlesztési potenciált, ami az

36 Docherty, Bonnie Lynn. *Making the case: the dangers of killer robots and the need for a preemptive ban*. Human Rights Watch, 2016. - <https://www.hrw.org/report/2016/12/09/making-case/dangers-killer-robots-and-need-preemptive-ban> (letöltve: 2020. október 19.)

37 Bode, Ingvild. „Verhandlungen ueber Killerroboter in Genf.” (2017). - https://kar.kent.ac.uk/64875/2/Bode_Verhandlungen%20%C3%BCber%20Killerroboter%20in%20Genf_heise%20online.pdf (downloaded: 2020. november 21.)

38 Tóth András: A mesterséges intelligencia szabályozásának paradoxonja és egyes jogi vonatkozásainak alapvető kérdései, *Infokommunikáció és Jog*, 2019/2. (73.), 3-9. o.

39 Docherty, Bonnie Lynn. *Heed the Call: A Moral and Legal Imperative to Ban Killer Robots*. Human Rights Watch, 2018. - <https://www.hrw.org/report/2018/08/21/heed-call/moral-and-legal-imperative-ban-killer-robots> (letöltve: 2020. október 12.)

ilyen robotokban rejlik. Arra utalnak, hogy a technológia egy napon – a szükséges fejlesztés elvégzését követően – nem csak arra lesz képes, hogy adott területen bizonyos fegyvereket szenzorok segítségével felismerjenek, vagy adott személyeket felkutassanak, hanem a kritikusok szerint ezek a gépek megfelelő programozással alkalmasak lehetnek arra, hogy megfeleljenek a nemzetközi jog bizonyos vagy összes feltételeinek.⁴⁰

Ezen a ponton szükségesnek tartjuk annak megvilágítását, hogy az a bizonyos technológiai fejlesztés, amelynek jövőbeli megvalósulására a kritikusok hivatkoznak hogyan is megy végbe a tudomány jelenlegi ismert állása szerint.

A robotok cselekedeteinek meghatározására a szakemberek programokat írnak, amelyek alapján adott feltételek szerinti beprogramozását követően a gép adott szituációban adott feladatot fog végrehajtani. Az imént leírt, úgy nevezett gyenge mesterséges intelligencia által vezérelt robotok munkájának vizsgálatához kiváló példa a tengeri csillagokat elpusztító robot⁴¹ esete, amelyet a programozók a célból indítottak útjára, hogy a nagy korallzátonyt megvédje ettől az egy bizonyos invazív fajtól. Ebben az esetben a programozók meghatározták az elpusztítandó élőlény paramétereit és azt a parancsot adták a robotnak, hogy vizsgálja meg a korallzátony meghatározott területén az egyes élőlényeket és abban az esetben, amennyiben a megvizsgált élőlény tulajdonságai egyeznek a robot memóriájába betáplált egy bizonyos tengeri csillag tulajdonságaival, úgy a meghatározott feladatot végezze el. Jelen esetben ölje meg a tengericsillagot. Abban az esetben, amennyiben nem egyeznek, úgy lépjen a következő élőlényhez. Ezt a folyamatot addig ismételve, ameddig le nem állítják, vagy el nem fogy a terület, vagy el

40 Docherty, Bonnie Lynn. *Making the case: the dangers of killer robots and the need for a preemptive ban*. Human Rights Watch, 2016. - <https://www.hrw.org/report/2016/12/09/making-case/dangers-killer-robots-and-need-preemptive-ban> (letöltve: 2020. október 19.)

41 A Starfish-Killing, Artificially Intelligent Robot Is Set to Patrol the Great Barrier Reef - <https://www.scientificamerican.com/article/a-starfish-killing-artificially-intelligent-robot-is-set-to-patrol-the-great-barrier-reef/> (letöltve: 2020. október 13.)

nem fogy az energia, esetleg más utasítást nem kap.

A fenti előre beprogramozott mesterséges intelligencia vezérelte robothoz képest nagyon eltérő a működése és így a megítélése a mélytanulással (deep learning) fejlesztett mesterséges intelligenciának. A mélytanulással történő felügyelt fejlesztés esetében a gép csak néhány alapvető szabályt kap, ami alapján megkezdi a működését és folyamatosan cselekszik, döntéseket hoz, majd az emberi felügyelet mellett kialakulnak jó és rossz megoldási irányok. Az emberi felügyelettől függetlenül tehát mindenképpen eredményre jut, mégpedig olyan eredményekre, amelyekre eredetileg a programozójától nem kapott utasítást. A GO játék ismert példájából kiindulva olyan eredményekre is juthat a számos megoldás között, amelyekre nem csak, hogy sem a programozójától, sem a felhasználójától nem kapott utasítást, de azok ilyen megoldást nem is tudtak elképzelni.⁴²

Ez a mélytanulással fejlesztési módszer igen hatékony lehet – öszszevetve a programozott fejlesztéssel –, hiszen rövid időn belül számos szituációban nagyon jó megoldásokra vezethet. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ahhoz, hogy a helyes, tehát itt úgy értjük, hogy erkölcsileg helyénvaló és a nemzetközi jognak, a nemzetközi humanitárius jognak megfelelő megoldásra jusson a gép, ahhoz az emberi jelenlét, az emberi ratio nélkülözhetetlen.⁴³ A korábban említett kockázat e ponton álláspontunk szerint csak az ember által felügyelt tanulási mechanizmussal mérsékelhető elfogadható szintre.

Röviden összegezve azt látjuk, hogy hatalmas mennyiségű adatot a szakemberek bele tudnak táplálni a robotokba (gyenge mesterséges intelligencia), a valóságban azonban nem hatalmas számú, hanem egészen pontosan végtelen lehetséges szituációval találkozhatnak a robotok. Izgalmas kérdés, hogy a megbízhatóság azon szintjének a garantálása, amely megengedhetővé tenné, hogy autonóm robotok elve-

42 SILVER, David et al.: Mastering the game of Go without human knowledge. *Nature*, Vol. 550. (2017), (354-359.) idézi Bicskei Tamás: A mesterséges intelligencia és a büntetőjogi felelősség etikai kérdései, XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója (2020) 61. o.

43 Karvalics, László Z. „Mesterséges intelligencia—a diskurzusok újratervzésének kora.” *Információs Társadalom* 15.4 (2017): 7-41.

hessenek emberi életet, vajon az lenne, ha végtelen számú szituációra tudnának megfelelő erkölcsi és jogi megoldást adni.

Egy másik kritikai példa a korábban említett emberi érzelmekkel operál. A nemzetközi humanitárius jognak való megfelelés érdekében a robotnak képesnek kellene lennie arra, hogy különbséget tegyen törvényes és törvénytelen célpontok között. Meg kell tudni különböztetni egy civilt egy harcostól. Ennek a megítélése bizonyos esetekben külső tényezőkhez köthető, pl. milyen ruhát visel, milyen eszköz van a kezében, van-e rajta sisak stb. Sok szituációban azonban a külső tényezők önmagukban nem elegendők, hogy abból megállapítható legyen, hogy pl. egy önmagát megadni készülő katonáról van-e szó. Csak a külső tényezők alapján nem egyértelmű tehát a szándék megítélése. A gép nem rendelkezik együttérzési képességgel. Míg az ember korábban nem látott szituációkban képes a helyzet összetettségét megítélni az által, hogy értelmezni tudja a másik fél helyzetét, bele tudja magát helyezni abba a pozícióba. Így korábban nem látott szituációkban is a cselekmény összes körülményét elemezni tudja a géppel szemben, amely erre nem képes. Amennyiben ezt a gép nem tudja megtenni, úgy mondhatjuk, hogy nem képes az emberi intellektussal egyező szintű mérlegelést alkalmazni.⁴⁴

A fentiekkel kapcsolatosan szokták a kritikusok említeni azt az érvet, hogy az autonóm fegyverek, autonóm robotok az emberi érzelmek hátráltató jellemzőivel nem rendelkeznek, így tisztábban tudnak megítélni egyes élethelyzeteket. Ezzel kapcsolatosan az autonóm fegyverek betiltását szorgalmazó szakemberek ugyan elismerik, hogy léteznek olyan szituációk, amelyekben többek között az éhség, kétségbeesettség vagy düh befolyásolni képesek az ember ítélőképességét, azonban ezzel szemben ki szokták fejteni, hogy éppen az emberi természet, az emberi ösztön az, amely a legtöbb esetben meggátolja az emberölést. Tanulmányok arra mutatnak rá, hogy az ember nem akarja elvenni más ember életét,

44 Docherty, Bonnie Lynn. Making the case: the dangers of killer robots and the need for a preemptive ban. Human Rights Watch, 2016. - <https://www.hrw.org/report/2016/12/09/making-case/dangers-killer-robots-and-need-preemptive-ban> (letöltve: 2020. október 19.)

nem akar ártani másnak.⁴⁵ Ezt támasztja alá az is, hogy a háborúból visszatérő katonák rendszerint valamilyen lelki sérüléssel érkeznek meg és segítségre szorulnak.⁴⁶

Újabb példa az autonóm fegyverek alkalmazhatósága körében zajló vitára az ilyen fegyverek elterjedésének kockázata. Azt állítják ugyanis egyes szakemberek, hogy az ilyen fegyverek bevetetőségi területének korlátozásával biztosítani lehetne, hogy azok csak abszolút indokolt esetekben kerüljenek alkalmazásra. Ennek cáfolatára szokták előadni azt az érvet, amely szerint onnantól, hogy egy fegyver-technológia bekerül a raktárba, kevés garancia van rá, hogy azok nem kerülnek jogtalan felhasználásra. Amikor pedig ez bekövetkezik hatalmas számú civil eshet áldozatul. Ilyen történt a kazettás bombák esetében, amelyeket eredetileg lakatlan övezetekben, sivatagban rejtőzködő csoportok ellen vettek volna be, ugyanakkor később lakott területen is alkalmaztak.⁴⁷ Ilyen eset fordult elő Libanonban és Azerbajdzsánban is.⁴⁸ Az autonóm fegyverek elterjedése és használata olyannyira nem jövőbeli probléma, hogy azok már számos hadsereg fegyvertárában – különböző fejlesztési szinten - jelen vannak. Említhetjük akár a megfigyelésre szánt katonai drónokat, amelyek autonóm működésre képesek, de a Dél-Korea által a demilitarizált zónában szolgálatba állított SGR-A1 robotot is, amelyet ugyan ember irányít, de a technikai jellemzői megteremtik a lehetőséget arra, hogy autonóm módon működjön.⁴⁹ Az elmélet után a robotok gyakorlati megjelenésre a szabályozó számára aggodalomra adhat okot, hiszen amennyiben elkésik a megfelelő nor-

45 Lásd u.o.

46 A katonák elszennvedett lelki sérüléseinek szemléletes példáját adja Móricz Zsigmond Szegény emberek című elbeszélése is.

47 Docherty, Bonnie Lynn. Making the case: the dangers of killer robots and the need for a preemptive ban. Human Rights Watch, 2016. - <https://www.hrw.org/report/2016/12/09/making-case/dangers-killer-robots-and-need-preemptive-ban> (letöltve: 2020. október 19.)

48 Israel's Use of Cluster Munitions in Lebanon in July and August 2006 - <https://www.hrw.org/report/2008/02/16/flooding-south-lebanon/israels-use-cluster-munitions-lebanon-july-and-august-2006> (letöltve: 2020. november 20.)

49 Bode, Ingvild. „Verhandlungen ueber Killerroboter in Genf.” (2017).

ma kidolgozásával, úgy könnyedén kicsúszhat a kezéből a technológia feletti kontroll.⁵⁰

Belátható, hogy a fegyveres robotok előzetes betiltása körében az elméleti kutatások mellett a múltbeli tapasztalatokon alapuló vizsgálatok is komoly kockázatokat tártak fel. Ilyen – a teljesség igénye nélkül felsorolt – kockázatok mellett az előzetes betiltás megfontolása indokoltnak mutatkozik.

8. Következtetések

Mint minden technológiai vívmánynak a robotoknak is csak úgy van értelmük, ha az emberiség javát, az emberi képességek kiterjesztését szolgálják. Ez következik a technológia haladás emberi méltóság alá vettségéből is, amelyet a robotika is magáénak vall. A robotok fentiek szerinti hasznosulása ugyan nem csak jogi feladat, de a jognak meghatározó szerepe lehet a robotokkal kapcsolatos előítéletek és félelmek eloszlásában. Ez a jogalkotó részéről egy kockázatértékelési alapállás felvételét feltételezi. Azokon a területeken, ahol szabályozási eszközökkel sem szorítható le egy társadalmilag még elfogadható szintre a technológia jelentette kockázat, ott a technológia tiltásának van helye. A robotok emberi élet kioltására is alkalmas felhasználása kapcsán arra jutottunk, hogy az emberi élet kioltásával járó erkölcsi dilemma a robotot nem terheli. Ilyen helyzetekben az ember számára rendelkezésre áll az érzelmi és morális mérlegelés lehetősége. Robot ezért nem kerülhet emberrel szemben olyan helyzetbe, hogy élet-halál felett döntsön. Ennek oka, hogy a robot fogalmilag híján van együttérzésnek és bármilyen más érzelmi és erkölcsi megfontolásnak, amely az olyan helyzetekben, amikor emberi élet kioltásáról van szó, az arányosság kapcsán szükségképpen felmerül, így az emberi élet kioltása önkényesnek bizonyulhat.

A megvizsgált pro és kontra érvek alapján a fenti álláspont igazoltnak tűnik. Az autonóm fegyverek esetében tehát nem egy még nem

50 Klein Tamás, Tóth András: A robotika egyes szabályozási kérdései, In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest (2018): 101. o.

ismert technológiai nívum kockázatát becsüljük meg, hanem szakmai diskurzusok, múltbéli tapasztalatok alapján látjuk, hogy egy ilyen jellegű technológia megengedése beláthatatlan kockatokkal jár és a civilek nagy csoportjára potenciális veszélyt jelenthet.

VÁLLALATOK TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁSA

CSR-tevékenység Németországban

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása (Corporate Social Responsibility, CSR) meghatározó szerepet tölt be a társadalmi jólét és stabilitás megvalósításában.³ Vállalati hosszútávú felelősség alatt szociális, ökológiai és ökonómiai szempontok figyelembevételével folytatott fenntartható gazdálkodás értendő. Tisztességes, a munkavállalók érdekeit szem előtt tartó személyzeti politikával, a természetes erőforrások visszafogott használatával, környezet és klímavédelemi szempontok alapján. Komoly és felelősségtudatos helyi és nemzetközi fellépésekkel, beleértve a beszállítók iránti felelősség vállalását is.

Azt, hogy mekkora szükség van a vállalatok szociális gondolkodására és gondoskodására, ezt a jelenlegi COVID-19 pandémia is megmutatta. A német vállalatok széleskörű mobil munkavégzési lehetőségekkel támogatták a kormányt a karantén intézkedéseknél, és más nemzetközi cégekkel együtt orvosi felszerelések adományozásával, fertőtlenítő szerek és lélegeztető gépek előállítására való átállással vetették ki részüket a koronavírus elleni harcban. Az olasz Armani és a Prada orvosi védőruhákat, a Bulgari kézfertőtlenítőt, a Gucci és a német

-
- 1 PhD Hallgató (KRE-AJK) Témavezető: Dr. Becsey Zsolt László, Egyetemi adjunktus, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete (KRE ÁJK)
 - 2 PhD Hallgató (KRE-AJK) Témavezető: Prof. Dr. Osztoivits András tanszékvezető egyetemi tanár (KRE ÁJK)
 - 3 „A FELELŐS VÁLLALATIRÁNYÍTÁS (CORPORATE GOVERNANCE) JOGA” Dr. habil. Szuchy Róbert, Oktatási és tanulmányi dékánhelyettes, Egyetemi Docens

Trigema, valamint a GAP és a Canada Goose maszkokat a Siemens lélegeztető gépeket kezdett el gyártani. A Volkswagen védő maszkokat adományozott a német egészségügynek, a H&M pedig 500 ezer eurót adott az Egészségügyi Világszervezet (WHO) COVID-19 szolidaritási alapjának.⁴ Az Adidas 2020 április elején bejelentette, hogy nem fizet bérleti díjat a bezárt üzletei után, ezt a kijelentését azonnal visszavonta, miután prominens német személyek az Adidas termékek vásárlásának bojkottjára szólították fel a lakosságot.

A fenntartható és környezetkímélő, szolidáris vállalati tevékenység a 19. században a politika és a gazdaság együttműködésével kezdődött, amikor is a vállalatok elkezdtek törődni a munkavállalók szociális körülményeivel (beteg-, nyugdíj- és baleset-biztosítás). A 20 század elején az amerikai Ford és a német Krupp konszernek felismerték, hogy a jobb munkakörülmények növelik a dolgozók termelékenységét (Scientific Management). Az 1960-as években, az olajválság hatására a környezetvédelem került előtérbe, 1971-ben magalakult a Greenpeace,⁵ majd az 1980-as években elkezdtek megjelenni a politikai palettán a zöld pártok. Az 1990-es évektől a globalizációs kihívásokra adott válaszként a CSR egyre több nemzetközi fórumon napirendre került (ENSZ Konferenciák,⁶ Global Compact,⁷ Agenda 2030,⁸ SDGs⁹).

4 <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/donate>

5 <https://www.greenpeace.de/ueber-uns/greenpeace-stellt-sich-vor>

6 http://www.bmz.de/de/service/glossar/K/konferenz_rio.html

7 <https://www.unglobalcompact.org/>

8 http://www.bmz.de/de/themen/2030_agenda/index.html

9 <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>

Sustainable Development Goals

A 21. században a társadalmi felelősségvállalás már mintegy elvárásáá fogalmazódott meg a vállalatok felé. Egyre több fogyasztónak válik ugyanis fontossá, és kifejezetten tudni szeretné, hogy a vásárolt termék milyen eredetű és hogyan állították elő (környezetvédelemi szempontok betartása, gyermekmunka elkerülése), ezért a vállalatok nemzeti és nemzetközi területen is egyre többet tesznek a fenntarthatóság érdekében. A cégek környezetvédelmi aktivitása ugyanis kifizetődő. Munkaerő piaci pozíciójukat erősíti, mert a CSR meggyőző érv lehet abban, hogy tehetséges és innovatív munkaerőhöz jussanak. Újabb és újabb környezettudatos vevő csoportokat tudnak elérni, akik hangsúlyt helyeznek a fenntarthatóságra, az egészséges életmódra és az ökológiai felelősségvállalásra (Lifestyle of Health and Sustainability¹⁰). A vállalatoknak általában azt vetik szemére, hogy üzlet politikájukban gyors haszon elérésére törekednek. A CSR-tudatos vállalatok ezzel szemben a fenntarthatóságra és a hosszú távú nyereségre koncentrálnak a nyersanyagok helyes és környezetbarát hasznosításával (Orientáció és hosszútáv). A pénzügyi piacok befektetői is nyereségük maximalizálására törekcszenek, de itt is egyre nagyobb szerepet kap a fenntarthatóság és a társadalmi felelősség (például a brandenburgi nagyberuházó elektromos autókat gyártó Tesla részvényei vásárlásának előnyben részesítése).

10 <https://en.wikipedia.org/wiki/LOHAS>

A vállalat helye a társadalomban. Mit jelent a CSR?

A modern társadalmakban a vállalatok sokrétű kapcsolatban állnak a polgárok független szerveződésével. A lakossági csoportosulásokkal kialakított kapcsolatokon keresztül sokféle impulzus éri őket. A helyi közösségek és a vállalatok kapcsolatrendszerének gyökereit az adja, hogy a helyi társadalom rendelkezik olyan sajátos problémákkal, amelyek csak részben tekinthetők a makrogazdaság helyi vetületeinek.¹¹ Ezen kívül a vállalatok működésük során valamennyien kapcsolatba kerülnek a természeti környezettel is. A vállalatok környezetromboló tevékenységét a társadalom és az állam számos eszközzel próbálja féken tartani. Az állami szerepvállalás a közvetlen gazdasági szabályozáson túl a gazdaság működéséhez szükséges munka és reálinfrastruktúra megteremtését is jelenti, mindezek túlmutatnak a gazdasági szférán. Az alternatív közgazdaságtan¹² például már az 1970-es években a „humanizáció” és az „ökologizáció” elvére építve a gazdaságon kívüli értékekre helyezte a hangsúlyt, s ennek alapján a társadalmilag és morálisán felelős vállalati koncepciók, valamint az etikai koordináció előtérbe kerülését sürgette. A huszonegyedik században a jogalkalmazásban is egyre fontosabb szerephez jut a közgazdaságtan, a verseny és az ágazati szabályozásban egyre nagyobb mértékben kerülnek alkalmazásra a közgazdasági elemzések.¹³ A társadalmi és gazdasági élet komplex rendszere minden szereplő aktív részvételét és ezáltal aktív felelősségvállalását követeli meg.

A CSR egy olyan felelős magatartást, amelynek elemei a következők:

- Gazdasági Fenntarthatóság
- Vállalatirányítás (Corporate Governance) és Szolgáltatás

11 Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan, Aula könyvkiadó, 107-125. oldal

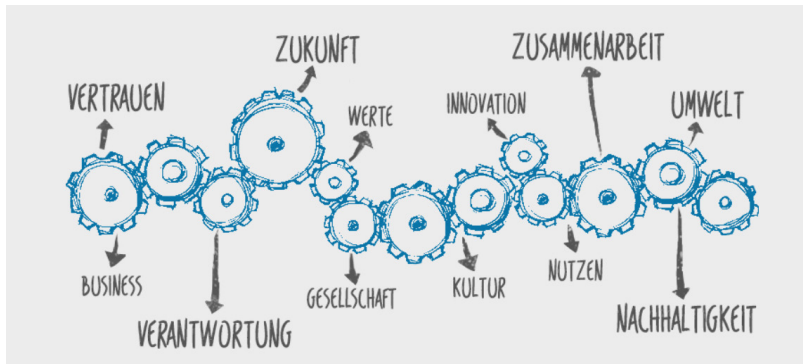
12 Olyan törekvések elvi alátámasztása, amelyek az átfogó ökológiai katasztrófák elkerülésére a gazdálkodás teljes rendszerét figyelembe vevő emberléptékű és konstruktív megközelítést sürget, és felhívja a figyelmet arra, hogy az erőforrásokat nem szabad korlátlanul felhasználni. E.F.Schumacher https://en.wikipedia.org/wiki/E._F._Schumacher

13 Forensic economics: Közgazdasági szemle, XVI. évf., 2019. február (134–162. o.)

- (Compliance)
- Klima és Környezeti felelősség
- Szociális felelősség
- Termékfelelősség
- Társadalmi szerepvállalás

CSR Németországban¹⁴ és a Nemzeti CSR-Fórum¹⁵

A német kormányon belül a Szövetségi Munkaügyi és Szociális Minisztérium a témavezető, de a CSR keretében történő összes kormány-lépés szorosan összekapcsolódik a gazdasággal és a civil társadalommal.

16

A Fórumot 2009-ben a Munkaügyi Minisztérium (Arbeitsministerium) keltette életre. A CSR-Fórum 41 magas rangú szakértőből áll, akik a gazdaságot, a szakszervezeteket, civil szervezeteket (NGO-kat), a tudományos életet képviselik együttműködve az érintett szövetségi minisztériumokkal (Szövetségi Gazdasági és Energia Minisztérium - BMWi, Szövetségi Munkaügyi és Szociális Minisztérium - BMAS). A Fórum legfontosabb feladata a német kormánnyal közösen a 2010-es

14 <https://www.csr-in-deutschland.de/DE/Startseite/start.html>

15 <https://www.csrforum.eu/programm/>

16 Forrás: Bundesministerium für Arbeit und Soziales

nemzeti stratégia¹⁷ kidolgozása volt. A Bundestag 2016. áprilisában foglalkozott a CSR kérdéskörével¹⁸ azzal a céllal, hogy a felelős tevékenységet végző vállalatok aktivitása és a nemzeti CSR-lépések minél szélesebb nyilvánosságot kapjanak.

A CSR-Fórum évente kétszer ülésezik és tanácsokat ad a kormánynak a 2010-es nemzeti CSR stratégia továbbfejlesztésére. Az üléseket egy 9 tagú vezetőség készíti elő. A COVID-19 pandémia miatt az idei, április végére tervezett 16. Deutsche CSR-Fórumot öszre halasztották. A fórum szervezői felhívták a figyelmet a rizikó csoportok védelmére és az egészségügyi rendszer támogatására szólítottak fel.

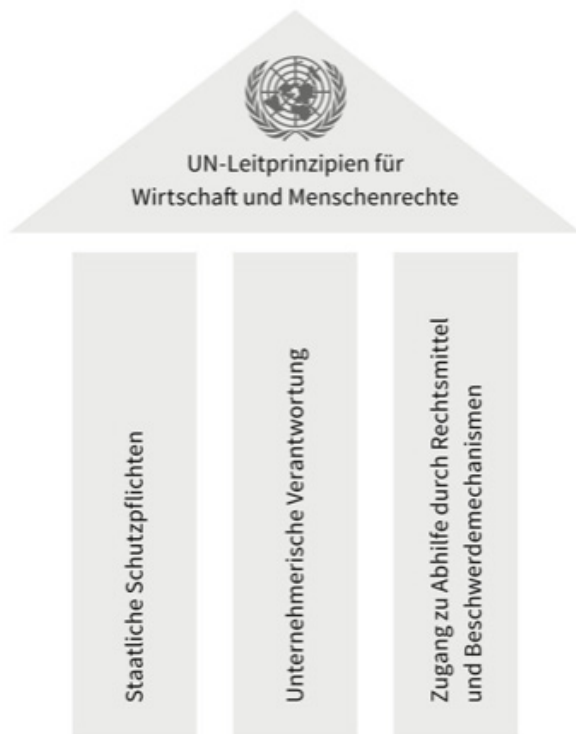
A nemzeti CSR-Fórum 2015-ös nyitó előadásán Andrea Nahles (SPD) korábbi munkaügyi miniszter felhívta a figyelmet a nemzetközi felelősségvállalás szerepére, és utalt az ENSZ 2011-es gazdasági és emberi jogi alapelveire¹⁹ (UN Guiding Principles on Business and Human Rights: UN doc A/HRC/17/31) és annak nemzeti megvalósítására²⁰.

17 http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/EN/PDF-Publikationen/a398-csr-action-plan-english.pdf?__blob=publicationFile

18 <https://www.bundestag.de/resource/blob/424954/76374d447099012620a-493400ba0001c/wd-5-032-16-pdf-data.pdf> Corporate Social Responsibility (CSR) Aktueller Stand in Deutschland

19 https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

20 <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/297434/8d6ab29982767d5a31d2e85464461565/nap-wirtschaft-menschenrechte-data.pdf>

21

A nemzeti stratégia megvalósításában fontos szerepet kapott az OECD felelős multinacionális vállalatirányításra vonatkozó irányelveinek²² átültetése, az ILO munkanormáinak²³ megvalósítása és az UN Global Compact²⁴ útmutatása, melyek világszerte fontos eszközei a felelős vállalatvezetés támogatásának, mert ezek magatartási kódexként kiemelkedő szerepet játszanak nemzetközi beruházásoknál és a vállalati együttműködésekben. Előírásokat tartalmaznak arra nézve, hogy a vállalatoknak

21 Forrás: Forum Fairer Handel

22 <http://www.oecd.org/berlin/publikationen/oecd-leitsaetze-fuer-multinationale-unternehmen.htm>

23 <https://www.ilo.org/berlin/arbeits-und-standards/kernarbeitsnormen/lang--de/index.htm>

24 <https://www.unglobalcompact.org/>

hogyan kell eljárniuk a szakszervezetekkel szemben, aktivitásuk kifejeésekor hogyan kell ügyelniük a környezetvédelemre, részt kell venniük a korrupció elleni harcban, figyelembe kell venniük a fogyasztók érdekeit (fogyasztóvédelem). Ebben fontos lépést jelent a nemzetközi beszállító-kért vállalt felelősség és a termékek környezettudatos előállítás.

A német kormány legfontosabb CSR-tevékenysége az elmúlt években a Munkaügyi Minisztérium (BMAS) és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Minisztérium (BMWZ) közös kezdeményezése a „Jó munka a világszerte fenntartható szállítói hálózatok által” („Gute Arbeit weltweit durch nachhaltige Lieferketten fördern”) c. dokumentum kidolgozása, ami a német G7 elnökség alatt került napirendre. A nemzeti akcióterv kidolgozása az ENSZ gazdasági és emberi jogi alapelveinek megvalósítására („Nationalen Aktionsplan Wirtschaft und Menschenrechte”),²⁵ az ISO 26000²⁶ szociális felelősségre vonatkozó normájának betartása, valamint az EU 2014/95/EU („CSR-Richtlinie”) sz. irányelvnek átültetése Az erről szóló törvény²⁷ („Gesetz zur Umsetzung der EU-Richtlinie zur Offenlegung von nichtfinanziellen Informationen in nationales Recht”) 2017. április 19-én lépett hatályba.

A vállalati megbízásokról szóló EU irányelvek (214/24/EU: ivóvíz, energia és közlekedés, 214/25/EU: postai szolgáltatások és 214/23/EU: koncessziók) reformja²⁸ a német kormány beszerzéseire is kihatással volt.²⁹ A beszerzések modernizálásáról a német kormány 2015-ben hozott döntést.³⁰

25 <https://www.auswaertiges-amt.de/blueprint/servlet/blob/297434/8d6ab-29982767d5a31d2e85464461565/nap-wirtschaft-menschenrechte-data.pdf>

26 <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html>

27 Der deutsche Gesetzgeber hat grundsätzlich eine 1:1-Umsetzung der Richtlinie in deutsches Recht in die §§ 289b ff. HGB für den Einzelabschluss und in den §§ 315b ff. HGB für den Konzern ab dem Geschäftsjahr 2017 vorgenommen.

28 <https://www.deutsches-ausschreibungsblatt.de/da/service/glossar/vergaberechtsreform-2016/>

29 <https://www.csr-in-deutschland.de/DE/Wirtschaft-Menschenrechte/Engagement-Bundesregierung/Aktivitaeten-der-Bundesregierung/Oeffentliche-Beschaffung/oeffentliche-beschaffung.html>

30 <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/E/eckpunkte-zur-re>

A CSR Stratégia továbbfejlesztésének központi elemei:

Kis és közepes vállalkozások támogatása,³¹ CSR-díj³² adományozása.

A nemzeti stratégia nemzetközi szinten való megvalósítása, a német pozíció nemzetközi szinten (EU, G7, G20, ILO) való hatékonyabb képviselése.

A nemzeti CSR-Fórum által 2018-ban elfogadott „Berlini konszenzus a vállalatok felelősségéről a szállítói és hozzáadott értéket produkáló hálózatok iránt”³³ elnevezésű határozat megvalósítása, amelynek célja, hogy a vállalatok növekvő felelősséget vállaljanak beszállítói hálózatukért és biztonságosabbá tegyék a szállítási csatornáikat.

A vállalatok társadalmi felelősségéről szóló EU Stratégia³⁴ és az EU 2014/95/EU számú irányelvének megvalósítása.

CSR DÍJ 2020:³⁵

form-des-vergaberechts.pdf?__blob=publicationFile&v=3

31 <http://csr-innovation.de/>

32 <https://www.csr-in-deutschland.de/DE/CSR-Preis/CSR-Preis-2020/csr-preis-2020.html>

33 https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/Thema-Arbeitsrecht/csr-konsens-liefer-wertschoepfungsketten.pdf?__blob=publicationFile&v=2

34 <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/DE/1-2011-681-DE-F1-1.Pdf>

35 A CSR-pályázati iroda elérhetősége: Wettbewerbsbüro CSR-Preis der Bundesregierung c/o Scholz & Friends Reputation +49 (0) 30 700186 718 info@csr-preis-bund.de www.csr-preis-bund.de

2020-ban a szakértőkből álló zsűri 25 vállalatot választott ki, akik esélyesek német kormány CSR-díjára. Három kategóriában és a 2 külön kategóriában „CSR és a digitalizáció”, valamint „Felelős beszállítói hálózat-menedzsment” lehetett pályázni, a zsűri minden kategóriában 5-5 vállalatot választott ki a 168 pályázó közül. A pályázatok 80 százaléka olyan vállalatoktól származott, akik először vettek részt a megmérettetésben. Az előzetes szelekciót egy telefonos kikérdező-felmérő fázis követte, a díjat 2020. június 9-én adták át.

A kategóriák és a jelöltek:

1. Vállalat 249 foglalkoztatottig: Alma & Lovis GmbH; Besondere Orte Umweltforum Berlin GMBH; Fairafric GmbH; Neumarkter Lamms Bräu gebr. Ehrensperger KG; Stein Bildhauerei Vincent
2. Vállalat 250-999 foglalkoztatottal: AfB gemeinnützige GmbH; Carl Schlenk AG; Edding Aktiengesellschaft; GESOBAU AG: Unternehmensgruppe Nassauische Heimstätte/Wohnstadt
3. 1000-nél több dolgozót foglalkoztató vállalatok: BASF SE; REWE Group; SAP SE; Stadtreinigung Hamburg Anstalt des öffentlichen Rechts; WILO SE
4. CSR és a digitalizáció kategóriában: HEAG Holding AG; Hosts Haring eG; Mitunsleben GmbH; SAP; Telefónica Deutschland Holding AG
5. Felelős beszállítói hálózat-menedzsment kategóriában: Dibella GmbH; Dr. Ing. H.c. F. Porsche AG; GEPA; The Fair Trade Company; Haas & Co. Magnettechnik GmbH; Rewe Group

Vállalati polgárság (Corporate Citizenship-CC)³⁶

A CSR stratégia átültetése minden vállalatnál más és más. Más tevékenységet fejt ki egy termelő vállalat és mást egy kereskedő vagy egy tőzsdén jelenlévő konszern és megint más egy közepes méretű családi vállalkozás, amelynek mély regionális gyökerei vannak. A CSR-stratégiát csak olyan vállalkozások tudják sikeresen megvalósítani, amelyek tisztában vannak saját tevékenységükkel és az általa okozott hatásokkal. A kiegészítő társadalmi hasznosságú aktivitás („Add on”) sikerének gyümölcse lehet a munkabiztonság növekedése, a dolgozói elégedettség, az energia hatékonyság vagy a beszállítókkal szembeni minimális standardok betartása. A vállalati polgárság ezzel szemben kifejezetten csak az üzleti tevékenységen felüli közhasznú szerep vállalást (elkötelezettséget) jelenti, amely szponzorálási, adományozási, alapítványi tevékenységekben nyilvánulhat meg.

A digitális vállalati kommunikációt vizsgáló Net Federation GmbH³⁷ évente három kritérium szerint vizsgálja és elemzi a konszern struktúrával rendelkező német cégeket: Tartalom és Formatervezés, Párbeszéd és Interakció, Technológia és Vevőszolgálat. A vállalati vizsgálati mérce négy részterületből áll: Corporate Social Responsibility (CSR), Human Resources (HR), Media Relations (MR), Vállalati tevékenység.

36 https://csr-iso-26000.de/csr/corporate_citizenship/

37 <https://www.csr-benchmark.de/corporate-social-responsibility-benchmark-2019/benchmark>

Korona pandémia és az Európai Zöld Megállapodás³⁸

Az 1992-ben alapított UnternehmensGrün³⁹ 2020 áprilisában kezdeményezte, hogy a koronavírus által okozott gazdasági nehézségeket orvosolni hivatott Európai Unió támogatások (Recovery Fund)⁴⁰ elosztásának figyelembevételkor olyan munkaintenzív és digitalizációban élővasz szektorok kerüljenek a középpontba, amelyek a klímavédelem és az energiahatékonyság kritériumainak eleget tesznek. A Green Deal⁴¹ programot nem szabad lelassítani, és a COVID-19- okozta gazdasági recesszióból való gazdaság élénkítési stratégia megvalósítása (regeneráció) nem mehet a Zöld Európa felépítésének rovására.

A francia Pascal Canfin Európai Parlamenti képviselő a Covid-19 utáni újjáépítésben a Zöld Európát támogató kezdeményezését⁴² 200 politikus, szakszervezeti vezetők, NGO képviselői és vállalati vezetők is aláírtak, köztük például az E.ON, L'Oréal, Danone, Coca-Cola, H&M, Volvo, Microsoft, Renault és az IKEA. A felhívást a német, francia, belga, olasz, portugál, spanyol és szlovák média is felkarolta. A kezdeményezés támogatói azt követelik, hogy a korona pandémiát követő összeurópai rekonstrukcióban csak klímabarát és energiatakarékos beruházások támogatása jöhessen számításba.

38 „Ahhoz, hogy teljesüljön a klímasemlegességi cél, minden gazdasági ágazatnak cselekednie kell. Együttes feladataink a következők: beruházás a környezetbarát technológiákba; az innováció előmozdítása az ipari szereplők körében; tisztább, olcsóbb és egészségesebb közlekedési formák bevezetése, mind az egyéni, mind a tömegközlekedésben; az energiaágazat széntelenítése; az épületek energiahatékonyságának biztosítása; együttműködés nemzetközi partnereinkkel a világszintű környezetvédelmi szabványok javítása érdekében.”

39 <https://www.unternehmensgruen.org/blog/2020/04/20/corona-und-green-deal-beschleunigen-nicht-bremsen/>

40 <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-26/eu-recovery-fund-should-be-around-1-6-trillion-gentiloni-says>

41 https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu#aktualitasok

42 <https://www.tagesschau.de/inland/green-deal-103.html>

Az európai gazdaságot tehát csak akkor sikerül fenntarthatóvá tenni, ha az éghajlatváltozásokat és a környezeti kihívásokat minden szakpolitikai területen figyelembe veszik.

„A koronavírus-válság rávilágított arra, milyen sebezhetőek vagyunk, és mennyire fontos, hogy helyreállítsuk az egyensúlyt az emberi tevékenység és a természet között. A biodiverzitási és „a termelőtől a fogyasztóig stratégia,⁴³ amelyek az európai zöld megállapodás központi elemei, új és jobb egyensúly kialakítását célozzák meg a természet, az élelmiszerrendszerek és a biológiai sokféleség között. A cél az, hogy megvédjük az emberek egészségét és jóllétét, egyúttal pedig az EU versenyképességét és ellenálló képességét is javítsuk. Ezek a stratégiák létfontosságúak ahhoz, hogy megvalósuljon az a nagy ívű átmenet, amelynek most tesszük meg az első lépéseit.⁴⁴

Konkrét példa egy német konzern CSR-stratégiájára:

*Daimler Konzern:*⁴⁵

A cég honlapja kiemeli, hogy a fenntarthatóság a cégnek egy olyan alapvető stratégiai célja, amelynek megvalósítása érdekében átfogó közép és hosszú távú programot dolgoztak ki. A program alapját egy olyan elemzés képezi, amely során figyelembe vették valamennyi érintett, a részvényesektől és a munkavállalóktól kezdve a fogyasztókon át, a kormányzat és az egyes környezetvédelmi, emberi jogi szervezetek véleményét.⁴⁶ Ezeket a véleményeket akkor is kikérik, amikor az így meghatározott stratégiai célok módosításra, kiterjesztésre kerülnek. A jelenlegi fenntarthatósági program kidolgozására cégnél első alkalommal kerül sor arra, hogy azt a „Sustainability Reporting Standards of the Global

43 Megfizethető árú és fenntartható módon előállított egészséges élelmiszerek az európai polgárok számára. Fellépés a klímaváltozás ellen; a környezet védelme; a biológiai sokféleség megőrzése; méltányos gazdasági megtérülés az élelmiszerláncban belül; a biogazdálkodás előmozdítása.

44 Frans Timmermans, az Európai Bizottság ügyvezető alelnöke

45 <https://www.daimler.com/nachhaltigkeit/strategie.html>,

46 <https://www.csr-in-deutschland.de/DE/Wirtschaft-Menschenrechte/Unternehmerische-Sorgfaltspflicht/Praxisbeispiele-aus-der-Wirtschaft/Daimler/daimler.html>

Reporting Initiative⁴⁷ (GRI)” szabványaihoz igazították.

48

A jelenlegi program kidolgozása négy lépésben történt:

1. Az érintett területek meghatározása információ gyűjtéssel indult, amely során hetven szakértő véleményét kérték ki. Ezen túlmenően felméréseket végeztek a részvényesek között, elmezték a fenntartható fejlődés érdekében meghatározott globális célokat, és az autópár legújabb tendenciáit.
2. Miután az érintett területek meghatározásra kerültek elemezték azok fontosságát és hatásait a cég szempontjából. Ehhez felhasználták a részvényesek által kitöltött több mint 1000 kérdőívet, és a cég egyes egységeinek a véleményét.
3. Ezt követően a legfontosabbanak értékelt területeket beépítették a végső stratégiába. Ezt a stratégiát hagyta jóvá végül a cég vezetése.
4. A stratégia ilyen módon való kidolgozása lehetővé tette, hogy a cég a fenntartható fejlődés programjába bekerüljenek a jövőre nézve kulcsfontosságú területek. Például az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása, az autók modern vezetését biztosító technológiák fejlesztése, és a biztonság. A fenntartható fejlődés globális szabványai alapján felépített belső döntési és ellenőrzési struktúra célja, hogy a jövőben a vállalatnál a fenntartható fejlődés érdekében tett lépések folyamatosan jelen legyenek.

A cég fenti stratégiája elősegíti az ENSZ által 2015-ben meghatározott célok megvalósulását. Kétségtelen, hogy ezek a célok elsősorban államok és kormányok számára kerültek megállapításra, azonban azok tényleges megvalósulása nagyban függ a gazdasági élet szereplőinek hozzáállásától.

47 <https://www.globalreporting.org/standards>

48 Forrás: Daimler AG.

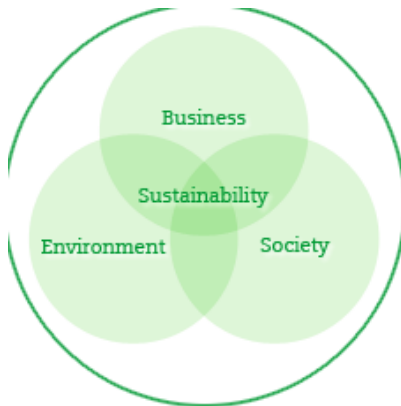
Főként az alábbi célok és tevékenységekre hat ki a cég stratégiája:

49

A felelős vállalati tevékenység egyre fontosabb és feltűnőbb szerepet kap a vállalatok marketing-tevékenységében, az egyes területeken átvállalt társadalmi célú aktivitás számos vállalat logójában is megjelenik. Néhány példa:

Siemens Group: Siemens <https://new.siemens.com/global/en/company/sustainability.html>

The three areas of sustainable development – environment, business and society – govern all our activities.

Volkswagen Group (VW): http://www.4sustainability.de/fileadmin/redakteur/bilder/Downloads/ppt_Workshops/Praetorius_CSR-und_20Risikomanagement-im-Volkswagen-Konzern_ppt.pdf

Volkswagen Group

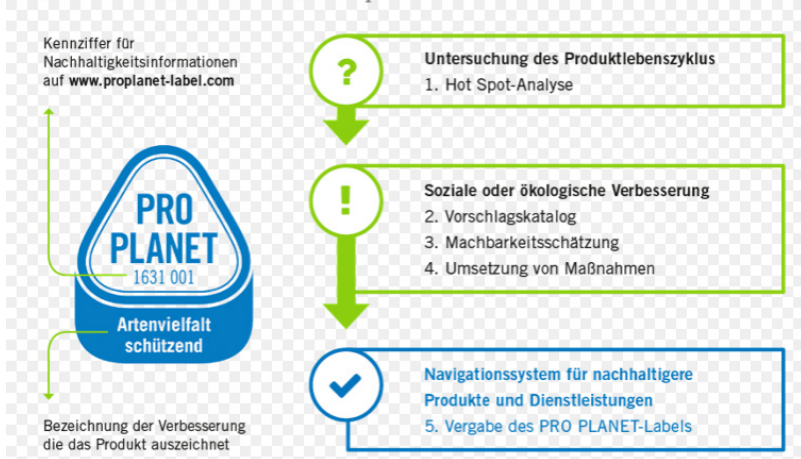
A CSR Strategy Analysis

Ben Wynn-Jones

REWE Group: <https://www.rewe-group.com/de/nachhaltigkeit>

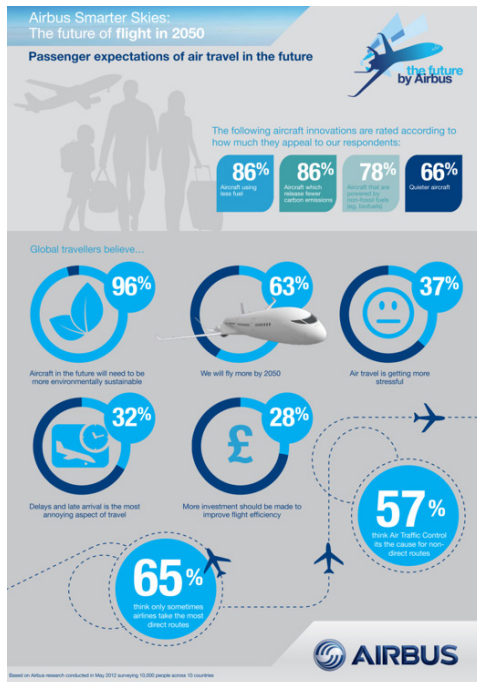
PRO PLANET-Prozess der REWE Group

Lufthansa Group: <https://www.lufthansagroup.com/en/responsibility/corporate-responsibility.html>

Az európai közös vállalkozás, az Airbus SE: <https://www.airbus.com/company/sustainability/corporate-citizenship.html>

További CSR-linkek:

Würth Group:

<https://www.wuerth.com/web/de/wuerthcom/engagement/nachhaltigkeit/nachhaltigkeit.php>

https://www.wuerth.de/web/media/downloads/pdf/nachhaltigkeit/WRTH_NHB2017_Ressourcen.pdf

Sanofi Group in Deutschland:

<https://www.sanofi.de/de/media-center/-/media/Project/One-Sanofi-Web/Websites/Europe/Sanofi-DE/Home/media-center/publikationen/CSR-Report-2019-Sanofi-Deutschland.pdf>

Robert Bosch GmbH:

<https://www.bosch.com/de/unternehmen/nachhaltigkeit/>

AZ EURÓPAI UNIÓ NÉHÁNY VÁLASZA A GLOBÁLIS JÁRVÁNYHELYZETRE ÉS AZOK HATÁSA A HELYI ÉS REGIONÁLIS TERÜLETI SZINTEKRE

1. Bevezetés

A 2019-es és 2020-as évek fordulóján Kínából elinduló járvány megjósolhatatlan folyamatként 2020-ra Európában is teljesen átalakította hétköznapjainkat. Amikor az életünk néhány nap alatt egy hollywoodi film apokaliptikus történetével megegyező helyzet elé állít mindannyiunkat, kérdések sorát fogalmazzuk meg és válaszokat várunk: a helyi önkormányzattól, az ország kormányától, uniós polgárként az Európai Uniótól, globális léptékben pedig a különböző nemzetközi szervezetektől, leginkább jelen esetben az Egészségügyi Világszervezettől (WHO).

A helyzet kezelése, a levonható következtetések nem csupán az orvostudomány számára jelentenek új tapasztalatokat, de számos „kulturális, humánantropológiai, szociálpszichológiai, mentálhigiéniai tanulságokkal is szolgálni fog”.³ A megváltozott világban életvitelünk, lehetőségeink,

-
- 1 Dr. Miklósné Dr. Zakar Andrea intézetvezető egyetemi docens, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete (KRE ÁJK)
 - 2 Preku Franciska Nemzetközi tanulmányok alapszakon végzett hallgató (KRE ÁJK), Fejlesztéspolitikai programmenedzsment mesterszakos hallgató (NKE ÁNTK)
 - 3 VÁRADI A. – FERENCI T. – FALUS A. (2020). *A koronavírus okozta COVID-19-pandémia. Korábbi tapasztalatok és tudományos evidenciák 2020. március végén*, Orvosi Hetilap OH, 161(17), 644-651. – idézet helye: 645. (Letöltve 2020. október 25) <https://akjournals.com/view/journals/650/161/17/article-p644.xml>

szokásaink mind-mind átalakulnak, a sokk-hatás rányomja bélyegét a munkánkra, családi- és magánéletünkre, lecsökkenti a nemzetközi interakciók számát, megváltoztatja az együttműködések formáit.

És elkezdődött a számolás: területi, országos és globális számadatokat napi frissítés mellett tesznek közzé, informálódhatunk az aktuális (és kimutatott) fertőzöttek létszámáról, a halálesetek számáról, a terjedés üteméről, országos és regionális különbségekről. A jelen tanulmány megírásának idejében a járványhelyzet ún. „második hullámának” felfutó szakaszát éljük,⁴ Magyarországon a hivatalos adatokat a kormány az erre a célra létrehozott portálon kommunikálja,⁵ Európai Unió adatokat a COVID-19 Data Portal-on találunk,⁶ a globális adatokat tekintetében az Egészségügyi Világszervezet⁷ honlapjáról, a John Hopkins Egyetem Coronavirus Resource Centre adatbázisából,⁸ illetve más forrásokból⁹ is tájékozódhatunk.¹⁰ Az Egészségügyi Világszervezet igyekszik összegyűjteni és közzétenni a nemzetközi tudományos eredményeket és minden olyan releváns információt, amely segít megismerni a SARS-CoV-2 vírust és az általa okozott COVID-19 betegséget, valamint a járvány természetét. Az adatbázist minden munkanapon frissítik az újonnan gyűjtött kapcsolódó kutatási anyagok közzétételével.¹¹

Erre a rendkívüli kihívásra, amelyet a globális járványhelyzet jelent, az Európai Unió is igyekezett minél gyorsabb választ adni például különböző kezdeményezésekkel, illetve a többéves pénzügyi keret módosításával egy helyreállítási terv kidolgozása mentén.

4 2020. október 27-én Magyarországon a kimutatott aktív esetek száma 45.461 fő, a járvány okán elhunytak száma összesen 1535 fő

5 Hazánk járványadatainak hivatalos közzélése: <https://koronavirus.gov.hu/>

6 <https://www.covid19dataportal.org/the-european-covid-19-data-platform>

7 <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

8 <https://coronavirus.jhu.edu/data>

9 Lásd: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

10 2020. október 27-én a világban az aktív esetek száma 10.453.010, és összesen 1.165.300 ember halálát kötötték a COVID-19 betegséghez. Az eddigi fertőzöttek összlétszáma 43.825.904 fő. Adatok forrása: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

11 <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/global-research-on-novel-coronavirus-2019-ncov> (Letöltve: 2020. 10. 30)

A jelen tanulmány a teljesség igénye nélkül igyekszik bemutatni a változások néhány aspektusát, kiemelve a többéves pénzügyi keret változásait és új elemeit. Mindemellett a tanulmány kitér a helyi és regionális területi szint nehézségeinek aszimmetrikus jellegére, az Európai Unió intézkedéseinek néhány várható, illetve már kimutatható lokális hatására.

2. Az Európai Unió néhány fontos válasza a COVID-19 járványhelyzetre és annak kezelésére: az Európai Helyreállítási Terv (Recovery Plan for Europe) és az új többéves pénzügyi keret

Az Európai Tanács és az Európai Bizottság elnöke, Charles Michel és Ursula von der Leyen, először 2020. április 15-én bocsájtotta a nyilvánosság elé a *Joint European Roadmap towards lifting COVID-19 containment measures*¹² című dokumentumot, utalva a március 26-án tartott Európai Tanácsi értekezleten elfogadott állásfoglalásra¹³, amely a járványhelyzetben az EU állampolgárainak és az európai értékeknek, az európai életmódnak a védelmét célzó stratégia kialakításáról, valamint egy átfogó helyreállítási terv kidolgozásáról döntött. A dokumentum kiemelte a koordináció fontosságát a járványkezelés kapcsán, illetve az Európai Betegségmegelőzési és Járványvédelmi Központ (European Centre for Disease Prevention and Control – ECDC) intézménye, az Európai Bizottság COVID-19 Tanácsadó Fóruma (Advisory Panel on COVID-19), a tagállamok és az Egészségügyi Világszervezet szakértelmének és a szaktanácsainak a jelentőségét, azokra való építkezést. Ez az összefoglalás kitér az időzítés fontosságára a járványhelyzet kezelése kapcsán, valamint néhány alapelvet fogalmaz meg annak érdekében, hogy a termelési tényezők szabad áramlása okán is összekapcsolt EU tagállamok megtalálják a korlátozások és az esetleges lazítások optimális mértékét és idejét:

1. Az intézkedések központjában a tudománynak és a közegészségnek kell állnia;

12 *Joint European Roadmap towards lifting COVID-19 containment measures* https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication_-_a_european_roadmap_to_lifting_coronavirus_containment_measures_0.pdf (Letöltve: 2020. 10. 30)

13 *Joint statement of the Members of the European Council* <https://www.consilium.europa.eu/media/43076/26-vc-euco-statement-en.pdf> (Letöltve: 2020. 10. 30)

2. Az intézkedéseket a tagállamoknak koordinálniuk kell;
3. A tagállamok közötti tisztelet és szolidaritás továbbra is elengedhetetlen.

Az alapelveken túl egyéb intézkedésekre is felhívják a figyelmet: az adatgyűjtésre és az adatszolgáltatás jelentőségére, a kontaktkutatás keretrendszerének kialakítására (mobil- applikáció használatára), a tesztelési kapacitás kiterjesztésére és módszerek harmonizálására, az egészségügyi ellátórendszer kapacitásainak és stressztűrő képességének növelésére, az egészségügyi és személyes védekezési eszközök kapacitásbővítésére, a biztonságos és hatékony kezelés, oltóanyag, gyógyszerek kifejlesztésének a jelentőségére.¹⁴

A folytatást a közös helyreállítási terv 2020. április 21-én bemutatott menetrendje jelentette *A Roadmap for Recovery – Towards a more resilient, sustainable and fair Europe*¹⁵ címmel, amely az ellenállóbb, fenntarthatóbb és igazságosabb Európa kiépítésének alapjait négy alapelv elfogadásában látja:

1. Mivel a járvány különböző mértékben sújtja az országokat, a helyreállításnak a szolidaritásra, kohézióra és konvergenciára kell épülnie;
2. A járványhelyzet megjósolhatatlan jövőbeli megnyilvánulása miatt a helyreállításnak rugalmasnak, gyors reagálásúnak és fejlődőképesnek kell lennie;
3. Közös erőfeszítésként a helyreállításnak inkluzívnak kell lennie, minden résztvevő a tagállamoktól a régiókon keresztül az üzleti, civil társadalmi szereplőkön át a szociális parterekig együtt kell dolgoznia a szubszidiaritás alapelveinek tiszteletben tartása mentén;
4. Azokat az értékeket és jogokat, amelyekre az EU épül, a krízis kezelésének meg kell erősítenie.¹⁶

14 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication_-_a_european_roadmap_to_lifting_coronavirus_containment_measures_0.pdf (Letöltve: 2020. 10. 30)

15 *A Roadmap for Recovery - Towards a more resilient, sustainable and fair Europe* <https://www.consilium.europa.eu/media/43384/roadmap-for-recovery-final-21-04-2020.pdf> (Letöltve 2020. 10. 30)

16 *A Roadmap for Recovery - Towards a more resilient, sustainable and fair Europe*, 2. <https://www.consilium.europa.eu/media/43384/roadmap-for-recovery-fi>

A helyreállítási terv menetrendje kiemelte, hogy az *egységes belső piacnak teljes mértékben működni kell és az újjáélesztésére is szükség van*. A gazdaság modernizálásában és újraindításában központi szerepet szánunk a *zöld és digitális átállásnak, átalakulásnak*,¹⁷ dinamikus iparpolitikának, a KKV-k és start-up-ok támogatásának és a pénzügyi szektornak. A cél a közösség *stratégiai autonómiájának* kiépítése, többek között a kritikus javak előállítására a stratégiai értékláncokba való befektetések révén, csökkentve az EU harmadik országoktól való függését. Mindezek megteremtésére és finanszírozására a dokumentum egy Marshall-tervhez hasonló méretű beruházás szükségességét emeli ki.

Az előbb vázolt előzményekre alapozva az Európai Bizottság 2020. május 27-én egy olyan helyreállítási tervet terjesztett elő, mely az Európai Unió költségvetését átalakítaná és forrásbővítéssel segítené a járványhelyzet kezelését, az újjáépítés hosszú távú támogatását.¹⁸ Továbbá javaslatot tett egy új helyreállítási eszköz, a *NextGenerationEU* Eszköz bevezetésére. Ez egy 750 milliárd EUR keretösszegű eszköz, amely beágyazódna a hosszútávú uniós költségvetésbe a következő javaslatok mentén:

- *Honnan teremtené elő ehhez az eszközhöz a forrást a Bizottság?* A *NextGenerationEU* Eszköz forrásainak előteremtése érdekében a költségvetés saját forrásainak felső határát az uniós bruttó nemzeti jövedelem 2%-ára való átmeneti emelésével biztosítaná. Ez tenné lehetővé, hogy a Bizottság *750 milliárd EUR*¹⁹ kölcsönt vegyen fel a pénzügyi piacokon, biztosítva az eszköz forrásait. Ezeket a bevont forrásokat a jövőbeli uniós költségvetéseken keresztül tervezi a Bizottság visszafizetni – legkorábban 2028-ban, és legkésőbb 2058-ban.

nal-21-04-2020.pdf (Letöltve 2020. 10. 30)

- 17 Ennek előzményeiről lásd: *Az európai vállalkozások felkészítése a jövőre: Új iparstratégia a globálisan versenyképes, zöld és digitális Európáért* sajtóközleményt is: file:///C:/Users/zakim/AppData/Local/Temp/Az_eur_pai_v_llalkoz_sok_felk_sz_t_se_a_j_v_re__j_iparstrat_gia_a_glob_lisan_venyenyk_pes__z_ld_s_digit_lis_Eur_p_rt-1.pdf (Letöltve: 2020. 11. 02)
- 18 Európai Bizottság: *Európa nagy pillanata: Helyreállítás és felkészülés – a jövő generációért* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0456&from=HU> (Letöltve: 2020. 11. 03)
- 19 500 milliárd EUR vissza nem térítendő támogatás és 250 milliárd EUR pedig a tagállamoknak nyújtott kölcsön

- A fenti forrás mellett a Bizottság javaslatot tett a hosszútávú uniós költségvetés átdolgozására, a források *1 100 milliárd EUR* összegre történő emelésére a következő, 2021-27-es költségvetési időszakban.
- *Hogyan fektetné be a Bizottság a NextGenerationEU eszköz forrásait?* A forrásokat uniós programokon keresztül tervezik eljuttatni három alappillérre támaszkodva:
 1. alappillér: azon tagállami beruházásokhoz és reformokhoz nyújtott támogatás, amelyek a válságkezelést és a nemzeti gazdaságélénkítési tervek kidolgozását szolgálják:
 - az új *Helyreállítási és Reziliencia-építési Eszköz* vissza nem térítendő támogatásokat és kölcsönöket nyújt majd 560 milliárd EUR-s keretből;
 - az új *REACT-EU* kiegészítené a tagállamoknak nyújtott kohéziós támogatást 55 milliárd EUR keretből;
 - plusz források bevonásának javaslata a zöld átállás és a kohéziós politika kapcsán.
 2. alappillér: az Európai Unió gazdaságának újraindítását célozza a magánberuházás ösztönzése által, az új *Fizetőképesség-támogatási Eszköz* 31 milliárd EUR összegű költségvetéssel rendelkezne, és célja 300 milliárd EUR értékű fizetőképesség-támogatás mobilizálása, mindemellett az *InvestEU* program átgondolását is javasolták;
 3. alappillér: a járvány és válság tanulságainak levonása:
 - egy 9,4 milliárd EUR költségvetésű *EU4Health* program elindítása,
 - 2 milliárd EUR a *RescEU* programra,
 - 94,4 milliárd EUR a *Horizon EU* programra,
 - 16,6 milliárd humanitárius segélyre.

Az Európai Tanács a 2020. július 17-21. között szervezett értekezletén elfogadta az Európai Unió 2021-27 közötti költségvetési időszakának keretszámait, figyelembe véve az Európai Bizottság előbb vázolt javaslatait is a járványhelyzet kezelésére.²⁰ A Bizottság javaslatában szereplő 1 100 milliárd EUR összeg helyett az Európai Tanács 1.074,3 milliárd

20 <https://www.consilium.europa.eu/media/45109/210720-euco-final-conclusions-en.pdf>, illetve magyarul: <https://www.consilium.europa.eu/media/45139/210720-euco-final-conclusions-hu.pdf> (Letöltve: 2020. 11. 03)

EUR-ban állapította meg a kötelezettségvállalások teljes összegét. A *NextGenerationEU* eszközt az Európai Tanács „ideiglenes, de rendkívüli körülményekre adott kivételes válasz”-nak tartja,²¹ és ennek végrehajtásához a saját forrásokról szóló határozatban megadta a felhatalmazást az Európai Bizottságnak a következők szerint: az Unió nevében a Bizottság 2018-as árákon 750 milliárd EUR összeg erejéig hitelt vehet fel a tőkepiacon, legkésőbb 2026-ig. Ebből a hitelből maximum 360 milliárd EUR kölcsönökre és 390 milliárd EUR²² pedig kiadásokra használható fel, úgy hogy 2058. december 31-ig a tartozások folyamatos és kiszámítható csökkenését fent kell tartani. Az Európai Tanács döntése kitért arra is, hogy a saját források felső összeghatárát ideiglenesen 0,6 százalékponttal kell növelni azért, hogy az Európai Unió legkésőbb 2058. december 31-ig vissza tudja fizetni a fent vázolt hitelből származó tartozásokat.

1. táblázat: A NextGenerationEU programjai az Európai Tanács döntése alapján

<i>A program neve</i>	<i>A programra fordítható összeg (Mrd EUR)</i>
Helyreállítási és Reziliencia-építési Eszköz	672,5
kölcsönből	360,0
vissza nem térítendő támogatás	312,5
REACT-EU	47,5
Horizon EU	5,0
InvestEU	5,6
Vidékfejlesztés	7,5
Méltányos Átállást Támogató Alap	10,0
RescEU	1,9
Összesen:	750,0

Forrás: saját szerkesztés a Feljegyzés az Európai Tanács rendkívüli üléséről dokumentum alapján (p 5.)²³

21 *Feljegyzés az Európai Tanács rendkívüli üléséről*, idézet helye: 3. <https://www.consilium.europa.eu/media/45139/210720-euco-final-conclusions-hu.pdf> (Letöltve: 2020. 11. 03)

22 mindkét esetben 2018-as árákon

23 <https://www.consilium.europa.eu/media/45139/210720-euco-final-conclusions-hu.pdf> (Letöltve: 2020. 11. 02)

Az 1. táblázatból látható, hogy a Bizottsági javaslatához képest az új eszköz forrásainak az elosztása némiképpen módosult: az Helyreállítási és Reziliencia-építési Eszköz forrásai például nőttek, de csökkent a React-EU és a RescEU programokra szánt összeg, és új programelemeket is találunk az Európai Tanács által elfogadott dokumentumban.

A 2021-27-es költségvetési időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keret a saját források tekintetében hangsúlyozza a reform szükségességét és új saját források beépítésének lehetőségét: például a nem újrahasznosított műanyag hulladékokra (2021. január 1-től), az importált fogyasztási cikkek karbonintenzitását ellensúlyozó mechanizmusra, és a digitális illetékre (2023. január 1-től) alapozva. Felmerült a kibocsátáskereskedelmi rendszer felülvizsgálata, annak kiterjesztése a légi és a tengeri közlekedésre, illetve a pénzügyi tranzakciós adó bevonása a saját források rendszerébe. Mindezeket a tervezett és 2021 után bevezetendő saját forrásokat a NGEU hitelek előtörlesztésére fordítanák. Ugyanakkor a tagállamok által az Unió számára allokált összegek esetében a felső határt az összes tagállam GNI-jának 1,40%-ában határozták meg úgy, hogy Dánia, Németország, Hollandia, Ausztria és Svédország éves GNI-alapú hozzájárulása csökken a 2021-27-es költségvetési időszakban.

Az állam- és kormányfők megállapodása által született nagyméretű költségvetési vállalkozás elfogadásához az Európai Parlament 2020. november 5-én megegyezett az Európai Unió Tanácsával abban, hogy az uniós kifizetések folyósítását a jogállamiság kritériumához kötné, a kifizetések folyósításának leállítását javasolják, ha egy tagállam nem tartja tiszteletben a jogállamiságot.²⁴ Mindemellett a költségvetési megállapodás sajtóvisszhangja és egyes szakirodalmi feldolgozások egyértelműen történelminek nevezik az Európai Tanács által is elfogadott mentőcsomagot, egy fordulópontnak és paradigmaváltónak tekintik az Európai Unió történetében.²⁵ Viszont a járványhelyzet jelenlegi

24 <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/press-room/20201104IPR90813/rule-of-law-conditionality-meps-strike-a-deal-with-council>

25 STEIN, Shimon: *The European Council Meeting: A Turning Point for the European Union? Institute for National Security Studies*, Insight nr. 1354., 2020. <https://www.jstor.org/stable/resrep25534>. (Letöltve: 2020. 10. 25)

fokozódása, az Európai Unió döntéshozatali folyamatok elakadása, a helyzet komplexitása sok kérdés nyitva tart.²⁶

3. Az Európai Unió járványkezelésének néhány lokális és regionális aspektusa

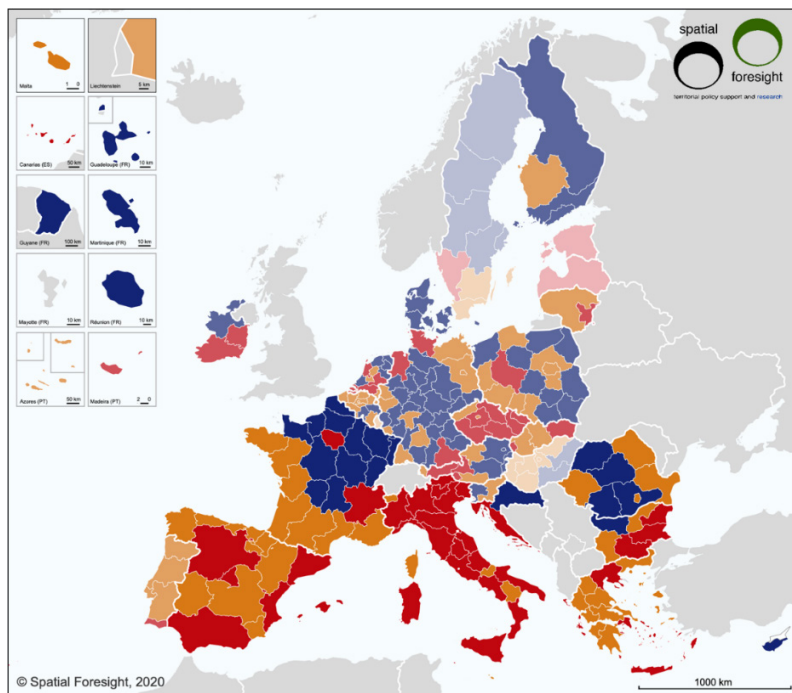
A Régiók Európai Bizottsága 2020. október 2-án adta közre az *EU éves regionális és helyi barométer* beszámolóját, amelyben kitér a fent vázolt változások szubnacionális szintekre gyakorolt hatásaira is.²⁷ A beszámoló figyelmeztet arra, hogy a COVID-19 járvány kezelése és hatásai nagy terhet rónak a települések és a régiók önkormányzataira is, hiszen csökkennek bevételeik, illetve növekednek a kiadásai is. A Régiók Európai Bizottsága az OECD-vel közösen készített egy felmérést 300 település és régió bevonásával, melynek eredményeképpen kimutatták, hogy a megkérdezett önkormányzatok 39%-a úgy gondolja, hogy az adott évben a válság nagyon komoly hatást gyakorolt az önkormányzatok finanszírozására, illetve 37%-uk mérsékelt hatásról számolt be. A leginkább sérülékenyek a 250 ezer lakos feletti nagyvárosok, amelyek esetében a megkérdezettek 78%-a számolt be arról, hogy a járványhelyzet súlyosan befolyásolja pénzügyeiket, és ezáltal működésüket is.²⁸ Egyértelmű, hogy az EU helyi és regionális önkormányzatai megfelelő támogatás nélkül csak egyre rosszabb helyzetbe kerülnek a következő években, illetve a szubnacionális önkormányzatok sérülékenysége is különböző mértékű, ahogyan ezt az 1. ábra is jól érzékelteti.

26 A kifizetéseknek a jogállamiság kérdésköréhez való kapcsolása egyelőre vita tárgya az Európai Tanácsban, Magyarország és Lengyelország megvétózta a javaslatot, a tanulmány kéziratának lezárásakor a vita még folytatódik.

27 European Committee of Regions: *2020 Barometer on Regions and Cities*, Brüsszel, 2020. október 2. <https://cor.europa.eu/en/our-work/EURegionalBarometerDocs/4370-Barometer%20optimized.pdf> (Letöltve: 2020. 10. 25)

28 Uo. 44-45.

2. ábra : A COVID-19 járvány potenciális gazdasági hatásai a NUTS II. régiókban

Administrative boundaries: Eurostat GISCO, NUTS 2 (2016)

Source: own elaboration based on the following data inputs

Forrás: European Committee of Regions: 2020 Barometer on Regions and Cities, p. 36.^{29 30}

29 European Committee of Regions: *2020 Barometer on Regions and Cities*, Brüsszel, 2020. október 2. <https://cor.europa.eu/en/our-work/EURegionalBarometerDocs/4370-Barometer%20optimized.pdf> (Letöltve: 2020. 10. 25)

30 Jelmagyarázat: a színek az érzékenységet jelölik: a piros a magas, a narancs-sárga a közepes, míg a kék az alacsony érzékenységet, az árnyalat pedig a kitétséget: minél élénkebb a szín, annál erősebb a kitétség az adott NUTS II. régióban

Számos egyéb plusz forrás bevonása mellett³¹ a helyi és regionális közösségek segítségével az Európai Bizottság a Kohéziós politika forrásainak mobilizálásáról is döntött. A *Koronavírus-járvány elleni befektetési kezdeményezés* (Coronavirus Response Investment Initiative – CRII)³² 2020 áprilisában indult, a két intézkedés csomagot (CRII és CRII+) az Európai Parlament és az Európai Tanács is támogatta. Ezeket egészítené ki a már említett React-EU program, amelyről végső döntés még nem született. A *Koronavírus-járvány elleni befektetési kezdeményezés* az Európai Strukturális és Befektetési Alapjaiból nyújt azonnali támogatást a járványkezelés kapcsán felmerült beruházásokra, mint például az egészségügyi eszközök vásárlása, munkahelymegtartás támogatása, KKV-k támogatása, orvosok és egészségügyi dolgozók fizetése, a munkanélküliek támogatása. A Kezdeményezés engedélyezi, hogy a legrászorultabb országok az Európai Unió Szolidaritási Alapjából is kaphassanak támogatást összesen 800 millió EUR összegig. A *Koronavírus-járvány elleni befektetési kezdeményezés plusz* pedig bevezeti azt a rendkívüli rugalmasságot, amellyel az Európai Strukturális és Befektetési Alap eddig fel nem használt forrásait mobilizálják a járványkezelés érdekében.³³

A Kezdeményezések teljes értékelése nyilvánvalóan korai még, de a Bizottság által megjelentetett 2020. július 29-ei javaslat szerint a tagállamok megfelelően használták fel az átcsoportosítás általi összegeket. A csomagok által nyújtott rugalmassággal az Európai Unió 26 tagállama élt,³⁴ 18 tagország pedig kiigazította a korábbi kohéziós politikai programcsomagjait. Például Olaszországban az Európai Regionális Fejlesztési Alap által jutott összegből a vírus által leginkább érintett két régióba közel 30 millió EUR került átcsoportosításra. Bulgáriában

31 Lásd erről European Committee of Regions: *2020 Barometer on Regions and Cities*, 111-112. <https://cor.europa.eu/en/our-work/EURegionalBarometerDocs/4370-Barometer%20optimized.pdf> (Letöltve: 2020. 10. 25)

32 https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/coronavirus-response/#5

33 Lásd erről bővebben: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2020/04/04-02-2020-coronavirus-response-investment-initiative-plus-new-actions-to-mobilise-essential-investments-and-resources (Letöltve: 2020. 11. 03)

34 Ausztria kivételével

az Európai Szociális Alapból való átcsoportosításokat a legkiszolgáltatottabb helyzetbe került csoportokba tartozó emberek otthoni segítségére fordították szociális és egészségügyi dolgozók bevonásával. Az Interreg Maas-Rajna Eurorégió programja további 4.2 millió eurót biztosít határon átnyúló együttműködések megvalósítására, amelyek elősegítik a jelenlegi válsághelyzetben a kapacitások bővítését az egészségügyi, a közigazgatási és a közbiztonsági szolgáltatások kapcsán.³⁵

Az Európai Unió versenyszabályainak egyik legalapvetőbb pillére a belső piac hatékony működésének biztosítása, illetve egyenlő versenyfeltételek biztosítása a tagállamok között. Az állami támogatásokra vonatkozó szigorú Európai Uniós szabályokat a Bizottság egy 2020. március 19-i döntésével lazította, és a válságra adott egyik válaszként ideiglenesen bevezette a rugalmasság elvének alkalmazását a koronavírus-válság leginkább érintett területeken (Ideiglenes keret),³⁶ a jelenlegi gazdasági visszaesés tartós hatásainak megakadályozására. Ezáltal a tagállamok lehetőséget kapnak átmeneti likviditás biztosítására és kompenzációk nyújtására a járvány által leginkább sújtott szektorokban, mint például a közlekedés, az idegenforgalom és vendéglátás, kiskereskedelem.³⁷

A Régiók Európai Bizottsága, 2020. június 18. és augusztus 10. között a válság okozta döntések végrehajtásának felülvizsgálatával kapcsolatban folytatott konzultációt a Regionális Központok Hálózatával (RegHub). A megbeszélésen, a programok végrehajtásával kapcsolatban készült felmérést 36 központból 20 résztvevő válaszolta meg. E válaszok alapján a közbeszerzési jogszabályok használatának rugalmasságát a kitöltők 65%-a alkalmazta, nemzeti szinten 55%-a, regionális szinten pedig 60%. Az

35 European Committee of Regions: *2020 Barometer on Regions and Cities*, 112-113. <https://cor.europa.eu/en/our-work/EURegionalBarometerDocs/4370-Barometer%20optimized.pdf> (Letöltve: 2020. 10. 30.)

36 A Bizottság közleménye: Állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes keret a gazdaságnak a jelenlegi Covid-19 járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/TF_consolidated_version_amended_3_april_8_may_29_june_and_13_oct_2020_hu.pdf (Letöltve: 2020. 10. 30.)

37 European Committee of Regions: *2020 Barometer on Regions and Cities*, 114-115. <https://cor.europa.eu/en/our-work/EURegionalBarometerDocs/4370-Barometer%20optimized.pdf> (Letöltve: 2020. 10. 30.)

állami támogatásokkal kapcsolatban a válaszadók 75%-a hajtott végre ehhez köthető intézkedést, ebből a leggyakoribb, közvetlen forrás formájában, 35% pedig hitelintézeteken keresztül nyújtott támogatást vett igénybe. A konzultáción résztvevők döntő többsége, 80%-a támogatná a rugalmas keretrendszer meghosszabbítását az eredetileg tervezett 2020. december 31. dátummal szemben. A központok többsége tart attól, hogy a járvány jóval tovább el fog húzódní, mint ahogy azzal számolnak, és egyes válaszadók felhívják a figyelmet arra, hogy a keretrendszer hosszútávú alkalmazása a verseny torzulásának kockázatát is megnövelheti.³⁸

Az új Európai Helyreállítási Terv Helyreállítási és Reziliencia-építési Eszköze viszont egyelőre nem tartalmaz területi vetületeket, illetve a helyi és regionális hatóságok bevonásának lehetőségét.³⁹ A Régiók Európai Bizottsága javasolja, hogy habár a fő döntéshozók a tagállamok lesznek, a helyi és regionális hatóságok bevonása elengedhetetlen ahhoz, hogy a források a lehető legjobban hasznosuljanak. Fontos, hogy az alapokhoz ne csak hozzáférhessenek, hanem aktív szerepet tölthessenek be a reformdöntéshozatalba, különösen a helyreállítási és rugalmassági eszközök alkalmazását tekintve. Az önkormányzatok között az OECD-vel közösen, június - július hónapokban készített, és már említett felmérés szerint a helyi és regionális önkormányzatának 91%-a szerint „hasznos” vagy „nagyon hasznos” lenne, ha a nemzeti kormányok az előkészítési fázisban és azután is folyamatos konzultációba kezdnének az érintettekkel az intézkedések meghozatalában. Ehhez bevezettek egy kohéziós politikában már alkalmazandó magatartási kódexet, mely kimondja, hogy az említett szereplők bevonása, és annak biztosítása, hogy a projektekben társ-tervezői szerepet vállaljanak a reformokat és a beruházásokat illetően, kötelező.⁴⁰

38 European Committee of the Regions: *2020 Barometer on Regions and Cities*, 115. <https://cor.europa.eu/en/our-work/EURegionalBarometerDocuments/4370-Barometer%20optimized.pdf> (Letöltve: 2020. 10. 30.)

39 Lásd erről még: BÖHME, Kai – BESANA, Falvio (et al.): *Potential impacts of COVID-19 on regions and cities of the EU*. Brüsszel, 2020. <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/IMPACTS-COVID-19.pdf> (Letöltve: 2020. 11. 04.)

40 European Committee of the Regions: *2020 Barometer on Regions and Cities*, 122. <https://cor.europa.eu/en/our-work/EURegionalBarometerDo->

3.1. A Kohéziós politika prioritásai a következő költségvetési időszakban

Az Európai Unió régiói és tagállamai az integráció Kohéziós politikájának is hasznélvezői. A 2021–2027-es időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keret 2. fejezetének elnevezése *Kohézió, reziliencia és értékek*, ezen belül a két alfejezet címe: *gazdasági, társadalmi és területi kohézió*, illetve *reziliencia és értékek*. A pénzügyi keret ezen fejezete a regionális fejlesztésben, a társadalmi kohézióban, fenntartható növekedésben és a közös értékek előmozdításában támogatja a térségeket. A kötelezettségvállalási előirányzatok ebben a fejezetben nem lépik túl a 377.768 millió EUR-t, amelyből a „Gazdasági, társadalmi és területi kohézió” elnevezésű 2a. alfejezetre 330 235 millió EUR-t (87,4%), a „Reziliencia és értékek” elnevezésű 2b. alfejezetre pedig 47 533 millió EUR-t terveztek elkülöníteni az alábbiak szerint:⁴¹

2. táblázat: A 2021–2027-es időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keret 2. fejezetének Kohézió, reziliencia és értékek fejezet tervezett forrásai

<i>Kohézió, reziliencia és értékek fejezet</i> (millió EUR, 2018-as árakon)						
2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
49 741	51 101	52 194	53 954	55 182	56 787	58 809
<i>Gazdasági, társadalmi és területi kohézió alfejezet</i>						
45 411	45 951	46 493	47 130	47 770	48 414	49 066
<i>Reziliencia és értékek alfejezet</i>						
4 330	5 150	5 701	6 824	7 412	8 373	9 743

Forrás: Feljegyzés az Európai Tanács rendkívüli üléséről, p. 21.⁴²

cs/4370-Barometer%20optimized.pdf (Letöltve: 2020. 10. 30.)

41 *Feljegyzés az Európai Tanács rendkívüli üléséről*, 21-22. <https://www.consilium.europa.eu/media/45139/210720-euco-final-conclusions-hu.pdf> (Letöltve: 2020. 10.30.)

42 *Feljegyzés az Európai Tanács rendkívüli üléséről*, <https://www.consilium.europa.eu/media/45139/210720-euco-final-conclusions-hu.pdf> (Letöltve: 2020. 10.30.)

A következő költségvetési időszakban a Kohéziós politika két célkitűzést támogat: a *Beruházás a munkahelyteremtésbe* a régiók és tagállamok számára összesen 322.285 millió EUR forrást biztosít (pl. 202.299 millió kevésbé fejlett régiók, 47.789 millió átmeneti régiók, 27.212 millió fejlettebb régiók számára, 42.556 millió a kohéziós tagállamok számára) az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az Európai Szociális Alap Plusz és a Kohéziós Alap segítségével. Az *Európai területi együttműködés* célkitűzés mentén az Európai Regionális Fejlesztési Alap összesen 7.950 millió EUR forrást biztosít.

3.2. A Régiók Európai Bizottságának Cselekvési terve a Covid-19 elleni küzdelem támogatására

A Régiók Európai Bizottsága 2020. március 24-én jelentette be Cselekvési Tervét, mely közös összefogásra hívja fel a regionális döntéshozók, vezetők figyelmét.⁴³ Fontos kiemelni, hogy a kormányzás minden szintje között szükséges a koordináció és együttműködés a járvány további terjedésének, illetve a gazdasági válság mélyülésének megelőzése érdekében.

Az öndefiníciójuk szerint az Régiók Európai Bizottságának a jelenleg kialakult válság keretében segítséget kell nyújtania, tájékoztatást kell adnia, és részt kell vennie a helyi és regionális önkormányzatok képviselőitől az ellátásában az Európai Unióban. A cselekvési tervben öt szempont került megfogalmazásra:⁴⁴

43 *Területi Önkormányzatok Országos Szövetsége: COVID-19: az EU Régiók Bizottsága fórumot indít Európa regionális és helyi közösségeinek támogatására* <http://xn--tosz-5qa.hu/news/532/73/COVID-19-az-EU-Regiok-Bizottsaga-forumot-indit-Europa-regionalis-es-helyi-kozossegeinek-tamogatására/> (Letöltve: 2020. 11. 02)

44 European Committee of the Regions - *CoR Action Plan to help regions and cities fight the COVID-19 in the European Union*; https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/CoR-Action-plan-on-Covid19_24March2020%20.pdf (Letöltve: 2020. 10. 30)

Az egészségügyi ágazatot célzó támogatás a helyi és regionális önkormányzatok számára az EU Health Emergency Mechanism kiépítésén keresztül

A Régiók Európai Bizottsága az unió egészségügyi, sürgősségi mechanizmusának létrehozását szorgalmazza, amelynek célja a közös fellépés összehangolása lenne a kormányzat minden szintjén, a következők mentén:

- Az Európai Unió katasztrófaelhárítási képességeinek megerősítése, beleértve a helyi és regionális szervek bevonását;
- Az alapvető orvosi berendezések szétosztásának koordinálása az Európai Unióban;
- Alapvető orvosi berendezések előállítási láncának, alapvető orvosi berendezések beszerzésének figyelemmel kísérése;
- A vírus terjedésének csökkentésére irányuló intézkedések koordinálása;
- Az EU képességének erősítése a tesztelések és a vírus feltérképezésének koordinálásában;
- A járvány következtében kialakult válságot követő pénzügyi koordinálás;
- Az Európai Unió egészségügyi rendszerének felkészítése a jövőbeni kihívásokra;
- A tagállamok járványterveinek folyamatos frissítése, nyomon követése.

Csereplatform létrehozása a régiók és a városok közötti kölcsönös támogatás megkönnyítésére és az együttműködés elősegítésére

A Régiók Európai Bizottságának elő kell segíteni egy olyan kölcsönös együttműködési platform létrehozását, ahol a helyi és regionális önkormányzatok megoszthatják egymás között a veszélyhelyzetre való reagálás során bevált hatósági gyakorlatokat. Cél olyan online konferenciák létrehozása, amelyeken keresztül a tagok folyamatosan megoszthatják tapasztalataikat, javaslataikat. Ezt a párbeszédet a Bizottság folytatni kívánja a saját ülésein is. Szükségesnek tartják még az interregionális és határokon átnyúló kapcsolatok újbóli aktiválását, mely lehetővé teszi

a kölcsönös együttműködési támogatási megállapodások létrehozását a régiók és testvérvárosok között.⁴⁵

A Régiók Európai Bizottsága mechanizmusain keresztül nyújtson konkrét visszajelzéseket a helyi és regionális szintekről, hogy miként lehet kezelni a járvány egészségügyi, társadalmi és gazdasági vonatkozásait, illetve azok hatásait az emberekre és a helyi közösségekre

A Régiók Bizottsága minden lehetséges erőfeszítést megtesz az EU nemzeti és regionális szintű támogató intézkedései érdekében a következő területeken:

- A helyi vállalkozásoknak és munkanélkülieknek pénzügyi támogatás nyújtása, ha szükséges az operatív programok átdolgozásával, illetve a meglévő pénzügyi mozgásterek rugalmasságának fokozásával;
- Az Európai Uniónak a személyre szabott regionális helyreállítási stratégiákhoz nyújtott támogatása, amely stratégiákat jelenleg számos EU régió igyekszik kidolgozni a helyi és regionális gazdaságok stabilizálása érdekében.

Rendszeres és gyakorlatias tájékoztatás nyújtása az EU válságkezelési intézkedéseiről a helyi és a regionális önkormányzatok számára

Az Európai Bizottság szinte naponta indít új kezdeményezést az alapvető ellátási hiány, illetve a járvány okozta társadalmi és gazdasági következmények kezelésére. A Régiók Európai Bizottsága olyan tájékoztató anyagok készítését vállalja, mely a mindennapi információk és kezdeményezések gyors átadását teszi lehetővé a helyi és regionális önkormányzatok számára. Ugyanakkor a helyi és a regionális önkormányzatok felhívják az EU tisztségviselőinek figyelmét arra, hogy hozzanak létre egy egységes digitális adatbázist, mely közvetlen kapcsolatot teremt az állampolgárok és az Európai Betegségmegelőzési és Járványvédelmi Központ (European Centre for Prevention and Disease Control) között. Az európai egészségügyi ellátórendszert a járvány lecsengése után fel

45 Lásd erről még: <https://cor.europa.eu/hu/news/Pages/COVID-19-EU-Committee-of-regions-to-launch-an-exchange-platform.aspx>

kell készíteni a jövőbeni kihívásokra egy úgynevezett „stresszteszt” által.

A világvárvány ellenőrzésének megkönnyítése a világvárvány elleni küzdelemre irányuló uniós intézkedések alapján, a helyi és regionális tapasztalatok alapján összegyűjtött javaslatok továbbítása az EU szakpolitikáinak fejlesztésére

A Régiók Európai Bizottságát referenciapontként kell tekinteni minden olyan régió és város számára, amely politikai segítségre vagy támogatásra szorul a járványhelyzetben. A Bizottságnak olyan platformként kellene működnie, amely a tagjaitól kapott visszajelzéseket összegzi, és vizsgálja, hogy a válsághelyzetben hozott Európai Unió kezdeményezések megfelelnek-e az aktuális problémák elősegítésére, avagy javításra szorulnak.

A dokumentumban továbbá egy, a Regionális Központok Hálózatával (RegHub) közös különleges konzultáció javaslatát terjesztették elő, mely azt vizsgálná, hogy az EU javaslatait könnyedén és hatékonyan hajtották-e végre, illetve egy területi hatásvizsgálat (Territorial Impact Assessment) készítésével a tapasztalatok összegzését és értékelését javasolják.

Javaslat született egy munkacsoport létrehozására a Régiók Európai Bizottságának adminisztrációján belül, hogy a fent felsorolt kezdeményeseket hatékonyan koordinálni tudja. Az elnök a kabinetjén keresztül közvetlenül részt vállal a munkacsoport tevékenységében.

A Cselekvési Terv intézkedéseinek nyomon követése érdekében a Régiók Európai Bizottsága vállalja, hogy rendszeres jelentést készít és ellátja az intézkedések monitoringját.⁴⁶

4. Összegzés

2020-as év egy újabb jelentős globális kihívás elé állította az emberiséget, az év legfontosabb témájává emelve a SARS-CoV-2 által okozott COVID-19 pandémiát. Az Európai Unióban már januárban jónéhány

46 European Committee of the Regions - *CoR Action Plan to help regions and cities fight the COVID-19 in the European Union*; https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/CoR-Action-plan-on-Covid19_24March2020%20.pdf (Letöltve: 2020. 10. 30)

intézkedést bevezettek (uniós állampolgárok hazautaztatása, az első pénzügyi források felszabadítása az új koronavírus kutatására stb.), és a járványhelyzet a következő időszak fő témája volt az integrációban. A március 26-án tartott Európai Tanácsi megbeszélésen a tagállamok állam- és kormányfői döntöttek egy átfogó helyreállítási terv kidolgozásáról, egy olyan stratégia kimunkálásáról, amely az Európai Unió állampolgárainak és az európai értékeknek, az európai életmódnak a védelmét szolgálná a vírussal való küzdelemben is.

Ennek a döntésnek a fényében az Európai Unió két vezetőjének, az Európai Tanács és az Európai Bizottság elnökének javaslatára áprilisra dolgozták ki, és a hónap közepén bocsájtották nyilvánosságra azt a nagyszabású dokumentumot *Joint European Roadmap towards lifting COVID-19 containment measures* címmel, amely kiemelte a koordináció, a tudomány, a tisztelet és a szolidaritás jelentőségét. A következő lépés egy közös helyreállítási terv első lépéseinek, menetrendjének a bemutatása volt 2020. április 21-én *A Roadmap for Recovery – Towards a more resilient, sustainable and fair Europe* címmel. A helyreállítási terv menetrendje védi az egységes belső piacot, az iparpolitikát, a KKV-k és start-up-ok támogatásait, a pénzügyi szektort, miközben kiemeli a zöld és digitális átállásnak, átalakulásnak jelentőségét.

Mindezekre alapozva az Európai Bizottság 2020. május 27-én prezentálta a kidolgozott helyreállítási tervet, amely által az Európai Unió költségvetését átalakítaná és forrásbővítéssel segítené a járványhelyzet kezelését. Javaslatot tettek egy új helyreállítási eszköz, a *NextGenerationEU* Eszköz bevezetésére is, amely kifejezetten a járványhelyzet kezelésére nyújtana hosszútávú lehetőséget. Az Európai Tanács a 2020. július 17-21. között szervezett tanácskozásán jóváhagyta a 2021-27 közötti többéves pénzügyi keret főbb változásait és figyelembe vette az Európai Bizottság javaslatainak legnagyobb részét. A *NextGenerationEU* eszköz végrehajtásához az Európai Tanács a saját forrásokról szóló határozatban megadta a felhatalmazást az Európai Bizottságnak ahhoz, hogy az Unió nevében a Bizottság 2018-as árákon 750 milliárd EUR összeg erejéig hitelt vehessen fel a tőkepiacokon, legkésőbb 2026-ig. Ebből a hitelből maximum 360 milliárd EUR kölcsönökre és 390 milliárd EUR pedig kiadásokra használható fel.

A járványhelyzet a nemzetállamok alatti területi szintek számára is nagy kihívást jelet. A helyi és regionális önkormányzatoknak a járvány megjelenésének első napjaitól plusz költségek megjelenésével, számos kiadással és elmaradó bevételekkel kellett számolnia. Nyilvánvaló, hogy tagállamok helyi és regionális önkormányzatai megfelelő támogatás nélkül nagyon rossz helyzetbe kerülhetnek a következő években, mindamelllett, hogy a szubnacionális önkormányzatok sérülékenysége is különböző mértékű, a járványhelyzet aszimmetrikusan érinti őket. A legsérülékenyebb térségek a nagyvárosok. Ezen területi szintek segítségével számos többletforrás áll rendelkezésre, illetve a Kohéziós politika forrásainak mobilizálása is támogatja őket: *A Koronavírus-járvány elleni befektetési kezdeményezés* (Coronavirus Response Investment Initiative – CRII) a két intézkedés csomagja (CRII és CRII+) 2020 áprilisában indult az Európai Parlament és az Európai Tanács támogatásával. Ezeket egészítené ki a már említett React-EU program, amelyről végső döntés még nem született. A Koronavírus-járvány elleni befektetési kezdeményezés az Európai Strukturális és Befektetési Alapjaiból és az Európai Unió Szolidaritási Alapjából nyújt azonnali támogatást.

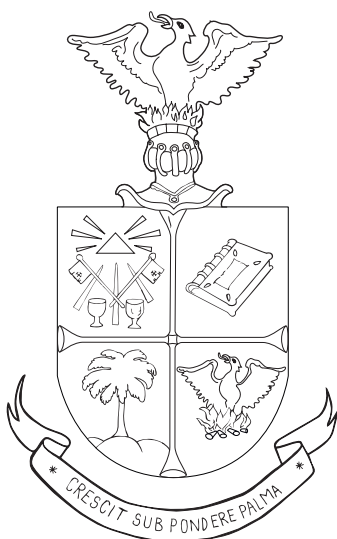
A helyi és regionális önkormányzatok érdekeit képviselő Régiók Európai Bizottsága tanácsadó intézmény, miközben különböző felméréseket végez, figyelmeztet arra is, hogy az új Európai Helyreállítási Terv Helyreállítási és Reziliencia-építési Eszköze egyelőre nem tartalmaz területi vetületeket, illetve nem vonja be a döntésekbe a helyi és regionális hatóságokat. Emiatt a Régiók Európai Bizottsága javasolja, hogy habár a fő döntéshozók a tagállamok lesznek, a helyi és regionális hatóságok bevonásával igyekezzenek az országok a forrásokat hatékonyabban felhasználni.

A fent vázolt jelentős munka mellett a Régiók Európai Bizottsága már a tavasz elején, 2020. március 24-én bemutatta az ún. Cselekvési Tervét, mely közös összefogást javasol a regionális döntéshozók számára. Ez a terv egyrészt kiemeli a koordináció és az együttműködés jelentőségét a járvány további terjedésének, illetve a gazdasági válság mélyülésének megelőzése érdekében, miközben ebben a folyamatban a saját feladatait is definiálja: ennek az intézménynek a válsághelyzetben segítséget kell nyújtania, tájékoztatást kell adnia, és részt kell vennie a helyi és regionális önkormányzatok képviselőinek ellátásában az Európai Unióban.

Összefoglalásként elmondható, hogy a fent vázolt lépések elengedhetetlenek a sikeres járványkezelés érdekében, de sok tekintetben a következő időszak mutatja majd meg, hogy az Európai Parlament milyen feltételekkel fogadja el a többéves pénzügyi keret módosításait, a tervek gyakorlatba ültetése milyen nehézségekkel szembesül, illetve a Régiók Európai Bizottsága által javasolt lépések – legfőképpen a szubnacionális szintek döntéseibe való hatékonyabb bevonása, ezen szintek tapasztalatainak és javaslatainak beépítése a járványkezelésbe – erre nyitott döntéshozókra találnak-e. Kérdés még továbbá, hogy a járvány sajátosságai milyen újabb kihívást jelentenek a helyi és regionális szinteknek, a tagállamoknak és a teljes közösségnek a 2020-as év végén, illetve a következő években.

ACTA CAROLIENSIA CONVENTORUM SCIENTIARUM IURIDICO-POLITICARUM

A Károli Gáspár Református Egyetem állam- és jogtudományi
konferenciáinak kiadványsorozata

Szerkesztőbizottság:

DR. HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – PROF. DR. MISKOLCZI BODNÁR PÉTER

DR. SZUCHY RÓBERT – PROF. DR. DOMOKOS ANDREA

Sorozatszerkesztő:

DR. HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

A SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK:

I.

Recent Developments in European and Hungarian Competition Law
Edited by: András Osztovits

II.

A Brüsszel I. rendelet reformja tanulmánykötet
Szerkesztette: Osztovits András

III.

Magyarország Új Büntető Törvénykönyve
Szerkesztették: Antalóczy Péter – Deres Petronella

IV.

Eötvös Károly a védőügyvéd
Szerkesztette: Antalóczy Péter

V.

*Az új munka törvénykönyve dilemmái című
tudományos konferencia utókiadványa*
Szerkesztette: Kun Attila

VI.

Egy új korszak hajnalán
– Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére
Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VII.

Szociális elemek az új Ptk-ban
Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VIII.

Szabadság és felelősség / Freiheit und Verantwortung
Szerkesztette / Herausgegeben von Szabó Zsolt

IX.

*„Megújulás a jogi személyek szabályozásában”
– tanulmányok az új Ptk. köréből*

Szerkesztették: Miskolczi Bodnár Péter – Grad-Gyenge Anikó

X.

Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe – Konferencia utókiadvány
Szerkesztette: Domokos Andrea

XI.

Kálvinizmus ma / Calvinism Today
Szerkesztette / Edited by: Szabó Zsolt

XII.

A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései
Szerkesztették: Erik Štenpien – Miskolczi Bodnár Péter

XIII.

250 éves a Dei delitti e delle pene – Tanulmányok Cesare Beccariáról
Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XIV.

Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása
Szerkesztette: Domokos Andrea

XV.

Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai
Szerkesztette: Tóth András

XVI.

A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése
Szerkesztette: Domokos Andrea

XVII.

Brüsszeltől – Brüsszelig

Kengyel Miklós

XVIII.

Az üzleti jog egyes modern kibívásai

Szerkesztette: Szuchy Róbert

XIX.

Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra

Szerkesztette: Kun Attila

XX.

100 éves a magyar iszlámtörvény

Szerkesztették: Köbel Szilvia – Tóth J. Zoltán

XXI.

Sérelemdíj

Szalma József

XXII.

Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kibívásai

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXIII.

5 éves a Büntető Törvénykönyv

Szerkesztette: Domokos Andrea

XXIV.

Alkotmánybíraskodás és népszuverenitás

Írták: Tóth J. Zoltán – Ouk Varinic

XXV.

Technológiai kihívások az egyes jogterületeken

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXVI.

Gazdaság és Jog

Szerkesztették: Miskolczi Bodnár Péter – Kun Attila – Boóc Ádám

XXVII.

Ipar 4.0

Szerkesztették: Homicskó Árpád Olivér – Lóth László – Kovács Róbert

XXVIII.

Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai

Szerkesztették: Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér

XXIX.

A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXX.

A jog többrétegűsége

Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XXXI.

Időszerű kérdések a büntetőeljáráásban

Szerkesztették: Czine Ágnes – Lukács Krisztina

XXXII.

Herbert Spencer öröksége

Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XXXIII.

A szociális szolgáltatások és ellátások biztosíthatósága krízishelyzetekben

Szerkesztették: Czibere Károly – Homicskó Árpád Olivér

